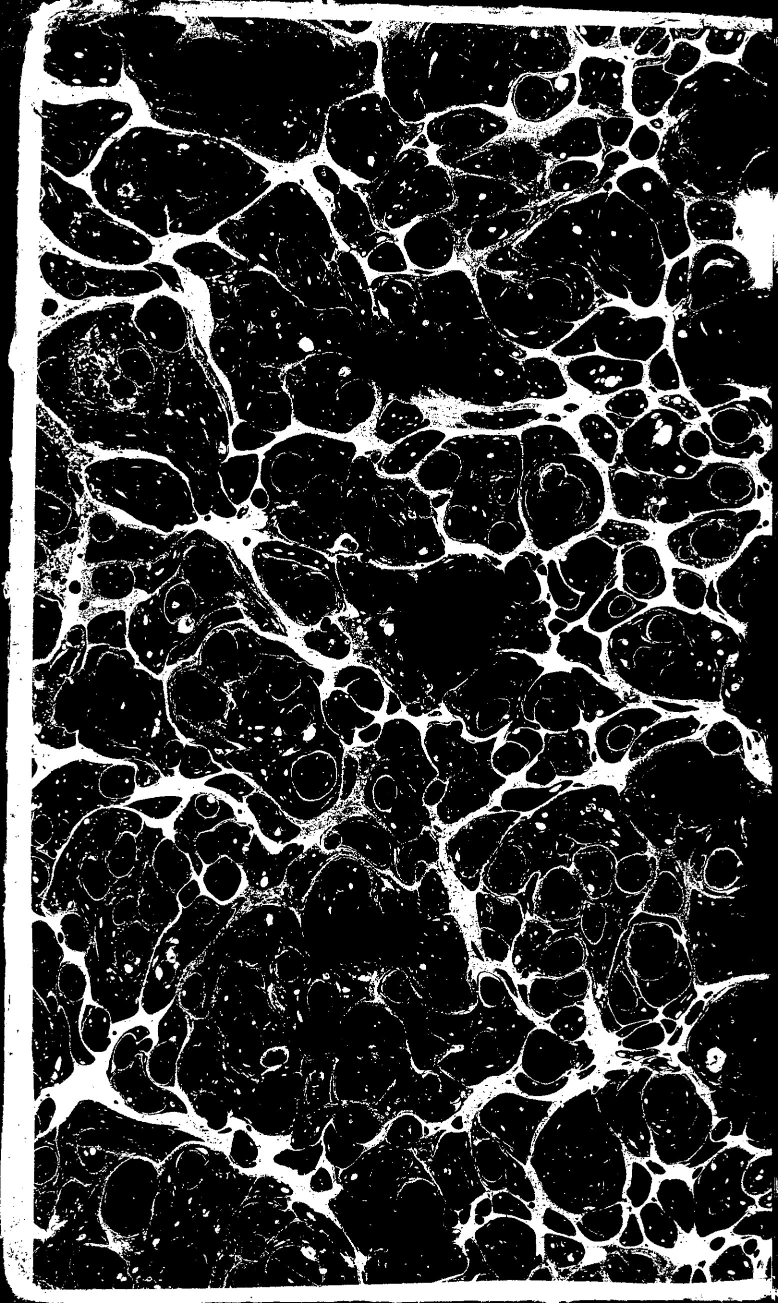
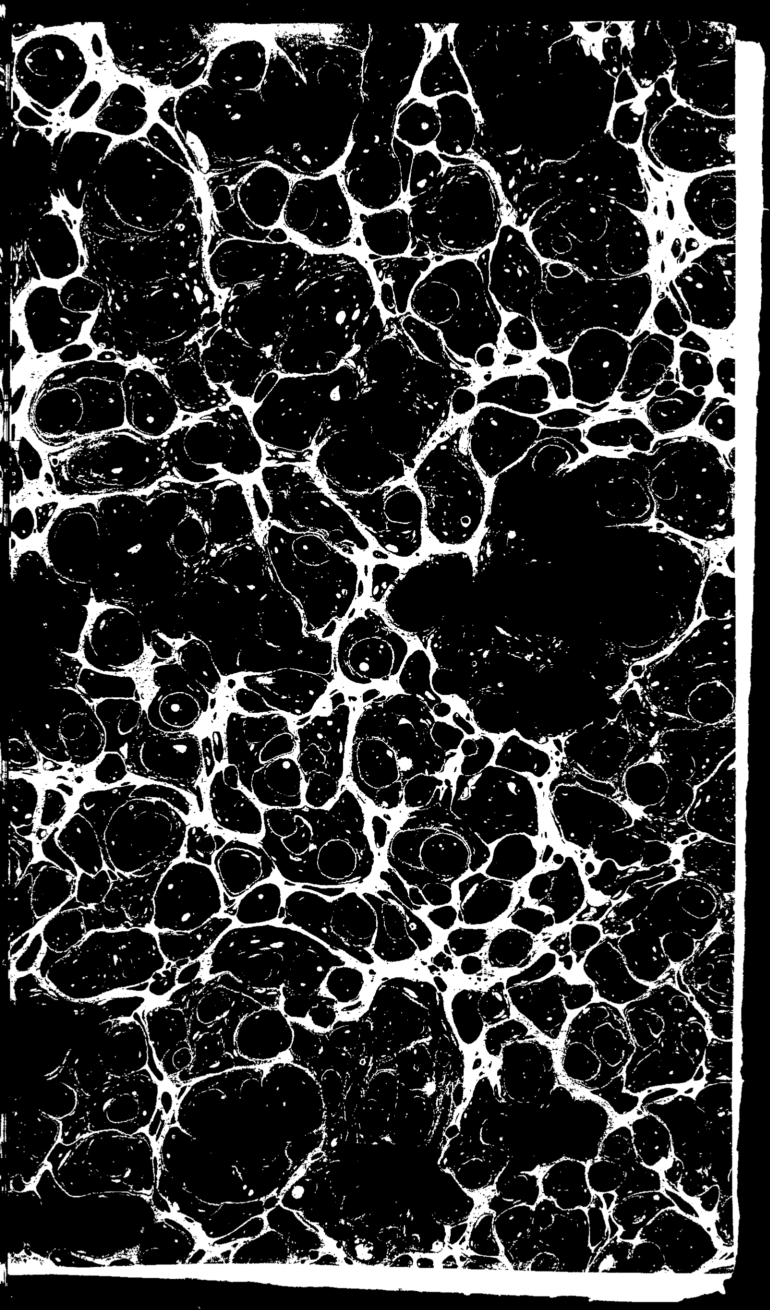

[illegible]

CAJUS CRISPUS SALLUSTIUS,

Over de ſamenzwering van

LUCIUS SERGIUS CATILINA;

Benevens vier Redevoeringen

van

MARCUS TULLIUS CICERO,

Over het zelfde onderwerp;

uit het LATIJN vertaald,

en

met aanmerkingen en ophelderingen vermeerderd

door

JAN TEN BRINK,

Praeceptor der Latynſche Schole te Harderwyk.

J. van Meurs, del. Fr. Koning sculps.

TE AMSTERDAM, BIJ

JAN TEN BRINK, G.Z.

in de Warmoes-ſtraat N°. 175.

MDCCXCVIII.

CAJUS CRISPUS SALLUSTIUS

OVER DE

SAMENZWERING

VAN

CATILINA.

CAJUS SALLUSTIUS, *de uitmuntendste Schrijver der* Romeinsche *Geschiedenis.*

TACITUS (*Annal.* III. 30.)

VOORBERICHT.

Ik las onlangs in een bekend Hoogduitsch Journaal (*) *dat de* Recenſent *naauwlijks kon begrijpen, hoe iemand zich, zonder de voorhanden zijnde hulpmiddelen te kennen, aan ene Overzetting van dien aart, als die der* Lofrede *op* TRAJANUS *is*, durfde *wagen. Dit is op zich zelf zeer wel in den haak; maar dat onder die hulpmiddelen ook ene andere Overzetting dier eigen Lofrede genoemd wordt, het niet kennen van welke mede diende, om den* Recenſent *gene grote verwachting van het onderhavig Werk te doen hebben, is iets, dat ik op mijne beurt niet begrijpen kan, hoe de* Recenſent *het* durfde *ſchrijven. Indien onze* Nederduitſche Recenſenten *in dit opzigt even eens, als hun* Duitſche *Ambtgenoot, denken, dan is het vonnis over mijne onderneming, dat van hunne rechtbank zal uitgeſproken worden, niet meer twijfelächtig, daar ik volmondig beken, gene Overzetting, noch van het Werk van* SALLUSTIUS, *noch van de* Redevoeringen *van* CICERO *tegen* CATI-

TI-

(*) *Neue Allgemeine Deutſche Bibliothek*, 32 Band. 2 Stuk. Bl. 455. in de *Recenſie* van ene *Duitſche* Overzetting der *Lofrede* van PLINIUS *den jongen*, op TRAJANUS.

*

TILINA, *in onze taal, of in ene andere, te kennen, dat is, gelezen en gebruikt te hebben. Ik weet wel, dat 'er van* SALLUSTIUS *verscheiden Overzettingen zijn, als bij voorbeeld, ene* Engelsche *van* GORDON, *die voor uitmuntend gehouden wordt; twee* Fransche, *waar van ik mij herinner vrij gunstige beoordelingen in* l'Esprit des Journeaux *gelezen te hebben; twee* Hoogduitsche, *waar van ene van den bekenden* MEISSNER *is; en ene* Nederduitsche, *van* F. VAN HOOGSTRAATEN, *die mij voor korten tijd, na het afdrukken van de gehele Overzetting, toevallig in handen is gekomen* (*) *De overigen, die 'er mogten bestaan, zijn mij geheel onbekend, gelijk ik ook gene Overzetting van de* Redevoeringen *van* CICERO *in enige nieuwe taal ken, met uitzondering van de* eerste Redevoering, *waar van ik, al enigen tijd geleden en ook onlangs wederöm, ene Overzetting in het* Hoogduitsch, *in de* Allg. Deutsche Bibliothek, *heb aangekondigd en beöordeeld gevonden. En hier eindigt mijne kennis aan de Overzettingen, die van beide de stukken, welken ik hier vertaald mijnen Landgenoten aanbiede, voor handen zijn. Zelfs al had ik alle de opgenoemde Overzettingen onder mijne Boeken gehad, dan nog zoude ik dezelven even min, als nu, gebruikt hebben, om dat ik mijn' eigen weg gaan, en niet ene Overzetting uit*

(*) Deze Overzetting heeft het gewoon aanzien der menigvuldige Overzettingen van *sommige* Werken der Ouden, namelijk, van ten dienste van luie Leerlingen, of ook wel van onkundige Leermeesters vervaardigd te zijn.

uit het Fransch *of* Hoogduitsch, *maar uit het* Latijn *leveren wilde*; *en ik vertrouw, dat ieder billijk* Recenſent *mijn Werk niet naar de* grote *of* kleine verwachting, *naar de* goede *of* kwade mening, *die hem een Voorbericht mogt geven, maar onvooringenomen, naar deszelfs innerlyke* waarde *of* onwaarde *beoordelen zal.*

Nu zal ik, zo kort mogelijk, opgeven, hoe deze Overzetting, in de Waereld gekomen zij. — Na dat ik mijne Schrijvers ettelijke reizen doorlezen, en beſtudeerd had, ging ik, nu ruim drie jaren geleden, meer om mij zelven in het ſchrijven onzer taal te oeffenen, dan met enig bepaald oogmerk, om zo iets in het licht te geven, aan het vervaardigen dezer Overzetting, en bragt dezelve tot aan de helft der derde Redevoering *van* CICERO. *Enkele plaatſen, die ik toen nog niet ten vollen verſtond, of niet in ſtaat was, voldoende in onze taal uit te drukken, had ik over geſlagen, en liet vervolgens het gehele Werk, om andere bezigheden, agter wege. Ik had van* SALLUSTIUS *ene vrij goede Uitgave van* 1690, *met de aantekeningen van* RIVIUS, MANUTIUS, en anderen, *en van* CICERO *de* Ernestiſche *gebruikt.*

In dien ſtaat bleef mijne Overzetting tot aan het einde des verlopen jaars, wanneer ik, om redenen, die ſtraks gemeld zullen worden, beſloot dezelve te laten drukken. Nu de uitmuntende Uitgave van CORTIUS *bezittende, ging ik met ijver aan het Werk, om mijne gehele Overzetting met het Oorſpronglijke, dat*

 mij

mij door nadere beoeffening nu nog verstaanbarer geworden was, met alle mogelijke aandacht en naauwgezetheid te vergelijken. Dit koste mij even veel moeite, en weinig minder tijd, dan de eerste Overzetting gevorderd had; en de menigte van veränderingen, die daar door in mijn handschrift kwamen, heeft ongetwijfeld de ogen van den Zetter geweldig vermoeid. Alvorens evenwel werd de Vertaling van het overig gebleven gedeelte der Redevoeringen van CICERO *voleïndigd, en daar na aan hetzelfde streng onderzoek onderworpen. En zo is het Werk in dien staat gebragt, waar in het thands verschijnt, zonder dat ik andere hulpmiddelen, dan de opgenoemde, gehad heb. De Uitgave van* SALLUSTIUS *door* HAVERKAMP *heb ik nooit gezien, en meende, (het zij met eerbied voor dien Geleerden man gezegd) dat ik dezelve, om die van* CORTIUS, *gemaklijk ontberen kon. Dwaal ik hier in; men schrijve zulks vrijelijk aan mijne onkunde toe. — Ten aanzien van den oorspronglijken tekst, heb ik meestäl* CORTIUS *bij* SALLUSTIUS, *en* ERNESTI *bij* CICERO *gevolgd, om dat de lezingen van dezelven mij de besten voorkwamen, met uitzondering van enige plaatsen, die het* hier *niet te pas komt op te geven, dewijl ik niet voor Geleerden schrijf. Dezelven zullen, zo zij mijn Werk in handen mogten nemen, mijne afwijkingen van de opgegeven lezingen gemaklijk zelven, bij ene vergelijking met het Oorspronglijke, ontdekken kunnen. — In de Vertaling heb ik getracht twee uitersten te vermijden, van namelijk door te grote gehechtheid aan de woorden en uitdrukkingen mijner Schrijvers stijf en voor den*

Ne-

Nederlander onverſtaanbaar te worden, of door te grote vrijheid te veel van hunnen ſtijl af te wijken, en alzo niet SALLUSTIUS *en* CICERO, *maar mij zelven te doen ſpreken. Ik ben dus, zo veel de aart der beide talen mij ſcheen toe te laten, getrouw aan mijn Oorſpronglijk gebleven, en heb mij all en daar, waar de wijze van uitdrukking, die in het* Latijn *gevonden wordt, te veel van de onze verſchilt, dan dat iemand, die het eerſte niet verſtaat, uit ene woordelijke Overzetting iets zou kunnen maken, enige afwijking veröorloofd, doch zo, dat ik altijd die bewoordingen koos, welken naar mijn beste weten het meest met de* Latijnſchen *overéén kwamen. Of ik in dit oogmerk, en in de gehele Overzetting enigszins gelukkig geſlaagd ben, laat ik aan het oordeel van zulke Lezers, die in ſtaat zijn, het oorſpronglijke goed te verſtaan, en die tevens onze taal ten vollen in hunne magt hebben. En ſchoon mijne aangewende moeite, en mijne niet geheel verwerplijke kennis van beide de talen mij het recht ſchijnen te geven, van niet ongunſtig over mijn' arbeid te denken, zo kan 'er evenwel niemand zijn, die deszelfs gebreken beter inziet, en gevoelt, niemand, die deszelfs vatbaarheid voor meerdere volmaking volmondiger erkent, en vuriger wenscht weggenomen te zien, dan ik zelve. Doch hoe vele misſlagen de kundige Lezer ook moge ontdekken, hij rekene als zodanig niet, dat ik op Bladz.* 149. *reg.* 17. *tusſchen de woorden* afgeſtaan heb, *en* voor mijne uitſtekende zucht *enz. heb agter wege gelaten, het geen bij* CICERO (IV. Orat. in CATILINAM *c.* ult.) *gelezen wordt; namelijk:* pro clien-

clientelis hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tuëor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus; *dewijl zulks niet bij vergissing, maar met opzet geschied is, niet, om dat ik die woorden niet verstond, maar om dat het eerste gedeelte derzelven dingen behelst, die aan ons geheel vreemd, en waar voor dus in onze taal volstrekt gene bewoordingen zijn; en om dat het laatste van zelf verviel, wanneer, gelijk ik besloot te doen, het eerste weggelaten wierd. Ik besloot des te gereder tot de weglating, dewijl dezelve noch den samenhang, noch de kragt der redenering van* CICERO *enig nadeel doen konde.*

Wat mij nu heeft doen besluiten, om deze Vertaling in het licht te geven?... de volgende redenen. Daar ongetwijfeld door het Werk van STUART *de beoeffening der* Romeinsche *Geschiedenis onder onze ongeleerde Landgenoten aanmerkelijk is verlevendigd, zo kon, dacht mij, een Werk van dezen aart, niet dan welkom zijn, al ware het ook bij ver zo belangrijk en schoon niet, als het Verhaal van* SALLUSTIUS *werkelijk is. Die belangrijkheid en schoonheid nu door alle bevoegde Kunst-Rechters erkend wordende, leed het bij my nog minder twijfel, dat ik met de Uitgave een' nuttigen en aangenamen dienst aan den ongeleerden bewijzen zoude. En in de daad, een Volk te beschouwen, dat zich van de geringste beginselen door onöverwinlijke dapperheid, en door personele opöfferingen tot de heerschappij over bijna alle Volken des toen bekenden aardbodems had weten te verheffen, en thands op die duizelende hoogte door de ondeugden der*

meeste Burgers veel nader aan zijn' gehelen ondergang was, dan het immer bij de gevaarlijkste oorlogen was geweest, zo dat, terwijl de Romeinsche *naam van het Westen tot het Oosten verwondering en schrik verwekte, dezelve op het punt stond van binnen* Rome *uitgedelgd te worden; dit te beschouwen, en daar door met nadruk de overtuiging te erlangen, dat 'er voor de Vrijheid, de Welvaart, ja het geheel bestaan van een Gemenebest geen verderflijker vijand is, dan het heir van ondeugden, welken het gevolg der Weelde uitmaken, is buiten tegenspraak ene nuttige, ene belangrijke bezigheid voor leden van een' Vrijen Burger-Staat. Is nog daar en boven zulk een opgehangen tafereel door de bezielende hand eens meesters geschilderd, zo dat het oog des beschouwers 'er lang met genoegen op vertoeven kan, en zijn verstand door de schoonheid der beelden geholpen, opgescherpt, en gaande gehouden wordt, hoe aangenaam, hoe bekorende wordt dan die zelfde bezigheid? — Hier bij komt nog, dat ik geloof, dat nimmer duidelijker, dan door het voorbeeld van* CATILINA *en* CÆSAR, *die grote, en veeläl miskende waarheid kan gestaafd worden, dat 'er namelijk gene dodelijker vijanden der Vrijheid, en Volks-rechten, gene snoder bedervers van hun Vaderland, met één woord, gene geweldiger Dwingelanden gevonden worden, dan zij, die het woord* Vrijheid *immer in den mond hebben, die voor* Volks-Vrienden *bij uitnemendheid, ja bij uitsluiting van alle anderen willen gehouden worden, die hunne warme, en belangloze Vaderlands-liefde openbaar uitventen, en die het Volk overäl onderdrukkers, behalven in hun zelven, doen zien. —*

 Ook

Ook ſcheen het mij belangrijk, en aangenaam voor den Nederlander, die niet in ſtaat is, de Schriften van CICERO *in het oorſpronglijk te lezen, en toch door het algemeen geroep van deszelfs Welſprekendheid begerig is geworden iets daar van met eigen ogen te zien, zo ik hem die* vier Redevoeringen *van* CICERO, *welken met het Verhaal van* SALLUSTIUS *in een onmiddellijk verband ſtaan, en niet weinig dienen, om hetzelve op te helderen, tot ene proeve in zijne taal aanbood, waar uit hij zich een tamelijk volledig denkbeeld zou kunnen vormen, van die alles-overmeesterende kragt der Welſprekendheid van* Rome's *voortreflijkſten Redenaar, waar door hij de onſchuld beſchermde, de ondeugd aan 't ſidderen bragt, het ontwaakt geweten van den Verrader op deszelfs aangezigt de ſchuldbekentenis deed ſchrijven, de verderflijke zorgeloosheid zijner mede-Raadsleden uit den ſlaap opwekte, en het gehele* Romeinſche *Volk eensſlags in gloeienden ijver voor het waar behoud des Vaderlands, en in fellen haat tegen deszelfs belagers en verwoesters ontſtak.*

Ene andere reden was het beſef der noodzaaklijkheid, dat ik eenmaal een openlijk en overtuigend bewijs gaf, dat ik mijn' tijd, tot de beoeffening van de Schriften der Ouden geſchikt, niet geheel verwaarloosd, of aan dezelve niet ten enenmale nutteloos beſteed heb. Immers, in het vak der letterkunde, waar aan ik mij uit eigen verkiezing heb toegewijd, heerscht nog vrij algemeen de Voorvaderlijke gewoonte (die het te wenſchen ware, dat nog in alle vakken, al betreffen zij juist gene Geleerdheid, gevolgd wierd)

wierd), *dat niemand op aanmerkelijke bevordering hopen kan, zo hij van zijne verkregen kunde, en geoeffend oordeel gene ondubbelzinnige bewijzen heeft aan den dag gelegd. Aan deze billijke vordering wilde ik, naar mijn best vermogen, en zo ver de gelegenheid des ondernomen Werks het medebragt, voldoen, en ik heb getracht in de behandeling dien wil uit te voeren.*

Eindelijk zal ik 'er mijne laatste beweeg-reden met alle openhartigheid bijvoegen. Daar tot nog toe, ondanks alle Omwentelingen, in ons Vaderland (waar men anders geenszins karig is in de bezoldiging van Ambtenaren, die somtijds tot het uitvoeren van hunnen taak niet meer dan handen, om werktuiglijk te schrijven, en een paar ogen om te lezen, nodig hebben), de beloningen voor Geleerdheid over het geheel zo gering zijn, ,, dat men, (*om met den groten* BACO *te spreken*) studeren moet, om te leven, in plaats dat een echt beminnaar der Geleerdheid leven moest, om te studeren;" *zo had ik, bij het besluit tot de uitgave van dit Werk, insgelijks het oog op ene* blinkende *vergelding, die wel niet voldoende mijne moeite belonen zou, want daar toe had ik dezelve niet nodig, maar die toch min of meer het ongelijk zou herstellen, het geen ene algemene gewoonte den beoeffenaar der Wetenschappen aandoet. ô Mogt de wegruiming dezer klagt, die ieder mijner lotgenoten niet even openhartig uitboezemt, als ik, maar niet minder bij zich zelven herhaalt, bij de aanstaande herschepping van het* openlijk Onderwijs *in ons Vaderland, niet onder de* vrome wenschen *gelaten worden!*

Wei-

Weinig heb ik hier bij te voegen. Den Kop van SALLUSTIUS, *waar mede het Tijtel-blad verſierd is, heb ik aan de vriendelijkheid van den kundigen en beroemden* VAN DAMME *te danken, waar voor ik denzelven openlijk mijne erkentenis betuige. — In de Overzetting, zo wel van het Werk van* SALLUSTIUS *en de* Redevoeringen *van* CICERO, *als van plaatſen uit de Ouden en uit Nieuwere Schrijvers, in de* Aanmerkingen *te vinden, zijn de woorden, tusſchen twee haakskens* [ ] *geplaatst, bijvoegingen van mijne hand, die mij, om der duidelijkheid wille, noodzaaklijk voorkwamen; terwijl twee halve maantjes* ( ) *de tekenen zijn van tusſchenvoegingen der Schrijveren zelven. — Mijne* Aanmerkingen *en* Ophelderingen *heb ik getracht zo in te richten, dat niet alleen het* Geſchied- *en* Oudheid-kundige, *het welk in mijne Schrijvers voorkomt, voor den ongeleerden opgehelderd, maar ook de aandacht der Lezers bij zulke dingen bepaald wierd, die den Wijsgerigen beöeffenaar der Geſchiedenis belangrijker zijn, dan de koude opgave der Gebeurenisſen. — 't Geen verder hier te zeggen zou vallen, heb ik reeds in de* Aanmerkingen *ter zijner plaatſe bericht.*

En hier mede wensch ik mijnen Lezeren HEIL.

Harderwijk, den 20 *Augusus* 1798.

JAN TEN BRINK.

KOR-

KORTE

AANWIJZING

DER ONDERSCHEIDEN STUKKEN IN DIT WERKJEN VOORKOMENDE.

Ver-

CA-

CAJUS CRISPUS SALLUSTIUS

OVER DE

SAMENZWERING

VAN

CATILINA.

Alle menſchen, die boven de overige dieren trachten uit te munten, behoren hun uiterſte best te doen, om niet werkeloos hun leven door te brengen, gelijk de beesten, welken door de natuur naar de aarde gebukt, en aan hun buik onderdanig gemaakt zijn. Maar alle *onze* vermogens zijn in ons lighaam, en in onze ziel gelegen, welke laatſte ons beſtuurt, terwijl het lighaam meer dienstbaar is. De ziel hebben wij met de Goden, het lighaam met de beesten gemeen. Hierom oordeel *ik* het beter, door de gaven van den geest, dan door de kragten des lighaams roem te bejagen, en, daar ons tegenwoordig leven kort is, onze nagedachtenis zo veel mogelijk te vereeuwigen. Want de roem, op rijkdom en ſchoonheid gegrond, is onzeker en vergangelijk: de deugd is waarlijk roemwaardig en onveranderlijk. Maar langen tijd zijn de menſchen het zeer oneens geweest, of de kragten des lighaams, dan of de gaven der ziel

in den oorlog de meeste nuttigheid hadden. Want het is noodzaaklijk, dat men alles eerst overweegt, eer men begint; maar na alles overwogen te hebben, moet ijverige werkſaamheid de plaats van beraad vervullen. Zo hebben beiden, [ziel en lighaam] elkanders hulp nodig, en worden door dezelve onderſteund.

Hierom hebben eerst *de Koningen* (want die naam is op de waereld aan de Beſturers het eerst gegeven) op onderſcheiden wijze, de een zijn' geest, de ander zijn lighaam geöeffend: toen nog werd het leven der menſchen door onmatige begeerten niet veröntrust; ieder was met het zijne wel te vreden. Maar na dat CIJRUS in *Aſie*, de *Lacedemoniërs* en *Atheners* in *Griekenland*, begonden Steden en Volken t' onder te brengen, uit heerschzucht den oorlog te voeren, en in het grootst gebied den grootſten roem te ſtellen; toen eerst heeft men door moeilijkheden en gevaren ondervonden, dat het verſtand in den oorlog het meest vermag. Indien de ſchranderheid der Koningen en Beſturers in den vrede even zo, als in den oorlog uitblonk, dan zeker zouden de dingen dezer waereld kalmer en beſtendiger zijn, en men zoude niet het één herwaards, het ander derwaards gevoerd, noch alles veranderd, en onderéén verward zien. Want het gebied wordt ligtelijk door die eigen middelen behouden, door welken het in den beginne verkregen is. Maar wanneer, in plaats van werkſaamheid, vadzigheid; in plaats van ingetogenheid en billijkheid, wellust en trotschheid de overhand nemen; dan verandert te gelijk met de zeden het lot

[der

[der menſchen]. Zo wordt telkens de heerſchappij van den minder braven tot den braafſten overgebragt.

Alles, wat tot den landbouw, zeevaart, en het bouwen van huizen behoort, dat alles hangt ook, in de eerſte plaats, van de ziel af. Maar vele menſchen, overgegeven aan de gulzigheid en den ſlaap, ongeleerd, en onbeſchaafd, hebben hun leven doorgebragt, als Reizigers in een vreemd Land: hun was zekerlijk, tegen de natuur, het lighaam tot genot, de ziel tot last. Hun leven acht ik gelijk aan hunnen dood, om dat van beiden gezwegen wordt. Hij, daar en tegen, ſchijnt mij toe te leven, en van zijn' geest genot te hebben, die, op enige bezigheid zich toeleggende, door ene ſchitterende daad, of nuttige kunst, naar roem ſtreeft.

In ene grote menigte van zaken, wijst de natuur den enen dezen, den anderen genen weg aan. Het is ſchoon, zich aan het Gemenebest, door daden, verdienſtelijk te maken; niet verwerpelijk is het zulks door welſprekendheid te doen. In vrede, en in oorlog kan men zich beroemd maken. Velen hebben roem verkregen, zo wel die grote daden bedreven hadden, als die de daden van anderen hebben beſchreven. En hoewel geenszins een gelijke roem den Schrijver en den Held beloondt, ben ik voor mij evenwel van oordeel, dat het te boek ſtellen van gebeurenisſen en daden, boven alles moeilijk is: voor eerst, om dat de woorden evenredig moeten zijn aan de zaken: vervolgens, om dat zeer velen de berisping van wandaden aan

kwaadwilligheid en nijd toefchrijven; en in de vermelding der grote dapperheid, en roem der braven, dat gene, wat zij voor zich zelven ligt om uit te voeren achten, gunftig aannemen; maar al, wat boven *hunne* kragten gaat, als onwaar en verdicht aanzien.

Ik ben, nog zeer jong, tot het beftuur van het Gemenebest, zo als de meesten, door heerfchende neiging, gebragt, en heb in het zelve met vele tegenheden te worftelen gehad. Want in plaats van befcheidenheid, onthouding van kuiperijën, en deugd, hadden dolle vermetelheid, omkoping, en hebzucht de overhand. Hoewel mijne ziel, ongewoon aan flechte ftreken, van deze dingen een' afkeer had, werd evenwel, te midden van zo grote ondeugden, mijne onftandvastige jeugd door eerzucht gekluisterd gehouden: en, hoewel ik voor 't overige in het Zedenbederf niet deelde, ftelde mij echter de zucht naar gezag, zo als de overigen, aan den zelfden nijd en laster bloot. Toen nu eindelijk mijne ziel, na vele elenden en gevaren, tot rust kwam, en ik befloot mijn' overigen leeftijd verre van enig bewind door te brengen; was mijn oogmerk niet dien goeden tijd der rust, in vadzigheid en werkelooosheid, te verfpillen, noch aan flaaffche bezigheden, te weten den landbouw en de jagt, mijne dagen te wijden; maar weder te keren tot die aangevangen letteroeffeningen, waar van ene verkeerde eerzucht mij afgetrokken had. Hierom ben ik te rade geworden, de daden van het *Romeinfche* Volk, ftukswijze, voor zo ver dezelven der gedeugenis waardig fchenen, te befchrijven: te meer, daar

daar mijne ziel vrij was van hoop, vrees en partijdigheid. Ik zal dus kortelijk, naar mijn beste weten, *de Samenzwering van* CATILINA ontwikkelen, want dien aanſlag acht ik boven alles merkwaardig, om de nieuwheid van het wanbedrijf en van het gevaar. Voor dat ik een begin van het Verhaal make, moet ik kortelijk het *Character* van dezen man in het licht ſtellen.

LUCIUS CATILINA, uit een aanzienlijk geſlacht geboren, bezat grote gaven van ziel en lighaam, maar een ondeugend hart. Van jongs af aan ſchepte hij behagen, en oeffende zich in oproer, moord, roof en burgertwist. Zijn lighaam was tegen honger, waken, en koude gehard, meer dan men geloven kan. Zijne ziel was vermetel, listig, wuft. Hij kon veinzen, en ontveinzen, al wat hij wilde. Hij was gretig naar eens anders goed, en verſpilde het zijne. Hij was tomeloos in zijne begeerten. Hij bezat ene tamelijke beſpraaktheid, maar weinig wijsheid. Zijne onverzadelijke ziel ſtond altijd naar onmatige, ongeloofelijke, al te hoge dingen. Na de overheerſching van LUCIUS SULLA had hem de lust bevangen om zich meester te maken van het Gemenebest, en het was hem volſtrekt om het even, door welke middelen hij zijn oogmerk bereikte, zo hij zich maar van den troon verzekeren konde. Zijn tomeloze geest werd van dag tot dag meer en meer aangevuurd door het verval van zijn vermogen en de bewustheid zijner euveldaden, welke beiden hij door die middelen, waar van ik hier voor gewag heb gemaakt, vermeerderd had. Daar en bo-

ven vond hij ene grote aanmoediging in de bedorven zeden der burgeren, over welken twee der ergſte ondeugden, zeer van elkander verſchillende, de weelde en de gierigheid, den meester ſpeelden.

Daar ik hier van de Zeden der Burgeren geſproken heb, worde ik van zelven genoopt, dit wat hoger op te halen, en met weinige woorden voor te ſtellen, de inrichtingen onzer Voorvaderen, zo wel wat het inwendig beſtuur, als het krijgswezen betreft; hoedanig het Gemenebest onder hunne handen geweest is, in welk een' ſtaat zij het ons nagelaten hebben, en hoe hetzelve allengs veränderd, uit het beste, het ſlechtſte en ſnoodſte geworden is.

De Stad *Rome* is (gelijk ik gehoord heb) het eerst gebouwd en bewoond door *Trojanen*, die, onder het geleide van ÆNEAS, voordvluchtig van de ene woonplaats naar de andere, hadden omgezworven; en behalven dezen, door de *Aborigines*, een ſoort van menſchen, dat op het Land, zonder Wetten, zonder Regering, vrij en onäfhanglijk leefde. Deze beiden, hoe verſchillende ook in afkomst, taal en levenswijze, zijn, na dat *zij* in éne Stad waren te ſamen gekomen, ongelooflijk ligt tot één Volk geworden. Maar na dat hunne omſtandigheden, door het getal der Burgers, de beſchaving der zeden, en de vermenigvuldiging der bezittingen, zo zeer verbeterd waren, dat men hen voor een voorſpoedig en magtig Volk aanzag; is, gelijk het met de menſchelijke zaken meestäl gaat, uit hunnen bloei afgunst ontſtaan. De nabij gelegen Koningen

gen en Volken deden hun den oorlog aan, [en] weinigen uit hunne Vrienden kwamen hun te hulp, want de overigen, door vrees bevangen, fchuuwden het gevaar. Maar de *Romeinen*, de meest mogelijke werkzaamheid zo wel inwendig, als in den oorlog vertonende, verzuimden niets, fpoorden elkanderen aan, boden hunnen vijanden moedig het hoofd, en befchermden met hunne wapenen de Vrijheid, het Vaderland, en hunne Ouders. Vervolgens, als zij door hunne dapperheid de gevaren hadden afgeweerd, bragten zij hunnen Bondgenoten en Vrienden hulpe toe, en verworven zich Vriendfchaps-Verbindtenisfen, meer door weldaden te bewijzen, dan door dezelven te ontvangen. Zij hadden een, door wetten bepaald, Beftuur, onder den naam van *Koningfchap*, bij het welke enigen waren uitgekozen, wier lighaam door de jaren zwak, maar wier geest door wijsheid fterk was, om voor de algemene belangen te zorgen. Deze werden, of om hunnen ouderdom, of om de overeenftemming der zorg, *Vaders* genoemd. Naderhand, toen het Koninglijk Beftuur, het welk in den beginne tot in ftand houding der Vrijheid, en tot uitbreiding van den Staat ingefteld was, in trotschheid en overheerfching ontaarde; veränderde men de wijze van Regering, en koos twee Opperhoofden, om voor één jaar het gebied te voeren. op deze wijze, meende men, zou het menfchelijk hart het allerminst door te onbepaalde magt overmoedig worden. In dezen tijd begon zich ieder voor te doen, en de begaafdheid van zijn' geest te tonen; want den Koningen zijn de braven meer

verdacht, dan de flechten, en eens anders deugd veröorzaakt hun altijd vrees: maar toen de Vrijheid gevestigd was, is de Staat ongelooflijk fnel in magt gestegen: zo groot ene zucht naar eer had de gemoederen ingenomen. Zo dra de jeugd de wapenen voeren kon, leerde zij in het leger, door oeffening, den krijgsdienst, en ftelde meer vermaak in fchone wapenen, en oorlogsrosfen, dan in hoeren en maaltijden. Voor zulke mannen was dus geen arbeid ongewoon, gene plaats hobbelig of fteil, geen gewapend vijand vrefelijk, de dapperheid had alles onder hare magt. Doch onderling was de ftrijd naar eer de grootfte. Ieder brandde een' vijand te treffen, een' muur te beklimmen, gezien te worden, als hij zulk ene daad beftond: dat waardeerden zij als rijkdom, als waren roem, en waren adel. Begerig naar eer, vrij van geldzucht, verlangden zij groten roem, matigen rijkdom. Ik zou kunnen verhalen, in welke plaatfen het *Romeinfche* Volk met ene geringe magt de grootfte vijandlijke legers verflagen, welke Steden, door de natuur verfterkt, het ftormenderhand ingenomen heeft, zo die zaak mij niet te ver van mijn onderwerp aftrok.

Maar zeker heerscht de Fortuin in alle dingen, en verbreidt of verdonkert dezelven meer naar hare grilligheid, dan overeenkomftig de waarheid. De daden der *Atheners* zijn (naar mijn oordeel) groot en fchitterend genoeg, maar evenwel enigszins minder, dan zij algemeen worden opgegeven; maar dewijl bij hen vernuftige Schrijvers opgeftaan zijn, zo worden de daden der *Atheners* overal als de grootfte geroemd; de moed van hun, die dezelven bedreven hebben, wordt

wordt voor zo groot gehouden, als uitmuntende vernuften denzelven door woorden hebben kunnen verheffen; maar nimmer heeft het *Romeinſche* volk zulk ene gelegenheid gehad, omdat de meest ervarenen de meeste bezigheden hadden, niemand zijn' geest zonder zijn lighaam oeffende, [en] de braafſten meer hielden van *doen*, dan van *zeggen*, en liever wilden, dat hunne heldendaden door anderen geprezen wierden, dan dat zij die van anderen verhaalden. Dus werden binnen 's lands en in den oorlog de goede zeden bewaard — 'er heerschte de grootſte eensgezindheid, en gene de minſte hebzucht — recht en billijkheid hadden bij hen kracht niet zo zeer door wetten, als door de natuur; zij koesterden twist, onenigheid en wrok tegen hunne vijanden; burgers ſtreden met burgers over de voorrang der Deugd — zij waren prachtig in den eerdienst aan de Goden; ſpaarzaam voor zich zelven, getrouw jegens hunne vrienden. Door deze twee middelen, moed in den oorlog, billijkheid na het treffen van den vrede, zorgden zij voor zich zelven, en het algemeen belang. Van welke dingen bij mij de ſterkſte bewijzen zijn, dat [namelijk], in den oorlog zij, die tegen het bevel met den vijand geſtreden hadden, en die, te rug geroepen zijnde, te traag uit den ſtrijd te rug gekomen waren, menigvuldiger geſtraft zijn, dan zij, die hunne ſtandaarden verlaten, of, te rug geſlagen, van hunne plaats hadden durven wijken. En in den vrede oeffenden zij meer hunne heerſchappij uit door weldaden, dan door vrees, en wilden liever ene belediging vergeven, dan ſtraffen.

Toen nu het Gemenebest door arbeidzaamheid en recht-

rechtvaardigheid groot geworden was; grote koningen in den oorlog overwonnen, woeste natiën, en magtige volken met geweld te ondergebragt waren; *Carthago*, de mededingster van *Rome*, tot op den grond gesloopt was, [en] alle zeeën en landen onder de magt [der *Romeinen* stonden]; toen begon de Fortuin te woeden, en alles te bederven. Die moeitens, gevaren, en de onoverkomelijkste hinderpalen en tegenspoeden gemakkelijk waren te boven gekomen, voor die zelfden verstrekten rust en rijkdom, voor anderen wenschelijk, tot last en elende. Eerst begon de zucht naar geld, vervolgens die naar gezag de overhand te nemen, en deze waren de bronnen van alle de rampen. Want de hebzucht vernielde de goede trouw, de eerlijkheid, en alle overige goede hoedanigheden; en leerde in plaats van dezelven, trotschheid, wreedheid, verachting van de Goden, omkoopbaarheid in alles; de eerzucht dwong vele menschen, bedriegers te worden; iets anders in het hart, iets anders op de tong te voeren; vriend- en vijandschap niet naar derzelver eigenlijke waarde, maar naar het voordeel te waarderen; en meer braafheid op het gelaat, dan in het hart te hebben. Dit nam in het eerst langsamerhand toe, [en] werd somtijds gestraft. Naderhand toen het zedenbederf, als door ene besmetting, algemeen was doorgedrongen; is de staat van gedaante veranderd, en het gebied van het rechtvaardigste en beste, wreed en onverdragelijk geworden.

In het eerst echter had de eerzucht meer invloed op de harten der menschen, dan de hebzucht: en deze ondeugd grenst zeer nabij aan de deugd.

Want

Want roem, eer, gezag worden door den braven zo wel, als door den blodaart begeerd, maar de eerste slaat den rechten weg in, daar de twede, bij gebrek van goede hoedanigheden, list en bedrog te werk stelt. Gierigheid besluit in zich de zucht naar geld, het welk geen wijze immer begeerd heeft. Deze [geldzucht], als met dodelijk gif gewapend, berooft de mannelijke ziel en het lighaam van hunne sterkte: zij is altijd onbegrensd en onverzadelijk, en wordt noch door overvloed, noch door gebrek verminderd.

Maar na dat LUCIUS SULLA zich, door de wapenen, van het Gemenebest meester gemaakt, en een goed begin door een slecht einde had doen opvolgen; begon ieder te roven, en zich toe te eigenen; de een begeerde een huis, de ander landerijen; de overwinnaars stelden paal noch perk aan hunne tomeloze begeerte, en begingen afschuwelijke en wrede wandaden tegen hunne Medeburgers. Hier bij kwam nog, dat LUCIUS SULLA, om het leger, waar over hij in *Asie* het bevel had gevoerd, aan zich te verbinden, het zelve, tegen de wijze der Vaderen, aan weelde en losbandigheid had overgegeven, en maar al te ligt had de bekoorlijkheid dier streken, en het vreedsaam genot der wellust den woesten geest der Soldaten week gemaakt. Daar leerde het *Romeinsche* leger, voor 't eerst, beminnen, drinken, schilderijën en kunstig gesneden vaten bewonderen, dezelven voor zich en voor den Staat roven, de tempels plunderen, en al het heilige en onheilige schendig aanranden. Na dat nu deze Soldaten de overwinning behaald hadden, lieten

ten zij de overwonnenen niets overig. Trouwens, daar voorſpoed zelfs de ziel der wijzen verbijstert, hoe ware het mogelijk geweest, dat deze bedorven menſchen hunne overwinning niet misbruikten? Na dat men eer in rijkdom begon te ſtellen, en aan denzelven roem, aanzien en magt verbond; verſlaauwde de dapperheid, werd de armoede tot ſchande gerekend, de onſchuld als boosheid uitgekreten. De jeugd derhalven, door den rijkdom vervoerd, gaf zich over aan de weelde, de hebzucht en den overmoed; roofde, verſpilde, achtte haar eigen goed niets, begeerde dat enes anderen; en ſtoorde zich in het minst noch aan ſchaamte, noch aan kuisheid, noch aan Goddlijke, noch aan menſchelijke wetten. Het is der moeite waardig, bij het beſchouwen der huizen, en landhoeven, als gehele Steden opgebouwd, de Tempels der Goden te zien, die onze Vaders, de allergodsdienſtigſte menſchen, geſticht hebben. Die toch verſierden de Tempels der Goden door hunnen eerbied, hunne huizen door hunnen roem, en ontnamen den overwonnenen niets, dan het vermogen om hen te ſchaden. Maar deze daar en tegen, de lafhartigſte menſchen, beroofden eervergeten hunne bondgenoten van dat alles, het geen dappere overwinnaars aan hunne vijanden zouden gelaten hebben; even als of onrecht doen, uitſluitend heette, van zijne magt gebruik te maken. Want waar toe zal ik die dingen vermelden, welke bij niemand, dan die dezelven gezien heeft, geloof vinden; dat [namelijk] door vele Burgers bergen omgekeerd, zeeën bevloerd zijn? Dezen oordeel ik, dat de rijkdom

dom tot verachting gedeide; want, daar zij hunne fchatten met eer hadden kunnen gebruiken, waren zij 'er met drift op uit, om dezelven fchandelijk te misbruiken. Maar ook niet minder was de gehechtheid aan ontucht, gulzigheid en pracht doorgedrongen; mannen ftelden zich in de plaats van vrouwen: vrouwen hadden hare kuisheid veil; om te eten, zocht men te land en ter zee alles zorgvuldig op: men fliep eer, dan de behoefte het vorderde; men wachtte niet naar den honger, dorst, koude, noch vermoeidheid, maar kwam dat alles door weelde voor. Dit zettede de jeugd, als zij hare eigen goederen verfpild had, tot euveldaden aan. Hunne ziel, van kwade neigingen doordrongen, konde niet gemakkelijk de wellust ontberen, en gaf zich des te tomelozer aan alle mogelijke middelen van verkwisting over.

In zo een' uitgeftrekten, en zo bedorven ftaat had CATILINA, het geen hem zeer gemakkelijk viel, alle fnoodaarts en booswigten, als zijne lijfwachten, rondom zich. Want alle ontuchtigen, overfpelers en brasfers, die hun vaderlijk goed doorgebragt hadden; en al wie grote fchulden gemaakt had, om de ene of andere misdaad af te kopen; daarënboven, alle moordenaars, heiligfchenders, in rechten overtuigd, of ene rechtspleging over hun gedrag vrezende; daar bij al wie van den mijnëed, of van den moord leefden; eindelijk, allen, die door hunne misdaden, door gebrek, of door hun geweten gefolterd werden; dezen waren de vertrouwden, en de gemeenzame vrienden van CATILINA. En zelfs, wanneer iemand, nog geheel

on-

onschuldig, zijn vriend geworden was, werd hij door den dagelijkschen omgang, en de aanlokselen, gemakkelijk aan de overigen gelijk. Maar vooral zocht hij de vriendschap van jonge lieden. Derzelver weke, en door de jaren noch onstandvastige zielen, waren niet moeilijk door list te vangen. Want naar gelang van ieders jeugdige liefhebberij, bezorgde hij aan dezen hoeren, kogt voor genen honden en paarden, en ontzag noch kosten, noch zelfs zijne eer, om hen aan zich te onderwerpen en te verbinden. Ik weet, dat 'er sommigen geweest zijn, die van mening waren, dat de jongelingen, die aan het huis van CATILINA kwamen, weinig werk van de eerbaarheid maakten; maar dit gerucht steunde meer op andere dingen, dan op de dadelijke ondervinding van dezen of genen.

Reeds in zijne jeugd had CATILINA meermalen de schandelijkste ontucht gepleegd, met ene dochter uit een aanzienlijk geslacht, met ene Priesteresse van VESTA, en met meer anderen, tegen de wet en de natuur. Eindelijk werd hij verliefd op AURELIA ORESTILLA, die, behalven om hare schoonheid, door geen' braven immer geprezen is: en men houdt het voorzeker, dat hij, toen zij, uit vreze voor een' volwassen stiefzoon, zwarigheid maakte met hem te trouwen, door den dood van dezen zoon haar deze zwarigheid benomen heeft. Deze zaak schijnt mij toe de voorname reden geweest te zijn, van het verhaasten zijnes aanslags; want zijne bezoedelde ziel, van Goden en menschen gehaat, kon dag noch nacht rusten:

ten: *zo* pijnigde hem het ontwaakt geweten. Zijne kleur was doodsbleek, zijne ogen wild, zijn gang dan fnel, dan traag: de razernij was zigtbaar in alle zijne gelaats-trekken.

De jonge lieden nu, die hij, gelijk wij boven gezegd hebben, tot zich verlokt had, onderwees hij op verfcheiden wijzen in euveldaden: hij maakte van hun valfche getuigen, en vervalfchers van *Testamenten*; hij leerde hen goede trouw, bezittingen en gevaren gering achten. Naderhand, als hij hen van hunnen goeden naam en fchaamte beroofd had, beval hij hun grotere dingen. Als 'er voor het tegenwoordige gene gepaste gelegenheid tot ene misdaad was, liet hij niet te min de onfchuldigen, als de fchuldigen, listig aanvallen en ombrengen; namelijk op dat niet hunne handen en zielen door ledigheid [de euveldaden] ontwennen zouden, was hij liever zonder oorzaak fnood en wreed. CATILINA, op deze vrienden en medeftanders vertrouwende, daar tevens hunne fchulden overal groot waren, en de foldaten van SULLA, na het hunne verfpild te hebben, den vorigen roof en de overwinning herdenkende, naar een burger-oorlog verlangden; nam het befluit zich van het Gemenebest meeester te maken. In *Italie* was geen leger; CNAëUS POMPEJUS voerde in de verst afgelegen landen den oorlog: hij zelve had grote hoop om naar het *Confulaat* te mogen ftaan: de Raad was geheel onbezorgd: alles was ftil en rustig, en dus juist gefchikt voor CATILINA.

Hij vervoegde zich derhalven, tegen het begin van *Junij*, onder het *Confulaat* van LUCIUS CÆSAR, en

CA-

CAJUS FIGULUS, eerst bij elk afzonderlijk; ſpoorde dezen aan, beproefde genen; onderrichte hen aangaande zijne magt, den onbezorgden ſtaat van het Gemenebest, en de grote beloning, die 'er door de Samenzwering te verkrijgen was. Toen hij genoeg naar zijn' wensch had uitgevorscht, riep hij allen, die in den meest dringenden nood waren, en de meeste ſtoutheid hadden, bij één. 'Er kwamen te ſamen, *van den Raadsheerlijken rang*, PUBLIUS LENTULUS SURA, PUBLIUS AUTRONIUS, LUCIUS CASSIUS LONGINUS, CAJUS CETHEGUS, PUBLIUS en SERVIUS SULLA, de zonen van SERVIUS [SULLA], LUCIUS VARGUNTEJUS, QUINTUS ANNIUS, MARCUS PORCIUS LECCA, LUCIUS BESTIA, [en] QUINTUS CURIUS: daar en boven, *uit de Ridder orde*, MARCUS FULVIUS NOBILIOR, LUCIUS STATILIUS, PUBLIUS GABINIUS CAPITO, [en] CAJUS CORNELIUS. Hier bij voegden zich noch velen, van aanzienlijke geboorte, uit de Volkplantingen en bevoorrechte Steden. Daar en boven waren nog verſcheiden aanzienlijken heimlijke deelgenoten van dezen aanſlag, welke meer genoopt werden door de hoop op gezag, dan door behoeftigheid, of enigen anderen nood. Voor het overige, begunſtigden de meeste jongelingen, maar vooral die van voorname afkomst, de oogmerken van CATILINA. Dezen, offchoon zij in rust prachtig en wellustig leven konden, kozen ene onzekere uitkomst boven de zekerheid [van hunnen tegenwoordigen ſtaat], den oorlog boven den vrede. 'Er waren 'er zelfs te dien tijd, die geloofden, dat

MAR-

MARCUS LICINIUS CRASSUS niet onbewust van het plan was, zo om dat CNËUS POMPEJUS, wien hij haatte, zich aan het hoofd van een groot leger bevond, en hij gaarne het vermogen van ieder anderen tegen de magt van dezen wilde zien toenemen, als om dat hij vertrouwde, dat hij, bij enigen voorſpoed der Samenzwering, ligtelijk derzelver Opperhoofd zoude worden.

Maar ook reeds te voren hadden enige weinigen ſaamgezworen, onder welken CATILINA was. Hier van zal ik, naar mijn beste weten, de waarheid mededelen.

Toen LUCIUS TULLUS en MARCUS LEPIDUS *Conſuls* waren, hadden PUBLIUS AUTRONIUS, en PUBLIUS SULLA, tot het volgend *Conſulaat* verkozen, door de wetten aangaande de kuiperij veröordeeld zijnde, de bepaalde ſtraf ondergaan. Een weinig daar na was CATILINA, van knevelarij beſchuldigd, belet geworden naar het *Conſulaat* te ſtaan; om dat hij binnen den bepaalden tijd zich niet had kunnen aangeven. Op dien zelfden tijd was 'er een zeker jongeling, van edele afkomst, met name CNËUS PISO, ten uiterſten vermetel, arm, en oproerig, die door zijne behoeftigheid en kwade zeden aangezet werd, om het Gemenebest te beroeren. Met dezen kwamen CATILINA, en AUTRONIUS, omtrent den vijfden van *December*, over een, en maakten zich gereed, om op den eerſten van *Januarij* de *Conſuls* LUCIUS COTTA, en LUCIUS TORQUATUS op het *Capitolium* om te brengen: zij zelvên zouden zich van de bundel-bijlen meester maken, en PISO

met een leger zenden, om *Hispanië* te bezetten. Deze zaak uitgelekt zijnde; hadden zij het plan van den moord tot op den vijfden van *Februarij* verfchoven. Toen fmeedden zij niet alleen het ontwerp van den dood der *Confuls*, maar zelfs der meeste *Raadsheren*; en bij aldien CATILINA zich niet overhaast hadde, voor het Raadhuis het teken aan zijne medeftanders te geven, zoude op dien dag de ergfte euveldaad, na het ftichten van *Rome*, begaan zijn geworden. Maar daar 'er nog maar weinige gewapenden bij een gekomen waren, is hier door het oogmerk mislukt. Naderhand werd PISO als *Landvoogd* naar het naastbij gelegen gedeelte van *Hispanië* gezonden, door medewerking van CRASSUS, omdat hij hem voor een' vijand van CNËUS POMPEJUS kende. Evenwel had de Raad niet onwillig hem dat Wingewest opgedragen, om dat men zulk een ondeugend mensch gaarne van het Gemenebest verwijderde, en te gelijk, om dat vele weldenkenden in hem een' fteun waanden te vinden tegen de magt van CNËUS POMPEJUS, die zij reeds begonden te vrezen. Doch deze PISO werd op reis, in zijn Wingewest, door enige *Hispanifche* Ruiters, welken hij in zijn leger had, omgebragt. 'Er zijn 'er, die zeggen, dat de *Barbaren* zijne onrechtvaardige, trotfche en wrede overheerfching niet konden dulden; maar anderen [houden ftaande], dat die Ruiters oude en getrouwe gunftelingen van CNËUS POMPEJUS geweest, en op deszelfs begeerte PISO aangevallen zijn; dat de *Hispaniërs* buiten dien nimmer zulk ene daad beftaan hadden, hoewel zij te voren veelmalen ene wrede overheer-

fching

fching hadden moeten verduren. Wij zullen deze zaak in het midden laten, [en] hebben van de eerfte Samenzwering genoeg gezegd.

Catilina die genen, welken wij boven hebben opgenoemd, bij een vergaderd ziende, en oordelende, dat, hoewel hij reeds met elk afzonderlijk veel gefproken had, het nu evenwel van nut zou zijn allen te gelijk aan te fpreken, en aan te vuren; is naar een afgelegen gedeelte van het huis geweken, en heeft aldaar, na alle getuigen van de hand gezonden te hebben, dusdanig ene Redevoering gehouden: —

„ Indien uw moed en trouw mij niet genoeg gebleken waren, dan zouden de omftandigheden ons te vergeefsch gunftig, de hoop op de heerfchappij te vergeefsch in onze handen zijn, en ik zoude van laffe en wufte zielen geenszins, met opoffering van *zekere* dingen, ene *onzekere* uitkomst laten afhangen. Maar omdat ik u in vele en grote gevallen heb leren kennen als dappere mannen, en aan mij getrouw; daar door heeft mijn moed den grootften en fchoonften aanflag durven beginnen; te gelijk, omdat ik overtuigd ben geworden, dat mijn geluk en mijne rampen ook de uwen zijn. Want het zelfde te willen, en het zelfde niet te willen, dat is eerst vaste Vriendfchap. Het geen ik bij mij zelven overdacht heb', hebt gij allen reeds te voren elk afzonderlijk gehoord. Voor het overige, mijn moed wordt van dag tot dag meer aangevuurd, als ik bedenk, hoedanig ons toekomftig lot zijn zal, zo wij onze Vrijheid zelven niet handhaven. Want, na dat

„ het Gemenebest onder het gezag en de overheer-
„ fching van enige weinige magtigen gekomen is;
„ hebben Koningen, Vorften, Staten en Volken aan
„ *dezen* altijd fchattingen betaald: *wij overigen*,
„ dapperen, weldenkenden, edelen en onëdelen,
„ zijn flechts *het gemeen* geweest, zonder invloed,
„ zonder gezag, onderworpen aan *hun*, voor wien
„ *wij*, zo het Gemenebest in behoorlijken ftaat was,
„ vrefelijk zouden zijn. Dus is alle invloed, eer,
„ magt, rijkdom bij *hun*, of waar *zij* willen: aan
„ *ons* hebben zij gevaren, mislukkingen, rechtsge-
„ dingen, en gebrek overgelaten. Helden! hoe
„ lange zullen wij dit dulden? — Is het niet beter
„ moedig te fterven, dan, na aan de trotschheid
„ van anderen ten fpot verftrekt te hebben, een
„ jammerlijk en eerloos leven op ene fchandelijke
„ wijze te verliezen? — Maar wat zeg ik? — Bij
„ al wat heilig is! de overwinning is in onze han-
„ den: — *onze* jeugd is in hare kragt, *onze* moed
„ leeft. — Daar en tegen is bij *hun*, door jaren
„ en rijkdom, alles verzwakt. Wij moeten maar
„ alleenlijk beginnen; het overige zal zich van zel-
„ ven fchikken."

„ Want welk fterveling, die een mannen hart
„ heeft, kan dulden, dat *zij* overtollige fchatten
„ hebben om ze te verkwisten, met in de zee te
„ bouwen, en bergen effen te maken; — en dat
„ *ons* de middelen, zelfs tot de noodzaaklijkfte be-
„ hoeftens, ontbreken? — dat *zij* twee of meer hui-
„ zen bij elkander voegen; en dat *wij* nergens ene
„ eigene woning hebben? — *Zij* kopen fchilderijen,
„ gegoten en gehouwen beelden, halen een nieuw
ge-

„ gebouw omver, bouwen een ander; eindelijk, zij
„ fchrapen op allerhande wijze geld bijéén, en kne-
„ velen het den armen af; evenwel kunnen zij zelfs
„ door de buitenfporigfte verkwisting hunne fchat-
„ ten niet overftijgen; — maar *wij* hebben te huis
„ gebrek, buiten vele fchulden; dadelijke elende,
„ en de verwachting van nog grotere. — Wat blijft
„ ons eindelijk over, dan een elendig leven? ——
„ Staat dan moedig op! — Ziet daar! ziet daar die
„ Vrijheid, welke gij zoo vaak gewenscht hebt! —
„ Ziet daar fchatten, eer, roem! — Dat alles heeft
„ het lot tot ene beloning voor de overwinnaars ge-
„ fteld. — Dat uwe omftandigheden, het gepaste
„ tijdftip, de gevaren, uwe behoeftigheid, de rij-
„ ke oorlogs-buit, dit alles nog meer, dan mijne
„ woorden, U aanvuren! — Gebruikt mij als Veld-
„ heer, of als Soldaat! met ziel en lighaam zal ik U
„ altijd ten dienfte ftaan. — Over alle deze dingen
„ zal ik met U, gelijk ik hoop, als *Conful* handelen:
„ zo ik mij anders niet bedrieg, en zo gij niet meer
„ bereid zijt, te dienen, dan te heerfchen." ——

Dit werd aangehoord door menfchen, die diep in ongeluk ftaken, en gene hulpmiddelen, nog enig uitzigt hadden; [en,] hoewel het oproer op zich zelf hun ene grote beloning fcheen, eischten echter de meesten, dat hij hun verklaren zoude, op welk een' voet de oorlog gevoerd zoude worden, welke vergelding zij van de wapenen te hopen hadden, hoeveel magt hij bijéén brengen konde, en waar op hij zijne hoop vestigde. Toen beloofde CATILINA hun de vernietiging van alle agterftallige fchulden, de vogelvrij-verklaring der rijken, regerings-posten,

 pries-

priester-ambten, plundering, en alle andere dingen, welke de oorlog, en de willekeur der overwinnaars met zich brengen. Hij ſtelde hun daar en boven voor, dat PISO in het naastbijgelegen gedeelte van *Hispanië*, PUBLIUS SITIUS NUCERINUS met een leger in *Mauritanie* was, beiden deelgenoten van zijn' aanſlag: dat CAJUS ANTONIUS naar het *Conſulaat* ſtond, wien hij tot ambtgenoot hoopte te hebben; dat deze zijn boezemvriend, en in de grootſte ongelegenheid [door behoefte en ſchulden] gewikkeld was; en dat hij als *Conſul* met dezen een begin van de uitvoering maken zoude. Daar bij lasterde hij ſchimpend alle weldenkenden; elk der zijnen bij den naam noemende, prees hij hen, herinnerde den enen zijne armoede, den ander' zijne begeerte, velen hun gevaar en ſchande, velen de overwinning onder SULLA, waar in zij groten buit gemaakt hadden. Toen hij zag, dat hun aller moed opgewekt was, deed hij, na hen vermaand te hebben om hem in het ſtaan naar het *Conſulaat* de behulpſame hand te bieden, de Vergadering uit één gaan.

'Er waren 'er te dier tijd, die zeiden, dat CATILINA, toen hij, na het houden zijner Redevoering, de medeſtanders zijner boosheid deed zweren, menſchen-bloed, met wijn doormengd, in ſchalen rondgedragen heeft; [en] vervolgens, toen allen na den eed daar van geproefd hadden (volgens de gewoonte bij plegtige Godsdienst-oeffeningen), zijn plan openbaarde. Zij voegen 'er bij, dat hij dit daaröm gedaan heeft, op dat zij te getrouwer aan elkanderen zouden zijn, daar nu de een getuige van des an-

de-

deren misdaad was. Sommigen oordeelden [echter], dat niet alleen dit, maar daar en boven nóg ene menigte andere dingen verzonnen is, door die genen, welke geloofden, dat de haat tegen CICERO, die naderhand ontſtaan is, verzagt wierd door de ijslijkheid van de misdaad der geſtraften. Wij hebben van deze zaak, naar gelang van derzelver gewigt, weinig zekerheid.

Doch in die Samenkomst was een zekere QUINTUS CURIUS, uit geen onaanzienlijk geſlacht geboren, die vele gruwelen en wanbedrijven gepleegd had, en die hierom door de Zeden-Rechters uit den Raad geweerd was. Deze man bezat gene mindere ijdelheid, dan overmoed. Hij konde, noch het geen hij gehoord had, noch zelfs zijne eigen misdaden verzwijgen; [en] het was hem volſtrekt om het even, wat hij zeide of deed. Sedert langen tijd leefde hij in ontucht met FULVIA, ene vrouw van edele afkomst. Nu haar minder welkom zijnde, om dat hij door behoeftigheid minder geven kon, begon hij eensklaps, op een' verwaanden toon, gouden bergen te beloven, haar ſomtijds met het ſtaal te dreigen, zo zij hem niet te wille was: kortom woester te werk te gaan, dan hij gewoon was. FULVIA vernam zo dra niet de reden van den overmoed van CURIUS, of zij, zulk een gevaar van het Gemenebest niet willende geheim houden, verhaalde aan vele menſchen, evenwel met verzwijging van haren zegsman, alles, wat zij van de Samenzwering van CATILINA gehoord had. Dit maakte boven al den ijver der menſchen gaande, om het *Conſulaat* aan MARCUS TULLIUS

CICERO op te dragen. Want te voren had de meeste adel dit met nijdige ogen aangezien, en zich verbeeid, dat het *Confulaat* als onteerd wierd, zo een man, zonder aanzienlijke geboorte, hoe uitmuntend oók voor 't overige, hetzelve verkreeg; maar nu, daar 'er gevaar was, zwegen nijd en trotschheid.

In de Volks-Vergaderingen werden derhalven tot *Confuls* verkozen MARCUS TULLIUS en CAJUS ANTONIUS. Dit floeg in het eerst den moed der Eedgenoten ter neder, maar verminderde geenszins de woede van CATILINA, Van dag tot dag werd hij werkfamer, bezorgde door geheel *Italie*, op gefchikte plaatfen, wapenen; borgde geld op zijn', of zijner vrienden naam, en zond hetzelve naar *Fæfulæ*, aan een' zekeren MANLIUS, die naderhand den oorlog begonnen heeft. Men zegt ook, dat hij in dezen tijd zeer vele menfchen van allerleie ftanden aan zich verbonden heeft, en zelfs enige vrouwen, welken te voren van het loon der hoererij een' groten ftaat hadden kunnen voeren, maar die, toen naderhand de jaren wel ene maat aan hare inkomften, maar geenszins aan hare weelde gefteld hadden, diep in fchulden geraakt waren. Door dezen hoopte CATILINA de flaven binnen *Rome* op zijne zijde te kunnen brengen, de Stad in den brand te fteken, [en] hare mannen of met zich te verenigen, of om hals te brengen. Onder deze vrouwen was SEMPRONIA, die dikwijls vele daden van mannelijke ftoutheid bedreven had. Deze vrouw was, wat haar geflacht, fchoonheid, echtgenoot en kinderen betrof, vrij gelukkig: zij was

er-

ervaren in de *Griekſche* en *Latijnſche* letteren; zij verſtond de toon- en danskunst, zelfs bevalliger, dan voor ene kuiſche vrouw vereïscht wordt: [zij bezat] nog vele andere bekwaamheden, welke hulpmiddelen der weelde zijn. Maar zij had altijd van alle andere dingen meer werk gemaakt, dan van hare eer, en kuischheid. Het is niet gemaklijk te bepalen, of zij minder het geld, dan haar' goeden naam ontzag: hare geile lust ging zo ver, dat zij meermalen de mannen opzocht, dan zelve opgezocht wierd. Te voren had zij reeds dikwijls haar woord verbroken, ene ſchuld afgezworen, was medepligtige aan een' moord geweest, [en] door weelde en gebrek tot dolle ſtappen vervoerd geworden. Voor het overige was zij niet onvernuftig; zij kon dichten, ſchertſen, en ene zedige, dubbelzinnige, of onbeſchaamde taal voeren. Kortom zij bezat veel geest en bevalligheid.

Hoewel CATILINA met dit alles gereed was, ſtond hij niet te min naar het *Conſulaat* voor het volgend jaar, hopende, dat hij, verkozen zijnde, ANTONIUS gemakkelijk naar zijn' wil zou beſtieren. Evenwel was hij intusſchen niet werkeloos, maar legde op allerhande wijze CICERO lagen. Maar dezen ontbrak het, om zich te hoeden, noch aan ſchranderheid, noch aan beleid. Want hij had, reeds van het begin van zijn *Conſulaat*, door FULVIA aan QUINTUS CURIUS (van wien ik een weinig te voren gewag heb gemaakt) grote beloften laten doen, en daar door bewerkt, dat deze hem de plannen van CATILINA ontdekte. Hier bij had hij zijn' ambtgenoot

ANTONIUS, door hem zijn Wingewest te belo-ven, overgehaald, dat hij niet ten nadele van het algemeen welzijn zou werken; [daar en boven] had hij heimelijk zijne vrienden en gunstelingen ter zij-ner bescherming rondom zich verzameld. Toen de dag der verkiezing gekomen was, en CATILINA noch in zijne poging om gekozen te worden, noch in de lagen, die hij de *Consuls* in het Veld [van MARS] gelegd had, slaagde; 'besloot hij den oorlog te beginnen, en het uiterste te beproeven; omdat alle zijne geheime woelingen ongelukkig wa-ren uitgevallen.

Hij zond derhalven CAJUS MANLIUS naar *Fæ-sulæ*, en dat gedeelte van *Etrurië*, een' zekeren SEPTIMIUS van CAMERINUM naar het *Pi-ceensche* Land, CAJUS JULIUS naar *Apulië*, en nog anderen naar elders, waar hij dacht, dat zij hem het meest tot voordeel zouden zijn. Intus-schen was hij te *Rome* aan vele dingen te gelijk bezig; hij legde den *Consul* lagen; maakte toebereid-selen tot de brandstichting; bezette de voor zijn doel geschikte plaatsen met gewapende manschap; droeg zelve een' dolk; beval de anderen het ook te doen; spoorde hen aan, om ten allen tijde gereed te zijn; werkte dag en nacht dóór, en werd noch door waken, noch door arbeid vermoeid. Eindelijk, toen hem van zijne veelvuldige pogingen niets ge-lukte, riep hij ten twede maal de hoofden der Sa-menzwering in het holle des nachts bijéén, door MARCUS PORCIUS LECCA: en, na zich aldaar over hunne lafhartigheid met vele woorden be-klaagd te hebben, onderrichtte hij hen, dat hij

MAN-

MANLIUS vooruit gezonden had, naar die menigte, welke hij verzameld had om de wapens op te vatten; dat hij nog anderen naar wel gelegen plaatsen afgevaardigd had, om den oorlog te beginnen; en dat hij zelve naar het leger wenschte te vertrekken, zo hij vooraf CICERO had uit den weg geruimd, daar die zijne bedoelingen het meest in den weg stond.

Toen de overigen verschrikt waren, en aarzelden, beloofde CAJUS CORNELIUS, een *Romeinsch Riddder*, zijne hulp, en besloot met LUCIUS VARGUNTEJUS SENATOR, dien eigen nacht, met enige gewapende manschap naar CICERO te gaan, even als of zij hem een bezoek wilden geven, en hem onverwacht aan zijn huis te doorsteken. CURIUS, het gevaar, 't welk den *Consul* boven 't hoofd hing, horende, liet ijlings door FULVIA aan CICERO van den strik, dien men hem spande, bericht geven. Zij werden dienvolgende belet in te treden, en hadden zich te vergeefsch op zo groot ene euveldaad gespitst. Intusschen ruidde MANLIUS in *Etrurië* de menigte op, die zo wel door gebrek, als door spijt naar een' ommekeer van zaken verlangde, daar zij, door de overheersching van SULLA, hare landerijen en alle andere bezittingen verloren had: daar en boven allerlei soort van struikrovers, waar van 'er in dat oord een verbazend aantal is, [en] sommigen der Volkplantelingen van SULLA, die door dartelheid en weelde van hunnen rijken roof niets over hadden gehouden. CICERO, hier van tijding bekomen hebbende, voelde zich door het dubbel gevaar

vaar genoopt, om, daar hij de ſtad niet langer door eigen voorzorg voor de lagen hoeden konde, en niet zeker wist, hoe groot het leger van MANLIUS was, en welk ene beſtemming het zelve had, deze zaak, reeds te voren door de openlijke geruchten verſpreid, ter kennisſe van den *Raad* te brengen. De *Raad* beſloot in gevolge hier van, gelijk bij dringende omſtandigheden doorgaands de gewoonte is, *dat de Conſuls zorgen zouden, dat het Gemenebest geen nadeel leed.* Hier door wordt, naar het *Romeinsch* gebruik, van wegen den *Raad*, aan de *Conſuls* de hoogſte magt gegeven, namelijk om een leger op de been te brengen, oorlog te voeren, op alle mogelijke wijze de bondgenoten en burgers in bedwang te houden: in het ſtaatsbeſtuur en het krijgswezen het onbepaaldst gezag, en ene beſlisſende rechterlijke uitſpraak te hebben. Anders heeft de *Conſul*, zonder den wil des Volks, over alle deze dingen gene magt.

Na verloop van weinige dagen las de *Raadsheer* LUCIUS SÆNIUS, in den *Raad* een' Brief voor, welken hij zeide, dat hem van *Fæſulæ* gezonden was. Hier in werd gemeld, dat CAJUS MANLIUS met ene grote menigte, op den negen-en-twintigſten van *October*, de wapenen had opgevat. Te gelijk bragten anderen, gelijk het in diergelijke omſtandigheden gewoonlijk gaat, de tijding van vreemde verſchijnſels en voortekenen: anderen [gaven bericht], dat 'er Vergaderingen gehouden, wapenen vervoerd, te *Capua* en in *Apulië* de ſlaven tot den oorlog aangezet wierden. Hier op zond men, op beſluit van den *Raad*, QUINTUS MARCIUS REX

naar

naar *Fæsulæ*, QUINTUS METELLUS CRETICUS naar *Apulië*, en de omliggende ſtreken. Deze beiden waren, daar zij als Veldheren de ſtad naderden, door den laster van enige weinigen, wier gewoonte het was recht en onrecht voor geld veil te hebben, belet geworden de eer der zegepraal te genieten. Ook [werd] QUINTUS POMPEJUS RUFUS naar *Capua*, en QUINTUS METELLUS CELER, naar het *Piceenſche* Land, als *Prætors* [gezonden], en met de magt bekleed, om naar gelang der omſtandigheden en gevaren, een leger op de been te brengen. Nog [beſloot men], dat, zo iemand de Samenzwering, die tegen het Gemenebest geſmeed was, ontdekte, hij als beloning, zo hij ſlaaf was, de vrijheid en honderd *Sestertien*, zo hij een vrije was, ſtrafloosheid in dit geval en tweehonderd *Sestertien* zoude erlangen: dat de zwaard-vechters naar *Capua*, en de overige bevoorrechte Steden, naar mate van derzelver magt, zouden gezonden worden, [en eindelijk] dat te *Rome*, de gehele Stad door, ene wacht zou zijn, en de mindere Regerings-perſonen daar over het bevel zouden voeren. Door deze toebereidſelen werd de Burgerij ontſteld, en het aanzien der Stad geheel veranderd: in plaats van de weelde en de dartelheid, welken ene langdurige rust veroorzaakt had, heerschte eensſlags overal treurigheid; verwarring en ſchrik kenmerkten zich in iedere daad; het wantrouwen ſtrekte zich uit tot iedere plaats, tot ieder mensch: men voerde geen oorlog, maar men had ook geen' vrede; ieder berekende de gevaren naar zijne vrees. Hier bij kwam, dat de vrouwen, door de grootheid van het Gemene-

nebest minder gewoon aan de vrees voor een' oorlog, zich het hair van haar hoofd rukten, op hare borst floegen, hare handen biddende ten hemel heften, haar deerniswaardig kroost bejammerden, onophoudelijk vroegen, voor alles beefden, en, zonder zich om haren prachtigen opfchik of hare vermaken te bekommeren, aan haar behoud, en dat van het Vaderland wanhoopten. Maar, alhoewel alle deze voorzorgen genomen werden, bleef de wrede CATILINA niet te min onverzettelijk bij zijn voornemen, niettegenflaande hij van openbaar geweld en moord door LUCIUS PAULUS befchuldigd was. Ten laatfte kwam hij, om het te ontveinzen, en zich te zuiveren, als of het flechts een afzonderlijk gefchil geweest was, in den *Raad*. Toen deed de *Conful* MARCUS TULLIUS, of zijne tegenwoordigheid vrezende, of door gramfchap ontftoken zijnde, ene uitmuntende, en voor het Gemenebest nuttige Redevoering, welke hij naderhand uitgegeven heeft. Maar toen hij weêr was gaan zitten, verzocht CATILINA, zijne bedrevenheid in het veinzen te baat nemende, met nedergeflagen ogen, op een' fmekenden toon „ dat toch de *Raad* niets ligtvaardig ten zijnen aanzien zou geloven: dat hij uit zulk een geflacht afkomftig was, en van jongs af aan zijn leven zo had ingericht, dat men alles goeds van hem konde hopen: dat de *Raad* niet moest denken, dat hij, als *Patriciër*, die zelve reeds, even als zijne Voorvaderen, zeer veel goeds aan het *Romeinfche* Volk gedaan had, zijn geluk op den ondergang van het Gemenebest vestigen wilde, daar MARCUS TULLIUS, *een aangenomen Burger van Ro-*

Rome, het zelve bewaarde." Toen hij hier bij nog andere beledigende uitdrukkingen voegde, begonden alle de *Raadsheren* hem te overſchreeuwen, en noemden hem een' *verrader*, en *moordenaar*. Toen riep hij woedende: „ dewijl mijne vijanden verra„ derlijk mijn' val berokkenen, zal ik in denzelven „ alles, wat mij mogelijk is, medeſlepen." —— Vervolgens ſtoof hij uit het Raadhuis, naar zijne woning. Aldaar bij zich zelven veel overwegende; en, om dat de hinderlagen, den *Conſul* gelegd, zonder enig goed gevolg bleven, en de Stad door de wachten tegen den brand beveiligd was, het raadzaamst oordelende, zijn leger te vermeerderen, en, voor dat de *Keurbenden* bijéén gebragt werden, zich van die dingen, die tot den oorlog noodzakelijk waren, te voorzien; vertrok hij in het midden van den nacht met enige weinigen naar het leger van MANLIUS; maar beval aan CETHEGUS en LENTULUS, en de overigen, wier onvertſaagde ſtoutheid hij had leren kennen, dat zij door alle mogelijke middelen de magt van het eedgeſpan verſterken, met den aanſlag op den *Conſul* ſpoed maken, en zich tot den moord, de brandſtichting, en alle andere daden van oorlog gereed zouden houden; — dat hij eerstdaags met een groot leger de Stad zou naderen.

Terwijl deze dingen te *Rome* voorvielen, zond CAJUS MANLIUS uit de zijnen enigen als Gezanten tot QUINTUS MARCIUS REX, met dezen last:

„ Wij zweren U, Veldheer! bij al wat heilig is, „ dat wij de wapenen niet tegen het Vaderland heb-

„ ben

„ ben opgevat, noch om iemand in gevaar te bren-
„ gen, maar om onze eigen lighamen voor veronge-
„ lijking te beveiligen, daar wij, in elende en be-
„ hoeftigheid gestort, door het geweld en de wreedheid
„ der woekeraars, voor het meerderdeel zonder Va-
„ derland, en zeker allen zonder goeden naam en
„ bezittingen zijn, en daar het niemand onzer
„ heeft mogen gebeuren, op de wijze der Vade-
„ ren, naar de wet geoordeeld te worden, noch, na
„ het verlies onzer goederen, ons lighaam van de
„ slavernij te bevrijden: — zo groot is de wreedheid
„ der woekeraars, en van den *Prætor* geweest. Dik-
„ wijls hebben uwe Voorvaderen, uit medelijden met
„ de *Plebejers*, derzelver nood door hunne besluiten
„ verligt, en nog onlangs in onzen tijd, is om de
„ grootheid der schulden, op den wil van alle wel-
„ denkenden, het goud met zilver betaald. Dik-
„ wijls hebben de *Plebejers* zelven, of door de heersch-
„ zucht, of door de trotschheid der aanzienlijken
„ bewogen, een' gewapenden opstand tegen de *Pa-
„ triciërs* ondernomen. Maar wij staan noch naar
„ heerschappij, noch naar rijkdommen, om welker
„ dingen wille alle oorlogen, en verdeeldheden onder
„ de menschen ontstaan; maar naar Vrijheid, welke
„ geen brave, dan te gelijk met zijn leven opgeeft.
„ Wij bezweren U, en den Raad; komt uwe ramp-
„ zalige Medeburgers te hulp! — Geeft ons de be-
„ scherming der wet weder, ons door de onrecht-
„ vaardigheid van den *Prætor* ontrukt! — En brengt
„ ons niet in de noodzaaklijkheid, om te beproe-
„ ven, hoe wij ons leven ten duursten kunnen
„ verkopen."

Hier-

Hier op [antwoordde] QUINTUS MARCIUS: „ dat, zo zij iets van den Raad wilden verzoeken, zij de wapenen nederleggen, en met demoedige ſmekingen naar *Rome* zouden vertrekken; dat de Raad en het Volk van *Rome* altijd zo zagt en medelijdend geweest waren, dat nog nimmer iemand hen te vergeefsch om hulp aangezocht had."

Maar CATILINA zond, terwijl hij op reis was, brieven aan de meeste *Oud-Conſuls*, en daar en boven aan ieder aanzienlijken „ dat hij valſchelijk beſchuldigd, en niet magtig genoeg tegen den aanhang zijner vijanden zijnde, voor zijn noodlot week, en naar *Masſilie* in ballingſchap ging; niet om dat hij zich aan zo groot ene euveldaad ſchuldig kende, maar op dat het Gemenebest in rust zijn, en uit zijne tegenkanting geen oproer ontſtaan zoude." Wijd verſchillende van dezen was de Brief, dien QUINTUS CATULUS in den Raad voorlas, en die hij zeide, dat hem uit naam van CATILINA ter hand geſteld was. Derzelver inhoud is dusdanig:

„ LUCIUS CATILINA aan QUINTUS CATULUS.

„ Heil en groete!

„ Uwe uitſtekende trouw, mij met der daad gebleken, geeft mij in mijne grote gevaren ene aangename hoop op de vervulling van mijn verzoek. „ Daarom heb ik beſloten, voor mijne onderneming „ *gene verdediging gereed te maken*, maar U *ene genoegdoening*, om de onbewustheid van enige misdaad, *te geven*. In waarheid! Gij zult dezelve

„ voldoende vinden. Door ongelijk en verſmading
„ geërgerd, daar ik, van de vrucht van mijn'
„ arbeid en vlijt verſtoken, den erepost niet ver-
„ kreeg, heb ik de algemene zaak der elendigen
„ naar mijne gewoonte de mijne gemaakt: niet om
„ dat ik mijne ſchulden uit mijne bezittingen niet
„ konde betalen, daar de milddadigheid van ORES-
„ TILLA zelfs de ſchulden van anderen, uit hare
„ en harer dochters middelen afdeed; maar om dat
„ ik onwaardige menſchen met eer bekleed zag, en
„ mij op ene valſche verdenking daar van verwij-
„ derd vond. Langs dezen weg heb ik een, naar
„ mijne omſtandigheden genoeg eerlijk, middel bij
„ de hand genomen, dat mij de hoop, om mijne
„ overige waardigheid te behouden, verzekert. Ik
„ wilde U nog meer ſchrijven, maar men heeft mij de
„ tijding van een' aanſlag op mijne vrijheid gebragt.
„ Nu beveel ik ORESTILLA aan uwe trouw: be-
„ ſcherm haar tegen verongelijkingen! — Ik verzoek
„ U zulks bij de liefde tot uwe kinderen!

„ Vaarwel!"

Na dat hij enige dagen bij CAJUS FLAMINIUS FLAMMA, in het *Aretijnſche* Land vertoefd, en de inwoners, reeds te voren aangezocht, van wapenen voorzien had, vertrok hij met de *bundel-bijlen*, en andere tekenen van gezag, naar het leger van MANLIUS. Toen dit te *Rome* bekend werd, *verklaarde de Raad* CATILINA *en* MANLIUS *voor verraders*, en bepaalde voor de overige menigte een' dag, vóór welken ieder, met verwachting van ſtraffeloosheid,

de

de wapenen zou kunnen nederleggen, behalven de ter dood veroordeelde misdadigers. Daar en boven werd 'er besloten „, dat de *Consuls* ene werving zouden beginnen, ANTONIUS in allerijl CATILINA met een leger nazetten; [en] CICERO het bevel in de Stad voeren zoude."

Op dat tijdstip kwam de *Romeinsche* Staat mij ten uitersten rampzalig voor: — daar hetzelve van den opgang der zon, tot aan derzelver ondergang, alles met de wapenen had vermeesterd, [en] rust en rijkdom, welken bij de menschen voor de begeerlijkste dingen gehouden worden, van binnen heerschten; waren 'er evenwel burgers, die met halstarrigen zin zich zelven, en het Gemenebest in het verderf *willen* storten. immers, op twee besluiten van den Raad, heeft, uit zo groot ene menigte, niemand, door de beloning verlokt, de Samenzwering ontdekt; niemand van allen het leger van CATILINA verlaten. Zo groot ene hardnekkigheid was, gelijk ene uitterende ziekte, in de gemoederen der meeste Burgers geworteld.

En niet alleen waren de deelgenoten der Samenzwering zo kwalijk gezind, maar volstrekt alle de *Plebejers* keurden, uit zucht naar verandering, de oogmerken van CATILINA goed. Dit nu kan als ene alleszins gewone handelwijze aangemerkt worden. Want in een Gemenebest benijden zij, die gene bezittingen hebben, altijd de aanzienlijken, verheffen de geringen, haten het oude, verlangen naar nieuwigheden, willen om hunne berooide omstandighede alles veränderd hebben; zij komen in verwarringen en oproer zorgeloos aan de kost, daar toch

 h[illegible]-

hunne behoeftigheid voor gene fchade behoeft te vrezen. Maar voornaamlijk heerschte deze uitzinnigheid, om vele redenen, bij het Stads-gemeen. Voor eerst, zij, die het meest in ondeugd en losbandigheid uitftaken; anderen, die fchandelijk hunne vaderlijke goederen hadden doorgebragt; eindelijk allen, die om een of ander wanbedrijf uit hunne woonplaatfen verbannen waren; — dezen waren naar *Rome*, als naar ene verzamelplaats van vuiligheid, te famen gevloeid. Velen vervolgens, gedachtig aan de overwinning van SULLA, door welke zij fommigen, van Soldaten, Raadsheeren hadden zien worden, fommigen zo rijk, dat zij met ene koninglijke pracht leefden, ftreelden zich met de hoop, zo zij onder de wapenen waren, door de overwinning een zelfde lot te zullen deelachtig worden. De jonge lieden daar en boven, die op het land van hunner handen arbeid foberlijk geleefd hadden, door allerhande giften verlokt, hadden de werkeloosheid in de Stad boven de onaangename arbeid verkozen. Zij, en alle anderen, vonden hun beftaan in het algemeen verderf. Het is derhalven niet vreemd, dat behoeftige menfchen, met bedorven zeden, en met ene zekere hoop [op buit], het Gemenebest even zo weinig als zich zelven ontzagen. Zij daar en boven, wier oudeeren, bij de overwinning van SULLA, vogel-vrij verklaard, wier goederen geroofd, wier burgerrecht verkort was, zagen zeker met gene andere ogen den uitflag des oorlogs te gemoet. Eindelijk allen, die van de tegenpartij des Raads waren, wilden liever, dat alles het onderst boven gekeerd wierd,

dan

dan dat zij minder magt hadden. Dit kwaad was derhalven na vele jaren in het Gemenebest wedergekeerd.

Want nadat onder het *Consulaat* van CNËUS POMPEJUS en MARCUS CRASSUS, het *Gemeensmanschap* hersteld was, begonden enige jongelingen, overmoedig door hunne jaren en geaartheid, door allerhande beschuldigingen tegen den Raad, het Volk op te rokkenen, en vervolgens door geschenken en beloften meer en meer op te winden, waar door zij zelven in aanzien, en magt stegen. De meeste Adel ijverde tegen hun met alle magt, schijnbaar voor het gezag van den Raad, maar in de daad voor zijne eigen grootheid. Want, om met weinige woorden de zaak af te doen, alle die genen, welken in die tijden het Gemenebest beroerd hebben, onder schone namen, sommigen, als of zij de rechten des Volks handhaafden, anderen, op dat het gezag des Raads de overhand zou hebben, ijverden, terwijl zij het algemeen welzijn voorwendden, ieder voor zijne eigen grootheid: zij stelden maat noch paal aan hunnen twist, en maakten beiden van hunne overwinning een wreed gebruik. Maar, na dat CNËUS POMPEJUS naar den oorlog ter zee, en tegen MITHRIDATES gezonden was, werd het gezag der *Plebejers* minder, terwijl de magt van enige weinigen toenam. Dezen behielden aan zich de posten van regering, de Wingewesten, en alle andere dingen: zij zelven leefden veilig, voorspoedig, kommerloos, en schrikten de overigen door rechts-gedingen af, om hen, wanneer zij het *Gemeensmanschap* zouden bekleden, des te minder het

Volk te doen opwinden. Maar zodra 'er enige hoop op verandering kwam, werd de moed der *Plebejers* tot den ouden twist weder opgewakkerd, [zo dat], ingevalle CATILINA in het eerste gevecht overwinnaar, of de uitslag zonder bepaald voordeel aan beide zijden was geweest, zekerlijk een dodelijke ramp het Gemenebest zou getroffen hebben; en zij, die overwinnaars waren, zouden van hunne overwinning slechts zo lang hebben kunnen gebruik maken, tot dat een magtiger de heerschappij en de vrijheid uit hunne afgematte en kragteloze handen wrong.

'Er waren evenwel, buiten de Samenzwering, zeer velen, die zich naar CATILINA begeven hebben. Onder dezen was de Zoon van den *Raadsheer* AULUS FULVIUS, die, op zijne reis agterhaald zijnde, op bevel van zijn' Vader, ter dood gebragt is. Ter zelfder tijd zocht LENTULUS te *Rome*, gelijk CATILINA bevolen had, al wie hij meende, dat om zijn gedrag of omstandigheden naar verandering haakte, of zelve, of door anderen, aan; en niet alleen burgers, maar zelfs menschen van allerlei soort, die van nut zouden kunnen zijn. Hij gaf derhalven aan een' zekeren PUBLIUS UMBRENUS bevel, om de gezanten der *Allobrogers* op te zoeken, en hen, waar het mogelijk, over te halen, om deel aan den oorlog te nemen, oordelende, dat zij, in hunne algemene en huislijke omstandigheden door schulden gedrukt, [en] te meer nog, daar het *Gallisch* Volk oorlogszuchtig van aart was, ligtelijk tot een' diergelijk besluit zouden te brengen zijn. UMBRENUS, in *Gallië* koophandel gedre-

ven hebbende, was bij de meeste aanzienlijken van dat Gewest bekend, en kende dezelven. Zo dra hij dus de Gezanten op de markt zag, begon hij ogenblikiijk, na hen het een en ander, rakende den toestand van hun Gemenebest gevraagd, en een geveinsd medelijden met hun ongeval getoond te hebben, te onderzoeken, welk ene uitkomst zij in hunne rampen hoopten. Toen hij vernam, dat zij klaagden over de hebzucht der Bestuurers, den Raad beschuldigden, van hun gene de minste hulp te bewijzen, en dat zij den dood als het eind hunner elenden verwachtten; zeide hij: „ Welaan! zo gij slechts „ mannen wilt zijn, zal ik U het middel tonen, waar „ door gij alle die onheilen kunt ontgaan." De *Allobrogers*, door deze woorden de sterkste hoop opgevat hebbende, baden UMBRENUS, dat hij medelijden met hun wilde hebben: dat niets zo bezwaarlijk, noch zo moeilijk was, het geen zij niet met bereidvaardigheid zouden doen, zo het hun staat slechts van de schulden bevrijdde. [Hier op] bragt hij hen in het huis van DECIMUS BRUTUS, om dat het zelve nabij de markt gelegen, en door SEMPRONIA met het eedgespan verbonden was. Want BRUTUS was op dien tijd van *Rome* afwezig. Daar en boven ontbood hij GABINIUS, om zijne woorden nog meer gezag bij te zetten. In de tegenwoordigheid van dezen ontdekte hij de Samenzwering, noemde de medestanders, en zelfs velen van allerlei soort, die onschuldig waren, om den Gezanten te groter moed in te boezemen: vervolgens liet hij hen gaan, na dat zij hunne hulp beloofd hadden.

Niettemin waren de *Allobrogers* lang onzeker,

welk een befluit zij nemen zouden. Aan de ene zijde wogen bij hen hunne fchulden, oorlogszucht, en bij de overwinning ene rijke beloning; maar aan de andere zijde, meerder magt, veiligheid, en, voor ene onzekere hoop, ene zekere beloning. Terwijl zij dit nadachten, overwon eindelijk het geluk van het Gemenebest. Zij ontdekten derhalven aan QUINTUS FABIUS SANGA, onder wiens befcherming hunne Staat voornaamlijk was, de gehele zaak, zo afs zij die vernomen hadden. CICERO, door SANGA hier van verwittigd, beval den Gezanten, zich zeer genegen tot de Samenzwering te tonen, de overigen te gaan fpreken, en door beloften hen zo ver te brengen, dat zij hun alles openbaarden.

Bijna op den zelfden tijd was 'er in het *nabij-gelegen*, en in het *Over-Alpisch Gallië*, gelijk ook in het *Piceenfche* Land, in *Bruttië*, en *Apulië* beweging. Want die genen, welken CATILINA te voren afgezonden had, deden onberaden, en als vervoerd door zinloosheid, alles te gelijk; door nachtelijke bijéénkomften, het vervoeren van allerhande wapenen, door drift en ongeregeldheid hadden zij meer fchrik dan gevaar veröorzaakt. Velen van dezen waren door QUINTUS METELLUS CELER, den *Prætor*, volgens het befluit van den Raad, na het onderzoeken hunner zaak, in de gevangenis geworpen; gelijk ook in het *Over-Alpisch Gallië* door CAJUS MURENA, die in dat Wingewest het bevel voerde.

In *Rome* had LENTULUS met de overigen, die de hoofden der Samenzwering waren, na het verza-

me-

melen van, zo als het ſcheen, talrijke legerbenden, vastgeſteld, dat, wanneer CATILINA met zijn leger, in het *Fæſulaanſche* Land zou gekomen zijn, LUCIUS BESTIA, *de Gemeensman*, in ene Volksvergadering zich zou beklagen over het gedrag van CICERO, en aldus de misnoegdheid over dien geweldigen oorlog tegen den braafſten *Conſul* opwekken: — op dat teken, zou de overige ſaamverbonden menigte, den volgenden nacht, ieder den hem opgelegden taak ten uitvoer brengen. Dit nu zeide men, dat op deze wijze verdeeld was: — STATILIUS [en] GABINIUS zouden met ene talrijke bende, twaalf geſchikte oorden der Stad te gelijk in brand ſteken, om door de verwarring den toegang tot den *Conſul*, [en] de overigen, op wien men het gemunt had, te gemaklijker te maken: CETHEGUS zou de deur van CICIRO bezetten, [en] hem met geweld aanvallen; terwijl de overigen, de een dezen, de ander genen, zouden aanvallen; doch de zonen uit aanzienlijke geſlachten, van welken 'er een zeer groot aantal was, zouden hunne Vaders om hals brengen, en zich naar CATILINA ſpoeden, wanneer alles door den moord, en brand-ſtichting in ontſteltenis en ſchrik was. Gedurende den tijd, waarin men dit beraamde en beſloot, klaagde CETHEGUS onöphoudelijk over de lafhartigheid zijner eedgenoten, [zeggende], dat zij door aarzelen en uitſtellen, de beste gelegenheid verwaarloosden; dat in een diergelijk gevaar, daden, en gene raadplegingen nodig waren, en dat hij, zo enige weinigen hem wilden bijſtaan, ſchoon anderen werkeloos bleven, een' aanval op het Raad-

huis zou ondernemen. Stout en geweldig van aart, [en] een goed vechter zijnde, verwachtte hij den besten voorſpoed van ene ſnelle uitvoering.

De *Allobrogers* nu ſpraken, naar het bevel van CICERO, door GABINIUS met de overigen: zij eischten van LENTULUS, CETHEGUS, STATILIUS en CASSIUS een' [ſchriftelijken] eed, om dien, verzegeld tot hunne medeburgers over te brengen, [voorgevende] dat dezen anders niet ligtelijk tot ene diergelijke onderneming zouden te bewegen zijn. De overigen, niets [kwaads] vermoedende, gaven hun [het gevorderde]; CASSIUS beloofde, dat hij binnen kort zelve derwaard zou komen, en vertrok een weinig tijds voor de Gezanten uit de Stad. Met dezelven zond LENTULUS een' zekeren TITUS VOLTURCIUS van *Croto*, op dat de *Allobrogers*, eer zij zich verder naar hun Land begaven, met CATILINA, onder het wederzijds geven van hun woord, de verbindtenis bevestigen zouden. Hij gaf zelve aan VOLTURCIUS een' brief voor CATILINA mede, van welken hier een afſchrift is:

„ Wie ik ben, zult gij van hem, dien ik tot u „ gezonden heb, vernemen. Bedenk, in welk een' „ tegenſpoed gij U bevindt, en herinner U, dat „ gij een man zijt; overweeg, wat uwe omſtan- „ digheden eiſchen. Zoek hulp bij allen, ook bij „ de geringſten."

Daar en boven gaf hij nog een' mondelingen last: „ waarom hij toch, daar hij door den Raad voor *verrader* verklaard was, de ſlaven niet wilde aannemen? — dat alles, naar zijn bevel, in de Stad gereed

reed was; dat hij geen ogenblik moest wachten, om zelve de Stad te naderen."

Deze dingen aldus befchikt, en de nacht, waarop zij vertrekken zouden, bepaald zijnde, gelaste CICERO, door de Gezanten van alles onderricht, de *Prætoren*, LUCIUS VALERIUS FLACCUS en CAJUS POMTINUS, om op de *Mulvifche* brug, uit ene hinderlaag, de reisgenoten der *Allobrogers* gevangen te nemen: hij ontdekte hun de gehele zaak, waarom zij gezonden wierden; voor het overige gaf hij hun vrijheid om te doen, naar gelang der omftandigheden. [Deze] ervaren krijgslieden, verdeelden, zo als zij gelast waren, de posten, zonder enige opfchudding, en bezetteden heimelijk de brug. Na dat de Gezanten met VOLTURCIUS tot die plaats genaderd waren, en 'er van wederzijde een gefchreeuw opgegaan was, gaven de *Galiiërs*, fchielijk bemerkende, wat 'er gaande was, zich ogenbliklijk aan de *Prætoren* over: VOLTURCIUS, na de overigen aangemoedigd te hebben, verdedigde zich in 't eerst met zijn zwaard tegen de menigte; vervolgens, toen hij door de Gezanten verlaten was, fmeekte hij POMTINUS, aan wien hij bekend was, met vele woorden om zijn behoud, en gaf zich eindelijk vol vrees, en als wanhopende aan zijn leven, aan de *Prætoren*, als aan vijanden over.

Toen dit gefchied was, werd alles ijlings door boden aan den *Conful* bericht. Doch deze voelde te gelijk ene grote bekommering, en blijdfchap. Want hij verheugde zich, dat door het ontdekken der Samenzwering de Staat van het gevaar

vaar gered was; maar hij was verlegen, wat te doen, daar zulke aanzienlijke burgers op de grootste misdaad betrapt waren; hij geloofde dat hunne straf hem moeite baren, maar hunne strafloosheid het Gemenebest ten gronde brengen zoude. Zich derhalven bemoedigd hebbende, liet hij LENTULUS, CETHEGUS, STATILIUS en GABINIUS bij zich roepen, als mede een' zekeren COEPARIUS, van *Tarracina*, die gereed was, om naar *Apulië* te vertrekken, ten einde aldaar de slaven tot oproer aaan te sporen. De overigen kwamen zonder vertoeven: COEPARIUS, een weinig te voren uit zijn huis gegaan zijnde, was, toen hij de ontdekking vernomen had, uit de Stad gevlucht. De *Consul* geleidde LENTULUS, om dat hij *Prætor* was, zelve aan de hand naar den Raad, en beval de overigen, met de wachten, in den Tempel der *Eendragt* te komen. Aldaar beriep hij den Raad, en, dezelve talrijk zijnde, leidde hij VOLTURCIUS met de Gezanten binnen: hij beval FLACCUS, den *Prætor*, het kistjen met de brieven, die hij van de Gezanten ontvangen had, ook derwaard te brengen. VOLTURCIUS, ondervraagd zijnde aangaande zijne reis, de brieven, welk een' aanslag hij in den zin had gehad, en waaröm? — gaf in het eerst geheel iet anders voor, en ontveinsde de Samenzweering; — Vervolgens, toen men hem plegtig strafloosheid toegezegd had, ontdekte hij alles, zo als het voorgevallen was; dat hij voor weinige dagen door GABINIUS en COEPARIUS tot medegenoot was aangenomen; dat hij niets meer wist, dan de Gezanten; dat hij alleenlijk van GA-

BI-

BINIUS gehoord had, dat PUBLIUS AUTRONIUS, SERVIUS SULLA, LUCIUS VARGUNTEJUS, en vele anderen in die Samenzwering waren. Het zelfde bekenden de *Galliërs*, en overtuigden LENTULUS, die alles ontkende, behalven door de brieven, door de gesprekken, die hij gewoonlijk gehouden had, „ dat [naamlijk] volgens de *Sibijllijnsche Boeken*, het gebied van *Rome* aan drie CORNELIUSSEN beloofd was, dat CINNA en SULLA te voren geweest waren, dat hij de derde was, wien het noodlot tot de heerschappij over *Rome* bestemde; daar en boven dat dit, na den brand van het *Capitolium*, het twintigste jaar was, in het welk, volgens de herhaalde voorspellingen der Wigchelaars, een bloedige burger-oorlog gevoerd zoude worden."

Na het doorlezen der brieven, toen zij allen eerst hunne zegels erkend hadden, besloot de Raad „ dat LENTULUS, na het nederleggen van zijn' regeeringspost, als mede de overigen, in hechtenis zouden gehouden worden." LENTULUS werd derhalven aan PUBLIUS LENTULUS SPINTHER, die toen *Bouw-meester* was, CETHEGUS aan QUINTUS CORNIFICIUS, STATILIUS aan CAJUS CÆSAR, GABINIUS aan MARCUS CRASSUS, COEPARIUS (want deze was even te voren op zijne vlucht agterhaald) aan CNËUS TERENTIUS, den *Raadsheer*, overgegeven.

Intusschen begon het Volk, het welk in den beginne, uit zucht naar verandering, te zeer naar den oorlog verlangd had, na het ontdekken der Samenzwering spoedig van gedachten veranderd zijnde, den

den aanflag van CATILINA te vervloeken, CICERO hemelhoog te roemen, en, even als van de flavernij verlost, de vervoering zijner vreugde aan den dag te leggen. Want het hield andere daden van oorlog, voor meer gefchikt, om buit te behalen, dan nadeel te lijden, maar ene brandftichting voor wreed, buitenfporig, en vooral verderfelijk voor zich zelf, wiens geheele vermogen in zijne werktuigen en klederen beftond.

Den volgenden dag werd 'er een zekere LUCIUS TARQUINIUS voor den Raad gebragt, welke men zeide, dat op zijn reis naar CATILINA agterhaald was. Toen deze zeide, dat hij aangaande de Samenzwering ontdekkingen zou doen, zo men hem ftrafloosheid beloofde; en de *Conful* hem beval te ontdekken, het geen hij wist; openbaarde hij aan den Raad bijna het zelfde, als VOLTURCIUS, rakende de toebereidfelen tot de brandftichting, den moord der weldenkenden, en de nadering der vijanden: daar en boven „ dat hij door MARCUS CRASSUS gezonden was, om aan CATILINA te zeggen, dat de hechtenis van LENTULUS, CETHEGUS en anderen uit de Samenzwering hem niet moest affchrikken, maar dat hij zich des te meer had te fpoeden, om de Stad te naderen, ten einde den moed der overigen te herftellen, en hen te gemakkelijker uit het gevaar te redden." Maar toen TARQUINIUS, CRASSUS noemde, een' man van luifterrijke geboorte, zeer grote fchatten, en het hoogfte aanzien; meenden fommigen, dat het ongelooflijk was; anderen oordeelden, hoewel zij het voor waarheid hielden, dat

men

men in dit tijdstip een' man van zo veel invloed meer ontzien, dan verbitteren moest; de meesten, in hunne bijzondere belangen van CRASSUS afhangende, riepen eenstemmig „ *dat de aanbrenger valsch was*," en eischten, dat daar over een voorstel zou gedaan worden. Toen derhalven CICERO het gevoelen van den Raad hier over innam, besloot dezelve bij ene grote meerderheid, „ dat het getuigenis van TARQUINIUS valsch scheen, en hij in hechtenis moest blijven; en dat men hem niet weder gehoor zou geven, dan wanneer hij ontdekte, op wiens raad hij zo ene zaak voorgegeven had." 'Er waren 'er te dier tijd, die oordeelden, dat dit door PUBLIUS AUTRONIUS bewerkt was, om des te gemaklijker, door CRASSUS te noemen, en hem in het gevaar te doen delen, de overigen door deszelfs aanzien te dekken. Anderen zeiden, dat TARQUINIUS door CICERO opgemaakt was, op dat CRASSUS niet, naar zijne gewoonte, de verdediging der boosdoeners op zich nemen, en het Gemenebest beroeren zoude. Ik heb CRASSUS zelven naderhand horen zeggen, dat hem zo groot een smaad door CICERO aangedaan was. Maar ter zelfder tijd konden QUINTUS CATULUS, en CAJUS PISO, noch door beloften, noch door gebeden, noch door geld CICERO overhalen, om door de *Allobrogers*, of enigen anderen getuigen, CAJUS CÆSAR valschelijk te doen noemen. Want beiden waren zijne verbitterde vijanden; PISO, om dat CÆSAR hem, in een rechtsgeding over knevelarij, aangeklaagd had, als hebbende een' zekeren *Transpadaner* onrechtvaardig gestraft; CATULUS,

om

om dat hij in een' hogen ouderdom, na het bekleden der voornaamste ereposten, in het staan naar het *Opper-Priesterschap*, door CÆSAR, nog naauw een' jongeling, was overwonnen. De omstandigheden schenen [voor ene dergelijke beschuldiging] gunstig, daar CÆSAR, zo door zijne gewone milddadigheid, als door zijne verbazende uitgaven aan spelen voor het Volk, veel gelds schuldig was. Doch toen zij den *Consul* tot deze daad niet konden bewegen, bragten zij, door zelven, elk afzonderlijk, rond te gaan, en valschelijk te verhalen, het geen zij zeiden van VOLTURCIUS en de *Allobrogers* gehoord te hebben, CÆSAR geweldig in den haat, zelfs zo verre, dat enige *Romeinsche Ridders*, die gewapend den tempel der *Eendragt* bezet hielden, door de grootheid van het gevaar, of door hunne eerzucht vervoerd, om hunnen ijver voor het Gemenebest te meer te doen blijken, hem, toen hij uit den Raad kwam, met het zwaard dreigden.

Terwijl dit in den Raad voorviel, en men den Gezanten der *Allobrogers*, en TITUS VOLTURCIUS, na het goedkeuren hunner getuigenisfen, beloningen toelegde; liepen enige vrijgelatenen, en weinigen uit de gunstelingen van LENTULUS, langs verschillende wegen rond, om de werklieden en slaven in de wijken aan te zetten, dat zij hem zouden verlosfen: zij zochten ook naar de aanvoerers der menigte, die gewoon waren voor geld het Gemenebest in wanörde te brengen. CETHEGUS had door boden zijne slaven en vrijgelatenen, in stoute ondernemingen geoeffend, dat zij zich verëni-

nigen, en gewapenderhand tot hem inftormen zouden. De *Conful* van deze toebereidfelen onderricht zijnde, en alles, naar eisch van tijd en omftandigheden, bezet hebbende, riep den Raad bijéén, en ftelde denzelven voor „*wat men met die genen zou doen, die in hechtenis genomen waren?*" Doch de Raad had even te voren bij ene grote meerderheid verklaard „*dat zij het Vaderland verraden hadden.*" Toen had DECIMUS JUNIUS SILANUS, het eerst naar zijn gevoelen gevraagd zijnde, om dat hij te dier tijd *verkoren Conful* was, geoordeeld, dat zij, die in hechtenis waren, en daar en boven LUCIUS CASSIUS, PUBLIUS FURIUS, PUBLIUS UMBRENUS en QUINTUS ANNIUS, zo zij gevat wierden, moesten geftraft worden; naderhand had hij, overgehaald door de Redevoering van CAJUS CÆSAR, gezegd, het gevoelen van TIBERIUS NERO te zullen overnemen, die geoordeeld had, dat 'er een leger [tegen CATILINA] op de been gebragt, en deze zaak [zo lang] uitgefteld moest worden. Toen het dan aan CÆSAR gekomen was, fprak hij, door den *Conful* naar zijn gevoelen gevraagd zijnde, in dezer voege: —

„ Raadsheren! alle menfchen, die over twijfel-
„ achtige zaken oordelen, behoren zonder haat,
„ vriendfchap, toorn en vijandfchap te zijn. Waar
„ dezen in den weg ftaan, ontdekt de ziel niet ge-
„ makkelijk de waarheid, en nog nooit heeft enig
„ mensch te gelijk zijne neiging, en den eisch der
„ omftandigheden ingevolgd. Als men zijne rede
„ werken laat, heeft zij kragt. Zo ene blinde nei-
„ ging ons overmeestert, dan heerscht dezelve, en

„ de ziel heeft gene kragt. Ik heb ruime ſtof om
„ op te noemen, Raadsheren! welke Koningen, of
„ welke Volken, door toorn of medelijden ver-
„ voerd, in hun beſluit misgetast hebben: — maar
„ ik wil liever ſpreken van dat gene, het welk on-
„ ze Voorouderen, tegen de neiging van hun hart
„ aan, goed en wijslijk gedaan hebben. In den
„ *Macedoniſchen* oorlog, welken wij met den Ko-
„ ning PERSES gevoerd hebben, was het Geme-
„ nebest der *Rhodiërs*, het welk zijne grootheid en
„ luister aan de magt van het *Romeinſche* Volk
„ te danken had, ons ongetrouw en vijandig ge-
„ weest: — maar toen, na het eindigen van den oor-
„ log, over de *Rhodiërs* geraadpleegd werd, hebben
„ onze Voorouderen dezelven ongeſtraft gelaten,
„ op dat niemand zoude zeggen, dat de oorlog
„ meer begonnen was om ſchatten te roven, dan
„ om een aangedaan ongelijk te wreken. Insgelijks
„ hebben zij in alle de *Puniſche* oorlogen, ſchoon
„ de *Carthagers* meermalen, en in vredestijd, en
„ gedurende den wapen-ſtilſtand, vele ſchandelijke
„ daden hadden bedreven, nimmer, offſchoon
„ zij 'er de gelegenheid toe hadden, zelven iet
„ diergelijks gedaan: — Zij onderzochten veel meer,
„ wat hunner waardig was, dan wat met recht te-
„ gen de *Carthagers* konde geſchieden. Even zo
„ moet gij behoedzaam zijn, Raadsheren! dat niet
„ het misdrijf van PUBLIUS LENTULUS en de
„ overigen zwarer bij U wege, dan uwe eigen
„ eer; en dat gij niet meer voor de voldoening
„ uwer gramſchap, dan voor uw' goeden naam
„ zorgt. Want zo 'er ene ſtraf, evenredig aan hun-

„ ne

„ ne daden, uitgevonden wordt, keure ik die tot „ nog toe ongewone handelwijze goed; — maar zo „ de grootheid van het misdrijf aller vernuft te bo- „ ven gaat, ben ik van oordeel, dat wij bij de wet- „ ten moeten blijven. De meesten van hun, die „ voor mij hun gevoelen gezegd hebben, hebben „ met juiste, en heerlijke trekken den deerniswaardi- „ gen toeftand van het Gemenebest gefchetst; — zij „ hebben de ijslijkheden van den oorlog, en de „ elenden der overwonnelingen opgeteld; — dat „ [namelijk] de maagden en jongelingen geroofd, „ de kinderen van de omhelzing hunner ouderen „ afgefcheurd worden; dat de vrouwen aan de gril- „ ligheid der overwinnaars ten prooi zijn; dat de „ tempels en huizen geplunderd; dat 'er moord en „ brand-ftichting aangericht worden; dat, einde- „ lijk, alles met wapenen, lijken, bloed en rouw „ vervuld wordt. Maar, bij de onfterfelijke Go- „ den! waar toe heeft deze Redevoering geftrekt? „ Was het, om U de Samenzwering te doen haten? „ Als of hij, wien zulk ene gruweldaad niet bewo- „ gen heeft, door ene Redevoering zal getroffen „ worden! Geenszins: — geen fterveling immers „ acht het ongelijk, hem aangedaan, gering; velen „ zelfs nemen het euveler op, dan billijk is. — „ Maar, Raadsheren! de een heeft meerdere vrijheid „ dan de ander. Wanneer, zij die in een' nederigen, „ vergeten ftand leven, door gramfchap iets misdoen, „ wordt het door weinigen geweten: hun naam is „ aan hunne omftandigheden evenredig. De daden „ [daar en tegen] van hun, die, met uitgebreid ge- „ zag bekleed, in een' verheven en zigtbaren ftand

„ leven, zijn aan alle menſchen bekend. Dus heeft
„ men in den hoogſten ſtand de minſte vrijheid. Men
„ behoort vrij te zijn van gunſtige neiging, van
„ haat, en boven alles van toorn. Het geen in an-
„ deren toorn genoemd wordt, heet in de Beſturers
„ trotschheid en wreedheid. Ik voor mij ben van
„ oordeel, Raadsheren! dat alle pijnigingen minder
„ zijn, dan hunne misdaden: — maar de meeste
„ menſchen denken ſlechts aan het geen zij het
„ laatst gezien hebben; en zelfs de misdaad der
„ verraders vergetende, ſpreken zij alleen over de
„ ſtraf, zo die maar een weing geſtreng is geweest.
„ Ik weet zeker, dat het geen de dappere, en
„ vurige DECIMUS SILANUS gezegd heeft, hij
„ zulks uit zucht voor het Gemenebest gezegd heeft,
„ en dat hij in ene zaak van dat gewigt, zich noch
„ door gunst-bejag, noch door vijandſchap heeft
„ laten leiden. Als zodanig ken ik zijn *character* en
„ gematigdheid. Trouwens, zijn gevoelen ſchijnt
„ mij niet wreed, (want welke wreedheid kan te-
„ gen zulke menſchen begaan worden?) maar te-
„ gen de belangen van ons Gemenebest ſtrijdig te
„ zijn. Want zeker heeft vrees [voor nieuw ge-
„ vaar] of het [reeds gepleegde] wanbedrijf U, SI-
„ LANUS! *Verkoren Conſul!* een nieuw ſoort van
„ ſtraf doen bepalen. Van vrees te ſpreken is over-
„ tollig, daar door den werkſamen ijver van den
„ *Conſul*, zo veel manſchap in de wapenen is.
„ Aangaande de ſtraf kan ik zeggen, zo als de
„ zaak is, dat in jammer en elende de dood ene
„ rust van kwellingen, [en] gene pijniging is: dat
„ zij alle menſchelijke rampen doet ophouden, [en]
„ 'er

„ 'er verder geen kommer noch vreugde plaats heeft.
„ Maar, bij de onsterfelijke Goden! waarom hebt
„ gij bij uwe uitspraak niet gevoegd, dat zij eerst
„ gegeesseld zouden worden? Was het, om dat de
„ wet van PORCIUS zulks verbiedt? Maar even zo
„ bevelen andere wetten, den veroordeelden Burgers
„ niet het leven te benemen, maar de ballingschap
„ toe te staan. — Was het, om dat de geesseling
„ zwarer straf is, dan de dood? Maar wat is
„ hard, of te zwaar tegen menschen, van ene zo
„ grote misdaad overtuigd? — Doch, was het, om
„ dat het ene ligter straf is? Hoe komt het te pas
„ in ene mindere zaak de wet te doen gelden, als
„ men dezelve in ene zaak van groter gewigt over-
„ treden heeft? -- Maar [zal mogelijk iemand zeg-
„ gen], wie toch zal afkeuren, het geen tegen ver-
„ delgers van het Gemenebest besloten is? — De
„ tijd en het lot, wiens willekeur de Volken be-
„ heerscht! Zij zullen [wel] rechtvaardig on-
„ dergaan, wat hun ook overkome; maar gij,
„ Raadsheren! overweegt, wat gij [door hen ter
„ dood te veroordelen] tegen anderen besluit. Alle
„ kwade voorbeelden zijn uit goede beginsels ont-
„ staan: zo dra toch komt de magt niet in de handen
„ van onkundigen, en minder braven; of zij straffen
„ naar dat nieuw voorbeeld zo wel de onschuldigen,
„ als de schuldigen. De *Lacedemoniërs* stelden, na
„ het overwinnen der *Atheners*, dertig mannen aan,
„ om het Gemenebest der laatsten te bestieren.
„ deze begonden eerst elken booswigt, die bij al-
„ len gehaat was, onveroordeeld ter dood te brengen.
„ Hier over was het Volk verheugd, en zeide dat het
„ rechtvaardig gehandeld was; naderhand, toen hunne

„ magt allengskens onbepaalder geworden was, deden „ zij debraven zo wel als de slechten, naar hunne grillige willekeur ombrengen, [en] hielden de overigen „ door schrik benepen. Zo werden de Burgers door ene „ drukkende slavernij voor hunne dwaze vreugde zwaar „ gestraft. Toen bij ons geheugen SULLA, na zijne „ overwinning, DAMASIPPUS en andere diergelijken, die, door het ongeluk van het Gemenebest, tot aanzien waren gekomen, ter dood liet „ brengen; wie prees niet zijne handelwijze? Slechte en muitzuchtige menschen, die door oproeren „ het Gemenebest geteisterd hadden, waren, zeide „ men, met recht omgebragt. Doch dit was het begin van ene grote slagting. Want, als de een of „ ander op het huis, de hoeve, of zelfs het huisraad of „ het kleedvan iemand zijne begeerte gezet had, deed „ hij zijn best, dat zulk een onder het getal der vogelvrij-verklaarden geplaatst wierd. Zo werden „ die genen, welken zich over den dood van DAMASIPPUS verheugd hadden, kort daar na zelven ter dood gebragt: en 'er kwam niet eerder „ een einde aan den moord, dan na dat SULLA „ allen de zijnen rijk had gemaakt. Ik vrees dit wel „ niet van MARCUS TULLIUS, noch in deze „ tijden. Maar in een' groten Staat zijn vele en „ verscheiden geaartheden. Men kan op een' ander' „ tijd, onder een' ander' *Consul*, die insgelijks het „ leger onder zijne magt heeft, iet onwaars voor „ waar aannemen. Wanneer dan op dit voorbeeld de *Consul*, door een Raads-besluit, het „ zwaard uitgetogen heeft; wie zal hem een' grenspaal zetten, of wie zal hem tegenhouden? Het

„ man-

„ mangelde onze Voorouderen nimmer, Raadsheren! „ aan beleid, noch aan ſtoutmoedigheid: en trotsch- „ heid belettede hen niet om Vreemde inſtellingen, „ zo zij goed waren, na te volgen. Zij ontleen- „ den hunne onderſcheiden wapenen van de *Samni-* „ *ten*, de meeste eretekenen der Regering van de „ *Tuſcers:* eindelijk, al het geen hun bij hunne „ Bondgenoten of vijanden goed voorkwam, brag- „ ten zij met den meesten aandrang in hunn' eigen „ Staat in gebruik: zij wilden het goede liever na- „ volgen dan benijden. Doch ter zelver tijd, de „ gewoonte der Grieken navolgende, ſtraften zij „ de Burgers met geesſeling en de veroordeelden met „ den dood. Na dat het Gemenebest groter was „ geworden, en door de menigte der Burgers de „ partijſchappen toegenomen waren, begonden de „ onſchuldigen listig bedrogen te worden, en ande- „ re dingen van dien aart voor te vallen. Toen is „ de wet van PORCIUS, met nog andere wetten, „ gemaakt, door welken aan de veroordeelde Bur- „ gers de ballingſchap toegeſtaan is. Ik oordeel, „ Raadsheren! dat *dit* ene voorname reden is, „ waarom wij geen nieuw beſluit moeten nemen. „ Zekerlijk bezaten *zij* groter' moed en wijsheid, „ die dit Gemenebest, van klein en zwak, tot die „ hoogte van grootheid en magt hebben doen ſtij- „ gen, dan *wij*, die het geen wij gemakkelijk ver- „ kregen hebben, met moeite behouden. — Of ik „ hen dus wil laten gaan, en het leger van CATI- „ LINA vermeerderen? — Geenszins! — maar ik ben „ van gevoelen „ *dat men hunne goederen verbeurd* „ „ *verklaren, en hen zelven in hechtenis houden moet,*

 „ „ *in*

„ „ *in de bevoorrechte Steden, welken het meest vermo-*
„ „ *gend zijn: dat niemand in het vervolg over hun*
„ „ *een Voorſtel aan den Raad, of aan het Volk doen*
„ „ *mag:* [*en*] *dat de Raad verklare, dat hij, die*
„ „ *anders gehandeld zal hebben, tegen het Gemene-*
„ „ *best, en het heil van allen gehandeld heeft.*""

Toen CÆSAR een einde van ſpreken gemaakt had, ſtemden de overigen verſchillend, de één met dezen, de ander met genen. Maar MARCUS PORCIUS CATO, naar zijn gevoelen gevraagd zijnde, hield ene Redevoering van dezen inhoud:

„Ik ben van geheel andere gedachten, Raadsheren!
„ wanneer ik onzen toeſtand, en gevaren bedenk,
„ dan wanneer ik de gevoelens van ſommigen bij mij
„ zelven nagaa. Ik zie, dat *zij* geſproken hebben,
„ over de ſtraf der genen, die hun Vaderland, hun-
„ ne Ouderen, Altaren en Haardſteden hebben willen
„ beoorlogen. *Maar* onze toeſtand noopt ons, meer
„ tegen de overigen op onze hoede te zijn, dan te be-
„ raadſlagen, welke ſtraf wij voor dezen bepalen zul-
„ len. Want alle overige [misdaden] moeten dan
„ geſtraft worden, als zij gepleegd zijn; maar zo
„ men gene zorg draagt, dat *dit* niet gebeure, roept
„ men te vergeefsch het recht in, als het gebeurd
„ is. Na het innemen ener Stad, houden de over-
„ wonnelingen niets over. Maar, bij de onſterf-
„ lijke Goden! U ſpreek ik aan, die altijd uwe hui-
„ zen, landhoeven, ſtandbeelden, en ſchilderijen
„ hoger geacht hebt, dan het Gemenebest; zo gij de
„ dingen, hoedanig zij dan ook zijn, waar in gij uw
„ genoegen ſtelt, wilt behouden; zo gij uwe verma-
„ ken in rust wilt genieten; wordt dan eindelijk

eens

,, eens wakker, en zorgt voor het Gemenebest. 'Er
,, wordt nu niet gehandeld over Tollen, of beledi-
,, gingen der Bondgenoten; onze Vrijheid en ons
,, leven zijn in gevaar. Dikwijls, Raadsheren!
,, heb ik in deze Vergadering gesproken; dikwijls
,, heb ik over de weelde en hebzucht onzer Burgeren
,, geklaagd, en ik heb om deze reden vele menschen
,, tegen mij. Daar ik mij zelven nimmer in enige
,, misdaad verschoonde, vergaf ik ook niet ligtelijk
,, de losbandigheid, en het misdrijf van een' ander.
,, Gij achtedet deze dingen gering, want het Gemene-
,, best hield zich staande; de grootheid van magt ge-
,, doogde die achteloosheid. Maar nu is de vraag niet,
,, of wij met goede of kwade zeden zullen leven, noch
,, hoe groot, en hoe schitterend het gebied des *Ro-*
,, *meinschen* Volks zal zijn; — maar of wij hetzelve,
,, hoedanig dan ook, [alleen], of onze vijanden met
,, ons bezitten zullen. Durft hier nog iemand van
,, *zagtheid* en *medelijden* spreken? — Reeds lang
,, toch hebben wij de ware namen der dingen verlo-
,, ren; want het goed van een' ander weg te schen-
,, ken, heet milddadigheid; stoutheid in het plegen
,, van euveldaden, dapperheid. Daar door is het
,, Gemenebest op den rand des verderfs gebragt. Dat
,, men dan, daar het de tegenwoordige zeden zo
,, willen, milddadig zij uit de bezittingen onzer
,, Bondgenoten, dat men medelijdend zij jegens de
,, berovers van 's Lands schatkist: maar dat men ons
,, bloed niet wegschenke, en, terwijl men enige
,, schelmen spaart, alle weldenkenden in het verderf
,, storte. — Kort te voren heeft CAJUS CÆSAR
,, schoon en treffend over het leven en den dood ge-

 ,, spro-

„ ſproken, oordelende, geloof ik, dat alles verdicht is, wat van het onderaardſche rijk gezegd „ wordt, dat [namelijk] de ondeugenden, afgeſcheiden van de braven, afſchuwelijke, woeste, „ afzigtige en ſchrikbarende plaatſen bewonen. Zijn „ gevoelen was derhalven „ *dat hunne goederen* „ „ *verbeurd verklaard, en zij zelven in de bevoorrechte Steden in hechtenis moeten gehouden worden;*" namelijk, op dat zij niet, zo zij te *Rome* „ zijn, door de medeſtanders der Samenzwering, of „ door ene gehuurde bende der gevangenis ontrukt „ worden. Even als of de kwalijkgezinden alleen „ in deze Stad, en niet door geheel *Italië* zijn; en „ of de overmoed *daar* niet het meest zou kunnen „ uitvoeren, *waar* de middelen ter afwering het „ zwakst zijn. Derhalven is die voorſlag ijdel, zo „ hij voor gevaar van hunne zijde beducht is. Maar „ zo hij, te midden van de zo hoog geklommen „ vrees van allen, alleen niet vreest, des te meer is „ het van belang, dat ik voor mij zelven en voor U „ vrees. Houdt het dus voor zeker, dat, als gij „ over PUBLIUS LENTULUS en de overigen beſluit, gij te gelijk beſluit over het leger van CATILINA, en over al de Saamgezwoornen. Hoe „ zorgvuldiger gij dat zult behandelen, des te „ zwakker zal hunne moed zijn. Zo zij U ſlechts „ een weinig zien verſlappen, zullen zij zich op het „ ogenblik ſtoutelijk vertonen. Denkt niet, dat onze Voorvaderen dit Gemenebest door de wapenen „ van klein groot hebben gemaakt. Zo dit zo was, „ zou het zelve oneindig heerlijker in onze dagen „ zijn, want wij hebben meer Bondgenoten, Burgers,

„ gers, wapenen en paarden, dan zij hadden. „ Maar het waren andere dingen, die hen groot ge- „ maakt hebben; die wij in het geheel niet bezitten; „ inwendig werkſaamheid, uitwendig een recht- „ vaardig beſtuur; ene ziel in het beraadſlagen, en „ het nemen van beſluiten vrij, noch aan enige mis- „ daad, noch aan ene redenloze neiging onderwor- „ pen. Hier voor hebben wij weelde, en hebzucht; „ 's Lands ſchatkist is ledig, bijzondere perſonen „ hebben overvloed; wij geven lof aan de rijkdommen; „ wij verſlaven ons aan de vadzigheid: tusſchen „ ſlechten en braven wordt geen onderſcheid ge- „ maakt; de eerzucht bezit alle de beloningen der „ deugd. En geen wonder. Wanneer gij afzonder- „ lijk, ieder voor zich zelven, zorgt, wanneer gij, „ in uwe huizen van uwe wellusten, hier van het „ geld en gunstbejag, ſlaven zijt, daar door gebeurt „ het, dat het verlaten Gemenebest overrompeld „ wordt. Doch ik gaa dit voorbij. Burgers, van „ de aanzienlijkſte afkomst, hebben ſaamgezworen, „ het Vaderland te verwoesten. Zij lokken een „ *Gallisch* Volk, met den bitterſten haat tegen den „ *Romeinſchen* naam bezield, tot den oorlog aan: „ de Bevelhebber onzer vijanden is met een leger „ voor de deur: — [en] gij aarzelt nog, wat te „ doen met de vijanden, die binnen onze muren „ gegrepen zijn? — Ik oordeel, dat gij medelijden „ met hen moet hebben. Jongelingen hebben door „ eerzucht zich vergrepen. Zendt hen zelfs gewa- „ pend weg! Zekerlijk zal U die zagtheid en dat „ medelijden, zo zij wapenen hebben, in elende „ ſtorten. — Ja! de zaak is wel van bedenkelijke ge-

„ vol-

„ volgen, maar gij zijt daar voor niet bevreesd. „ Niet? grotelijks! maar door vadzigheid, en week- „ heid van ziel, de een naar den ander' wachtende, „ aarzelt gij, met een vast vertrouwen op de on- „ sterfelijke Goden, die dit Gemenebest dikwijls „ in de grootste gevaren bewaard hebben. Niet „ door geloften, noch door vrouwelijke smekingen, „ wordt de hulp der Goden verkregen. Door waak- „ saamheid, door werksaamheid, en door goede „ besluiten gaat alles voorspoedig. Als men zich „ aan vadzigheid, en werkeloosheid overgegeven „ heeft, wordt de bijstand der Goden te vergeefsch „ ingeroepen; dan zijn zij vergramd en afkerig [van „ ons]. Bij onze Voorouderen, heeft TITUS MAN- „ LIUS TORQUATUS, in den *Gallischen* oorlog, „ zijn' zoon doen ter dood brengen, om dat dezelve „ tegen zijn bevel met een' vijand gestreden had; — „ en die uitmuntende jongeling heeft zijne ongema- „ tigde dapperheid met zijn' dood geboet; — Gij „ aarzelt nog, wat te besluiten tegen de wreed- „ ste verdelgers van hun Vaderland? Met recht! „ want hun overig leven is aan deze misdaad one- „ venredig! — Ja! ontziet de waardigheid van „ LENTULUS, zo hij zelfs ooit zijne eer, zijn' „ goeden naam, enige Goden of menschen ontzien „ heeft: — vergeeft het aan de jeugd van CE- „ THEGUS, zo hij niet reeds voor de twede maal „ het Vaderland beoorloogd heeft. Want wat zal ik „ van GABINIUS, STATILIUS, en COEPARIUS „ zeggen? Nimmer zouden zij dien aanslag tegen „ het Gemenebest gesmeed hebben, zo zij ooit in „ enige zaak een bedaard nadenken hadden gehad.

„ Ein-

„ Eindelijk, Raadsheren! zo het te wagen was, „ voorzeker ik zou wel mogen lijden, dat gij door „ de ondervinding zelve verbeterd werdt, daar gij „ woorden in den wind ſlaat: — maar wij zijn van „ alle kanten omringd; CATILINA is met een le- „ ger voor de deur; andere vijanden zijn binnen „ de muren en in den boezem der Stad. 'Er kun- „ nen heimelijk, noch enige beſluiten genomen, noch „ enige toebereidſelen gemaakt worden: — des te „ meer wordt 'er ſpoed vereïscht. Ik ben derhalven „ van gevoelen, dat, daar het Gemenebest door „ den ſchelmſchen aanſlag van ondeugende Burgers „ in de grootſte gevaren gekomen is, en dezen op „ de aanwijzing van TITUS VOLTURCIUS, en „ de Gezanten der *Allobrogers* overtuigd zijn, en „ bekend hebben, tot moord, brandſtichting, en „ andere afſchuwelijke en wrede euveldaden, tegen „ hunne Medeburgers en het Vaderland bereid te „ zijn geweest, zij, die dit bekend hebben, even „ als overtuigde van dood-misdaden, op de wijze „ onzer Voorouderen, moeten geſtraft worden."

Toen CATO was gaan zitten, prezen alle Oud-*Conſuls*, en een groot gedeelte van den Raad, zijn gevoelen, verhieven zijne deugd hemelhoog, beſchuldigden de een den anderen van laffe vrees, noemden CATO groot en roemwaardig; [en] het beſluit van den Raad werd opgemaakt, zo als zijn gevoelen was geweest.

Ik heb bij geval, terwijl ik veel las, en veel hoorde van de uitmuntende daden, die het *Romeinſche* Volk, in vrede, en in oorlog, ter zee, en te land, bedreven heeft, willen opmerken, wat toch voornamelijk al die grootheid veroorzaakt en in ſtand ge-

hou-

houden hebbe. Ik wist, dat dikwijls ene kleine bende met een talrijk leger der vijanden geſtreden heeft: ik wist, dat men met geringe magt tegen magtige Koningen geöorloogd heeft: daar bij, dat [de *Romeinen*] dikwijls de woede van de Fortuin ondervonden, en dat de *Grieken* in welſprekendheid, de *Galliërs* in oorlogs-roem hen overtroffen hebben: — na veel nadenkens bleek het mij ten duidelijkſten, dat de voortreflijke deugd van enige weinige Burgers dat alles gewrogt heeft; en het daar aan toe te ſchrijven is, dat armoede den rijkdom, een gering aantal de menigte overwon. Doch, toen de Staat door weelde en vadzigheid bedorven was, heeft het Gemenebest door zijne grootheid zich ſtaande kunnen houden tegen de ondeugden zijner Veldheren, en Beſturers; en *Rome* heeft, even als ene vrouw, die met baren ophoudt, in langen tijd geen' een' groot man voordgebragt. Maar bij mijn geheugen waren 'er twee grote mannen, van een verſchillend *character*, MARCUS CATO en CAJUS CÆSAR. Daar mij de zaak zelve hier toe leidde, heb ik deze mannen niet met ſtilzwijgen voorbijgaan, maar derzelver geaartheid en *character*, naar mijn best vermogen, willen bloot leggen.

Zij waren bijna gelijk in aanzienlijkheid van afkomst, in jaren en in welſprekendheid: gelijk in grootheid van ziel, gelijk in roem, maar elk op zijne bijzondere wijze. CÆSAR werd om zijne weldaden en mildheid voor groot gehouden: CATO om de onkreukbare eerlijkheid van zijn gedrag. De eerſte was door zagtmoedigheid en medelijden beroemd geworden; de twede door geſtrengheid in aanzien geſtegen. CÆSAR had door geſchenken,

[en]

[en] hulp-betoning, roem verkregen; CATO, door nimmer iets weg te schenken. Bij den eersten vonden de elendigen ene toevlucht; bij den tweden de slechten hun verderf. De toegevendheid des eersten werd geprezen; de standvastigheid van den tweden. Eindelijk, CÆSAR had zich voorgesteld, te werken, te waken, de belangen zijner vrienden waar te nemen, de zijnen te verönachtzamen: niets te weigeren, het geen waardig was geschonken te worden; hij wenschte voor zich een groot gezag, een leger, een' nieuwen oorlog, waar zijn moed schitteren konde. Maar CATO trachtte uit te munten door bescheidenheid, bevalligheid, maar boven al door gestrengheid. Hij wedijverde, niet met den rijken over den voorrang in rijkdom, noch met den ónrustigen in woelziekte; maar met den rechtschapen man in deugd, met den bescheidenen in nederigheid, met den reinen van harten in verwijderdheid van hebzucht; *hij wilde liever braaf zijn, dan zulks schijnen*; hoe minder hij dus roem bejaagde, des te meer volgde dezelve hem.

Na dat nu, gelijk ik gezegd heb, de Raad het gevoelen van CATO had goedgekeurd, oordeelde de *Consul* het allerraadsaamst, niet tot den nacht, die op handen was, te wachten, op dat 'er in dien tusschentijd gene nieuwe poging zou geschieden: hij beval derhalven de *Driemannen* alles in gereedheid te brengen, wat tot volvoering der straf nodig was. Na alles bezet te hebben, geleidde hij zelve LENTULUS naar de gevangenis: het zelfde gebeurde aan de overigen door de *Prætoren*. 'Er is in de gevangenis ene plaats, die *Tullianum* genoemd wordt; aan de linker zijde, een weinig van den

den ingang af, omtrend twaalf voeten diep in den grond; rondom zijn wanden, en van boven een ſtenen verwulfſel. Doch door vervuildheid, duisterheid en ſtank is derzelver aanzien affchuwelijk en verſchriklijk. Toen LENTULUS hier in was nedergelaten, werd hij door die genen, aan welken het bevolen was, met een' ſtrop geworgd. Zo verkreeg die *Patriciër*, uit het aanzienlijk geſlacht der CORNELIUSSEN, die het *Conſulaat* te *Rome* bekleed had, een, zijn *character* en daden waardig, uiteinde. Op gelijke wijze werden ook CETHEGUS, STATILIUS, GABINIUS, en COEPARIUS geſtraft.

Terwijl dit te *Rome* voorviel, maakte CATILINA van de menigte, die hij zelve medegebragt, en die MANLIUS bij een verzameld had, twee *keurbenden*; de *cohorten* vulde hij aan, naar het getal zijner ſoldaten: vervolgens, wanneer 'er vrijwilligers, of overlopers in zijn leger kwamen, verdeelde hij dezelven gelijkelijk, zo dat hij binnen kort het vereïscht getal menſchen voor de *keurbenden* had, daar hij in 't eerst niet meer dan twee duizend telde. Maar ſlechts een vierde gedeelte van alle deze manſchap was van krijgswapenen voorzien; de overigen droegen, zo als het geval hen gewapend had, ſperen, of ſpiesſen, anderen gepunte handſpaken. Na dat nu ANTONIUS met zijn leger naderde, begon CATILINA over de bergen te trekken, dan eens naar de Stad, dan naar *Gallië* zich te wenden; [maar] hij gaf zijne vijanden gene gelegenheid tot een gevecht. Hij hoopte eerstdaags [ene voorheen gunſtige gelegenheid] te zullen hebben, zo zijne medeſtanders te

Ro-

Rome den aanflag volvoerden. Intusfchen wees hij de flaven af, waar van een groot aantal in den beginne naar hem toegevloeid was, deels om dat hij op de magt der Samenzwering zich genoeg verliet, deels om dat hij het met zijne bedoelingen ftrijdig rekende, den fchijn te hebben van de zaak der Burgers met die der weggelopen flaven gelijk te ftellen. Maar toen de tijding in zijn leger kwam, dat te *Rome* de Samenzwering ontdekt was, dat LENTULUS, CETHEGUS, [en] de overigen, welken ik boven heb opgenoemd, geftraft waren; vertrokken de meesten, welken de hoop op buit, of de zucht naar een' ommekeer van zaken, tot den oorlog gelokt had. De overigen voerde CATILINA over fteile en hobbelige rotfen, met grote dagreizen, naar den omtrek van *Piftorium*, met oogmerk, om, door de bosfchen heen, heimelijk naar *Gallië* te ontvluchten. Doch QUINTUS METELLUS CELER, die met drie *keurbenden* in het *Piceenfche* Land zich bevond, berekende naar den nood der omftandigheden het oogmerk van CATILINA, even zo als wij het opgegeven hebben. Toen hij nu, uit de overlopers, van deszelfs togt bericht kreeg, brak hij fpoedig op, en legerde zich aan den voet der bergen, alwaar CATILINA afkomen moest. ANTONIUS zelve was ook niet meer verre af, dewijl hij met een talrijk leger, langs gebaander wegen, zonder *bagagie* de vluchtenden vervolgde. CATILINA, nu ziende, dat hij door bergen en vijanden omringd was, dat de zaken te *Rome* ongelukkig uitgevallen waren, en hij gene hoop op ontkoming of verfterking overig had, oordeelde het voor zich 't best te zijn, in zodanige omftandigheden het lot van

den ſtrijd te beproeven, en beſloot zo ſpoedig mogelijk ANTONIUS ſlag te leveren. De menigte dus bijéén geroepen hebbende, hield hij ene diergelijke Redevoering:

„ Ik ben overtuigd, Soldaten! dat woorden gene „ dapperheid bijzetten, en dat een leger, door de „ Redevoering des Veldheers van blôhartig niet vurig, noch van vreesachtig moedig wordt. Zo „ veel moeds ieder van natuur of door oeffening bezit, zo veel toont hij dien gewoonlijk in den „ oorlog. Die noch door roem, noch door gevaar „ aangevuurd wordt, zou men vruchtloos met woorden aanzetten: de vrees verdooft zijne oren. „ Maar ik heb U bijéén geroepen, om U enige dingen te herinneren, en te gelijk om U mijne bedoelingen open te leggen. Gij weet, Soldaten! hoe „ groot een onheil de vadzigheid en laf hartigheid „ van LENTULUS hem zelven en ons berokkend „ heeft, en hoe ik, terwijl ik naar verſterking uit „ de Stad wachtte, naar *Gallië* niet heb kunnen vertrekken. In welk enen toeſtand wij nu zijn, ziet „ gij allen met mij. Twee vijandelijke legers bedreigen ons, het een van de Stad, het ander van „ *Gallië:* langer in deze plaatſen te vertoeven, al „ wilden wij zulks ten ſterkſten, verbiedt ons het gebrek aan koorn en andere dingen. Werwaard „ wij ook gaan willen; moeten wij ons met het „ zwaard den doortogt openen. Ik vermaan U derhalven, moedig en gereed te zijn, en, als gij den „ ſtrijd beginnen zult, te gedenken, dat gij rijkdommen, eer, roem, daar en boven uwe Vrijheid en uw Vaderland in uwe handen draagt. Zo „ wij overwinnen, zal alles met ons zijn: wij zullen „ overvloedigen leeftogt hebben: de bevoorrechte

„ Ste-

„ Steden en Volkplantingen zullen voor ons open „ zijn. Doch zo wij door vrees terug wijken, wordt „ dat alles ons tegen: gene plaats, geen vriend zal „ hem beſchermen, die in zijne eigen wapenen gene „ beſcherming gevonden heeft. Daar en boven, „ Soldaten! wij hebben niet hetzelfde belang als zij: „ Wij ſtrijden voor ons Vaderland, voor onze Vrij„ heid, voor ons leven: hun is het niet der moeite „ waardig voor het gezag van enige weinigen te „ ſtrijden. Valt des te ſtouter aan, indachtig aan „ uwe oude dapperheid. Wij hadden, met de „ grootſte ſchande, in ballingſchap onze dagen moe„ ten ſlijten: ſommigen van U hadden, na het ver„ lies hunner goederen, binnen *Rome*, op eens an„ ders vermogen hunne hoop moeten vestigen: dat „ lot, het welk aan uw mannen-hart gruuwzaam en „ onverdraaglijk ſcheen, hebt gij voor uw' tegenwoor„ digen toeſtand willen verwisſelen. Zo gij dezen „ wilt veranderd zien, is 'er moed nodig. Nie„ mand, dan die overwinnaar is, bepaalt de voor„ waarden van den vrede. Want in de vlucht zijn „ heil te zoeken, als men de wapenen, die het lig„ haam dekken, van de vijanden heeft afgewend, „ dat is de grootſte onzinnigheid. In den ſlag lopen „ die genen altijd het grootſte gevaar, die het meeste „ vrezen: de moed is een muur. Als ik U be„ ſchouw, Soldaten! en als ik uwe daden waar„ deer, dan bezielt mij ene zekere hoop op de over„ winning. Uw moed, uwe jaren, uwe dapper„ heid bemoedigen mij: daar en boven de nood, „ welke zelfs vreesachtigen dapper maakt. Want „ de engte der plaats belet, dat de menigte der vij„ anden ons zou kunnen insluiten. Bijaldien het

 „ lot

„ lot uwe dapperheid niet begunstigt, zorgt dan,
„ dat gij niet ongewroken uw leven verliest; en
„ dat gij niet gevangen, gelijk de dieren, wordt ge-
„ slagt, maar als helden strijdende, ene bloedige,
„ en treurige overwinning aan uwe vijanden overlaat."

Toen hij dit gezegd had, gaf hij, na een weinig toevens, bij trompetten geschal het bevel tot den aantogt, en voerde zijne benden, in reien geschaard, naar ene effene plaats: vervolgens beval hij alle de paarden te verwijderen, om den Soldaten door het gelijk maken van het gevaar, te groter' moed in te boezemen; en stelde, zelve te voet, zijn leger in slag-orde, naar gelang der plaats, en het aantal zijner manschap. Want, daar de vlakte aan de linker zijde door bergen, en aan de rechter door een steile rots was ingesloten, plaatste hij agt *cohorten* voor aan; de overigen, digter op elkander, agter aan, om, in geval van nood, toe te schieten. Van dezen nam hij enige uitgelezene Hoplieden en vrijwilligers, daar en boven alle de soldaten, die het best gewapend waren, en stelde dezelven voor aan bij den eersten rei. Hij gaf het bevel over den rechter vleugel aan CAJUS MANLIUS, over den linker aan een' zekeren FÆSULANUS: hij zelve plaatste zich met enige vrijlingen, en de oude Soldaten [van SULLA] bij den *Arend*, welke men zeide, dat de zelfde was, dien CAJUS MARIUS in den *Cimbrischen* oorlog in zijn leger gebruikt had.

Van de andere zijde gaf CAJUS ANTONIUS, die om zijn voet-euvel bij den slag niet kon tegenwoordig zijn, het bevel over aan den Overste MARCUS PETREJUS. Deze stelde de *cohorten*, die uit oude Soldaten bestonden, en om het groot gevaar in allerijl bij-

bijéénverzameld waren, voor aan; agter dezelven het overig leger, ter hulp in geval van nood. Hij zelve reed te paard rond, ſprak een ieder aan bij zijn' naam, bemoedigde hen, verzocht hen indachtig te zijn, dat zij tegen ongewapende ſtruikrovers, voor het Vaderland, voor hunne kinderen, voor hunne altaren en haardſteden ſtreden. Daar hij meer dan dertig jaren, in onderſcheiden posten, met groten roem gediend had, kende hij de meesten hunner, en hunne dappere daden: door dezen op te noemen, vuurde hij den moed der ſoldaten ten ſterkſten aan. Toen nu alles geregeld was, gaf PETREJUS, bij trompetten geſchal, het bevel tot den aantogt, en deed de *cohorten* langzaam voordrukken. Het zelfde deed het vijandelijk leger. Toen zij zo nabij elkander waren gekomen, dat de ſlingeraars den ſtrijd konden beginnen, geſchiedde de aanval van wederzijde, onder een groot geſchreeuw; de Pijlen worden niet gebruikt; met de zwaarden wordt geſtreden. De oude ſoldaten, gedachtig aan hunnen vorigen moed, dringen met kragt op de vijanden in; dezen bieden dapperen wederſtand: het gevecht is allerhevigst. CATILINA vertoont zich met enige ligt-gewapende vooraan; onderſteunt dezulken, die dreigen te bezwijken: doet de gewonden door verſche troepen vervangen: geeft op alles acht: neemt zelve zeer veel deel aan het gevecht, treft menig een' vijand, [en] vervult te gelijk de pligten van een' dapper' ſoldaat, en goed' Veldheer. PETREJUS, ziende, dat CATILINA tegen zijne verwachting, een' geduchten wederſtand bood, dringt met de Veldheers-*cohort* midden op den vijand in, brengt hen in wanorde, en velt ze, daar 'er nog hier en daar een ongeregelde wederſtand geboden wordt, ter ne-

neder. Vervolgens valt hij de overigen aan beide zijden in de lenden. MANLIUS en FÆSULANUS ſneuvelen al vechtende. CATILINA, zijne benden verſtrooid, en zich met enige weinigen overgelaten ziende, en aan zijn geſlacht en vorige waardigheid gedachtig, ſtort zich in den digtſten drom der vijanden, en wordt daar al vechtende afgemaakt.

Na het eindigen van den ſlag, zag men eerst recht, hoe ſtout en verwoed het leger van CATILINA geweest was: want bijna ieder een bedekte met zijn lijk dezelfde plaats, die hij in het gevecht genomen had. Slechts weinigen, welken de Veldheers-*cohort* in het midden terug gedreven had, lagen een weinig ter zijden, maar echter allen met wonden in de borst. Doch CATILINA werd, verre van de zijnen, onder de lijken der vijanden gevonden, nog flaauw ademende, en de woestheid van ziel, die hem in zijn leven eigen geweest was, nog op zijn gelaat vertonende. Eindelijk, noch in den ſlag, noch op de vlucht, is 'er van het gehele leger één vrij-geboren Burger gevangen genomen. Zo weinig hadden zij alle hun eigen leven, gelijk dat hunner vijanden, ontzien.

Het *Romeinſche* leger had echter gene blijde, maar zeer bloedige overwinning behaald. Want de dapperſten waren allen of in den ſtrijd geſneuveld, of zwaar gewond uit denzelven geweken. Velen, die uit het leger gingen, om de lijken te zien, of te beroven, vonden, terwijl zij de lijken der vijanden verrolden, de een zijn' vriend, de ander zijn' bloedverwant. 'Er waren 'er ook, die hunne bijzondere vijanden herkenden. Zo heerschte door het gehele leger, hier vreugde en gejuich, daar treurigheid en rouwgeklag.

EINDE.

VIER-

VIER

REDEVOERINGEN

VAN

MARCUS TULLIUS CICERO,

TEGEN

LUCIUS SERGIUS CATILINA.

Wanneer wij lesſen in de Welſprekendheid *geven, ſchijnen wij dan te beuzelen, of integendeel dat gene te leren, het welk altijd in elken wel-ingerichten Staat de voornaamſte plaats bekleed heeft? — Zijn wij onkundig, dat de* Welſprekendheid *door de meestbevoegde Rechters de* Beheerſcheresſe aller dingen *genoemd wordt? — Zij toch is die begaafdheid, die naar haren wil het hart der Horers leidt, en hen, door den luister harer ſchoonheid opgetogen, door welluidende taal, als met een gebit, beſtiert. Zij is het, die de treurigen vertroost, de ter neder geſlagenen opbeurt, de wanhopenden moed doet vatten; die den ſchuldigen tot verderf, den onſchuldigen tot beſcherming, den ſnoden tot ſchrik, den braven tot genoegen verſtrekt. Met* deze *gewapend heeft* CICERO *de woede van* CATILINA, *en deszelfs verfoeilijke aanſlagen tegen het Vaderland verijdeld: door* deze *heeft Hij, zonder krijgs-wapenen, gewapenden overwonnen, zo dat zelfs zijne haters bekenden, dat hij een' lauwer behaald had, heerlijker dan alle zegepralen.*

MURETUS. (Orat. III.)

DE EERSTE

REDEVOERING

VAN

MARCUS TULLIUS CICERO,

TEGEN

LUCIUS SERGIUS CATILINA;

GEHOUDEN IN DEN RAAD.

Hoe lang zult gij ons geduld misbruiken? CATILINA! Hoe lang zal uwe razernij ons befpotten? Tot hoe ver zal uwe tomeloze vermetelheid gaan? — Zijt gij noch door de nachtelijke bezetting van het *Palætium*, noch door de wacht der Stad, noch door de vrees des volks, noch door de famenkomst aller weldenkenden, noch door het bezetten van deze Vergaderplaats des Raads, noch door het gelaat en de trekken van deze [Raadsheren] bewogen geworden? — Bemerkt gij niet, dat uwe aanflagen ontdekt zijn? — Ziet gij niet, dat uwe Samenzwering door het medeweten van alle dezen belemmerd en tegengehouden wordt? — Wie van ons waant gij, dat onkundig is van het geen gij in den jongften, en voor-

gaanden nacht gedaan hebt, waar gij geweest zijt, wie gij faamgeroepen, welk enen aanflag gij gefmeed hebt? — ô Tijden! ô Zeden! — De Raad weet dit, de *Conful* ziet het: evenwel leeft hij nog! — Hij leeft nog? Ja, zelfs komt hij in den Raad: hij deelt in de raadplegingen over het algemeen belang: hij zoekt uit, en beftemt met zijne ogen elk onzer tot den moord! — En wij, dappere mannen, menen aan het algemeen belang voldoening genoeg te geven, zo wij flechts zijne woede en pijlen ontwijken! — Reeds lang, CATILINA! had men U, op bevel van den *Conful*, ter dood behoren te brengen, [en] U in dat onheil te ftorten, het geen gij reeds lang tegen ons fmeedt. Heeft niet PUBLIUS SCIPIO, de *Opper-Priester*, TIBERIUS GRACCHUS, die flechts ene geringe beweging in het Gemenebest aanrichtede, zonder openlijk gezag ter neder geveld? En zullen wij, *Confuls*, CATILINA dulden, die de gehele waereld door moord en brandftichting wil verwoesten? — Want ik ga die al te oude dingen voorbij, dat CAJUS SERVILIUS AHALA met eigen hand, SPURIUS MELIUS, die een' ommekeer van zaken zocht, ter dood heeft gebragt. *Zij is geweest, zij is* in ons Gemenebest *geweest*, die deugd, dat dappere mannen een' fchadelijken Burger met zwarer ftraffen beteugelden, dan den bitterften vijand! Wij hebben een raads-befluit tegen U, CATILINA! geweldig, en nadruklijk: deze Raad laat het Gemenebest niet van zijn beleid en gezag verfteken blijven: wij, wij, *Confuls*, ik zeg het openlijk, komen in de volbrenging onzer pligten te kort.

De

De Raad heeft voorheen besloten, *dat de Consul* LUCIUS OPIMIUS *zou zorgen, dat het Gemenebest geen nadeel leed.* 'Er verliep geen nacht, of CAJUS GRACCHUS, uit een alleraanzienlijkst geslacht geboren, is om enige verdenking van oproer ter dood gebragt; MARCUS FULVIUS, een *Oud-Consul*, is met zijne kinderen gedood. Door een gelijk raads-besluit is aan de *Consuls*, CAJUS MARIUS, en LUCIUS VALERIUS, de hoogste magt in handen gesteld. Heeft niet de dood, en de straf van het Gemenebest dien eigen dag LUCIUS SATURNINUS, den *Gemeensman*, en CAJUS SERVILIUS, den *Prætor*, getroffen? Wij daar en tegen laten reeds twingtig dagen lang het gezag van den Raad kragteloos worden. Want wij hebben wel een diergelijk raads-besluit, maar nog besloten in de handelingen [dezer Vergadering], even als een zwaard in de schede verborgen. Volgends dit raads-besluit, moest gij CATILINA! op staande voet ter dood gebragt zijn. -- Gij leeft! en gij leeft, niet om uwe vermetelheid af te leggen, maar te versterken. Raadsheren! ik wil zagt zijn: ik wil in zo grote gevaren van het Gemenebest niet onachtzaam schijnen; maar reeds veroordeel ik mij zelven over werkeloosheid en laffe toegevendheid. 'Er is in *Italië*, in de engten van *Etrurië*, een leger tegen het Gemenebest op de been gebragt: van dag tot dag groeit het getal der vijanden aan: maar het hoofd van dat leger, den Veldheer der vijanden, zien wij binnen onze muren, en zelfs in den Raad, terwijl hij dagelijks enig inwendig onheil aan het Gemenebest berokkent. Zo ik U nu,

CA-

CATILINA! liet gevangen nemen, en ombrengen: dan geloof ik te vrezen te hebben, dat eer alle braven zeggen zullen, dat ik het te laat, dan dat iemand zeggen zal, dat ik het te wreed gedaan heb. Maar om ene bepaalde reden besluit ik, dat gene nog niet te doen, het geen reeds lang had moeten geschied zijn. Dan eerst zal ik U ter dood doen brengen, als 'er niemand zo ondeugend, zo bedorven, zo aan U gelijk zal kunnen gevonden worden, die niet bekend dat het met recht gedaan is. Zo lang 'er iemand zal zijn, die U durft verdedigen, zult gij leven: en gij zult zo leven, gelijk gij nu leeft, door mij van rondomme, met ene talrijke en sterke wacht ingesloten, zo dat gij U niet tegen het Gemenebest kunt roeren. Ook zullen U de ogen en oren van velen, zonder dat gij het bemerkt, gelijk zij tot nog toe gedaan hebben, bespieden en bewaken.

Wat is het dus, CATILINA! daar gij nog langer uwe hoop op vestigt, zo de nacht door zijne duisternis de samenkomst der schelmen niet bedekken, noch een bijzonder huis het geluid uwer Samenzwering binnen zijne wanden niet besloten houden kan? Zo alles openbaar wordt, en uitbarst? — Verander van besluit, geloof mij; vergeet den moord en de brand-stichting! Gij wordt van alle kanten belemmerd; alle uwe aanslagen zijn voor ons zigtbarer, dan het licht! Herinner U dezelven eens met mij! Herinnert gij U nog, dat ik op den *21sten October* in den Raad gezegd heb, dat CAJUS MANLIUS, de dienaar en helper uwer vermetelheid, op een' bepaalden dag in de wapenen

zou

zou zijn, welke dag wezen moest de *27sten October*? – CATILINA! heb ik mij, niet alleen in zo ene gewigtige, zo ontzettende en ongelooflijke zaak, maar, het geen veel meer te bewonderen is, in den dag wel bedrogen? Insgelijks heb ik in den Raad gezegd, dat gij den moord der *aanzienlijken* bepaald hadt op den *28sten October*, toen velen der hoofden van het Gemenebest, niet zo zeer om zich zelven te bewaren, als wel om uwe aanslagen tegen te houden, uit *Rome* gevlucht zijn. Kunt gij het ontkennen, dat gij dien eigen dag door mijne waakfaamheid van alle kanten omringd, en bezet, niets tegen het Gemenebest hebt kunnen ondernemen, daar gij zeide, dat, schoon de overigen vertrokken waren, gij evenwel met den moord van ons die gebleven waren, U te vreden stelde? — Nog meer; daar gij staat maakte, op den eersten *November*, *Præneste* des nachts bij overrompeling te zullen bemagtigen; hebt gij toen niet gemerkt, dat die Volkplanting op mijn bevel, met bezetting en wachten versterkt was? — Gij doet niets, gij smeedt niets, gij denkt niets, het geen ik niet alleen niet hoor, maar ook niet zie, en volkomen te weten kom.

Herinner U, eindelijk, met mij den vorigen nacht. Dan zult gij bemerken, dat ik veel waakfamer ben tot het behoud, dan gij tot het bederf van het Gemenebest. Ik zeg, dat gij den vorigen nacht, in de buurt der Zeis-makers, in het huis van MARCUS LECCA (ik zal niet duister spreken) gekomen zijt; dat derwaard saamgekomen zijn meer deelgenoten van dezelfde razernij en boosheid. Durft gij het ont-

ontkennen? — Waarom zwijgt gij? — Ik zal U overtuigen zo gij het ontkent; want ik zie hier fommigen in den Raad, die te gelijk met U daar geweest zijn. ô Onfterflijke Goden! — waar zijn wij? — In welk ene Stad leven wij? — Welk een Gemenebest hebben wij? — Raadsheren! hier — hier — onder ons — in deze allerheiligfte en achtbaarfte Vergadering der waereld, zijn 'er, die mijnen en onzer aller dood, die de verwoesting dezer Stad, en dus des gehelen aardbodems bedoelen. Ik, de *Conful*, zie dezen, en vraag hun gevoelen over de algemene belangen: en hen, die met het ftaal moesten ter neder geveld worden, kwets ik nog niet eens met woorden.

Gij zijt dus in dien nacht bij LECCA geweest, CATILINA! Gij hebt *Italië* verdeeld; gij hebt bepaald, werwaard een ieder vertrekken zoude; gij hebt fommigen uitgekozen, om te *Rome* te blijven, anderen, om met U te gaan: gij hebt de oorden der Stad beftemd, waar de brand-ftichting begonnen zou worden: gij hebt verzekerd, dat gij nu fpoedig zoudt vertrekken, maar dat gij nog flechts vertoefde, om dat ik leefde. Twee *Romeinfche Ridders* hebben zich opgedaan, om U van deze zorg te ontheffen: zij beloofden nog dien eigen nacht, een weinig voor het licht, mij op mijn bed te zullen ombrengen. Dit alles heb ik vernomen, toen uwe Vergadering nog naauwlijks gefcheiden was: ik heb mijn huis met ene talrijker wacht bezet en verfterkt: ik heb hen buiten gefloten, die gij 's morgens tot mij, om mij te groeten, gezonden hadt; als juist die gekomen waren, welken ik reeds aan vele aanzien-

zienlijke mannen gezegd had, dat op dien tijd komen zouden.

Daar deze dingen alzo zijn, CATILINA! vaar voord, zo als gij begonnen hebt; ga eindelijk uit de Stad; de poorten zijn open; vertrek! het leger van MANLIUS wacht al te lang naar U, zijn' Bevelhebber. Neem alle de Uwen met U, of voor het minst, het grootste aantal derzelven! Zuiver de Stad! gij zult mij van ene grote vrees verlossen, zo 'er tusschen mij en U een muur is. Gij kunt niet langer onder ons blijven: ik zal het niet verdragen, niet dulden, niet toelaten. Groten dank zijn wij verschuldigd aan de onsterflijke Goden, en aan JUPITER STATOR, den oudsten beschermer dezer Stad, dat wij deze zo afschuuwlijke, zo verschriklijke, en voor het Gemenebest zo heilloze aanslagen, reeds zo dikwijls ontkomen zijn. Men moet niet meermalen het behoud van het Gemenebest om één' man in de waagschaal stellen. Zo lang gij mij, tot *Consul* verkoren zijnde, lagen gelegd hebt, CATILINA! heb ik mij, niet door ene wacht van 's Lands wege, maar door eigen zorg verdedigd: toen gij, in de laatst-gehouden Volks-vergadering tot het verkiezen van *Consuls*, mij, den *Consul*, en uwe mededingers, in het Veld [van MARS], hebt willen vermoorden; heb ik uwe ondeugende pogingen verijdeld, door de hulp en bescherming mijner vrienden, zonder door openlijke maatregelen enige beweging te veroorzaken: eindelijk, zo dikwijls gij mij aangevallen zijt, heb ik U door mij zelven wederstand geboden, hoewel ik zag, dat mijn verderf grote onheilen voor den Staat na zich zou slepen: — nu valt gij openlijk het Gemenebest aan: — gij tracht de Tempels der onsterflijke

ke Goden, de huizen der Stad, het leven van alle de Burgers, eindelijk, geheel *Italië* te verdelgen en te vernielen.

Dewijl ik dat gene, het welk volgens onze wetten, en de instellingen onzer Voorönderen dadelijk moest in 't werk gesteld worden, nog niet doen durf; zal ik minder gestrenge, maar voor het algemeen welzijn meer heilzame, maatregelen nemen. Want, zo ik U ter dood laat brengen, zal de overige bende der saamgezwoornen in het Gemenebest overblijven: maar zo gij (gelijk ik U reeds meermalen aangemaand heb) uit de Stad vertrekt, zal het grote en verderflijke broeinest uwer medestanders uit de Stad gevaagd worden. Wat is het? CATILINA! aarzelt gij nog dat gene, op mijn bevel, te doen, waar toe gij reeds van zelven willens waart? — De *Consul* gebiedt den *verrader* uit de Stad te gaan. Vraagt gij mij, *in ballingschap?* Dit beveel ik U niet: maar zo gij mij om raad vraagt, rade ik het U. Want wat is 'er, CATILINA! dat U in deze Stad nog enig genoegen zou kunnen geven? daar 'er niemand, buiten dat eedgespan van bedorven menschen, is, die U niet vreest; niemand, die U niet haat. Welke schandvlek is 'er, waarmede gij uw huislijk leven niet gebrandmerkt hebt? Waar is de oneer, die om uw gedrag niet op uw' naam kleeft? Van welke schandelijke lust hebt gij ooit uwe ogen, van welke euveldaad ooit uwe handen, van welke gruwelen uw geheel lighaam onthouden? waar is de Jongeling, wien gij, na hem door de aanloksfelen der verleiding verstrikt te hebben, tot moord en ontucht niet den weg hebt gebaand?

Nog

Nog meer: toen gij onlangs door den dood uwer eerste Echtgenote, uw huis voor een' nieuwen echt hadt ledig gemaakt, hebt gij toen niet bij die gruweldaad ene andere ongelooflijke gruweldaad gevoegd? — Maar dit ga ik voorbij, en lijde gaarne, dat het verzwegen worde, op dat de ijslijkheid van zulk ene gruweldaad niet schijne in deze Stad bestaan te hebben, en niet gestraft te zijn. Ik ga voorbij het verval van uw vermogen, het welk gij binnen korte dagen met nadruk gevoelen zult. Ik ga over tot die dingen, die niet tot de bijzondere schande uwer ondeugden, niet tot het verval van uw vermogen, maar tot het algemeen belang, tot het leven en welzijn van ons allen betrekking hebben. Kan het levens-licht, en de lucht U hier aangenaam zijn? CATILINA! daar gij weet, dat niemand van dezen onbewust is, dat gij op den laatsten dag van *December*, toen LEPIDUS en TULLUS *Consuls* waren, met een' dolk in de Volks-Vergadering gestaan hebt? dat gij ene bende bijéén verzameld hebt, om de *Consuls* en de aanzienlijksten van den Staat te vermoorden? Dat niet enig nadenken, of vrees van uwe zijde, maar alleen het gunstig lot van het Gemenebest, dat gruwelstuk en uwe woede belet heeft? — Maar ook dit ga ik voorbij, want het is niet onbekend, en niet lang naderhand gepleegd. Hoe dikwijls hebt gij mij, tot *Consul* verkoren, hoe dikwijls, na dat ik dien post aanvaard had, getracht te vermoorden? Hoe menigmaal heb ik uwe aanvallen, zo ingericht, dat zij schenen niet ontweken te kunnen worden, met ene geringe moei-

te ontdoken? Gij doet niets, gij poogt niets, gij fmeedt niets, het geen mij ter rechter tijd verborgen kan blijven: en evenwel houdt gij niet op te pogen en te willen. Hoe vaak is U de dolk reeds uit de handen gewrongen? Hoe vaak is U dezelve door enig toeval ontgleden en ontvallen? Evenwel kunt gij dien niet langer ontberen. Met welke heilige plegtigheid gij denzelven hebt ingewijd, is mij onbekend, daar gij het voor noodzakelijk houdt, hem in het lighaam van den *Conful* te ftoten.

Maar nu, hoedanig is toch uw leven? — want ik zal zo met U fpreken, dat ik niet met den haat, dien gij verdient, maar met medelijden, welke gij geenszins verdient, vervuld fchijne te zijn. — Een weinig te voren zijt gij in den Raad gekomen. Wie van dit groot aantal, van zo velen uwer vrienden, en bloedverwanten heeft U gegroet? Zo dit bij menfchen geheugen niemand overgekomen is, wacht gij dan nog ene uitdruklijke verachting, daar gij door de allernadruklijkfte uitfpraak van het ftilzwijgen veröordeeld zijt? Nog meer: zijn niet bij uwe aankomst, die zitplaatfen ledig geworden? Hebben niet alle de Oud-*Cònfuls*, die door U dikwijls tot den moord beftemd zijn, zo dra gij gezeten waart, dat gedeelte der plaatfen ledig en onbezet gelaten? Hoe meent gij deze behandeling te moeten opnemen? — Op mijne eer! zo mijne flaven mij op die wijze vreesden, gelijk U alle uwe Medeburgers vrezen, ik zoude geloven mijn huis te moeten verlaten: en gij, oordeelt gij niet

uit

uit de Stad te moeten gaan? — En, zo ik mij ten onrechte door mijne Medeburgers zo zeer verdacht gehouden, en beledigd zag; ik zoude liever hun gezigt willen ontwijken, dan door allen met vijandige ogen aangezien te worden: Gij, daar gij door de bewustheid uwer wanbedrijven, den haat van allen rechtmatig, en door U reeds voor lang verdiend, moet keuren, aarzelt gij nog uit het gezigt en de tegenwoordigheid van hun te gaan, wier harten en zinnen bij uwe tegenwoordigheid ſmart gevoelen? — Zo uwe Ouders U vreesden, en hateden, en gij hen op generhande wijze kondt bevredigen; gij zoudt, geloof ik, U uit hunne ogen ergens elders heen begeven: nu vreest en haat U het Vaderland, het geen de algemene moeder van ons allen is, en heeft reeds lang van U gene andere gedachten, dan dat gij haar verderf beoogt. Zult gij haar gezag niet eerbiedigen, haar oordeel niet opvolgen, hare magt niet vrezen? Zij handelt op deze wijze met U, CATILINA! en ſpreekt als het ware ſtilzwijgende: „ Sedert verſcheiden jaren „ is 'er gene euveldaad gepleegd, dan door U; „ geen ſchelmſtuk, zonder U; gij alleen hebt vrij „ en ongeſtraft vele Burgers vermoord, en de „ Bondgenoten mishandeld en beroofd; gij hebt „ invloeds genoeg gehad, niet alleen tot het ver- „ waarlozen der wetten en rechtsplegingen, maar „ ook tot het omkeren, en verkragten derzelven! „ Dat alles, ſchoon onverdraaglijk, heb ik zo veel „ mogelijk verdragen: maar dat ik nu, om U al- „ leen, geheel in kommer ben; dat bij het minste

„ gerucht, CATILINA gevreesd wordt; dat 'er „ tegen mij geen aanslag schijnt te kunnen gesmeed worden, die voor uwe boosheid te groot „ is; dat is niet te verdragen. Vertrek derhalven, „ en verlos mij van die vrees; op dat ik niet in „ nood gerake, zo zij waar is; en, zo zij valsch „ is, eindelijk eens ophoude te vrezen." Zo het Vaderland, gelijk ik gezegd heb, dusdanig met U spreekt, moet het zelve niet hare begeerte verkrijgen, al was het niet in staat om geweld te gebruiken? — Hebt gij daarbij U zelve niet reeds in bewaring gesteld? Nog meer: hebt gij, om alle verdenking te ontgaan, niet gezegd, dat gij bij MARCUS LEPIDUS uw intrek wilde nemen? Door dezen niet aangenomen zijnde, hebt gij U bij mij durven vervoegen: en gij hebt verzocht, dat ik U ten mijnen huize in bewaring zou houden. Toen gij ook van mij ten antwoord bekomen hadt, dat ik op generhande wijze binnen dezelfde wanden met U veilig kon zijn, daar ik reeds in groot gevaar was, om dat wij door dezelfde muren besloten wierden; hebt gij U naar den *Prætor* QUINTUS METELLUS begeven. Door dezen ook afgewezen, zijt gij naar uwen Vriend, dien braven man, MARCUS MARCELLUS gegaan, wien gij zekerlijk, het allerijverigst om U te bewaren, het meest oplettend om het oog op U te houden, en het dapperst om U te beschermen oordeelde; hoe ver nu schijnt hij van gevangenis en boeien af te moeten zijn, die zich zelven reeds der bewaring waardig gekeurd heeft? — Daar dit zo is, CATILINA! aarzelt gij dan noch,

zo

zo gij niet gerustelijk blijven kunt, U naar elders heen te begeven, en voordvluchtig en verlaten, uw leven, aan vele rechtmatige en welverdiende ſtraffen ontrukt, door te brengen?

Gij zegt: „ Stel het voor aan den Raad." Immers, dit is uw eisch, en gij zegt, dat, zo deze Raad het haar welbehagen verklaart te zijn, dat gij in ballingſchap gaat, gij gehoorzamen zult. Ik zal dit Voorſtel niet doen, om dat het met mijne geaartheid ſtrijdig is; maar ik zal echter maken, dat het U kennelijk zij, wat dezen van U denken. — — Ga uit de Stad, CATILINA! verlos het Gemenebest van vrees: vertrek in *ballingſchap*, zo gij naar dit woord wacht. — — Wel nu? CATILINA! bemerkt gij het ſtilzwijgen van dezen? Zij dulden het, zij zwijgen. Wat wacht gij nog naar een uitdruklijk bevel, daar gij uit hun ſtilzwijgen hunnen wil verneemt? Zo ik dit zelfde tegen dien braven jongeling, PUBLIUS SEXTIUS; zo ik het tegen dien dapperen man, MARCUS MARCELLUS, gezegd had; zoude de Raad met het hoogſte recht mij, den *Conſul*, in dezen Tempel met geweld beteugeld hebben. Maar ten uwen aanzien, CATILINA! is hun ſtilzitten goedkeuring: hun toezien, een beſluit: hun zwijgen, geroep. En niet alleen dezen, wier gezag toch zo veel, wier leven niets bij U geldt, [denken zo over U]; maar ook die *Romeinſche* Ridders, brave en deugdzame mannen, en de overige dappere Burgers, die den Raad omringen, wier groot aantal gij even te voren hebt kunnen zien, wier geestdrift bemerken, en wier ſtemmen horen. Hen, wier handen

den en pijlen ik reeds lang met moeite van U afhoude, zal ik ligtelijk overhalen, dat zij U, als gij deze Stad, welke gij zo lang gezocht hebt te verwoesten, verlaat, tot aan de poorten vergezellen.

Maar wat fpreek ik? even als of enige zaak U zou treffen; even als of gij U ooit zoudt verbeteren; even als of gij op de vlucht zoudt denken; even als of gij tot de ballingfchap zoudt befluiten! O Dat de onfterflijke Goden U die gedachten gaven! alhoewel ik zie, hoe groot een ftorm van haat, zo al niet in den tegenwoordigen tijd, door de nog verfche herinnering uwer gruweldaden, ten minften voor het vervolg mij bedriegt, zo gij door mijne woorden verfchrikt, befluiten mogt in ballingfchap te gaan. Maar zo veel is het mij waardig, indien die ramp mij flechts alleen treft, en van de gevaren van het Gemenebest afgefcheiden is. Maar dat gij van de grootheid uwer wanbedrijven zoudt getroffen worden, dat gij de ftraf der wetten vrezen, dat gij aan de omftandigheden van het Gemenebest toegeven zoudt, zulks is niet te vergen. Want gij zijt de man niet, CATILINA! dat U of fchaamte van fchande, of vrees van gevaar, of de Rede van razernij terug zou houden. Vertrek derhalven, gelijk ik reeds dikwijls gezegd heb: en, zo gij mij, uwen vijand, zo als gij zegt, aan den haat wilt blootftellen, ga dan regelrecht in ballingfchap: bezwaarlijk zal ik dat alles kunnen dragen, het geen de menfchen 'er van zullen zeggen, als gij dat doet: bezwaarlijk zal ik het gehele gewigt van den haat kunnen torfchen, indien gij op bevel van den *Con-*

ful

ful in ballingſchap gaat. Maar zo gij liever mijn roem en eer bevorderlijk wilt zijn, vertrek dan met de overlastige menigte der ſchelmen: begeef U naar MANLIUS: rokken de bedorven Burgers op: zonder U af van de weldenkenden: doe het Vaderland den oorlog aan: zijt trotsch op uwe heilloze roverij, op dat gij niet door mij naar vreemden verdreven, maar uitgenodigd tot uwe medeſtanders ſchijnt gegaan te zijn. Doch waartoe zou ik U nodigen, daar ik weet, dat gij reeds ſommigen hebt vooruit gezonden, om U gewapend bij de Markt van *Aurelius* in te wachten? Daar ik weet, dat de dag met MANLIUS afgeſproken en bepaald is? Daar ik weet, dat die zilveren arend reeds is vooraf gezonden, die ik vertrouw, dat voor U en alle de uwen verderflijk en dodelijk zijn zal; voor welken gij in uw huis een gruwelijk heiligdom geſticht hadt? Zoudt gij dien nog langer kunnen misſen, daar gij gewoon waart denzelven te verëren, als gij u tot een' moord bereidde? Van wiens altaar gij dikwijls uwe ſnode hand tot het vermoorden uwer Medeburgeren overbragt?

Eindelijk eens zult gij gaan, werwaards U reeds lang uwe tomeloze en dolle begeerte trok. Want deze zaak veröorzaakt U gene ſmart, maar een zeker ongelooflijk genoegen. Tot die onzinnigheid heeft U de natuur voordgebragt, uw wil gevormd, en het lot bewaard. Nimmer hebt gij, niet alleen naar rust, maar zelfs niet naar oorlog, die niet eerloos was, gehaakt. Gij hebt, uit de bedorven, en niet alleen van alle middelen,

maar ook van alle hoop verlaten menfchen, ene gehele menigte deugnieten bijéén verzameld. Welk ene blijdfchap zult gij daar genieten? Welk ene vreugde zal U doen juichen? In welk een genoegen zult gij U baden, als gij in een zo groot aantal uwer medeftanderen niet één' braaf man zult horen, of zien?

Alle uwe oeffeningen, waar van zo breed wordt opgegeven, waren dus om U aan deze levenswijze te doen gewennen! [namelijk], op den grond te liggen, niet alleen om op overfpel te loeren, maar ook om ene euveldaad te volbrengen; te waken, om te loeren op den flaap der Echtgenoten niet alleen, maar ook op de bezittingen der vermoorden. Nu hebt gij gelegenheid, om dat uitmuntend vermogen te tonen, van honger, koude, en gebrek aan alle dingen te verdragen: maar binnen kort zult gij U hier door afgemat gevoelen. Zo veel heb ik toen gewonnen, toen ik u van het *Confulaat* afhield, dat gij veeleer als balling het gemenebest aanvallen, dan als *Conful* het zelve zoudt kunnen verderven: en dat uwe ondeugende onderneming veel eer ene roverij, dan een oorlog genoemd zou worden.

Om nu, Raadsheren! ene bijna rechtmatige klagt van het Vaderland van mij af te weren: gaat, bid ik, oplettend na, het geen ik zeggen zal, en prent hetzelve diep in uwe ziel en gedachten. Want zo het Vaderland, het geen mij veel dierbarer is dan mijn eigen leven, zo geheel *Italië*, zo geheel het Gemenebest op deze wijze tot

mij

mij fpreekt: — „ MARCUS TULLIUS! wat doet
„ gij? Zult gij dulden, dat hij, die gij weet, dat
„ mijn vijand is, die gij ziet, dat de Veldheer
„ van den oorlog zijn zal, die gij bemerkt, dat
„ in het leger der vijanden als Bevelhebber ver-
„ wacht wordt, de aanlegger der euveldaad, het
„ hoofd der Samenzwering, de ftichter van op-
„ roer onder de flaven en bedorven Burgers, ver-
„ trekt, zo dat hij niet door U buiten de Stad
„ gedreven, maar tegen de Stad gezonden fchijnt?
„ Zult gij niet bevelen, dat hij in de gevangenis
„ geworpen, ter dood gebragt, en met de hoogfte
„ ftraf geftraft worde? Wat toch houdt U tegen?
„ De gewoonte der Vooröuderen? Maar zelfs amb-
„ teloze mannen hebben meermalen in dit Geme-
„ nebest verderflijke Burgers met den dood ge-
„ ftraft. — De Wetten, die ten aanzien der ftraf
„ van *Romeinfche* Burgers gemaakt zijn? Maar
„ nimmer hebben in deze Stad zij, die van het
„ Gemenebest waren afgevallen, de rechten van
„ Burgers behouden. — Vreest gij den haat der
„ nakomelingfchap? Gij bewijst in waarheid gro-
„ ten dank aan het *Romeinfche* Volk, het welk
„ U, een mensch alleen door U zelven bekend,
„ zonder enige aanbeveling uwer Vooröuders, zo
„ vroeg, langs alle de trappen van eer, tot het
„ hoogfte gezag heeft doen ftijgen, zo gij om
„ haat, of vreze voor enig gevaar, het welzijn
„ uwer Medeburgeren verönachtzaamt. Doch, zo
„ 'er al enige vrees voor haat is, is dezelve dan
„ meer wegens geftrengheid, en dapperheid, dan

 „ we-

„ wegens laffe toegevendheid en vadzigheid te vrezen? „ Wanneer *Italië* door den oorlog verwoest wordt, „ de Steden uitgeplunderd worden, de huizen in „ den brand ſtaan, denkt gij dan niet, dat ene „ vernietigende haat uw deel zal zijn?" —

Op deze heilige aanmaning van het Vaderland, en op de gedachten van die menſchen, die het zelfde gevoelen, zal ik kortelijk antwoorden. Zo ik het, Raadsheren! als het beste oordeelde, dat CATILINA met den dood geſtraft wierd; zoude ik aan dien zwaard-vechter het genot van één uur levens niet toegeſtaan hebben. Want, zo de grootſte mannen, en allerberoemdſte Burgers zich door het bloed van SATURNINUS, de GRACCHUSSEN, FLACCUS, en velen van vroeger tijd niet alleen niet bevlekt, maar veeleer verëerd hebben: dan had ik zeker niet te vrezen, dat het ter dood brengen van dezen moordenaar der Burgeren mij in het vervolg enigen haat zou verwekken. En al was dezelve voor mij onvermijdelijk; evenwel ben ik altijd van dat gevoelen geweest, dat ik den haat, door braafheid verwekt, voor eer, en niet voor haat rekende. Doch 'er zijn ſommigen in deze Vergadering, die, het geen ons dreigt, niet zien, of, het geen zij zien, ontveinzen: die CATILINA in zijne hoop, door zachte uitſpraken en oordeelvellingen geſterkt, en de opkomende Samenzwering, door 'er geen geloof aan te geven, gerugſteund hebben. Vele anderen, niet alleen ſlechten, maar ook onkundigen, op het gezag van dezen aangaande, zouden, indien ik CA-

TI-

TILINA geftraft had, zeggen, dat zulks wreed en *Koninglijk* gehandeld was. Nu zie ik, dat, indien hij zijn voornemen, van naar het leger van MANLIUS te gaan, ten uitvoer brengt, 'er niemand zo dwaas zal zijn, die niet ziet, dat 'er ene Samenzwering plaats heeft; niemand zo ondeugend, die het niet bekent.

Maar ik ben overtuigd, dat door hem alleen ter dood te brengen, deze pest van het Vaderland, flechts voor een korte wijl tegen gehouden wordt, doch niet voor altijd kan beteugeld worden. Zo hij daar en tegen zich verwijdert, en de zijnen met zich uitvoert, en derwaards al de overige berooide menfchen van alle kanten verzamelt, zal niet alleen deze zo verouderde pest des Vaderlands uitgeroeid en verdelgd worden, maar ook het zaad en de wortel van al het kwaad. Want reeds lang, Raadsheren! zijn wij midden in deze gevaren en aanflagen der Samenzwering; maar op ene wonderbare wijze zijn al de gruwelen, de oude woede, en vermetelheid, in den tijd van mijn *Confulaat* tot rijpheid gekomen en uitgebroken. Bij aldien hij alleen uit ene zo grote bende rovers wordt weggenomen, zullen wij mogelijk voor een' korten tijd van zorg en vrees ontheven fchijnen te zijn, maar het gevaar zal blijven, en diep in de aderen en ingewanden van het Gemenebest befloten zijn. Gelijk zieke menfchen, wanneer zij door ene hete koorts gefolterd worden, dikwijls, als zij koud water drinken, in het eerst verlichting fchijnen te erlangen, maar daarna des te zwa-

rer

rer en geweldiger lijden: zo zal deze ziekte, die in het Gemenebest is, door de ſtraf van CATILINA verminderd, daar de overigen in het leven blijven, te geweldiger toenemen. Raadsheren! dat dan de ondeugenden vertrekken, zich van de weldenkenden afzonderen, zich in éne plaats verzamelen, door een' muur, het geen ik reeds dikwerf gezegd heb, van ons geſcheiden worden; dat zij ophouden den *Conſul* in zijn eigen huis te belagen, den rechter-ſtoel van den Stads-*Prætor* te omringen, het Raadhuis gewapenderhand te bezetten, toortſen en fakkels tot het ſtichten van brand in de Stad gereed te maken; eindelijk, *dat op het voorhoofd van een' ieder geſchreven zij, hoe hij over het Gemenebest denkt.* Ik beloof U, Raadsheren! dat 'er bij ons, de *Conſuls*, zo veel ijver, bij U zo veel gezag, bij de *Romeinſche* Ridders zo veel moed, bij alle weldenkenden zo vele eensgezindheid zal zijn, dat gij door het vertrek van CATILINA alles ontdekt, geopenbaard, beteugeld, geſtraft zult zien.

Om dit alles, CATILINA! vertrek naar dien ſnoden, en verfoeilijken oorlog, tot welzijn van het Gemenebest, tot uw verderf, en ondergang, en tot verdelging van die allen, die zich met U in alle gruweldaden, en land-verraad verënigd hebben.

Dan zult gij, ô JUPITER! wiens Tempel te gelijk met deze Stad door ROMULUS geſticht is, wien wij den *Inſtandhouder* van deze Stad, en van dit Gebied, naar waarheid noemen; dan zult gij dezen en zij-

ne

ne medeſtanders van uwe Altaren, en van de overige Tempels, van de huizen en muren der Stad, van het leven en de bezittingen aller Burgers afweren; en alle de tegenſtanders der welgezinden, de vijanden van het Vaderland, de rovers van *Italië*, onderling door een gruwelijk en verfoeilijk Verbond verënigd, met eindeloze ſtraffen levend en dood tuchtigen.

E I N D E.

DE TWEDE

REDEVOERING

VAN

MARCUS TULLIUS CICERO,

TEGEN

LUCIUS SERGIUS CATILINA;

GEHOUDEN VOOR HET VOLK.

Eindelijk, *Romeinen!* hebben wij LUCIUS CATILINA, in dolle woede uitgelaten, naar gruwelen hakende, het verderf des Vaderlands eerloos bewerkende, U en deze Stad met vuur en ſtaal bedreigende, of uit de Stad verjaagd, of weggezonden, of van zelven gaande, met onze verwenſchingen agtervolgd. Hij is heen gegaan, hij is ontweken, hij is ontkomen, hij is uitgebroken. Geen onheil zal meer door dat monſter en wangedrocht binnen de muren, tegen de muren zelven geſmeed worden. En dezen énen Bevelhebber in dezen burger oorlog hebben wij ongetwijffeld reeds overwonnen. Want zijn dolk zal niet meer van nabij op on-

onzen boezem gericht zijn: wij zullen niet langer in het Veld [van MARS], op de Markt, in het Raadhuis, en binnen onze woningen te vrezen hebben. Hij is uit zijne ſtandplaats verdreven, toen hij uit de Stad verjaagd is. Nu zullen wij, zonder enig beletſel, met een' vijand een' wezenlijken oorlog voeren. Zonder twijfel hebben wij hem te onder gebragt, en luisterrijk overwonnen, toen wij hem uit zijne verborgen hinderlagen verdreven, en noodzaakten zich openlijk als rover te tonen. Doch hoe groot ene grievende ſmert meent gij, dat hij gevoelt, om dat hij zijn' dolk niet volgens zijn' wensch bloedig heeft mede genomen, dat hij bij ons leven vertrokken is, dat wij hem het ſtaal uit de vuisten hebben gewrongen, dat hij de Burgers in leven, en de Stad onverwoest, agter gelaten heeft? — Hij ligt nu verſlagen, *Romeinen!* en voelt zich dodelijk getroffen, en onherſtelbaar verloren. Zekerlijk wendt hij dikwijls zijne ogen naar deze Stad te rug, en bejammert, dat dezelve uit zijne klaauwen gered is. [Doch] mij dunkt, ik hoor *haar* juichen, dat zij dien pest uitgebraakt, en naar buiten geworpen heeft.

Maar zo 'er iemand is, gelijk allen behoorden te zijn, die in dezelfde zaak, waar over ik in deze Redevoering mij verheug, en roem draag, mij beſchuldigen mogt, dat ik zulk een' dodelijken vijand niet liever gevat, dan weggezonden heb. Zulks is mijne ſchuld niet, *Romeinen!* maar die der omſtandigheden. Reeds voor lang moest LUCIUS CATILINA allerzwaarst geſtraft en ter dood gebragt zijn: en dit eischte van mij de gewoonte onzer

Voor-

Vooröuderen, de geftrengheid van ons Beftuur, en het Gemenebest. Maar hoe velen meent gij, dat 'er waren, die niet geloofden, het geen ik ontdekte? Hoe velen, die te dwaas waren, om 'er aan te denken? Hoe velen, die zelfs [CATILINA] verdedigden? Hoe velen, die ondeugend genoeg waren om hem te begunftigen? — Indien ik desniettegenftaande geoordeeld had, dat door zijn' dood alle gevaar van U verwijderd wierd; zo zoude ik hem reeds voor lang, niet alleen met gevaar van mij een' groten haat op den hals te laden, maar ook van mijn leven, ter dood hebben doen brengen. Maar daar ik zag, dat gij zelven nog niet allen van de zaak overtuigd waart, en dat, zo ik hem naar zijne verdienfte met den dood geftraft had, ik, door den haat belemmerd, onmooglijk zijne medeftanders zou kunnen vervolgen; heb ik de zaak daar heen beftierd, dat gij dan openlijk zoudt kunnen ftrijden, als gij den verklaarden vijand voor uwe ogen hadt. Hoe zeer ik dezen vijand van buiten ducht, kunt gij hier uit opmaken, *Romeinen!* dat ik zelfs te onvreden ben, dat hij met een gering gevolg uit de Stad gegaan is. ò Dat hij toch alle zijne Medeftanders met zich hadde uitgevoerd! Hij heeft TONGILLUS mede genomen, dien hij reeds als kind tot ontucht vervoerd had; midsgaders PUBLICIUS en MUNATIUS, wier fchulden, in de kroeg gemaakt, gene beweging hoegenaamd in het Gemenebest konden veröorzaken. Welke lieden heeft hij agter gelaten? Met hoe grote fchulden? Van hoe veel invloed? Hoe aanzienlijk?

Onderfteund door de *Gallicaanfche keurbenden*, en

en door de werving van QUINTUS METELLUS in het *Piceensche* en *Gallische* Land, en door de manschap, welke wij dagelijks op de been brengen, verächt ik ten enenmale dat leger, bijéén verzameld uit wanhopende grijsaarts, uit weelderige en verkwistende landlieden, uit zulken, die liever ene roeping voor de rechtbank wilden verzuimen, dan dat leger verlaten. Zij zullen ter neder storten, zo dra ik hun niet alleen onze leger-spits, maar zelfs het bevel van den *Prætor* zal getoond hebben. Dezen, die ik over de Markt zie zweven, bij het Raadhuis staan, en zelfs in den Raad komen, die van zalve blinken, van purper schitteren; dezen wilde ik liever, dat hij als zijne Soldaten met zich had uitgevoerd. Zo dezen hier blijven, zijt dan indachtig, dat het leger [van CATILINA] minder voor ons te vrezen is, dan zij, die het leger verlaten hebben. En zij zijn des te meer te vrezen, daar zij bemerken, dat ik hunne bedoelingen weet, en evenwel niet van gedachten veranderen. Ik zie hem, aan wien *Apulië* is toegewezen, hem, die *Etrurië*, hem, die het *Piceensche*, hem, die het *Gallische* Land zal in handen hebben, hem, die den moord en de brandstichting in deze Stad voor zich geëischt heeft. Zij bemerken, dat alle de aanslagen, den vorigen nacht beraamd, mij zijn ontdekt: ik heb dezelven gisteren in den Raad bekend gemaakt: CATILINA zelve heeft beginnen te vrezen, en is ontvloden: wat verwachten dezen? Zij dwalen ten sterksten, zo zij hopen, dat mijne vorige zagtheid altijd duren zal.

Ik heb reeds mijne verwachting verkregen, [namelijk] dat gij allen openlijk zoudt zien, dat 'er ene Samenzwering tegen het Gemenebest gemaakt is. Immers zo 'er anders niemand is, die denkt, dat zij, die aan CATILINA gelijk zijn, niet met CATILINA heulen. Zagtheid kan niet langer plaats vinden; de zaak zelve eischt gestrengheid. Nog zal ik dit éne toestaan: dat zij heen gaan, dat zij vertrekken; dat zij toch den armen CATILINA, door hen te missen, niet laten kwijnen! Ik zal hun den weg aanwijzen: hij is langs den *Aurelischen* weg vertrokken. Zo zij zich willen spoeden, zullen zij hem tegen den avond inhalen. ô Gelukkig Gemenebest, zo het dit broeinest van verraders zal uitgeworpen hebben! In waarheid, door het verdrijven van den énen CATILINA, schijnt het Gemenebest verkwikt en opgebeurd te zijn. Want welke boosheid of gruweldaad kan 'er verzonnen of uitgedacht worden, die hij niet ondernomen heeft? Welke giftmenger, welke zwaardvechter, welke struikrover, welke sluikmoordenaar, welke vadermoorder, welke vervalscher van Testamenten, welke bedrieger, welke hoeren-waard, welke ligtmis, welke overspeler, welke eerloze vrouw, welke bederver der jeugd, welke bedorven en verloren man kan 'er in geheel *Italië* gevonden worden, die niet bekent, dat hij allergemeenzaamst met CATILINA geleefd heeft? Welke moord is 'er in de laatste jaren zonder hem, welke verfoeilijke vrouwen-kragt niet door hem gepleegd? Welk mensch had daar en boven zo veel verleidelijks voor de jeugd, als hij? Hij, die den een' op ene allerschandelijkste wijze beminde,

ſtelde zich aan de eerloze lusten van den anderen ten dienst, beloofde aan dezen de ruimſte genietingen, aan anderen den dood hunner ouderen, en was hun niet alleen door zijne aanſporingen, maar ook met 'er daad behulpzaam. En hoe ſchielijk had hij nu, niet alleen uit deze Stad, maar ook van het Land, een groot getal berooide menſchen rondom zich verzameld? 'Er is niemand, niet alleen te *Rome*, maar ook niet in enigen hoek van geheel *Italië*, door ſchulden gedrukt, dien hij niet in zijn ongelooflijk en heilloos eedgeſpan aangenomen heeft. En op dat gij de verſchillende dingen, waar van hij, naar eisch zijner belangen, zijn werk gemaakt heeft, zoudt kennen, [zo weet, dat] 'er niemand in de ſchool der Zwaard-vechters is, tot ſtoute ondernemingen geſchikt, die 'er niet voor uitkomt, dat hij de boezemvriend van CATILINA is; niemand op het toneel ligtzinnig en ondeugend, die niet zegt, dat hij bijna deszelfs medgezel geweest is. En evenwel, ſchoon in ontucht en gruwelen geoeffend, wordt hij door hun als ſterk in het verdragen van koude, honger, dorst en waken geroemd, daar de hulpmiddelen der werkſaamheid, en de werktuigen der dapperheid, door hem aan dartelheid en euvelmoed beſteed werden. Zo hem nu zijne medeſtanders gevolgd waren, zo de eerloze benden dier vertwijfelde menſchen uit de Stad gegaan waren; hoe gelukkig waren wij dan! Hoe heilrijk het Gemenebest! Hoe verheven de roem van mijn *Conſulaat!* Want de begeertens dier menſchen zijn langer niet middelmatig; hun euvelmoed kent gene palen, en is langer niet te dulden;

zij bedenken niets, dan moord, dan brandſtichting, dan roof: zij hebben hun Vaderlijk erfgoed doorgebragt, hunne bezittingen verbrast: reeds voor lang ontbrak het hun aan geld, nu onlangs begon het hun aan *crediet* te ontbreken: evenwel blijft hunne dartelheid dezelfde, als zij in den overvloed was. Indien zij bij den wijn en het ſpel alleen zich met maaltijden en hoeren te vreden hielden; dan zoude men hen wel voor onherſtelbaar bedorven moeten rekenen, maar hen evenwel moeten verdragen. Maar wie kan verdragen, dat lafaarts aan dappere mannen lagen leggen, dwazen aan wijzen, dronkaarts aan nuchteren, luiäarts aan waakſamen? Terwijl zij bij de maaltijden aanliggen, in de armen van onkuiſche vrouwen, door wijn ontzenuwd, van ſpijs overladen, met kranſen omwonden, met zalf beſtreken, door ontucht verzwakt; braken zij in hunne geſprekken niets uit, dan den moord der braven, en de brandſtichting der Stad. Dezen vertrouw ik, dat enig noodlottig onheil over het hoofd hangt, en dat de ſtraf, reeds voor lang door hunne ondeugd, eerloosheid, gruwelen, en dartelheid verdiend, of reeds op handen is, of ten minſten nadert. Zo ik hen, gedurende mijn *Conſulaat*, verdelgen mogt, dewijl ik hen niet verbeteren kan, dan verzeker ik het aanwezen van ons Gemenebest niet voor een' korten tijd, maar voor vele eeuwen. Want 'er is geen Volk, het welk wij vrezen: geen Koning, die het *Romeinſche* Volk den oorlog kan aandoen: alles is buiten 's Lands door de dapperheid van énen man, te water en te land, tot rust gebragt: van binnen blijft oorlog, van binnen zijn hinderlagen: van binnen

nen is gevaar: van binnen is de vijand. Wij moeten met weelde, met razernij, met ſnoodheid kampen. Voor dezen oorlog, *Romeinen!* geef ik mij als Bevelhebber aan: ik neem den haat van die bedorven menſchen op mij. Het geen geheeld kan worden, zal ik op alle mogelijke wijze helen; het geen verdelgd moet worden, zal ik tot verderf van den Staat niet laten blijven. Dat zij dus vertrekken, of zich ſtil houden; of, zo zij in de Stsd en bij dezelfde gedachten blijven, dat geen, 't welk zij verdienen, verwachten.

'Er zijn 'er ook, *Romeinen!* die zeggen, dat CATILINA door mij in ballingſchap verdreven is. Zo ik dit met een woord kon bewerken, zou ik ook hen zelven verdrijven, die dit zeggen. Zekerlijk heeft die beſchroomde en allerzedigſte man de ſtem van den *Conſul* niet kunnen verdragen: zo dra hem bevolen werd in ballingſchap te gaan, heeft hij gehoorzaamd, [en] is gegaan. Toen ik gisteren in mijn eigen huis bijna omgebragt was, heb ik den Raad in den Tempel van JUPITER STATOR bijéén geroepen, en aan denzelven de gehele zaak bekend gemaakt. Toen CATILINA ook derwaard gekomen was, welk Raadsheer heeft hem aangeſproken? Wie heeft hem gegroet? Eindelijk, wie heeft hem ſlechts als een' bedorven Burger, en niet veel meer als een' allergevaarlijkſten vijand aangezien? Zelfs hebben de voornaamſte leden van den Raad dat gedeelte der zitplaatſen, waar toe hij genaderd was, ledig gelaten. Toen heb ik, die geweldige *Conſul*, die met een woord de Burgers in ballingſchap jaag, CATILINA gevraagd, of hij des nachts in de Samen-

komst bij MARCUS LECCA geweest was, of niet. Daar hij, [anders] ſtout en vermetel, door zijn geweten overtuigd, zweeg, heb ik het overige geopenbaard; ik heb aangewezen, wat hij in dien nacht gedaan, wat hij tegen den volgenden voorgenomen had, en hoedanig zijn ontwerp voor den gehelen oorlog ingericht was. Toen hij beſluiteloos was, en zich belemmerd vond, heb ik hem gevraagd, waarom hij nog aarzelde derwaard te vertrekken, waar toe hij reeds voorlang zich had gereed gemaakt, daar ik wist, dat de wapenen, bijlen, bundels, trompetten, veldtekenen, en die zilveren Arend, waar voor hij zelfs ten zijnen huize een gruwelvol heiligdom had geſticht, reeds vooruit gezonden waren. Dreef ik hem in ballingſchap, door wien ik zag, dat de oorlog reeds begonnen was? — Immers, ik geloof vóorzeker, dat die *Hopman* MANLIUS, die in het *Fæſulaanſche* Land zijn leger nedergeſlagen heeft, op zijn eigen naam het *Romeinſche* Volk den oorlog aandoet; en dat dit leger nu CATILINA niet als Bevelhebber wacht; en dat hij, in ballingſchap verdreven, zich naar *Masſilië*, gelijk men zegt, en niet naar dat leger begeven zal.

Hoe jammerlijk is het lot van hun, niet alleen die het Gemenebest beſtieren, maar ook die het bewaren! Zo LUCIUS CATILINA nu, door mijn beleid, arbeid en gevaar belemmerd en verzwakt, ſchielijk heeft beginnen te vrezen, van gedachten veränderd is, de zijnen verlaten, het voornemen tot den oorlog opgegeven, en voor zijne euveldaden en den oorlog, de vlucht en ballingſchap gekozen heeft; dan zal men niet zeggen, dat hij door mij van de wape-

nen

nen des euvelmoeds beroofd, door mijne waakſaamheid verbaasd en verſchrikt, van zijne hoop verſtoken, van zijne pogingen afgebragt, maar onveroordeeld, onſchuldig, door den *Conſul*, met geweld en bedreigingen, in ballingſchap verdreven is; en 'er zullen 'er zijn, die hem, als hij dit gedaan heeft, niet voor ſnood, maar voor ongelukkig; mij niet voor een' waakſamen *Conſul*, maar voor een' allerwreedſten dwingeland zouden willen doen doorgaan. Met genoegen, *Romeinen!* zal ik dezen onverdienden en verfoeilijken haat op mij laden, zo maar het gevaar van dezen verſchriklijken en ſchandelijken oorlog van U afgeweerd worde. Men zegge vrij, dat hij door mij verdreven is, zo hij maar in ballingſchap gaat; — maar, geloof mij, hij zal 'er niet in gaan. Nimmer zal ik, om den haat tegen mij te verminderen, van de onſterflijke Goden begeren, *Romeinen!* dat gij horen moogt, dat LUCIUS CATILINA, over het leger der vijanden het bevel voert, en in de wapenen is; — maar gij zult het evenwel binnen drie dagen horen: en ik vrees veel meer, dat het mij eenmaal euvel zal genomen worden, dat ik hem eer weggezonden, dan verdreven heb. Maar daar 'er menſchen zijn, die nu, daar hij vertrokken is, zeggen, dat hij verdreven is; wat zouden dezen zeggen, zo hij ter dood ware gebragt? Doch zij, die voorgeven, dat CATILINA naar *Masſilië* vertrokken is, klagen hier niet zo zeer over, als zij 'er voor vrezen. Niemand hunner is zo medelijdend, dat hij liever wilde, dat CATILINA niet naar MANLIUS, maar naar de *Masſiliënſers* vertrokken was. Doch hij zelve, al had hij nimmer te voren aan dat geen, 't welk

hij doet, gedacht, zoude, op mijne eer, liever als ſtruikrover willen omkomen, dan als balling leven, en nu, daar hem niets tegen zijnen wil en gedachten is over gekomen, dan dat hij bij zijn vertrek van *Rome* ons levend heeft moeten agterlaten; laat ons liever wenſchen, dat hij in ballingſchap ga dan dat wij 'er over klagen zouden.

Maar waarom ſpreken wij zo lang over één' vijand, en wel over dien vijand, die 'er voor uitkomt, dat hij onze vijand is, en wien ik niet vrees, om dat een muur ons van elkanderen ſcheidt, het geen ik altijd gewenscht heb? en zeggen niets van hun, die zulks ontveinzen, die te *Rome* blijven, die bij ons zijn? — Zo het enigszins mogelijk is, zal ik niet zo zeer trachten dezen te ſtraffen, als te verbeteren, en met het Gemenebest te verzoenen: en ik zie niet, waarom dit ondoenlijk zijn zou, zo zij naar mij willen horen. — Want ik zal U voorſtellen, *Romeinen!* uit welke ſoorten van menſchen dat leger wordt bijéén gebragt: vervolgens zal ik elk derzelven, zo veel mogelijk, in mijne Redevoering, naar mijn' raad, de middelen ter hunner verbetering aan de hand geven.

Het eerſte ſoort beſtaat uit dezulken, die grote ſchulden, en nog groter bezittingen hebben, aan welken zij verkleefd zijnde, van hunne ſchulden niet kunnen ontheven worden. Het uiterlijk aanzien dezer menſchen is allerdeftigst, want zij zijn rijk: maar hunne bedoelingen zijn alleronbeſchaamdst. Gij zoudt van landerijen, huizen, zilver, ſlaven, en alle dingen overvloedig voorzien zijn, en zwarigheid maken van uwe bezittingen iets af te nemen, om *Credyet* te verkrijgen? Wat wacht gij toch? oorlog?

Hoe?

Hoe? waant gij dan, dat bij de verwoesting van alles, uwe bezittingen onſchendbaar zullen zijn? — De vernietiging van alle agterſtalligen ſchulden? Zij dwalen, die dit van CATILINA verwachten. Door mijn toedoen zullen de ſchulden vernietigd worden, maar — door de verkoping van de goederen der ſchuldenaren. Want zij, die bezittingen hebben, kunnen op gene andere wijze behouden worden. Zo zij dit vroeger hadden willen doen, en niet (het geen alleronzinnigst is) worſtelen met het bezwaren der renten hunner landhoeven; zouden zij thands rijker en beter burgers zijn. Doch deze menſchen geloof ik niet, dat te vrezen zijn, om dat zij, of van hun gevoelen kunnen afgebragt worden; of, zo zij daar in volharden, meer ſchijnen, wenſchen tegen het Gemenebest te zullen doen, dan 'er de wapenen tegen op te zullen vatten.

Het twede ſoort beſtaat uit dezulken, die, hoewel zij diep in ſchulden ſteken, evenwel naar gezag ſtaan, en aanzien willen verkrijgen. Zij wanen zich van de eerambten, waar aan zij, zo lang het Gemenebest in rust is, wanhopen, in tijden van verwarring te kunnen meester maken. Aan dezen moet, dunkt mij, dit onder 't oog gebragt worden, (namelijk, één en het zelfde, als aan alle de overigen, op dat zij wanhopen dat gene, waar naar zij trachten, te kunnen verkrijgen) eerſtelijk, dat ik zelve waak, en zorg voor het Gemenebest; vervolgens, dat 'er bij de weldenkenden grote moed, grote eensgezindheid, ene zeer grote menigte, en daar en boven ene talrijke bende van krijgslieden is; eindelijk, dat de Onſterflijke Goden aan dit onverwinbaar Volk, aan dezen al-

lerluisterrijksten Staat, aan deze zeer schone Stad, tegen zulk een eerloos geweld, kragtdadig hulp zullen bewijzen. En al zagen zij zelfs hunne, ten uitersten onzinnige, begeerte voldaan; hopen zij dan, in de asch der Stad en het bloed der Burgeren, waar naar zij zo ondeugend als verfoeilijk gewenscht hebben, *Consuls*, of *Dictators*, of zelfs *Koningen* te worden? Zien zij niet, dat zij iets begeren, het geen zij, na de verkrijging, aan den een of anderen weggelopen slaaf, of zwaardvechter zouden moeten afstaan?

Het derde soort is reeds door den ouderdom verzwakt, maar evenwel door oeffening gehard; waartoe MANLIUS zelve behoort, wien CATILINA nu vervangt. Deze menschen zijn uit die Volkplantingen, welken SULLA gesticht heeft. Ik geloof wel, dat dezelven over het geheel uit zeer goede Burgers, en zeer dappere mannen bestaan, maar echter zijn dit Volkplantelingen, die met hunne onverwacht verkregen schatten, te rijkelijk, en buitensporig geleefd hebben. Dezen zijn, door als zeer rijke lieden te bouwen, door zich met landgoederen, een aantal slaven, kostelijke maaltijden, en allerleie pracht te vermaken, zo diep in schulden geraakt, dat, zo zij gered willen worden, SULLA van de doden moest opgewekt worden. Ook hebben zij enige geringe en behoeftige landlieden met dezelfde hoop op de oude roverijen vervuld. Deze beiden breng ik, *Romeinen!* tot het zelfde soort van rovers en plunderaars: maar ik mane hen aan, om hunne zinloosheid te laten varen, en niet langer aan *Vogelvrij-verklaringen* en *Dictatorschappen* te denken: want de smertelijke herinnering dier tijden

is

is zo diep in ieders ziel gedrukt, dat ik geloof, dat niet ſlechts de menſchen, maar zelfs de beesten het niet zullen dulden.

Het vierde ſoort beſtaat uit woelzieke menſchen van allerhanden aart, die reeds ſints lang in nood zijn, en zich 'er nimmer uit zullen redden; die deels door vadzigheid, deels door het kwalijk beſtieren hunner eigen zaken, deels ook door buitenſporige verteringen, met oude ſchulden te worſtelen hebben: die door borgtogten, rechtsgedingen, en het verbeurd verklaren hunner goederen tot vertwijfeling gebragt, in groten getale zich, zo men zegt, uit de Stad, en van het Land naar dat leger begeven. Dezen geloof ik niet, dat zulke dappere krijgslieden zullen wezen, als zij trage betalers zijn. Zo zij zich niet ſtaande kunnen houden, dat zij dan vallen; maar zo, dat niet alleen het Gemenebest, maar zelfs hunne naaste Buren het niet gewaar worden. Want ik begrijp niet, waarom zij op ene ſchandelijke wijze willen omkomen, zo zij niet eerlijk leven kunnen: of waarom zij oordelen, minder ſmertelijk met velen te zullen omkomen, dan wanneer zij alleen omkwamen.

Het vijfde ſoort beſtaat uit moordenaars, dolkvoerers, en allerleie misdadigers. Dezen roep ik van CATILINA niet terug, want zij kunnen van hem niet afgeſcheurd worden. En in de daad is het te wenſchen, dat zij in hunne roverij omkomen, om dat zij zo veelvuldig zijn, dat de gevangenis hen niet kan bevatten.

Het laatſte ſoort is niet alleen door het aantal, maar ook door de wijze van leven, de eigenlijke bende

de van CATILINA, die hij zelve heeft aangeworven, en waar mede hij voornamelijk omgaat. Gij ziet hen met gevlochten hairen, blinkende, baardeloos, of nog ongeschoren. Hun onderkleed hangt op de enkels, en heeft mouwen tot aan de handen. Zij hebben *Griekſche*, gene *Romeinſche* klederen aan. Hunne gehele werkſaamheid beſtaat in het bijwonen van maaltijden, die tot aan den morgen duren. Onder dezen hoop zijn alle dobbelaars, alle overſpelers, alle onreinen, alle ontuchtigen. Deze aartige en bevallige jongens hebben niet alleen geleerd te beminnen, en bemind te worden, te zingen en te danſen, maar ook dolken te zwaaien, en gift te verſpreiden. Zo zij niet heen gaan, en omkomen, weet dan, dat, offchoon CATILINA omkomen mogt, 'er in dit Gemenebest een *Catilinarisch* kweekſchool zal overblijven. Doch wat willen die elendigen? Zullen zij hunne vrouwtjens mede naar het leger nemen? Hoe zullen zij dezelven kunnen misſen, vooral in deze koude nachten? Hoe zullen zij den rijp en de ſneeuw op het *Appennijnſche* Gebergte verduren? Zo zij anders niet wanen des te gemakkelijker de koude des winters te zullen kunnen verdragen, om dat zij geleerd hebben, naakt op de gastmalen te danſen. — Hoe geducht is deze oorlog, daar CATILINA deze bende van ontuchtigen tot zijne lijfwacht zal hebben!

Wapent nu, *Romeinen!* tegen deze, zo voortreflijke benden van CATILINA, uwe legermagt: en ſtelt in de eerſte plaats tegen dien gewonden en afgematten zwaard-vechter uwe *Conſuls* en uwe Veldheren: voert vervolgens aan, tegen dien uitgeworpen en ver-

verzwakten hoop van vertwijfelden, de bloem en kragt van geheel *Italië*. Daar en boven zullen de Steden der Volkplantingen en bevoorrechte Bondgenoten tegen de onbebouwde heuvelen van CATILINA overgefteld kunnen worden. Want uwe overige magt, en hulpmiddelen moet ik niet in vergelijking brengen met het gebrek en de behoeftigheid van dien rover. Doch zo wij al die dingen voorbijgaan, waar van wij overvloedig voorzien zijn, en die hem ontbreken, [namelijk] den Raad, de *Romeinfche* Ridders, het Volk, de Stad, 's Lands fchatkist, de tollen, geheel *Italië*, alle wingewesten, de buitenlandfche Volken; zo wij alle deze dingen voorbijgaan, en de zaken zelven, die tegen elkanderen in ftrijd zijn, onderling willen vergelijken; kunnen wij ook daar uit opmaken, hoe verre zij beneden ons zijn. Want aan deze zijde ftrijdt fchaamte, aan de andere, moedwilligheid; aan deze, eerbaarheid, aan de andere, ontucht; aan deze, trouw, aan de andere, bedrog; aan deze, braafheid, aan de andere, boosheid; aan deze, ftandvastigheid, aan de andere, razernij; aan deze, eer, aan de andere, fchande; aan deze, ingetogenheid, aan de andere, dartelheid; eindelijk, billijkheid, matigheid, dapperheid, voorzigtigheid, alle deugden ftrijden met onbillijkheid, met weelde, met lafheid, met roekeloosheid, met alle ondeugden: ten laatften, overvloed met gebrek, bedaard overleg met woestheid, gezond verftand met uitzinnigheid, gegronde hoop met vertwijfeling. Zullen niet, in een' dergelijken ftrijd, al fchoten menfchelijke pogingen te kort, de Onfterflijke Goden zelven, door de-

deze voortreflijke deugden, zo vele en zo grote ondeugden doen overwinnen?

Daar dit zo is, *Romeinen!* vaart gij voord uwe huizen, als te voren, met wachten te verzekeren: ik heb gezorgd en geregeld, dat de Stad, zonder uw toedoen, en zonder enige opschudding, genoegzaam bezet is. De Volkplantingen en de inwoners der bevoorrechte Steden, door mij van het vertrek van CATILINA, in den voorgaanden nacht, verwittigd, zullen ligtelijk hunne Steden en grenzen verdedigen; de zwaard-vechters, wier hulp hij zich voor het grootste gedeelte als zeker beloofd heeft, zullen, hoewel zij niet beter gezind zijn, dan een gedeelte der *Patriciërs*, evenwel door onze magt in bedwang gehouden worden. QUINTUS METELLUS, wien ik uit voorzorg naar het *Gallicaansche* en *Piceensche* Land gezonden heb, zal of CATILINA te onder brengen, of ten minsten alle zijne bewegingen en pogingen verhinderen. Wat nu het bepalen, verhaasten, en bewerken der overige dingen aangaat, daar over zal ik aan den Raad, dien gij ziet bijéén komen, op het ogenblik een voorstel doen.

Nu wil ik die genen, die in de Stad gebleven zijn, ja, die tegen het welzijn der Stad en van U allen, door CATILINA, in de Stad agter gelaten zijn, op het allerërnstigst vermanen, om dat zij, hoewel nu vijanden zijnde, evenwel Burgers van geboorte zijn. Zo mijne zagtheid aan sommigen te onbedacht voorgekomen is; — ik heb gewacht, dat, het gene verborgen was, uit zou barsten. Voor het overige kan ik niet vergeten, dat dit mijn Vaderland is,

dat

dat ik de *Consul* van deze Burgers ben, dat ik met dezelven leven, of voor hun sterven moet. 'Er is geen wacht aan de poort, geen belager op den weg: zo sommigen willen vertrekken, kunnen zij voor zich zelven zorgen; doch die zich in de Stad beweegt, van wien ik niet slechts enige daad, maar zelfs enig voornemen of poging tegen het Vaderland ontdek; die zal ondervinden, dat in deze Stad waakſame *Consuls* zijn, dat 'er ene uitmuntende Regering, dat 'er een dappere Raad is, dat 'er wapenen zijn, dat 'er ene gevangenis is, welke onze Voorvaders tot straf van snode en bewezen misdaden bestemd hebben.

En dit alles zal zo behandeld worden, *Romeinen!* dat aan de grootste dingen met de minst mogelijke beweging, aan de hoogste gevaren zonder enige opschudding, aan een' inwendigen, en burgeroorlog, den gruwzaamsten en zwaarsten bij menschen geheugen, door mij alleen, als ongewapend Veldheer, een gelukkig einde zal gemaakt worden.

Ik zal het zo inrichten! *Romeinen!* dat, zo het enigszins mogelijk is, zelfs geen booswicht in deze Stad de straf zijner gruwelen onderga: doch zo de grootheid van den overmoed, zo het dreigend gevaar des Vaderlands mij noodzaken, van deze zagtheid af te gaan, dan zal ik maken (het geen in zulk een' oorlog, met zo veel list gevoerd, naauwlijks te hopen is) dat 'er geen één weldenkend Burger omkome, en gij allen door de straf van enige weinigen behouden zijt. Ik beloof U zulks niet, *Romeinen!* als steunende op eigen voorzigtigheid, of menschelijk beleid, maar op vele en

niet

niet dubbelzinnige tekenen der Onsterflijke Goden, welken mij deze hoop, en dit gevoelen hebben ingegeven, welken nu niet ver af, gelijk zij wel eer gewoon waren, tegen een' buitenlandschen, en afgelegen' vijand, maar hier zigtbaar door hun' invloed en hulp, hunne Tempels en de huizen der Stad verdedigen. Hen moet gij, *Romeinen!* bidden, verëren en smeken, dat zij deze Stad, welke zij de schoonste, meest bloeiende en magtigste gemaakt hebben, na het overwinnen van alle vijanden te water en te land, tegen de snode aanslagen van eerloze Burgers beveiligen.

E I N D E.

DE

DE DERDE

REDEVOERING

VAN

MARCUS TULLIUS CICERO,

TEGEN

LUCIUS SERGIUS CATILINA;

GEHOUDEN VOOR HET VOLK.

Romeinen! het Gemenebest, het leven van U allen, uwe bezittingen, echtgenoten en kinderen, deze allergelukkigfte en fchoonfte Stad, den Zetel van het beroemdst gebied, ziet gij, op den dag van heden, door de hoogfte toegenegenheid der Onfterflijke Goden jegens U, door mijn' arbeid, beleid en gevaren, aan de vlam en het ftaal, en bijna aan de kaken van 't verderf ontrukt, en aan U wedergegeven. En zo die dagen, waarop wij behouden worden, ons niet minder aangenaam zijn, dan die, waarop wij geboren worden, (alzo de vreugde over ons behoud zeker, doch de toeftand bij onze geboorte onzeker is) dan gewis, daar wij ROMULUS, die deze Stad geftichet heeft, door erkentenis en roem tot de Onfterflij-

lijke Goden verheven hebben, zal ook hij, die deze zelfde Stad, nog uitgebreider dan bij de Stichting, bewaard heeft, bij U en uwe nakomelingen in eer moeten zijn. Want wij hebben het vuur, het welk de gehele Stad, de Tempels, de huizen en de muren reeds van nabij dreigde te vernietigen, uitgebluscht; de zwaarden, tegen het Gemenebest getrokken, verſtompt, en de dolken van uwe halzen afgeweerd. Daar dit alles door mij in den Raad opgehelderd, ontdekt, en bewezen is, zal ik het U kortelijk openleggen, *Romeinen!* op dat gij, die het nog niet weet, en 'er naar verlangt, zoudt kunnen weten, hoe groot, en zeker de misdaden zijn, en op wat wijze zij opgeſpoord en ontdekt zijn geworden.

Eerſtelijk, toen CATILINA voor weinige dagen uit de Stad vertrokken was, doch de Medeſtanders zijner ſnoodheid, de dapperſte aanvoerers in dezen heilloozen oorlog, te *Rome* agter gelaten had; heb ik onophoudelijk gewaakt, en gezorgd, *Romeinen!* ten einde wij in het midden van zo grote en zo verborgen lagen behouden konden blijven. Want, toen ik CATILINA uit de Stad *verdreef*, (immers ik vrees de hatelijkheid van dit woord niet meer, daar het mij meer vrees verwekt, dat hij levend vertrokken is) toen ik hem wilde verwijderen, meende ik, dat of de overige hoop der Saamgezwoornen te gelijk zoude vertrekken, of dat zij, die overbleven, zonder hem zwak en kragtloos zouden zijn. En toen ik zag, dat zij, die ik wist, dat de onzinnigſten en ſnoodſten waren, bij ons te *Rome* waren gebleven; heb ik alle dagen en nachten dáár aan beſteed,

ſteed, dat ik gewaar wierd en zag, wat zij deden en voor hadden: op dat, daar ik U, van wegen de ongelooflijke grootheid der misdaad, door woorden minder kon overtuigen, ik de zaak zo ontdekte, dat gij dan eindelijk ernſtig voor uw behoud beducht zoudt zijn, als gij het misdrijf met uwe ogen zaagt. Toen ik derhalven ontdekte, dat de Gezanten der *Allobrogers*, om een' oorlog, aan gene zijden der *Alpen*, en ene *Galliſche* beweging te verwekken, door PUBLIUS LENTULUS aangezocht, en naar *Gallië* tot hunne Medeburgers, en in 't voorbijgaan tot CATILINA met brieven en bevelen gezonden waren; en dat aan dezen tot reisgenoot was gegeven zekere VOLTURCIUS, met brieven aan CATILINA: toen meende ik, dat mij de gelegenheid was aangeboden, om, het geen het moeilijkſte was, en het geen ik onophoudelijk van de Onſterflijke Goden gebeden heb, niet alleen mij, maar ook den Raad en U de gehele zaak als zeker en bewezen te doen beſchouwen. Ik heb, ingevolge hier van, LUCIUS FLACCUS en CAJUS POMTINUS, allerdapperſte *Prætors*, die het Gemenebest zeer beminnen, gisteren tot mij geroepen: ik heb hun de gehele zaak opengelegd, en getoond, wat ik wenschte, dat gedaan wierd. Zij nu, als die echte Gemenebest-gezinden zijn, hebben zonder aarzelen en zonder toeven den last op zich genomen, en zijn, toen het duister was geworden, heimelijk naar de *Mulviſche* Brug getrokken, en hebben zich in de naast gelegen landhoeven in dier voege verdeeld, dat de *Tiber*, en de brug tusſchen hen in was. Ook hebben zij, zonder iemands vermoeden, vele dappere lieden

derwaard gevoerd, en ik had verscheiden uitgelezen jongelingen uit de Stad *Reate*, van wier hulp ik in het openlijk bestuur dikwijls gebruik maak, gewapend tot versterking gezonden. Toen nu de derde nachtwake bijna ten einde was, en de Gezanten der *Allobrogers*, met een groot gevolg, tot aan de *Mulvische* Brug genaderd waren, en met hen VOLTURCIUS; viel men op hen aan. Van beide zijden worden de zwaarden uitgetrokken. De zaak was alleen aan de *Prætors* bekend, maar de overigen waren 'er onbewust van. Door de tusschenkomst van POMTINUS en FLACCUS wordt het gevecht, het welk begonnen was, gestaakt. Alle de brieven, die bij dat gevolg waren, worden ongeschonden aan de *Prætors* overgegeven: zij zelven worden gevat, en bij het krieken van den dag tot mij gebragt. Terstond riep ik CIMBER GABINIUS, den ondeugenden aanlegger van alle deze wanbedrijven, tot mij, zonder dat hij iets vermoedde. Vervolgens werd ook ontboden PUBLIUS STATILIUS, en na hem CAJUS CETHEGUS. Doch LENTULUS kwam zeer traag, om dat hij, geloof ik, door het brieven schrijven, den voorgaanden nacht, tegen zijne gewoonte, gewaakt had. Velen der aanzienlijkste, en beroemdste mannen van dit Gemenebest, die, op het vernemen der zaak, in groten getale des morgens vroeg tot mij gekomen waren, wilden, dat ik de brieven openen zou, voor dat zij in den Raad gebragt wierden, op dat, zo 'er niets in gevonden wierd, ik niet schijnen zoude, zulk ene beweging in den Staat zonder reden verwekt te hebben: maar ik verklaarde, zulks niet te zullen doen,

en over het gevaar des Lands aan den Raad des Lands de zaak, nog in haar geheel, te zullen voordragen. Want, *Romeinen!* zo het geen mij aangebragt was, [in die brieven] al niet gevonden wierd; evenwel oordeelde ik niets te vrezen te hebben, wegens *al te grote* waakſaamheid in zulke grote gevaren van het Gemenebest. Ik deed den Raad, gelijk gij gezien hebt, in groten getale ſchielijk bijéén komen: en intusſchen zond ik, op aanmaning der *Allobrogers*, aanſtonds CAJUS SULPICIUS, den dapperen *Prætor*, om uit het huis van CETHEGUS alle de wapenen, die 'er waren, weg te nemen, van waar hij ook een zeer groot aantal dolken en zwaarden haalde. Ik bragt VOLTURCIUS zonder de *Galliërs* binnen: ik beloofde hem, op bevel van den Raad, ſtraffeloosheid: ik ſpoorde hem aan, om zonder vrees te openbaren, het geen hij wist. Daar op zeide hij, na dat hij zich met moeite van zijne grote ſchrik herſteld had: „ dat hij van PUBLIUS LENTULUS bevelen en een' brief voor CATILINA ontvangen had, om zich van de hulp der ſlaven te bedienen, en zo ſpoedig mogelijk met het leger de Stad te naderen: en wel met dat oogmerk, om wanneer de Stad van alle kanten, naar de gemaakte bepaling en verdeling, in den brand geſtoken, en de verſchriklijke moord der Burgeren gepleegd zou zijn, hem bij de hand te hebben, ten einde de vluchtenden op te vangen, en zich met de aanvoerers uit de Stad te verénigen." De *Galliërs*, binnen geleid zijnde, zeiden van hunnen kant: „ dat zij een' eed, en een' brief van PUBLIUS LENTULUS, CETHEGUS, [en] STATILIUS aan hun

Volk ontvangen hadden, en dat hun door dezen, en door LUCIUS CASSIUS bevolen was, om zo ſpoedig mogelijk, Ruiterij naar *Italië* te zenden: dat zij geen gebrek aan Voet-volk zouden hebben: — dat LENTULUS hun uit de *Sibijllijnſche Boeken*, en uit de voorſpellingen der Wigchelaars verzekerd had, dat hij *die derde* CORNELIUS was, in wiens handen de Koninglijke heerſchappij over deze Stad komen *moest*: dat CINNA en SULLA voor hem geweest waren: — dat hij ook nog gezegd had, dat dit jaar bij het Noodlot bepaald was, tot ondergang dezer Stad en van dit Gebied; zijnde het tiende jaar na de Vrijſpreking der *Maagden*, en het twintigſte na het verbranden van het *Capitolium*." — Nog zeiden zij: „dat 'er tusſchen CETHEGUS en de overigen dit verſchil was, dat LENTULUS en de anderen op het Feest van *Saturnus* den moord gepleegd, en de Stad in brand geſtoken wilden hebben, daar dit CETHEGUS veel te laat voorkwam."

En, om niet langwijlig te zijn, *Romeinen!* — wij lieten de brieven voor den dag brengen, die men zeide, door ieder hunner geſchreven te zijn. Eerst toonden wij het zegel aan CETHEGUS: hij erkende het. Wij ſneden de draad los, [en] lazen. Hij had met eigen hand aan den Raad en het Volk der *Allobrogers* geſchreven, dat hij doen zou, het geen hij aan hunne Gezanten verzekerd had: dat hij hen verzocht, om insgelijks te doen, het geen hunne Gezanten aan hem toegezegd hadden. CETHEGUS, die een weinig te voren, ten aanzien van de zwaarden en dolken, die bij hem gevonden waren, de waarheid ontveinsd, en geantwoord had, dat hij altijd

een liefhebber van goed wapentuig geweest was, — zweeg nu plotſeling, na het lezen van den brief, als verſuft en radeloos door de overtuiging van zijn geweten. STATILIUS, binnen geleid zijnde, erkende zijn handſchrift. De Brief, bijna van denzelfden inhoud zijnde, werd gelezen: hij bekende. Toen vertoonde ik aan LENTULUS zijn' brief, en vroeg hem, of hij zijn zegel erkende: hij antwoordde, *ja!* — „Trouwens (zeide ik) het is een bekend „zegel, het beeld van uw' Grootvader, dien zeer „beroemden man, die het Vaderland en zijne Medeburgers boven alles beminde: dit ſtomme „beeld zelfs had U van zo groot ene euveldaad te „rug moeten roepen." — Zijn brief aan den Raad en het Volk der *Allobrogers* werd insgelijks gelezen. Ik gaf hem verlof [om te ſpreken], indien hij over deze dingen iets begeerde te zeggen. In 't eerst nu weigerde hij zulks: doch een weinig daarna, toen alle de bewijzen voor den dag gebragt en getoond waren, ſtond hij op, [en] vroeg de *Galliërs*, wat hij met hun gemeen had, waaröm zij aan zijn huis zouden gekomen zijn; het zelfde vroeg hij VOLTURCIUS. Als dezen hem kortelijk, en volſtandig geantwoord hadden, door wien, en hoe dikwijls zij bij hem gekomen waren: en [als zij] hem gevraagd hadden, of hij niet met hun over de *Sibijllijnſche Boeken* geſproken had; toen toonde hij ſchielijk, daar zijne wandaad hem het verſtand benevelde, hoe groot de kragt van het geweten is. Want, ſchoon hij dit konde ontkennen, bekende hij eensſlags tegen aller verwachting. Dus begaf hem niet alleen dat vernuft, en die geoefende

de Welſprekendheid, waar in hij altijd ſterk geweest is, maar ook, van wegen de grootheid zijner openbare, en ontdekte misdaad, zijne onbeſchaamdheid en eerloosheid, waar in hij boven alle anderen uitgeblonken heeft. Nu liet VOLTURCIUS ſchielijk den brief voor den dag brengen en openen, die hij zeide van LENTULUS voor CATILINA ontvangen te hebben. De ten uiterſten ontſtelde LENTULUS erkende evenwel zijn zegel en handſchrift. [De brief] nu was geſchreven zonder naam, maar aldus:) „*Wie ik ben, zult gij van den* „*genen horen, welken ik tot U gezonden heb. Zorg,* „*dat gij U manlijk gedraagt, en bedenk, in welke* „*omſtandigheden gij u bevindt, en zie, wat U nu te* „*doen ſtaat. Zorg, dat gij van allen hulp trekt,* „*zelfs van de geringſten.*" — GABINIUS, vervolgens binnen geleid zijnde, begon in het eerst onbeſchaamd te antwoorden; ten laatſten ontkende hij niets van dat geen, waar van de *Galliërs* hem beſchuldigden. Schoon nu, *Romeinen!* de brieven, zegels, handſchriften, en elks bekentenis voor mij zeer zekere bewijzen en blijken der misdaad waren, zo waren evenwel die [bewijzen] nog veel zekerer [voor mij, namelijk] hunne kleur, ogen, gelaat, [en] ſtilzwijgen. Want *zo* waren zij verſtomd, *zo* ſtaarden zij op den grond, *zo* zagen zij nu en dan elkanderen ter ſluiks aan, dat zij niet meer ſchenen, door anderen beſchuldigd te worden, maar zich zelven te beſchuldigen.

De bewijzen opengelegd en getoond zijnde, *Romeinen!* vroeg ik den Raad, wat dezelve begeerde, dat in deze zaak van het hoogſte aanbelang geſchieden

den zoude. De voorstemmende leden deden allernadruklijkste, en zeer mannelijke voorstellen, welken door den Raad eenstemmig werden goedgekeurd. En dewijl het besluit van den Raad nog niet geschreven is, zal ik U, *Romeinen!* uit mijn geheugen voordragen, wat de Raad besloten heeft. Voor eerst worde ik in de eervolste bewoordingen bedankt, dat door mijn' moed, beleid, en voorzigtigheid het Gemenebest van de grootste gevaren gered is: vervolgens worden LUCIUS FLACCUS, en CAJUS POMTINUS, de *Prætors*, naar hunne verdiensten geprezen, om dat zij mij moedig en getrouw bijstonden: ook wordt aan mijn' dapperen Ambtgenoot lof toegebragt, dewijl hij de deelgenoten dezer Samenzwering van zich verwijderd heeft. — Ook is besloten, dat PUBLIUS LENTULUS, na zijn ambt van *Prætor* te hebben nedergelegd, naar de gevangenis zoude gevoerd worden; dat insgelijks CAJUS CETHEGUS, LUCIUS STATILIUS, [en] PUBLIUS GABINIUS, die allen tegenwoordig waren, naar de gevangenis zouden gevoerd worden: en het zelfde is besloten ten aanzien van LUCIUS CASSIUS, die voor zich het opzigt over de brandstichting in de Stad gevorderd had; ten aanzien van MARCUS COEPARIUS, aan wien, volgens ingekomen bewijzen, het opruien der herders in *Apulië* ten taak gegeven was; ten aanzien van PUBLIUS FURIUS, die één dier Volkplantelingen is, welken SULLA naar *Fæsulæ* gevoerd heeft: ten aanzien van QUINTUS MANLIUS CHILO, die altijd te gelijk met den genoemden FURIUS bezig geweest was in het aanzoeken der *Allobrogers*;

gers; ten aanzien van PUBLIUS UMBRENUS, een' vrijgelatenen, van wien het bewezen was, dat hij de *Galliërs* het eerst bij GABINIUS gebragt heeft. En zo groot was de zagtheid des Raads, *Romeinen!* dat dezelve oordeelde, uit zo groot ene Samenzwering, en zo groot een aantal van binnenlandſche vijanden, ſlechts de ſtraf van negen ſnoodaarts te behoeven, om, na het behouden van het Gemenebest, de denkbeelden der overigen ten besten te kunnen doen veranderen. Ook is 'er, op mijn' naam, een plegtig Dankfeest voor de Onſterflijke Goden, van wegen hunne zonderlinge weldaad, vastgeſteld; [iets], *Romeinen!* het geen mij, het eerst, na de ſtichting dezer Stad, zonder oorlog gevoerd te hebben, te beurt gevallen is: en het is in deze bewoordingen vastgeſteld: „ OM DAT IK DE STAD VAN BRAND, DE BURGERS VAN MOORD, ITALIË VAN OORLOG BEVRIJD HAD." Zo men dit dankfeest met de overigen vergelijkt, *Romeinen!* zal men *dit* onderſcheid beſpeuren, dat de overigen vastgeſteld zijn om een' gelukkigen uitſlag des oorlogs, doch alleen dit om het behouden van het Gemenebest. En alzo is dat gene, het welk eerst geſchieden moest, verricht en afgedaan. Want alhoewel PUBLIUS LENTULUS, om de duidelijke bewijzen [zijner misdaad], en zijne eigen bekentenis, naar het oordeel van den Raad, niet alleen het recht van *Prætor*, maar ook dat van *Burger* verloren had; heeft hij echter zijn' post nedergelegd: op dat wij van die naauwgezetheid, welke den zeer beroemden man, CAJUS MARIUS, niet wederhouden heeft, om CAJUS GLAUCIAS, den

Præ-

Prætor, te doden, omtrent welken niets bepaaldelijk besloten was, in het straffen van PUBLIUS LENTULUS, als ambteloos man, zouden ontheven zijn.

Daar Gij nu, *Romeinen!* de ondeugende aanvoerers van dezen gruwel-vollen, en allergevaarlijksten oorlog gevangen en gekerkerd hebt, zo moet gij het daar voor houden, dat het gehele leger, al de magt en de hoop van CATILINA, door het afweren dezer gevaren binnen de Stad, in rook verdwenen zijn. Toen ik hem uit de Stad verdreef, voorzag ik bij mij zelven, *Romeinen!* dat ik, door het verwijderen van CATILINA, noch voor de slaperigheid van PUBLIUS LENTULUS, noch voor de logheid van CAJUS CASSIUS, noch voor de dolle vermetelheid van CETHEGUS te vrezen zou hebben. Hij was, uit alle dezen, alleen te vrezen, doch slechts zo lang, als hij door de muren der Stad besloten werd. Hij kende alles, hij wist ieders zwakke zijde: hij konde [en] durfde [de menschen] aanspreken, polsen, aanzoeken: hij bezat een toereikend beleid tot een' gewigtigen aanslag, en konde dat beleid door zijne tong, en door zijn' arm onderschragen. Ook bediende hij zich in het uitvoeren der dingen van zulke menschen, welken bepaald voor dezelven uitgekozen, en bestemd waren. En hij hield, het geen hij bevolen had, niet voor reeds afgedaan. Niets was 'er, waar omtrent hij niet zelve oplettend, volijverig, waakfaam, werkfaam was: hij kon koude, dorst, honger verdragen. Indien ik dezen zo schranderen, zo vluggen, zo vermetelen, zo lozen, in het bedrijven van gruwelen zo waakfamen,

in

in vertwijfelde aanflagen zo werkfamen man, uit de hinderlagen, die hij in de Stad gelegd had, niet na buiten had gedreven, (ik zal zeggen, het geen ik denk, *Romeinen!*) dan zoude ik niet gemaklijk dit vreeslijk onheil van U afgeweerd hebben. *Hij* zoude *het Feest van* SATURNUS [tot den aanflag] niet bepaald, noch zo lang te voren den dag des ondergangs van het Gemenebest aangekondigd, noch gemaakt hebben, dat zijn zegel, dat zijne brieven, de zekere getuigen zijner misdaad, in onze handen kwamen. Dit alles is nu, in zijne afwezigheid, zo uitgevoerd, dat nimmer enige dieverij in het huis eens Burgers zo volkomen ontdekt is, als deze zo grote Samenzwering in het Gemenebest duidelijk ontdekt, en aan den dag gebragt is. Indien CATILINA tot op dezen dag in de Stad gebleven was, zouden wij, alhoewel ik alle zijne aanflagen, zo lang hij 'er geweest is, heb tegen gegaan, en verijdeld, evenwel, (om het op de zagtfte wijze te zeggen) met hem hebben moeten ftrijden, en nimmer zouden wij, zo lang die vijand in de Stad geweest was, het Gemenebest uit zo grote gevaren, in zo veel rust, orde, en ftilte, gered hebben.

Doch dit alles, *Romeinen!* is zo door mij beftierd, dat het door den wenk en het beleid der Onfterflijke Goden fchijnt gedaan en voorzien te zijn. En daar wij dit bij gisfing kunnen nagaan, om dat de beftiering van zo grote zaken naauwlijks [het werk] van menfchelijk beleid fchijnt te hebben kunnen zijn; zo hebben zij daar en boven in deze omftandigheden hunne hulp en bijftand zo

zigt-

zigtbaar aan ons verleend, dat wij hen bijna met onze ogen konden zien. Want, om voor bij te gaan de fakkels, den vuurgloed, welken des nachts in het Westen aan de lucht gezien zijn, de blikfem-ftralen, de aard-bevingen, en al het overige, het geen in zo groot een aantal, gedurende ons *Confulaat*, voorgevallen is, dat de Onfterflijke Goden, het geen nu gebeurt, fchenen te voorfpellen; zo moet ten minften *dat*, *Romeinen*! het geen ik zeggen zal, niet voorbij gegaan, noch verönachtzaamd worden. Want het heugt U zekerlijk, dat, onder het *Confulaat* van COTTA en TORQUATUS, zeer vele dingen op het *Capitolium* door den blikfem zijn getroffen, toen ook de beeldenisfen der Onfterflijke Goden om verre geworpen, de ftandbeelden van vroegere Helden ter neder geftort, en de koperen tafelen der Wetten gefmolten zijn. Ook is *hij* getroffen, die deze Stad geftícht heeft, [namelijk] ROMULUS, welke gij U herinnert, dat verguld, in het klein, zuigende, en aan de uiërs der *Wolvin* hangende, op het *Capitolium* geweest is. Te dier tijd nu, hebben de Wigchelaars, die uit geheel *Etrurië* bijéén gekomen waren, verklaard, dat 'er moord en brand-ftichting, dat de vernietiging der Wetten, dat 'er een burger- en inwendige oorlog, dat de ondergang der gehele Stad en van [dit] Gebied op handen waren, indien de Onfterflijke Goden, op alle mogelijke wijze bevredigd, niet door hunnen invloed als 't ware het Noodlot zelf vermurwden. 'Er zijn derhalven op dit andwoord der Wigchelaars negen dagen lang fpelen gevierd, en gene zaak is 'er verzuimd, welke

ke ſtrekken konde om de Goden te bevredigen. Zij hebben ook bevolen, dat 'er een groter Beeld van JUPITER gemaakt, en het zelve in de hoogte zoude geplaatst worden, geheel anders, dan het te voren geweest was, [dat is] naar het Oosten gekeerd. Daar bij zeiden zij te hopen, dat, wanneer dat Beeld, het geen gij ziet, naar den opgang der zon, naar de markt, en naar het Raadhuis zag, die aanſlagen, welken in het heimelijk tegen het welzijn der Stad, en van het Gebied geſmeed waren, zouden aan het licht gebragt worden, zo dat de Raad en het Volk van *Rome* dezelven doorzien konden. De plaatſing nu van dat Beeld is door die *Conſuls* aanbeſteed, doch het werk is zo traag voordgegaan, dat het zelve noch door de vorige *Conſuls*, noch door ons, voor den dag van heden, geplaatst konde worden. Wie kan nu nog, *Romeinen*! zo afkerig van de waarheid, zo roekeloos, zo onzinnig zijn, dat hij ontkenne, dat dit alles, het geen wij zien, en voornamelijk deze Stad door den invloed en de magt der Onſterflijke Goden beſtierd wordt? Want daar 'er voorſpeld werd, dat 'er moord, brand-ſtichting, en de ondergang van het Gemenebest berokkend wierden, het geen toen aan ſommigen, om de grootheid der gruwelen, ongelooflijk voorkwam; zo hebt gij nu ondervonden, dat dat alles door ſnode Burgers niet alleen bedacht, maar ook ondernomen is. Is vooral *dit* niet zo zigtbaar, dat het op den wenk van JUPITER, DEN HOOGSTEN, DEN BESTEN, ſchijnt geſchied te zijn, dat [namelijk], toen de Saamgezwoornen, en hunne aanklagers dezen morgen, op

mijn

mijn bevel, over de Markt naar den *Tempel der* EENDRAGT gevoerd zijn, op dat zelfde tijdstip het Beeld geplaatst wierd. Zodra hetzelve geplaatst, en naar U en den Raad toegekeerd was, is alles, wat tegen aller welzijn bedacht was, voor den Raad en voor U opgehelderd, en ontdekt geworden. *Zij* zijn derhalven des te groter haat en straffe waardig, die getracht hebben niet alleen uwe huizen en daken, maar ook de Tempels en Heiligdommen der Goden op ene schendige wijze geheel in vlam te zetten, Zo ik zeide, dat *ik* hen wederhouden had, zoude ik mij te veel aanmatigen, en ik zoude onverdraaglijk zijn. JUPITER, JUPITER zelve heeft hen wederhouden, *Hij* heeft het *Capitolium*, *Hij* heeft deze Tempels, *Hij* heeft deze Stad, *Hij* heeft U allen willen behouden. Onder voorlichting der Onsterflijke Goden heb ik, *Romeinen*! deze maatregelen genomen, en ben ik deze zo duidelijke bewijs-gronden magtig geworden. Ook zouden LENTULUS, en de overige binnenlandsche vijanden het aanzoek der *Allobrogers* niet *zo* ondernomen, ene zaak van zo veel gewigt, niet *zo* dwaaslijk aan onbekende, en *Barbaren* toevertrouwd, en zeker nooit hunne brieven [aan dezelven] overgegeven hebben, indien niet door de Onsterflijke Goden aan deze vermetelen alle beleid ontnomen was. Daar en boven, dat *Galliërs* uit een' nog niet geheel bevredigden Staat, uit een Volk, het geen alleen den oorlog aan het *Romeinsche* Volk scheen te kunnen, en gaarne te willen aandoen, de hoop op heerschappij en groot aanzien, hun van zelven door voorname *Romeinen* aangeboden, versmaad, en uw behoud boven hun

hun belang gesteld hebben; gelooft gij niet, dat *dit* door Goddelijken invloed geschied zij? te meer, daar zij ons niet door te strijden, maar [alleen] door te zwijgen konden overwinnen.

Daar 'er derhalven, *Romeinen*! een plegtig dankfeest voor alle de Goden is vastgesteld, zo viert die dagen met uwe echtgenoten en kinderen. Want dikwijls zijn 'er veelvuldige eerbewijzen aan de Onsterslijke Goden naar recht en verpligting opgedragen, doch voorzeker nimmer met groter recht. Want gij zijt van het wreedste en verschriklijkste verderf gered, en bij die redding hebt gij zonder moord, zonder bloed-storting, zonder leger, zonder strijd, zonder wapenen, terwijl ik, uw enige aanvoerer en Bevelhebber, ook zonder wapenen was, de overwinning behaald. Herinnert U eens, *Romeinen*! alle de Burger-geschillen, niet alleen die, waar van gij gehoord hebt, maar ook die, waar van gij geheugenis draagt, en welken gij gezien hebt. — LUCIUS SULLA heeft PUBLIUS SULPICIUS te onder gebragt: hij heeft CAJUS MARIUS, den bewarer der Stad, uit de Stad verdreven, en vele dappere mannen, deels uit den Staat verdreven, deels omgebragt. CNËUS OCTAVIUS, de *Consul*, heeft zijn' Ambtgenoot met de wapenen uit de Stad verdreven. Deze gehele plaats was vol met hopen van lijken, en met het bloed der Burgeren. Naderhand heeft CINNA met MARIUS overwonnen. Toen zijn door den moord der aanzienlijkste mannen de Steun-pilaaren van den Staat gevallen. Naderhand heeft SULLA over de wreedheid dezer overwinning wraak genomen; en het is niet nodig te zeggen, tot

hoe

hoe grote vermindering [van het getal] der Bürgers, en tot hoe groot nadeel voor het Gemenebest [zulks geſchied zij]. — MARCUS LEPIDUS heeft met den zeer beroemden en zeer dapperen QUINTUS CATULUS verſchil gehad. De dood van dezen laatſten heeft niet zo zeer, als wel die der overigen het Gemenebest in rouw gedompeld. — En die geſchillen, *Romeinen*! welke niet de verdelging van het Gemenebest, maar ene omwenteling ten oogmerk hadden, (want [SULLA, en de anderen, welke ik opgenoemd heb] begeerden niet den ondergang van het Gemenebest, maar wilden in het zelve de *eerſten* zijn; en zij trachteden niet de Stad in brand te ſteken, maar in dezelve uit te munten) alle die geſchillen, zeg ik, waar van geen één den ondergang van het Gemenebest ten oogmerk had, zijn niet door de herſtelling der eendrâgt, maar door den dood van een aantal Burgers beſlecht. Maar in *dezen* oorlog, den zwaarſten en wreedſten, die bij menſchen geheugen aanwezig geweest is, zo als nimmer enig woest Volk onderling gevoerd heeft, waar in door LENTULUS, CATILINA, CASSIUS [en] CETHEGUS deze bepaling gemaakt was, dat allen, wier welzijn aan het behoud van het Gemenebest verbonden was, onder het getal der vijanden zouden geſteld worden; heb ik mij zo gedragen, *Romeinen*! dat gij allen behouden kondet blijven: en, daar uwe vijanden dachten, dat 'er ſlechts zo vele Burgers zouden overblijven, als de mateloze ſlagting ontkomen zouden, en ſlechts zo veel van de Stad, als de vlam niet zou kunnen bereiken; heb ik *en* de Stad,

en de Burgers in wezen gehouden, en ongeschonden bewaard.

Voor deze zo gewigtige diensten eisch ik van U, *Romeinen!* gene beloning 'mijner dapperheid, geen ere-teken, gene gedenkzuil, behalven de eeuwige gedachtenis van dezen dag. Ik wil alle mijne triumphen, alle mijne eretekenen, mijne gedenkzuilen, in uwe zielen opgericht en besloten hebben. Niets kan mij strelen, het geen stom is, niets, het geen zwijgt, kortom niets diergelijks, het geen ook minder waardigen verkrijgen kunnen. Door uw geheugen, *Romeinen!* zullen mijne daden bewaard blijven, door uwe gesprekken zullen zij in roemrijkheid toenemen, door Gedenk-schriften zullen zij tegen het geweld des tijds beveiligd en versterkt worden: en ik oordeel, dat dezelfde dag, *en* het welzijn dezer Stad, *en* de gedachtenis van mijn *Consulaat* vereeuwigd heeft. [Altijd zal men verhalen], dat 'er op één en het zelfde tijdstip twee Burgers in dit Gemenebest geweest zijn, waar van de een de grenzen van uw gebied niet bij de eindpalen der aarde, maar bij die der lucht gesteld, de ander den zetel van dat Gebied behouden heeft.

Doch daar de toestand en het lot van mijne daden niet dezelfde zijn met die van hun, welke buitenlandsche oorlogen gevoerd hebben; om dat *ik* leven moet met hun, welken ik overwonnen en te onder gebragt heb, *zij* daar en tegen hunne vijanden, of gedood, of beteugeld, verlaten hebben: zo is het uwe zaak, *Romeinen*! te voorzien, dat, daar anderen van hunne daden voordeel trekken, mij de mijnen niet te eniger tijd nadeel toebrengen.

Want

Want *ik* heb gezorgd, dat de heilloze en fchendige aanflagen der vermetelfte Booswichten U niet konden fchaden: het is *uw* taak te zorgen, dat dezelven mij niet fchaden. — Doch, *Romeinen!* zij kunnen mij nu geenszins fchaden. Want groot is de onderfteuning der Weldenkenden, die mij voor altijd is toegezegd: groot is de waardigheid van het Gemenebest, het geen mij altijd ftilzwijgend zal befchermen: groot is de kragt van het geweten, het geen hen, die het in den wind zullen flaan, zich zelven zal doen ontdekken, als zij mij willen aanvallen. Ook heb ik dien moed, *Romeinen!* dat ik niet alleen voor niemands vermetelheid wijke, maar altijd alle fnoodaarts van zelven uittarte. Indien geheel het geweld der binnenlandfche vijanden, van U afgeweerd, zich tegen mij alleen wendt; dan zult gij moeten bepalen, *Romeinen!* hoedanig gij wilt, dat de toeftand zij van hun, die zich voor uw behoud aan haat, en alle gevaren hebben blootgefteld. Doch voor zo ver mij aangaat, wat is 'er, het geen ik nog verder als de vrucht van mijn leven zou kunnen verkrijgen, voornamelijk, daar ik noch in uwe eerbewijzingen, noch in den roem der Deugd iets hogers zie, naar het welk ik zou willen ftreven? Daar voor zal ik zekerlijk zorg dragen, *Romeinen!* om het geen ik in mijn *Confulaat* verricht heb, als Ambteloos Burger ftaande te houden, en roem bij te zetten: op dat de haat, dien ik mij misfchien in het behouden van het Gemenebest verwekt heb, mijne haters kwelle, en mij tot eer gedije. Met één woord, ik zal mij in het Gemenebest zodanig gedragen, dat ik altijd indachtig ben, aan het geen

ik verricht heb, en zorge, dat het zelve door dapperheid, niet bij toeval, ſchijne verricht te zijn. Gij, *Romeinen*! daar het reeds nacht is, vereert dien JUPITER, welke uw Beſchermer en die dezer Stad is, en gaat naar uwe huizen: en bewaakt dezelven allernaauwkeurigst, gelijk in den verlopen nacht, hoewel het gevaar nu afgeweerd is. Ik zal zorgen, *Romeinen*! dat gij dit niet lang behoeft te doen, en dat gij in ene beſtendige rust leven kunt.

E I N D E.

DE

DE VIERDE

REDEVOERING

VAN

MARCUS TULLIUS CICERO,

TEGEN

LUCIUS SERGIUS CATILINA;

GEHOUDEN IN DEN RAAD.

I. Ik zie! Raadsheren! dat U aller ogen op mij gevestigd zijn. Ik zie, dat gij niet alleen over uw eigen gevaar, en dat van het Gemenebest, maar ook, zo dit afgeweerd is, over het mijne bekommerd zijt. Uwe toegenegenheid te mijwaard is mij aangenaam in mijne rampen, en verkwiklijk in mijne smart: maar ik bidde U bij de Onsterflijke Goden, stelt dezelve ter zijde, vergeet mijn behoud, en denkt aan U zelven, en uwe Kinderen. Zo dit aan mijn *Consulaat* noodzaaklijk verbonden is, dat ik alle mogelijke onaangenaamheden, smarten, en kwellingen moet ondergaan: dan zal ik dezelven niet slechts moedig, maar zelfs bereidwillig verduren, indien maar door mijne wederwaardigheden, en mij-

nen arbeid voor U, en het *Romeinſche* Volk heil en
2 eer geboren worden. Ik ben die *Conſul*, Raadsheren! voor wien noch de rechts-plaats, de zetel der billijkheid, noch het Veld [van MARS], door de *Conſuls* ingewijd, noch het Raadhuis, de veilige toevlucht aller Volken, noch het huis, de ſchuilplaats voor ieder' Burger, noch het bed, tot rust geſchikt, noch eindelijk deze ſtoel der ere immer vrij van doods-gevaar, en hinder-lagen geweest is. Veel heb ik verzwegen, veel verdragen, veel voorbij gezien, veel ten kosten mijner genoegens, te midden van uwe vrees, herſteld. Indien de Onſterflijke Goden nu beſloten hebben, dat dit het einde van mijn *Conſulaat* zij, dat ik U, Raadsheren! en het *Romeinſche* Volk van een' wreden dood, uwe echtgenoten en kinderen, en de *Vestaalſche* Maagden van ene verſchriklijke ſchennis, de Tempels en Heiligdommen, dit heerlijk Vaderland van ons allen van een' vernielenden brand, geheel *Italië* van den oorlog, en de verwoesting zoude redden; dan ben ik bereid mijn lot te ondergaan, hoedanig een mij ook over het hoofd hange. Want, daar PUBLIUS LENTULUS, op aanwijzing der Wigchelaars, gemeend heeft, dat zijn naam noodlottig was ten verderve van het Gemenebest; waarom zoude ik mij niet verheugen, dat mijn *Conſulaat* bijna noodlottig geweest is tot behoud van het Gemene-
II. best? — Zorgt derhalven voor U zelven, Raadsheren! zorgt voor het Vaderland, behoedt U zelven, uwe echtgenoten, kinderen, en bezittingen, verdedigt den naam, beſchermt het welzijn des *Romeinſchen* Volks; houdt op over mijne belangen bekom-

merd

merd te zijn. Want voor eerst, ik moet verwachten, dat alle de Goden, die deze Stad beschermen, mij naar verdiensten gunstig zullen zijn. Daar en boven zal ik, is het nodig, gelaten en bereidvaardig sterven. Want een moedig man kan niet schandelijk, een *Oud-Consul* niet te vroeg, een Wijze niet elendig sterven. Evenwel ben ik zo gevoelloos niet, dat ik door de droefheid van mijn' liefhebbenden Broeder, die hier tegenwoordig is, en door de tranen van alle dezen, door welken gij mij omringd ziet, niet geroerd worde. Ook trekt mijne bijna levenloze Gade, mijne door vrees ter neêr geslagen Dochter, en mijn kleine Zoon, die als 't ware aan het Gemenebest ten borg verstrekt voor de getrouwe waarneming van mijn *Consulaat*, en mijn Schoonzoon, die daar voor mijne ogen staat, afwachtende het einde van dezen dag; [alle dezen, zeg ik, trekken] mijne gedachten dikwijls naar mijn huis te rug. Door alle deze dingen worde ik geroerd, maar met dat gevolg, dat ik hun aller behoud met het uwe, zelfs al moet *ik* 'er onder bezwijken, verkieze, liever dan dat zij, en wij allen in den ondergang van het Gemenebest medegesleept worden. Zijt derhalven met nadruk werksaam, Raadsheren! tot behoud van het Gemenebest; zijt op uwe hoede tegen alle stormen, die ons dreigen, zo gij 'er niet tegen waakt. Niet TIBERIUS GRACCHUS, die voor de twede maal *Gemeensman* heeft willen worden; niet CAJUS GRACCHUS, die getracht heeft de Landlieden op te ruien; niet LUCIUS SATURNINUS, die CAJUS MEMMIUS omgebragt heeft;

[geen van dezen] wordt voor uwe geſtrenge Rechtbank gebragt: *Die* zijn gevangen, welken, om de Stad in vlammen te zetten, om U allen te vermoorden, om CATILINA in te halen, te *Rome* gebleven zijn. Hunne brieven, zegels, handſchriften, en ook hun aller bekentenis, zijn in uwe magt: — de *Allobrogers* worden aangezocht: — de ſlaven worden opgeruid; — CATILINA wordt ontboden: — 'er is zodanig een plan beraamd, dat allen moeten omgebragt, en niemand overgelaten worden, zelfs niet om den naam van het Gemenebest te bewenen, en te ſchreiën om den val van zulk een uitgeſtrekt Gebied. Dit is door getuigen aangegeven; de beſchuldigden hebben het bekend; gij hebt 'er reeds meermalen over gevonnist: voor eerst, toen gij mij ſtellig bedankt, en beſloten hebt, dat de Samenzwering van ſnoodaarts door mijn' moed en ijver ontdekt is; vervolgens, toen gij PUBLIUS LENTULUS gedwongen hebt, om zijn Ambt van *Prætor* neder te leggen; verder, toen gij hem, en de overigen, die voor U gebragt zijn, naar de gevangenis hebt laten voeren; en voornalijk, toen gij op mijn' naam een dankfeest hebt vastgeſteld, welke eer *voor* mij, aan iemand, die niet te veld geweest was, geſchonken is: — eindelijk, toen gij gisteren aan de Gezanten der *Allobrogers*, en aan TITUS VOLTURCIUS de heerlijkſte beloningen gegeven hebt. Dit alles is van dien aart, dat zij, die op uw beſluit naar de gevangenis gebragt zijn, zonder enige aarzeling door U veroordeeld ſchijnen te zijn.

Maar ik heb begonnen, Raadsheren! U de zaak

voor

voor te dragen, als nog in haar geheel, [namelijk] wat gij van de daad oordeelt, en wat gij ten aanzien der ſtraf beſluit. Ik zal vooraf zeggen, het geen mijn pligt als *Conſul* vordert. Reeds lang bemerkte ik, dat 'er ene grote razernij in het Gemenebest woedde, en dat 'er nieuwe rampen voor het zelve berokkend wierden; maar nimmer dacht ik, dat deze zo grote en zo verderflijke Samenzwering door Burgers aangelegd was. Waar na toe uwe gedachten nu ook overhellen, gij moet voor den nacht een beſluit nemen. Gij ziet, hoe groot ene misdaad U aangegeven is. Zo gij denkt, dat weinigen daar aan deel hebben, dwaalt gij geweldig. Dit kwaad is verder verſpreid, dan men denken kan: het is niet alleen geheel *Italië* doorgetrokken, maar ook de *Alpen* overgeklommen, en heeft, in het duister voordkruipende, reeds verſcheiden Wingewesten aangeſtoken. Door dralen en uitſtellen kan het geenszins beteugeld, maar het moet, op wat wijze gij ook verkiest, ten ſpoedigſten geſtraft worden.

Ik zie; dat 'er tot nog toe twee gevoelens zijn; het eerſte van DECIMUS SILANUS, die van oordeel is, dat zij, die dit Gemenebest hebben getracht te verdelgen, met den dood moeten geſtraft worden; het twede van CAJUS CÆSAR, die de doodſtraf verwerpt, [maar] alle de bitterheid der overige ſtraffen aanneemt. Beiden willen, en naar gelang hunner eigene waardigheid, en naar gelang der grootheid van de gepleegde misdaad, de grootſte geſtrengheid uitgeoeffend hebben. De eerſte is van oordeel, dat zij, die ons allen, die het *Romeinſche* Volk van het leven hebben getracht te beroven, die dit Gebied, die den naam

 van

van het *Romeinsche* Volk hebben willen verdelgen, geen ogenblik langer moeten leven: en hij herinnert ons, dat dit soort van straf meermalen, in dit Gemenebest, tegen snode Burgers in 't werk gesteld is. De ander gelooft, dat de Dood niet door de Onsterflijke Goden tot ene straf bepaald, maar dat dezelve of ene noodzaaklijkheid der Natuur, of de rust na moeite en elende is. Dus hebben Wijzen denzelven nimmer tegen hun' zin, en dapperen meermalen zelfs bereidwillig ondergaan. Maar ene gevangenis en wel ene eeuwige, is zonder twijfel tot ene bijzondere straf voor grote misdaden uitgevonden. Hij wil hen derhalven in de bevoorrechte Steden doen verdelen. Dit schijnt onbillijkheid in zich te behelzen, zo men het bevelen, [en] zwarigheid, zo men het verzoeken wil. Dat het evenwel besloten worde, zo gij het goed vindt. | Want ik neem het op mij, en ik zal, hoop ik, menschen vinden, die oordelen zullen, dat het tegen hunne eer strijdt dat geen te weigeren, het welk gij tot behoud van allen besloten hebt. Hij voegt 'er ene zware straf voor de Inwoners dier Steden bij, zo een of ander der schuldigen uit zijne gevangenis ontsnapt. Hij omringt hen met ontzettende wachten, en stelt nog andere dingen vast, juist geëvenredigd naar de misdaad dier booswichten; [namelijk] dat niemand de straf van hun, die hij veroordeelt, of door den Raad, of door het Volk, kan verligten: hij beneemt hun zelfs de hoop, welke alleen den mensch in elenden vertroosten kan. Daar en boven wil hij hunne goederen verbeurd verklaard hebben. Alleen laat hij aan die snoodaarts het leven, daar de dood hen in eens van vele ziels- en ligchaams

haams ſmarten, en van alle de ſtraffen hunner euveldaden zoude bevrijden. Op dat 'er derhalven voor de ſnoden in dit leven enige vrees zoude zijn, hebben de Ouden verzonnen, dat 'er in het onderaardſche Rijk voor dezelven ſommige ſtraffen bepaald waren: namelijk, om dat zij oordeelden, dat zonder dit de dood zelve niet verſchriklijk is.

Ik zie wel, Raadsheren! wat mijn eigen belang vordert. Zo gij het gevoelen van CAJUS CÆSAR volgt, zal ik, dewijl hij voor een' Volksvriend doorgaat, misſchien minder van het Volk te vrezen hebben, daar *hij* dit gevoelen voorſtelt, en ſtaaft. Doch zo gij het ander [aanneemt], dan ben ik zeker, dat mij meer moeilijkheden te wachten zijn. Dat evenwel het belang van het Gemenebest het gewigt mijner gevaren overhale! — Want het gevoelen van CAJUS CÆSAR, gelijk zijne eigen eer, en het aanzien zijner Voorouderen dit vorderden, is ons ten waarborg van zijne onveranderlijke gehechtheid aan het Gemenebest. Hij heeft getoond, welk onderſcheid 'er zij tusſchen de wuſtheid der Volksredenaren, en een' waarlijk Volksgezind man, die 's Volks welzijn bedoelt. Ik zie, dat 'er van die genen, die voor Volksvrienden willen gehouden worden, ſommigen afwezend zijn, om toch niet over het leven van *Romeinſche* Burgers te vonnisſen. Hij [daar en tegen] heeft niet alleen, nu drie dagen geleden, *Romeinſche* Burgers naar de gevangenis laten brengen, en een dankfeest voor mij vastgeſteld; maar ook heeft hij gisteren de getuigen met de heerlijkſte beloningen begiftigd. Nu is het voor niemand onzeker, wat hij, die voor den beſchuldig-

digden de gevangenis, voor den aanklager dankbetuiging, voor den getuige beloning bepaald heeft, van de gehele zaak oordeelde. Doch CAJUS CÆSAR is van mening, dat de *Sempronifehe* Wet voor *Romeinſche Burgers* is vastgeſteld, maar dat hij, die een verrader van het Gemenebest is, geenszins een *Burger* kan zijn: dat eindelijk de ontwerper der *Semproniſche* Wet zelve, zonder last des Volks, zijne ſtraf, aan het Gemenebest verdiend, ondergaan heeft. Ook oordeelt hij, dat LENTULUS zelve bij alle zijne milddadigheid, en verkwisting, geen Volksvriend kan genoemd worden, daar hij een zo affchuuwlijk en wreed plan ten verderve van het *Romeinſche* Volk, [en] ter verwoesting dezer Stad geſmeed heeft. Derhalven maakt hij, anders zeer gematigd en zagtmoedig, gene zwarigheid, om PUBLIUS LENTULUS tot ene eeuwige gevangenis te veroordelen; en hij zorgt, dat niemand zich naderhand op het verligten dezer ſtraf beroemen, of ten verderve van het *Romeinſche* Volk den naam van Volkvriend dragen kan. Hij voegt 'er nog de verbeurd-verklaring der goederen bij, op dat alle de folteringen van ziel en lighaam nog het uiterst gebrek ten gevolg hebben.

Het zij gij derhalven dit beſluit, dan bezorgt gij mij een' medehelper in de Volks-Vergaderingen, die bij het Volk geliefd en aangenaam is; het zij Gij liever het gevoelen van SILANUS volgen wilt, dan zult gij mij en U gemaklijk van den blaam van wreedheid zuiveren, en ik zal ſtaande houden, dat hetzelve veel zagter is. Trouwens, Raadsheren! welke wreedheid kan 'er plaats hebben, in het ſtraf-

ſtraffen van zulke onmenſchelijke gruwelen? Ik oordeel naar mijn eigen gevoel. Want zo waar ik wensch, nog lange met U van het behoud des Gemenebests genot te hebben, zo waar is het, dat mijne buitengewone ſtrengheid in deze zaak niet uit wreedheid van ziel, (want wie is zagtmoediger dan ik?) maar uit grote menschlievendheid en medelijden geboren wordt. Want mij dunkt, dat ik deze Stad, het ogelijn der waereld, en de toevlucht van alle Volken, door één' brand plotsling zie te gronde gaan: ik zie in mijne verbeelding in het verwoest Vaderland bergen van jammerlijk geſneuvelde en onbegraven Burgers: het gelaat en de woede van CETHEGUS, terwijl hij bij uwen moord triumph zingt, is mij gedurig voor ogen. En als ik mij daar bij voorſtel, dat LENTULUS regeert, gelijk hij zelve bekend heeft, uit kragt der *Sibijllijnſche* Voorſpellingen te hopen; dat deze GABINIUS met purper bekleed, dat CATILINA met zijn leger gekomen is; dan ijze ik op het gekerm der moeders, op de vlucht der maagden en jongelingen, en op de ſchending der *Vestaalſche* Priesteresſen: en, dewijl deze dingen mij zeer jammerlijk en beklagenswaardig voorkomen, daarom toon ik mij geſtreng en geweldig tegen hen, die 'er de bewerkers van hebben willen zijn. Want ik vraag, of een Vader des huisgezins, wiens kinderen en echtgenote door zijne ſlaven vermoord zijn, en wiens huis door dezelven in brand geſtoken is, zagtmoedig en medelijdend, of wel allerönmenſchelijkst en wreed zou ſchijnen, zo hij niet de allerzwaarſte ſtraf aan zijne ſlaven uitöeffende? Wat mij betreft, ik houde zodanig een' voor dwaas en ongevoe-

voelig, die door de fmart en folteringen van den fchuldigen zijne eigen fmart en folteringen niet verligt. Zo zullen wij bij alle mogelijke geftrengheid tegen deze menfchen, die ons, onze echtgenoten, onze kinderen hebben willen vermoorden; die de huizen van ieder onzer, en dezen zetel van het Gemenebest hebben getracht te flopen; die het 'er op toegelegd hebben, om het *Allobrogisch* Volk op de puinhopen dezer Stad, en de asch van het verbrand Gebied te vestigen; voor medelijdend gehouden worden: maar zo wij te toegevend zijn, zullen wij den blaam der geweldigfte wreedheid tegen ons Vaderland, en onze Medeburgers op ons laden. Of mogelijk heeft iemand LUCIUS CÆSAR, die bij zijn' moed de grootfte liefde tot het Gemenebest voegt, nu drie dagen geleden voor te wreed gehouden, toen hij zeide, dat de man zijner zuster, ene uitmuntende vrouw, van het leven moest beroofd worden, terwijl hij zelve 'er tegenwoordig was en het hoorde; toen hij zeide, dat deszelfs Grootvader op bevel des *Confuls* gedood, en de zoon van dezen, door zijn' Vader als Gezant gezonden, in de gevangenis omgebragt is. En welke daad van dezen is aan de tegenwoordige gelijk? Welken aanflag hebben *zij* gefmeed ten verderve van het Gemenebest? Toen was 'er alleen ene zucht om het Volk door gefchenken op zijne zijde te lokken, en een verfchil tusfchen twe partijen. En echter heeft toen de Grootvader van dezen LENTULUS, één der aanzienlijkfte mannen, gewapend GRACCHUS vervolgd, en zelfs ene zware wonde gekregen, om toch alle nadeel van het Gemenebest af te weren. Deze [daar en tegen] roept, om de grondvesten van het Gemenebest om

te

te keren, de *Galliërs* in, ruit de ſlaven op, ontbiedt CATILINA, geeft ons ter ſlagting aan CETHEGUS, de overige Burgers ter vermoording aan GABINIUS, de Stad ter brand-ſtichting aan CASSIUS, geheel *Italië* ter verwoesting en plundering aan CATILINA over. Gij vreest, geloof ik, den ſchijn te hebben van in deze onmenſchelijke en ongehoorde misdaad, een te geſtreng beſluit te hebben genomen; daar het veel meer te vrezen is, dat wij door verzagting van ſtraf wreed tegen het Vaderland, dan dat wij door de geſtrengheid der ſtraf al te geweldig tegen de grootſte verraders ſchijnen geweest te zijn.

Maar ik kan niet onöpgemerkt laten, Raadsheren! het geen ik hoor. Sommigen toch ſpreken te ſamen, en geven elkanderen vrij luid hunne vrees te kennen, dat ik misſchien niet genoeg in ſtaat zal zijn om uit te voeren, het geen gij heden mogt beſluiten. [Dan] alles is bezorgd, geregeld en bepaald, Raadsheren! zo wel door mijne hoogſte waakſaamheid en ijver, als ook door de nog grotere bereidwilligheid van het *Romeinſche* Volk, om het algemeen belang te handhaven, en aller bezittingen te behouden. Alle menſchen van alle rangen, en van alle jaren zijn bij der hand: de Markt is vol, de Tempels rondom de Markt zijn vol, alle de toegangen naar deze plaats en naar dezen Tempel zijn vol. Want dit is, na het ſtichten der Stad, de eerſte en enige zaak, waar in allen één en hetzelfde gevoelen, behalven die genen, welken, ziende, dat zij vergaan moesten, liever met allen, dan alleen hebben willen vergaan. Deze menſchen zonder

ik

ik zeer gaarne uit, want ik oordeel, dat zij niet onder het getal der ſnode Burgers, maar onder dat der heftigſte vijanden te ſtellen zijn. Doch de overigen, Onſterflijke Goden! hoe talrijk, hoe volijverig, hoe moedig ſtemmen zij te ſamen tot het algemeen welzijn, en de eer des Vaderlands! Wat zoude ik hier van de *Romeinſche* Ridders gewagen? daar zij U de eerſte plaats onder de rangen der Burgers, en het recht om over de algemene belangen te raadplegen, op zodanig ene wijze toekennen, dat zij met U om ſtrijd voor het Gemenebest ijveren; daar zij, na zo lang een verſchil, heden door deze zaak tot eensgezindheid en Broederſchap met den Raad gebragt worden. Zo deze vereniging gedurende mijn *Conſulaat* verder tot ſtand komt, en in het Gemenebest bevestigt wordt, dan verzeker ik U, dat nimmer enig verſchil onder Burgers aan enig gedeelte van het Gemenebest onheil te weeg brengen zal. Gelijke zucht bezielt de Opzieners van 'sLands Schatkist, welke dappere mannen ik hier bijéén vergaderd zie. Even zo zie ik alle de Schrijvers, die juist heden bij de Schatkamer verzameld waren, in plaats van te loten, op het algemeen belang hunne aandacht vestigen. De gehele menigte der vrijgeboren Burgers, zelfs der armſten, is ook opgekomen. Want wie is 'er, aan wien deze Tempels, het gezigt der Stad, de bezitting der Vrijheid, eindelijk dit licht zelve, en deze Vaderlandſche grond niet dierbaar, behaaglijk, en aangenaam zijn? — Het is der moeite waardig, Raadsheren! den ijver der Vrijgemaakten te zien, die door hunne deugd het Burger-recht verkregen hebben.

bende, dit voor hun waar Vaderland houden; terwijl *zij*, die hier geboren, en wel uit de aanzienlijkste geslachten geboren zijn, het niet voor hun Vaderland, maar voor ene vijandelijke Stad hebben aangezien. Doch waar toe zou ik van deze menschen gewagen, die door hunne eigen bezittingen, door het algemeen belang, eindelijk, door die vrijheid, die allerdierbaarst is, ter verdediging van het Vaderland aangevuurd zijn? 'Er is geen *slaaf*, die het maar draaglijk in zijn' slaafschen stand heeft, of hij ijst van de snoodheid dezer *Burgers*; of hij wenscht, dat dit [alles, het geen gij rondom U ziet], staande mag blijven; of hij draagt, zo veel hij durft en kan, bij, tot het algemeen welzijn. ¶ Indien derhalven iemand uwer door het gerucht ontstellen mogt, het welk verhaalt, dat een zeker Hoerenwaard, [in dienst] van LENTULUS, de Werkplaatsen en Winkels rondloopt, hopende, dat hij de behoeftige en onervaren menschen door geld zal kunnen verlokken; [zo stelt U gerust]. Dit is wel aangevangen en beproefd, maar 'er is niemand gevonden, zo elendig van omstandigheden, of zo bedorven van neigingen, die niet belang stelde in het behoud van zijne kleine woning, de plaats zijner kostwinning, van zijne slaapkamer en bed, en eindelijk van zijn gerust en vreedsaam leven. Trouwens, het grootste deel van hun, die in de Werkplaatsen en Winkels wonen, of liever (want dit kan men meer naar waarheid zeggen) *alle* die menschen zijn zeer grote beminnaars der rust. Want hun geheel werk en bestaan wordt door de talrijkheid der Burgers gaande gehouden, en door rust aangekweekt. Daar nu hun bestaan, bij het enkel sluiten der Winkels,

 door-

doorgaands reeds nadeel lijdt, wat zou het dan zijn, zo dezelven verbrand wierden? —

Daar dit alles zo is, Raadsheren! laat het *Romeinsche* Volk U niet van zijne hulp verſtoken: zorgt derhalven, dat gij het *Romeinſche* Volk niet van de uwe verſtoken laat. Gij bezit een' *Conſul*, die uit zeer vele gevaren, en lagen, en uit de kaken van den dood, niet tot zijn eigen voordeel, maar tot uw behoud, gered is. Alle de rangen der Burgers ſtemmen met hunne gedachten, bereidvaardigheid, neigingen, moed, [en] ſtem te ſamen tot behoud van het Gemenebest. Het algemeen Vaderland, bedreigd door de fakkels en pijlen van een heilloos eedgeſpan, ſtrekt ſmekend de handen naar U uit; aan U beveelt het zich zelf, aan U het leven van alle Burgers, aan U het hoge *Capitolium*, aan U de Altaren der Huisgoden, aan U het onafgebroken, en eeuwig vuur van V e s t a, aan U alle de Tempels en Heiligdommen der Goden, [eindelijk] aan U [beveelt het] de muren en huizen der Stad. Daar en boven moet gij heden over uw eigen leven, over het leven uwer echtgenoten en kinderen, over aller bezittingen, over uwe woningen en haardſteden een beſlisſend oordeel vellen. Gij bezit een' aanvoerer, die aan uw belang denkt, en zijn eigen vergeet; waar toe men niet altijd in de mogelijkheid is. Alle de rangen der Burgers, alle menſchen, het gehele *Romeinſche* Volk te ſamen genomen, (iets, het geen wij in een Burger-verſchil heden voor het eerst zien) denken en gevoelen één en het zelfde. Bedenkt, dat ons Gebied, door de

be-

bewondering-waardigste pogingen gevestigd, dat onze Vrijheid, door de hoogstmogelijke dapperheid verkregen, dat onze magt, door de grootste gunst der Goden vermeerderd en versterkt, in één' nacht bijna is te grond gegaan. Dat dit na dezen niet alleen nimmer bewerkstelligd, maar zelfs nimmer door Burgers gedacht kan worden, moet gij op dezen dag maken. — Dit alles heb ik gesproken, niet om U, die mij in ijver bijna voorbij streeft, aan te sporen, maar om mij, daar mijne stem in het Gemenebest de eerste moet zijn, in dezen van mijn' pligt als *Consul* te kwijten.

Voor dat ik nu tot het onderwerp terug kere; Raadsheren! zal ik een weinig van mij zelven spreken. Ik weet, dat ik mij zo groot ene menigte van vijanden verwekt heb, als het getal der saamgezwoornen is, wier verbazend groot aantal gij ziet; maar ik acht dezelve schandelijk en onmagtig, veracht en kragteloos. Zelfs wanneer te eniger tijd die bende, door de woede en boosheid van dezen of genen aangezet, meer vermogt, dan uw gezag en dat van het Gemenebest; evenwel zal ik nooit over mijne daden en maatregelen berouw hebben, Raadsheren! — Want de dood, waar mede zij mij misschien dreigen, is voor allen bepaald: zo vele eer, als gij mij door uwe besluiten geschonken hebt, heeft nog niemand in zijn leven verkregen. Want de overigen hebt gij altijd voor den gelukkigen uitslag van een gevecht, mij alleen voor het behouden van het Gemenebest, plegtig dank betuigd. Die SCIPIO zij vermaard, door wiens beleid en moed HANNIBAL gedwon-

 gen

gen is naar *Africa* terug te keren, en *Italië* te verlaten; de twede AFRICANUS worde met schitterenden lof veréërd, die twe Steden, de vijandigsten tegen dit Gebied, *Carthago* en *Numantië*, verdelgd heeft; die LUCIUS PAULLUS, wiens triumphwagen weléer door een' der magtigste en aanzienlijkste Koningen, PERSES, is verheerlijkt, worde voor een' uitstekend Held aangezien; MARIUS, die *Italië* twee malen van belegering, en van vrees voor slavernij bevrijd heeft, geniete een' eeuwigen roem: POMPEJUS, wiens daden en dapperheid verbreid worden, zo ver de zon in haren loop de aarde verlicht, worde boven allen gesteld: — onder de lofspraken van alle dezen zal voorzeker wel enige plaats voor mijnen roem zijn; of het moest voor iets groters aangezien worden, ons Wingewesten te openen, werwaard wij kunnen vertrekken, dan te zorgen, dat ook zij, die afwezig zijn, ene plaats hebben, waar na zij als Overwinnaars kunnen te rug keren. Evenwel is ene overwinning buiten 'sLands in één opzigt verkieslijker, dan ene, die men op binnenlandsche vijanden behaalt; om dat vreemde vijanden, of, na hunne overhering, als slaven dienen, of, na hunne aanneming tot Bondgenoten, zich door ene weldaad verbonden rekenen; maar die uit het getal der Burgers, door ene ontzinde woede vervoerd, eenmaal begonnen hebben vijanden van het Vaderland te zijn, kunnen, wanneer zij in het vernielen van hun Vaderland afgeweerd zijn, noch door geweld in toom gehouden, noch door weldaden bevredigd worden. Ik zie derhalven, dat ik een' eindelozen oorlog met snode

Bur-

Burgers te voeren heb, doch ik vertrouw, dat dezelve met uwe hulp en die van alle weldenkenden, en met de herinnering aan zo grote gevaren, die niet alleen bij dit Volk, het geen behouden is, maar ook in de gedachten en gesprekken van alle andere Volken, altijd levend zal blijven, gemaklijk door mij en de mijnen zal kunnen vol gehouden worden: — En 'er zal voorzeker geen geweld uit te denken zijn, magtig genoeg, om uwe eensgezindheid met de *Romeinsche* Ridders, en de Samenstemming van alle weldenkenden te vernietigen, of te doen wankelen. Daar alle deze dingen dusdanig zijn, Raadsheren! zo vraag ik, voor het gezag, voor het leger, voor het Wingewest, het welk ik heb laten varen; voor de zegen-praal, en de overige ere-tekenen, welken ik om de bewaring dezer Stad, en de zorg voor uw behoud, afgestaan heb; voor mijne uitstekende zucht voor uwe belangen, en voor mijnen ijver ter behoudenis van het Gemenebest, welken gij ziet; niets anders van U, dan het aandenken aan dit tijdstip, en aan mijn geheel *Consulaat.* Indien hetzelve in uwe gedachten levend blijft, zal ik geloven, door een' zeer sterken muur omringd te zijn. Doch zo het geweld der snoden mijne hoop te leur stellen, en verijdelen mogt; dan beveel ik U mijn' kleinen Zoon. Deze zal genoeg beveiligd zijn, niet alleen wat zijn behoud, maar ook wat zijne eer betreft, indien gij U gestadig herinnert, dat hij de zoon is van hem, die dit alles alleen op zijn eigen gevaar behouden heeft. Besluit derhalven, Raadsheren! gelijk gij begonnen hebt, mannelijk en moedig

dig, daar het uw welzijn, en dat van het *Romeinsche* Volk, uwe echtgenoten en kinderen, uwe altaren en haardsteden, de Tempels en Heiligdommen, de huizen en woningen der gehele Stad, het Gebied, de Vrijheid, het behoud van *Italië*, en, met één woord, het geheel Gemenebest geldt. Want gij bezit een' *Consul*, die niet aarzelt uwe besluiten te eerbiedigen, en, het geen gij vastgesteld hebt, zo lang hij leeft, te handhaven, en, zo veel hij kan, te doen gelden.

E I N D E.

AAN-

AANMERKINGEN

OPHELDERINGEN.

'Er zijn vele en verscheiden werkzaamheden van den Geest, door welken men de hoogste lof behaalt. — — — — — Onder de overige bezigheden, welken door het verstand uitgeöeffend worden, is voornamelijk de herinnering van vorige gebeurenissen nuttig.

SALLUSTIUS (*Jug.* 2 & 4.)

AANMERKINGEN

EN

OPHELDERINGEN,

OP

SALLUSTIUS.

CAJUS CRISPUS SALLUSTIUS, wiens beknopt Verhaal der Samenzwering van CATILINA hier vóór medegedeeld is, is door velen afgeschilderd als een mensch van de slechtste zeden, die zijn Vaderlijk huis, nog bij het leven van zijn' Vader, verkogt; die aan de schandelijkste overdaad was overgegeven; die met vrijgelatene slavinnen ontucht bedreef, en hierom door de *Zeden-Rechters* uit den Raad geweerd is; die door ANNIUS MILO, op overspel met FAUSTA, de dochter van LUCIUS SULLA, betrapt zijnde, door denzelven met riemen gegeesfeld, en niet dan na het betalen ener geld boete weder vrijgelaten is; die hierom de partij van den eerlozen CLODIUS, den vijand van MILO, en van CICERO, toegedaan was; die naderhand een der laagste afhangelingen van CAESAR geworden, door denzelven, na het te onderbrengen van POMPEJUS en deszelfs aanhang, tot de aanzienlijkste ereposten bevorderd, en zelfs over *Numidië* als Landvoogd (*Prætor*) gesteld is; die van dit zijn gezag het schandelijkst misbruik gemaakt, dat Wingewest tot zijne eigen verrijking uitgemergeld, en van dien roof naderhand te *Rome* een allerprachtigst huis gebouwd, en de schoonste tuinen, en lusthoven aangelegd heeft;

 kort-

kortom, die geheel met gruwelen en boosheden bedekt, een der snoodste wezens was, die in het tijdvak van het *Romeinsch* zedenbederf der menschelijke nature schande hebben aangedaan. Men zie hier over de woorden van den *Grammaticus* LENAEUS, te vinden in het Boek van SUETONIUS *de illust. Grammat.* 15. *pag.* 715. *edit. Græv.*; DIO CASS. Lib. XL. XLII. & XLIII. M. VARRO bij GELLIUS *noct. Att.* Lib. XVII. C. 18; een' oud Uitlegger van HORATIUS, doorgaands genoemd ACRON, die *Sat.* II. *Lib.* I. de woorden van ASCONIUS PEDIANUS aanhaalt; en nog anderen, b. v. LACTANTIUS, *Instit.* II. 12. FIRMIANUS, met de latere Schrijvers, PETRUS CRINITUS, *de Histor. at Orat. Latinis*, en G. J. VOSSIUS, *de Historicis Latinis.*

Hoewel het nu op zich zelf wel waar is, dat men bij het lezen van een' Schrijver, eigenlijk gesproken, met deszelfs zedelijk *Character* niets te maken hebbe, en alleen de zaken, die hij voorstelt, met de wijze, waarop zulks geschiedt, bij den Lezer in aanmerking moeten komen; zo blijft het aan den anderen kant niet minder onbetwistbaar zeker, dat de bewustheid van het Werk eens deugniets voor ogen te hebben, ons in deszelfs beschouwing niet weinig hindert, en den invloed verzwakt, welken hetzelve anders op ons zou kunnen hebben; — en zulks wordt sterker, naar mate zodanig een Schrijver (gelijk juist dit het geval bij onzen SALLUSTIUS is) meer de ondeugden van anderen ten toon stelt, en de waarde der deugd verheft. Het zal dus voor zulken mijner Lezers, die dit geheel menschelijk gevoel, bij het begin dezer aanmerking, in zich hebben bespeurd, niet onaangenaam zijn, te vernemen, dat 'er ook mannen geweest zijn van grote geleerdheid, en doordringend oordeel, die al het kwaad, het geen wij, volgens de opgenoemde Schrijvers, aangaande SALLUSTIUS opgegeven hebben, of ten minsten het grootste gedeelte deszelfs voor valsch en verzonnen houden, door de zul-

ken,

ken, die den welverdienden roem van onzen Schrijver benijdende, dien hebben zoeken te verkleinen, door zijn zedelijk *Character* te bezwalken. De geleerde GOTTLIEB CORTIUS geeft in de Voorrede voor zijne Uitgave van SALLUSTIUS het voornemen te kennen, 't welk hij gehad heeft, om ene Verdediging van dien Schrijver tegen het heirleger zijner beschuldigers gereed te maken, en daar te plaatsen: doch hij zegt daar van afgezien te hebben om de verkeerde oordeelvellingen van diegenen, welken aan de Uitleggers der Oude Schrijvers ene onverzetlijke begeerte toeschrijven, van het goede mateloos te vergroten, terwijl zij het kwade niet willen zien: evenwel verklaart hij, dat zij, die zo oordelen, zijne poging ter verdediging van SALLUSTIUS voorzeker aan ene andere oorzaak zouden toeschrijven, indien zij zich te binnen bragten, in welken tijd, en door wien alle die beschuldigingen verzonnen zijn. Jammer dus, dat, daar CORTIUS zo zeker van zijne zaak was, dat hij zelfs de opgenoemde oordeelvellingen in zijn geval niet vreesde, hij evenwel om dezelven zijn oogmerk niet heeft volvoerd. Die hoofd trekken zijner Verdediging, welken hij opgeeft, en uitvoerig wilde behandelen, geven niet te min gronds genoeg, om de meeste beschuldigingen voor verdicht te houden. Ik zal dezelven, zo kort mogelijk, doorlopen. De voornaamste bron dier beschuldigingen ligt in een Schimpschrift, het geen (volgens SUETONIUS, *l. l.*) LENAEUS op SALLUSTIUS gemaakt heeft, en waar in hij hem de schandelijkste namen, op ontucht en overdaad betrekkelijk, geeft. Deze LENAEUS nu was een vrijgelaten slaaf van CN. POMPEJUS, en haatte onzen SALLUSTIUS uit liefde voor zijnen Ouden Meester, van wien SALLUSTIUS (in zijne *Romeinsche Geschiedenis*, welke verloren is gegaan) gezegd had, dat hij *onbeschaamd*, en *eerloos* was. Hoe weinig Geschiedkundige zekerheid nu ene aantijging van dien aart hebbe, valt van zelf in het

het oog. De dankbaarheid van een' vrijgelaten slaaf jegens zijn' vorigen meester kan, en (mag men 'er bijvoegen) zal, bijna altijd, onbillijk worden jegens den genen, die hij meent, dat zijn' weldoener beledigd heeft. ASINIUS POLLIO, de Geschied-schrijver en Treurspel-dichter, aan wien *de eerste Lierzang* van *het twede Boek* van HORATIUS gericht is, heeft niet weinig bijgedragen, om de eer van SALLUSTIUS te bezwalken, zo wel ten aanzien van deszelfs zeden, als Schrijvers-roem. Doch daar het zeker is, dat de nijd dezen zo heeft doen spreken (gelijk wij ten aanzien van den roem van SALLUSTIUS, als Schrijver, straks zien zullen) zo is het ook niet onwaarschijnlijk, dat wij aan het getuigenis van dezen even zo weinig geloof moeten geven, als aan dat van LENAEUS. De plaatsen, te voren uit DIO CASSIUS aangehaald, zijn zeer ligt als bijvoegselen der Afschrijvers aan te zien, welken door de kwade mening, die 'er ten aanzien van SALLUSTIUS algemeen heerschte, vervoerd, het geen DIO van een' anderens ALLUSTIUS schreef, op den onzen toegepast, en, waar de naam van SALLUSTIUS voorkwam, 'er bij gevoegd hebben, *de Geschied-Schrijver*. Genoegzaam het zelfde is te denken van het Verhaal van ACRON, (of wie hij geweest mag zijn, die HORATIUS uitgelegd heeft), op onzen SALLUSTIUS toepassende, het geen van een' anderen door de Ouden verhaald is. De latere Schrijvers, die slechts blindelings het vorig gevoelen naschreven, komen verder in gene aanmerking. Daar en tegen doet het stilzwijgen van CICERO, die zekerlijk van SALLUSTIUS hier of daar wel zou gesproken, en denzelven scherp doorgehaald hebben, indien hij aan hem zulk een' vijand gehad had, als gezegd wordt, denken, dat onze SALLUSTIUS in den tijd van CICERO nog zeer jong, zeer onbekend, en dus een geheel andere geweest zij, dan die, waar van alle die boosheden verhaald worden.

(Want,

(Want, wat de *Redevoeringen* betreft, die op naam van CICERO en SALLUSTIUS gaan, en hunne verbitterde vijandschap zullen bewijzen; beide die Redevoeringen zijn, naar het oordeel der meeste Geleerden, niet van CICERO en SALLUSTIUS, maar van den een' of anderen *Declamator* (Leermeester in het houden van Redevoeringen); en waarlijk, men behoeft dezelven maar in te zien, en den stijl met dien van CICERO en SALLUSTIUS te vergelijken, en men zal aanstonds het kennelijkst onderscheid gewaar worden. Ook ten aanzien der *twee Brieven aan* CAESAR (verkeerdelijk *Redevoeringen* genoemd) *over het regelen van het Gemenebest*, moet men het zelfde oordeel vellen, offschoon vele Geleerden, waar onder DOUZA, en G. J. VOSSIUS, dezelven aan SALLUSTIUS toeschrijven). CICERO was anders de man niet, om zijne vijanden met stilzwijgen voor bij te gaan, voor al zo derzelver gedrag hem gelegenheid gáf, om hen op allerhande wijze ten toon te stellen. Dit hebben CLODIUS, PISO, ANTONIUS en andere schandvlekken van den *Romeinschen* Staat, nadruklijk ondervonden. (Zie de *Redev. van* CICERO *de herusp. resp.* — *Pro domo ad Pont.* — *in* VATINIUM. — *in* PISONEM. — *Philipp.* — en anderen). Maar in alle zijne Redevoeringen en Brieven is gene enkele plaats, waar van onzen SALLUSTIUS, als van een' vijand, gewag gemaakt wordt (*). Hier uit laat zich afleiden, dat de Opsteller der

(*) 'Er zijn zelfs, zo verre mij bekend is, maar twee plaatsen, waar CICERO van SALLUSTIUS spreekt, te weten, in de *Brieven aan zijn' Broeder* QUINTUS (Lib. III, ep. 4, 5.) CICERO was bezig met een Werk op te stellen, *over de beste inrichting van een Gemenebest, en over de Pligten van een' goed' Burger.* Hij wilde het in negen Boeken verdeelen, behelzende negen Samenspraken, gehouden tusschen AFRICANUS, LAELIUS en nog twee andere voorname mannen van vroeger tijd. (L. L. et *ibid.* II. 14. *ad* ATT. IV. 16.) Hij las,

der genoemde *Redevoeringen* van CICERO en SALLUSTIUS tegen elkanderen, ziende, dat het niet te verëffenen was, dat SALLUSTIUS een tijdgenoot van CICERO geweest zou zijn, en dat evenwel bij den laatsten volstrekt gene melding van den eersten gemaakt wordt, die gewaande vijandschap tusschen hen beiden verzonnen hebbe.

Daar

las, na de twee eerste Boeken volgens dit plan opgesteld te hebben, dezelven op zijn Landgoed te *Tusculum* aan enige Vrienden voor, waar onder SALLUSTIUS zich bevond. Deze raadde hem, liever zelve te spreken, dan anderen sprekende in te voeren, dewijl dit meer gewigt aan zijne woorden zou bijzetten; en te meer, daar hij geen droog, en *Speculatief Sophist* was, maar een *Oud-Consul*, die in de gewigtigste omstandigheden van den Staat ene aanzienlijke rol gespeeld had: het geen hij mannen van zo vroeg een' leeftijd in den mond legde, zou meer den schijn van een verdichtsel hebben: eindelijk ARISTOTELES had zelve gesproken, in zijne Boeken *over de Republiek, en den besten Burger.* Dit bewoog CICERO in de daad, om het plan van zijn Werk te veranderen, (*Vid. ad Q. Fratrem* III. 5.). Zo hier van onzen SALLUSTIUS werkelijk gesproken wordt, dan vervalt, wel is waar, mijne mening van zijn' later' leeftijd, maar ook tevens het gehele denkbeeld der vijandschap tusschen hem en CICERO. Zo wordt ook in den *Vierden Brief* van een' SALLUSTIUS gesproken, die wel in het bijzonder geval, daar vermeld, van het gevoelen van CICERO verschilde, maar die evenwel voor 't overige met hem verkeerde, en hem in zaken van gewigt met zijn' raad ondersteunde. Doch ik geloof, dat of de Afschrijvers zich in den naam bedrogen hebben, of dat deze een oudere SALLUSTIUS is geweest. Hoe het zij; deze plaatsen bewijzen niets tegen onzen Schrijver. Zou toch CICERO met hem hebben willen omgaan, en hem zijne Schiften ter beoordeling voorlezen; indien hij zich aan overspel, en wel zo openlijk, had schuldig gemaakt? Hoe men over het zeden-bederf dier tijden te *Rome* ook denke; het is zeker, dat CICERO een voorbeeld van reinheid ten dezen aanzien was, en zich door de verkering van zulk een losbandig mensch onteërd zou gerekend hebben.

Daar en boven betuigt SALLUSTIUS zelve, en niemand heeft hem daar in gelogenstraft, dat hij besloten had, *zijn' overigen leeftijd verre van enig bewind door te brengen*, (zie bladz. 4.); het geen volmaakt strijdig is met het verhaal, dat hij der partij van CAESAR toegedaan was, en daar door tot de hoogste ereposten bevorderd is geworden. Dit was wederom ene schone gelegenheid voor CICERO geweest, om zijn' vijand met de zwartste verwen te tekenen, die hij zeker niet ongebruikt zou gelaten hebben. Nog meer; SALLUSTIUS zegt (bladz. 4 en 5) *dat hij daarom te meer besloten had de Romeinsche Geschiedenis te schrijven, daar zijne ziel vrij was van hoop, vrees en* PARTIJDIGHEID. Hij zegt niet blotelijk, dat hij *onpartijdig schrijven zal*, maar dat hij *gene* PARTIJDIGHEID *gevoelde*. Dit nu komt weinig over een met de vijandschap, welke men hem tegen CICERO toeschrijft, daar deze in de ontdekking en verijdeling der Samenzwering van CATILINA, welke hij ging beschrijven, de hoofdrol gespeeld had, en SALLUSTIUS dus geheel niet *onpartijdig* ten aanzien van dezen zou geweest zijn. Doch het geheel Verhaal stemt met deze betuiging van *onpartijdigheid* volmaakt over een; en, ofschoon sommigen hebben menen op te merken, dat vele omstandigheden dier gewigtige gebeurenis, welken tot eer van CICERO verstrekken, en bij andere Schrijvers te vinden zijn, door SALLUSTIUS uit *partijdigheid* zijn voorbijgegaan; wij zullen in het vervolg dezer *Aanmerkingen* gelegenheid hebben de waarde of onwaarde dezer opmerking aan te tonen. Dat SALLUSTIUS later, dan CICERO, CAESAR en CATO, in het Bestuur geweest is, blijkt ook uit zijn Verhaal (Bladz. 62.), dat 'er BIJ ZIJN GEHEUGEN *twee grote mannen geweest zijn*, namelijk CAJUS CAESAR *en* MARCUS CATO; welke uitdrukking bij de *Romeinen* zo veel is, als of hij gezegd had, *in mijne jeugd*. Zo zegt CAESAR (Bladz. 54.), dat BIJ ZIJN GEHEUGEN *de Overwinnaar* SULLA *vele*

Bur-

Burgers had doen omkomen; nu is het zeker, dat CAESAR, bij de overwinning van SULLA, nog maar agttien jaren oud was. (Zie SIMSONII *Chronicon*, pag. 1466, 1486.)

Uit dit ter neder gestelde, het geen nog aanmerkelijk zou kunnen uitgebreid en vermeerderd worden (*), zal genoegsaam blijken, dat 'er vrij wat ter verdediging van onzen Schrijver, en met grond, te zeggen is. Doch al was alles waarheid, wat ten zijnen nadele gezegd wordt, dan nog is de waarde van zijn Werk niet te miskennen. Zijne tijdgenoten bewonderden hem reeds, en hij is door alle de volgende eeuwen, tot op dezen tijd toe, als een voorbeeld van onkreukbare waarheids-liefde, en van een' uitmuntenden schrijf-trant, aangezien, en be-

(*) Ik had het bovenstaande ter Verdediging van SALLUSTIUS reeds geschreven, toen mijn Vriend, de Geleerde H. BOSSCHA, mij onderrichtte, dat 'er ene Verdediging van het zedelijk *Character* van SALLUSTIUS voor handen was, geschreven door den beroemden WIELAND, en te vinden in deszelfs Werk, genaamd *Horazens Satiiren aus dem Lateinischen übersezt*, enz. *bladz* 57 *en volgg. in de Ophelderirg van V.* 48 *der tweede Satijre van het eerste Boek*, alwaar van een' zekeren SALLUSTIUS, als van een' razenden liefhebber der vrijgelatene slavinnen gesproken wordt; het geen op het gezag van den ongenoemden *Scholiast* van CRUQUIUS, op onzen SALLUSTIUS veelal is toegepast geworden. Ik heb, na het lezen dier verdediging, evenwel het geschrevene laten staan, gedeeltelijk (ik moet het bekennen) uit eigen-liefde, gedeeltelijk ook, dewijl ik van WIELAND in sommige opzigten verschil, *b. v.*, ten aanzien des leeftijds van SALLUSTIUS. Doch uit zucht voor de eer van mijn' Schrijver, en dewijl WIELAND's Verdediging alleen door die genen kan nagelezen worden, die het *Hoogduitsch* magtig zijn, heb ik besloten dezelve, vertaald, agter deze *Aanmerking* te laten volgen. Men houde in het oog, dat WIELAND's hoofd-oogmerk is, te bewijze, dat HORATIUS op de aangehaalde plaats onzen SALLUSTIUS niet bedoeld hebbe.

bemind geweest. Zijne waarheids-liefde is door niemand der Ouden in twijfel getrokken, maar in tegendeel door velen hoog-geroemd, zie onder anderen HIERONIJMUS *de locis Hebraicis*, ISIDORUS, die den eersten nagefchreven heeft, *Orig* Lib. XIII. c. 21. en AUGUSTINUS *de Civitate Dei*, Lib. I. c. 5. Ten aanzien van zijn' ftijl noemt hem VELLEJUS PATERCULUS, die zelve nog tot de goude eeuw der *Latijnfche* taal behoort, *den navolger van* THUCIJDIDES (Lib. II. 36. 2. pag 196. *ed. Ruhnk.*). TACITUS, die bij ons door de Overzetting van HOOFT met veel roem bekend is, geeft hem (*Annal.* Lib. III. c. 30.) den naam van *den uitmuntendften Schrijver der Romeinfche Gefchiedenis.* SENECA *de Rhetor* ftelt hem (Lib. IX. Decl. I.) in *kortheid* en *kragt* van uitdrukking nog boven den *Griekfchen* THUCIJDIDES, *zo dat men van den laatften, hoe kort en kragtig ook, evenwel nog hier en daar een woord zou kunnen afnemen, zonder den zin te fchenden, doch van* SALLUSTIUS *geen enkel woord, dan met verkragting van den zin.* De oordeelkundige QUINTILIANUS, wiens uitfpraken van zeer veel gewigt zijn voor den beöeffenaar der Welfprekendheid, verklaart (Lib. X. c. 1.), *dat hij geene zwarigheid maakt, om* SALLUSTIUS *aan* THUCIJDIDES, *en* LIVIUS *aan* HERODOTUS *gelijk te ftellen.* LIVIUS, zegt hij, (Lib. II. c. 5.) *moet door kinderen, maar* SALLUSTIUS *door meer gevorderden gelezen worden, als zijnde moeilijker om te verftaan.* Op andere plaatfen (Lib. IV. 2. & X. 1.), vermaant hij wel, dat men de *kortheid van den Sallustiaanfchen ftijl* niet moet *navolgen*, als zijnde *niet bevorderlijk aan de duidelijkheid*; doch hij leidt zelve de reden dier meerdere moeilijkheid of onduidelijkheid niet van den ftijl van SALLUSTIUS, maar van de *vadzigheid* en *onervarenheid* der *Lezers* af, en voegt 'er zelfs bij, dat, *wanneer de Lezer oplettend, en kundig is, niets volmaakter kan zijn, dan juist die kortheid.* Eindelijk berispt hij (Lib. III.

 c. 10.)

c. 10.) SALLUSTIUS over het *gebruiken* van *Inleidingen, die niets ter zake doen.* Over de gegrondheid dezer aanmerking zullen wij nader in 't vervolg fpreken, en merken nu maar alleen aan, dat deze berisping bewijzen kan, dat QUINTILIANUS niet blindelings met SALLUSTIUS is ingenomen geweest; en dat dezelve dus aan zijn' lof des te meer kragt bijzet. Deze getuigenisfen zouden met nog vele anderen vermeerderd kunnen worden, doch ik zal 'er niet meer aanhalen, dewijl de opgegevene, als van bevoegde beoordeelaars, volftaan kunnen. Ook heeft het onzen Schrijver niet ontbroken aan berispers, die zijn' ftijl *duister* genoemd, hem ene te grote zucht naar *oude woorden* toegefchreven, hem voor een' letterdief uitgemaakt hebben, die uit de boeken van den *Ouden* CATO, *Origines* genaamd (Zie NEPOS *in V.* CAT. 3.) zijne meeste uitdrukkingen *ontleend* heeft; en wat dies meer is. Hier over kan men in onze taal, en voor Lezers, die het *Latijn* niet verftaan, met geen goed gevolg alles aanvoeren, wat ter verdediging van onzen Schrijver te zeggen is; alleen zal ik, het geen voor den Nederlandfchen Lezer van nut kan zijn, kortelijk aanvoeren, terwijl ik dezulken mijner Lezers, die het *Latijn* verftaan, verwijze naar SENECA *den Rhetor*, Lib. IX. decl. I. SENECA *den Wijsgeer*, Epift. 114. AULUS GELLIUS, *Noct. Att.* Lib. IV. c. 15. X. 20. *et eod.* c. 26. en SUETON. *de claris Gramm.* 15. pag. 715. *ed Græv.* LIVIUS, die onzen Schrijver voor een' *mislukten navolger van* THUCIJDIDES verklaart, was, volgens de aangehaalde plaats van SENECA *den Rhetor*, zeer *onbillijk*, ten aanzien van SALLUSTIUS, en berispte denzelven, alleen om *boven hem gefteld* te worden. ASINIUS POLLIO was, volgens de aangehaalde plaats van AULUS GELLIUS, (waar by gevoegd moet worden SUETON. *de claris Gramm.* 10. p. 711.) even als LIVIUS, ten uiterften onbillijk jegens SALLUSTIUS, zo dat hij in zeker Boek met opzet den ftijl deszelven als te ge-

kun-

kunsteld afschildert, met geen ander oogmerk, dan om daar door zelve in roem te stijgen. Het oordeel dezer beide Schrijvers, die tegen hunnen groten Voorganger te zeer opzagen, dan dat zij durfden hopen, hem immer in roem te zullen evenaren, zou, ook dan, wanneer wij niets van SALLUSTIUS overig hadden, niet genoegsaam moeten gerekend worden. om ons kleine denkbeelden van deszelfs verdiensten als Schrijver in te boezemen, daar het toch maar al te zeer met den aart der menschelijke natuur overëenkomt, dat iemand den roem des genen met nijdige ogen aanziet, en, ware het mogelijk, tracht te verminderen, die hij vreest, dat zijne verdiensten verduisteren zal. Van gene andere menschen is dit meer waar, dan van Schrijvers, of in het algemeen van hun, die door de gaven van hunnen geest pogen uit te munten. De overweging hier van deed zeker den schranderen CORNELIUS NEPOS (*in vitâ* TITI POMPONII ATTICI, c. 5.) het als ene zonderlinge, en *allermoeilijkste* zaak aantekenen, dat ATTICUS de twee Redenaren HORTENSIUS en CICERO, door zijne Vriendschap met beiden, zo eensgezind met elkanderen wist te doen omgaan, dat *zij, die zo zeer om roem wed-ijverden, elkanderen niet benijdden, noch beknibbelden.* Daar dus deze overhelling tot nijd maar al te wezenlijk is; hoe veel te minder geloof verdient dan nog de uitspraak van LIVIUS en ASINIUS POLLIO, daar de Schriften van SALLUSTIUS voor ieder' bevoegd Rechter de beste wederlegging hunner beschuldiging uitmaken. Om den Nederlandschen Lezer enigszins in staat te stellen, van zelve te oordelen, zal het hier niet ondienstig zijn, ene plaats uit GELLIUS (*Noct. Att.* IV. 15.) in te voegen: „ De schoonheid van den *Sallustiaanschen* stijl, „ en zijne zucht om nieuwe woorden te verzinnen, zijn „ veelal voorwerpen van benijding geweest; en vele „ mannen, van geen middelmatig vernuft, hebben ge„ tracht de meesten zijner uitdrukkingen te berispen,

 „ en

„ en te bevitten; welke poging voor het grootste gedeelte een bewijs van onkunde, of kwaadaartigheid is. „ Sommige uitdrukkingen schijnen evenwel berispenswaardig te zijn; bij voorbeeld ene plaats in de *Geschiedenis van* CATILINA, welke den schijn heeft, als of zij onoplettend geschreven is. De woorden van SALLUSTIUS zijn dezen (*.): „ *En hoewel geenszins een gelijke roem den Schrijver, en den Held beloont, ben ik voor mij evenwel van oordeel, dat het te boek stellen van gebeurenissen en daden boven alles* MOEILIJK (arduum) *is: voor eerst, om dat de woorden evenredig moeten zijn aan de zaken; vervolgens, om dat zeer velen de berisping van wandaden aan kwaadwilligheid en nijd toeschrijven; en in de vermelding der grote dapperheid, en roem der braven, dat gene, wat zij voor zich zelven ligt om uit te voeren achten, gunstig aannemen: maar al, wat boven* HUNNE *kragten gaat, als onwaar en verdicht aanzien.*" „ Hij wil, zeggen zij, de redenen opgeven, waarom het te *boek stellen van gebeurenissen en daden*, hem *moeilijk* (*arduum*) voorkomt; en in plaats daar van, begint hij te klagen. Want het kan gene oorzaak der *moeilijkheid* van het geschied-schrijven zijn, dat de Lezers het geschrevene ongunstig uitleggen, of voor onwaar houden. Hij had derhalven, volgens hen, veeleer van zijn werk moeten zeggen, dat het aan verkeerde opvattingen onderhevig was, dan het *moeilijk* (*arduum*) te noemen, om dat het geen *moeilijk* (*arduum*) is, van zich zelven zo is, niet door de verkeerde denkbeelden van een' ander. Dit zeggen die nijdige berispers. Maar SALLUSTIUS gebruikt het woord *arduum* niet alleen in den zin van *moeilijk*, maar ook daar voor, het geen de *Grieken* δυσχερὲς of χαλεπὸν noemen, het welk niet alleen *moeilijk*, maar ook *lastig*, *verdrietig*, *onhan-*

(*) Zie Bladz. 3.

„ *handelbaar* (*) betekent. De betekenis dezer woor„ den komt zeer wel met de mening van SALLUSTIUS „ in de bovenaangehaalde plaats overeen." — Naauwlijks zal het nodig zijn te herinneren, hoe niets betekenend de beschuldiging van LENÆUS is, als of SALLUSTIUS de *Origines* van CATO zou geplunderd hebben, daar die man, door blinden haat vervoerd, minder met de waarheid, dan met zijne wraak-zucht geraadpleegd heeft.

VERDEDIGING VAN HET ZEDELIJK CHARACTER VAN SALLUSTIUS, NAAR HET HOOGDUITSCH VAN WIELAND. (†)

Behalven TORRENTINUS zijn alle mij bekende Uitleggers van mening, dat die SALLUSTIUS, welken HORATIUS hier van ene, aan razernij grenzende, zucht voor de *Nijmphen uit de twede Classe* beschuldigt, geen ander zij, dan de beroemde *Geschied-Schrijver* CAJUS SALLUSTIUS CRISPUS. Deze, ook door de Levens-Beschrijvers van SALLUSTIUS aangenomen mening heeft geen' vaster' grond, dan 1) het enkel voorgeven van den *Scholiast van* CRUQUIUS in zijne noot op de woorden: *tutior at quanto*, &c. 2) De omstandigheid, dat men geen' ander' SALLUSTIUS kent, op wien deze plaats zou kunnen toegepast worden; en 3) het algemeen heerschend vooroordeel tegen de zeden des *Geschied-Schrijvers* van dezen naam.

De

(*) Ten naasten bij, zo als wij in het Nederduitsch zeggen, *ondankbare moeite*.

(†) Zie Bladz. 160. in de noot.

De eer en de naroem van een' voortreflijken Schrijver is, naar mijn begrip, ook dan, wanneer hij 'er zelve geen belang meer bij heeft, voor de menschheid gene onverschillige zaak. Zij is, om zo te spreken, *een onvervreemdbaar depositum* (*), *welks bewaring aan de billijkheid en zorg der nawaereld toevertrouwd is;* en daar het van de oudste tijden af bij alle Volken voor ene misdaad tegen de menschelijkheid aangezien is, het gebeente van een' gestorvenen te mishandelen, of deszelfs asche te verontrusten; hoe veel te meer is het onedel en wreed, den naroem van een' man, wiens verdiensten aan de waereld nog immer voordduren, door schending van deszefs zedelijk *Character*, het geen hij zelve niet meer verdedigen kan, te bezoedelen? — Het zij mij dus geoorloofd, de deugdelijkheid der gronden te onderzoeken, waarop de mening steunt, dat CAJUS SALLUSTIUS CRISPUS, die zich door zijn' CATILINA en JUGURTHA als een' *Geschied-Schrijver* heeft doen kennen, aan wien QUINTILIANUS in de *Historische* kunst boven THUCIJDIDES den voorrang geeft, die SALLUSTIUS zij, van wien op deze plaats van HORATIUS gesproken wordt. Dat de eerste grond, namelijk het enkel, onbewezen voorgeven van een' onbekenden *noten-maker*, op de weegschaal der oordeel-kunde geen gewigt hebbe, behoeft geen verder bewijs. Het valt van zelf in de ogen. Een getuige, wiens geloofwaardigheid wij niet onderzoeken kunnen; wien men zelfs niet vragen kan, *hoe hij heet? hoe oud? en hoe hij aan zijn getuigenis gekomen zij?* — Zulk een getuige is even zo veel, als in 't geheel gene (†). De twe-

(*) Dat is *pand.* Ik behoude hier, en vervolgens de door WIELAND gebruikte *Onduitsche* woorden, om het *naïve* te bewaren, het geen door derzelver gebruik aan deze Verdediging eigen is; waar door zij namelijk het uiterlijke van ene *Pleitmemorie* IN FORMA verkrijgt.

(†) Het gering gezag van dezen *Scholiast* is onder de Geleerden

twede grond heeft geen meer gewigt. Men kent slechts twee SALLUSTIUSSEN in den tijd, waarin HORATIUS leefde: den *Schrijver*, die, voor dat hij in zijne *beroemde tuinen*, en in zijne schone *Tiburtinische Landhoeve*

den ene tamelijk uitgemaakte zaak. Als een voorbeeld, met welke onoplettendheid zijne *Scholiën* neêrgeklad zijn, wil ik alleen *dit* bijbrengen, dat hij zeer stout verzekert, dat de *Lierzang* van HORATIUS aan CAJUS SALLUSTIUS CRISPUS, aan den Geschied-Schrijver gericht is, daar deze toch toen reeds lang gestorven was. Want dat deze *Lierzang* niet voor het jaar 734, na het stichten van *Rome*, kan geschreven zijn, blijkt uit het Vers, *redditum Cyri solio Phraâtem*. (V. MASSON. *Vita Horat.* p. 303.) Daar en tegen viel de dood van den *Geschied-Schrijver* SALLUSTIUS voor in het jaar 719, en dus ten minsten 19 jaren eer, dan HORATIUS ene *Lierzang* aan hem zou geschreven hebben. Welk geloof kan zo een onkundig en onoplettend *Commentator* (*Uitlegger*) verdienen? WIELAND.

Ik voor mij zou liever met CORTIUS, om de te voren aangehaalde redenen, van gevoelen zijn, dat de *Scholiast* hier niet dwaalt, en dat derhalven onze SALLUSTIUS wel degelijk de zelfde is, aan wien HORATIUS ene *Lierzang* geschreven heeft. Immers laat zich, uit de door mij opgegeven bepaling van den leeftijd onzes Schrijvers, ligt berekenen, dat dezelve bij de herstelling van PHRAATES op zijn' troon niet veel ouder dan 50 jaren moet geweest zijn, daar dezelve niet langer dan 37 jaren na het *Consulaat* van CICERO gebeurd is. (Vid. SIMSON. *Chron.* p. 1506 & 1546.) Ik zeg dit alleen, om dat WIELAND zich, niettegenstaande zijne goede mening van SALLUSTIUS, evenwel ten aanzien van deszelfs leeftijd, mijns oordeels, bedriegt, en zich daar door zijne Verdediging moeilijker maakt, dan dezelve anders zijn zoude; gelijk wij nader zien zullen. De geringheid van gezag van den *Scholiast* blijft niet te min dezelfde, daar hij dwaas genoeg is geweest, van HORATIUS aan denzelfden man ene *Lierzang* te doen schrijven, met loftuitingen over deszelfs gematigd gebruik der rijkdommen, van wien de Dichter op die zelfde plaats, waar bij de *Aanmerking* van WIELAND geschreven is, als van een' verachtelijken Wellusteling zou spreken.

ve eenzaam ging leven, om zich in ene edel bestede rust aan den dienst der *Historische Muse* te wijden, *Gemeensman*, *Quæstor*, *Prætor*, en *Landvoogd* van *Numidië* geweest was; en deszelfs *Zusters-Zoon*, van denzelfden Naam, wien hij als kind aangenomen heeft, die, na het getuigenis van TACITUS (*Annal.* III. c. 30.), zolang MÆCENAS leefde, de naaste aan denzelven, en na deszelfs dood de eerste in de gunst, en het naauwst vertrouwen van AUGUSTUS en LIVIA was, en aan wien de *twede Lierzang* van het *twede Boek* van HORATIUS gericht is (*). Het geslacht der SALLUSTIUSSEN was uit de kleine *Sabijnsche* bevoorrechte Stad *Amiternum* afkomstig, en vóór deze beide SALLUSTIUSSEN zonder eni-

(*) Wanneer men de betuiging van HORATIUS in de aangehaalde *Lierzang*, namelijk dat SALLUSTIUS de deugd van een juist gepast gebruik der rijkdommen bezat, vergelijkt, met het geen TACITUS, op de door WIELAND aangehaalde plaats, van het *Character* des aangenomen Zoons van onzen SALLUSTIUS getuigt; dan ziet men klaarblijklijk, hoe ongepast het zij, den jongeren SALLUSTIUS voor den man te houden, aan wien HORATIUS schrijft. Immers dezelve was, volgens TACITUS, door *weelde* en *overdadige pracht* bekend. Men zou dus aan HORATIUS de verachtelijke laagheid moeten toeschrijven, van *weelde* en *overdadige pracht*, een *matig gebruik van schatten* te noemen, om een' magtigen Wellusteling te vleien; het geen mij ongerijmd voorkomt, te meer, daar het eigenbelang van den Dichter 'er niet bij in het spel schijnt te komen, naardien hij aan de vriendschap van MAECENAS genoeg had, zonder die van deszelfs mededinger naar de gunst van AUGUSTUS nodig te hebben. Veel gepaster is het daar en tegen, aan den *Geschied-Schrijver* te denken, daar de trekken, waar mede HORATIUS de inhaligheid en gierigheid afschildert, volmaakt overeenstemmen met die, welken onze SALLUSTIUS aan die ondeugden geeft, en van dezelven als ontleend schijnen. Men zie Bladz. 10 en 11, en vergelijke daar mede de woorden van HORATIUS: *De Waterzucht neemt toe door het drinken, en wordt niet verzadigd.* Ik zal niet nodig hebben aan te merken, dat dit een Dichterlijk beeld der Hebzucht is.

enige vermaardheid; hoewel de *Altdorffche Profesfor* MOLLER in zijne, in 't jaar 1684 uitgegevene *Verhandedeling, de* CAJO SALLUSTIO CRISPO, zonder enig bewijs, voorgeeft, *Salluftiorum gentem Romæ fuisse quondam amplisfimam* (*). Het is te vermoeden, dat het zelve in dezen tijd niet zeer talrijk was: intusfchen blijft het toch mogelijk, dat de *Gefchied-Schrijver* SALLUSTIUS nog een' ander' bloedverwant had van denzelfden naam, die zich door zijn fpoorloos gedrag alleen bekend gemaakt heeft, en wien, daar hij van den kant des goeden naams niets te verliezen had, HORATIUS dus zo veel te minder behoefde te verfchonen. Dit is, wel is waar, ene enkele gisfing; maar, hoe veel of hoe weinig men dezelve ook wil laten gelden, het blijft altijd zeker, dat zich daar uit, „ *dewijl de hier bedoelde* SALLUSTIUS *niet van elders bekend is*," niet bewijzen laat, dat noodwendig de *Gefchied-Schrijver* SALLUSTIUS bedoeld zij.

Het is dus nog alleen te onderzoeken, waarop de derde grond, namelijk het *algemeen* vooroordeel tegen het zedelijk *Character* des *Gefchied Schrijvers*, ruste. Ik noem het *algemeen*, dewijl, behalven CORTIUS alleen (die zich door ene *voortreflijke uitgave* aan deszelfs Werken verdienftelijk gemaakt, en ene verdediging van deszelfs zeden in den zin gehad, maar niet uitgevoerd heeft) alle Oudere en nieuwere *Levens-befchrijvers*, zelfs MOLLER, VOSSIUS en LE CLERC (om van derzelver *affchrijvers* niet te fpreken) hem eenftemmig als een mensch van de fchandelijkfte zeden, en het flechtst zedelijk *Character* affchilderen. Bij zulke omftandigheden konde het wel, daar het hier om zijne *reftitutio in integrum* [gehele herftelling in eer] te doen is, nodig zijn, het *Proces* van nieuws af te *inftruëren*, en-

(*) Dat het Geflacht der SALLUSTIUSSEN voorheen te *Rome* zeer aanzienlijk was geweest.

en voor alle dingen de *Geloofwaardigheid* der *Getuigen*, die men tegen hem laat optreden, en derzelver *Verklaringen*, die men tot nog toe op hun enkel woord liet gelden, en voor *waarheid* nazeide, enigszins ſcherper te onderzoeken.

Het is ongerijmd, als nieuwere *Levens-beſchrijvers* van SALLUSTIUS zich op een' POMPONIUS LAETUS beroepen, die 1600 jaren later dan SALLUSTIUS leefde, en zelfs een bloot *Compilator* [overnemer uit andere Schrijvers] was. Even zo min kan men den *Declamator* [opſteller van Redevoeringen] LACTANTIUS voor een' getuige gelden laten, hoewel hij ſlechts 460 jaren later in de waereld kwam; vooral, daar zijn uitval tegen de zeden van SALLUSTIUS op gene bijgebragte, veel minder bewezene *daadzaken* ſteunt, maar de dingen, die men 'er door bekragtigen wil, reeds als *notoir* [zeker] vooronderſtelt (*); — ene omſtandigheid, die geenszins mijnen *Cliënt* tot *præjudice* [nadeel] verſtrekken kan, daar wij ſpoedig bevinden zullen, hoe weinig achting die genen verdienen, die zijne ſlechte *reputatie* veroorzaakt hebben. HORATIUS kan niet als getuige optreden, dewijl nog eerst bewezen moet worden, dat hij [in zijn *Hekeldicht*] van SALLUSTIUS den *Geſchied-Schrijver* ſpreekt;

(*) Quod non fugit hominem nequam SALLUSTIUM, qui ait: *ſed omnis nostra Vis in animo et corpore ſita est; animi imperio, corporis ſervitio magis utimur.* Recte, ſi ita vixisſet, quemadmodum locutus est. Servivit enim fœdisſimis voluptatibus, ſuamque ipſe ſententiam vitæ pravitate disſolvit. LACTANT. *Inſtit.* II. 12. WIELAND.

Dit was niet onbekend aan den ondeugenden SALLUSTIUS, die zegt: „ maar alle onze Vermogens zijn in ons lighaam, en „ in onze ziel gelegen, welke laatſte ons beſtuurt, terwijl het „ lighaam meer dienstbaar is." [Zie Bladz. 1.] Goed, zo hij zo geleefd had, als hij geſproken heeft. Want hij is een ſlaaf geweest der afſchuuwlijkſte wellust, en heeft zijn eigen gezegde door zijn ſlecht levensgedrag kragteloos gemaakt.

ſpreekt; en zijn *Scholiast* bewijst niets, gelijk wij reeds gezien hebben. Dezen derhalven, zo als billijk is, afgerekend, blijven *vier getuigen* over, die wij nog te onderzoeken hebben, en op wier *verklaringen* al het kwaad, 't welk van SALLUSTIUS gezegd wordt, ſteunt. Het zijn, 1) de beroemde MARCUS TERENTIUS VARRO, wiens trouw en *crediet* voor het enige *factum* [daadzaak], het geen tegen de zeden van SALLUSTIUS aangevoerd kan worden, borg moeten ſtaan., 2) DIO CASSIUS, die in het 40ſte *Boek* zijner *Romeinſche Geſchiedenis* verhaalt, dat SALLUSTIUS door de *Zeden-Rechters* APPIUS CLAUDIUS PULCHER en LUCIUS PISO wegens door hem zelven bekende Echtbreuk uit den Raad geſtoten is. 3) Een zekere LENAEUS, die een *Paskwil* tegen SALLUSTIUS geſchreven heeft, waar uit nog enige *bloempjes*, tot ene proef, overig zijn. En eindelijk 4) de *onbekende Schrijver* van ene, onder CICERO's naam omlopende, *Declamatio in* SALLUSTIUM.

De *Anecdote*, die op de geloofwaardigheid van VARRO ſteunt, was in zijn' *Tractaat* PIUS of DE PACE te lezen, het geen niet meer voorhanden is. Maar GELLIUS, een Geleerde uit den tijd van den Keizer MARCUS ANTONINUS, heeft dezelve daar uit afgeſchreven, en in zijn, onder den naam van *Attiſche Nachten* bekend, Mengelwerk ingevoegd, alwaar zij het kleine 18*de Capittel* van het 17*de Boek* uitmaakt. Zij luidt daar: „ dat CAJUS SALLUSTIUS, de namalige *Geſchied-Schrijver*, door ANNIUS MILO *in flagranti* [op heter daad] betrapt geworden, en na ene duchtige geesſeling niet anders, dan tegen betaling van ene grote ſom, 'er levend afgekomen is." Ik heb te veel achting voor een' man, als VARRO (*), en de misſtap,

(*) Het is niet uit gebrek aan achting voor VARRO, maar om

ſtap, die daar door op de rekening van onzen SALLUSTIUS komt, was toen ter tijd ene te gewone zaak, dan dat ik aandrang gevoelen zoude, om dezelve in twijfel te trekken. Men hore ſlechts, het geen, met genoegſamen *Hiſtoriſchen* grond, tot vermindering zijner ſchuld te zeggen is. De Gemalin van MILO, van welke hier geſproken wordt, was de ſchone FAUSTA, de waardige Dochter van den *Dictator* SULLA; ene *Dame*, die in hoogheid van geboorte niemand boven zich, en in ongebondenheid, gelijk in ſchoonheid, weinigen hares gelijken had. FAUSTA was gene vrouw, wier deugd de wenſchen eens minnaars in den weg ſtond; en, hoewel ene *matrone* van den eerſten rang, was zij egter, wat hare uitſporigheid betreft, weinig beter, dan ene — *togata* (*). Onder de *Romeinſche* Jongelingen voor

om der waarheid wille, dat ik aan de echtheid van dit Verhaal, vooral ten aanzien van het deel, 't welk onze SALLUSTIUS gezegd wordt daar in gehad te hebben, twijfel. Voor eerst, dewijl ANNIUS MILO hier ene rol ſpeelt, die geenszins met het denkbeeld overëenkomt, het geen wij van hem uit de ſchriften van den, vooral ten dezen aanzien, deugdſamen CICERO hebben; en ten tweden, dewijl GELLIUS zeer ligt, door het gewoon gevoelen misleid, op onzen SALLUSTIUS kan hebben toegepast, het geen door VARRO van een' anderen verhaald werd. Immers kan het niet bepaald worden, of wel de nadere aanwijzing, welke SALLUSTIUS bedoeld zij, van VARRO zelven, of ſlechts een bijvoegſel van GELLIUS zij: — het laatſte is uit den toon van GELLIUS veel eer te denken. Op deze, niet ongegronde, veronderſtelling heeft men de gehele volgende, meer vernuftig uitgedachte, en naar het zeden-bederf, 't geen toen te *Rome* heerschte, berekende, dan ware *verſchoning* van SALLUSTIUS, voor deszelfs naroem niet nodig.

(*) Ene *togata* betekent hier, op gezag van den *Scholiast* van HORATIUS (ad Sat. I. 2. 63 & 82) ene *hoer*, of ene *matrone*, die, na door haren man om overſpel verſtoten te zijn, in plaats van de *Stola* (het kleed der getrouwde vrouwen) ene *toga*, ten teken harer ſchande droeg.

voor welken zij hare netten ſpande, had ook de jonge SALLUSTIUS het ongeluk, daar in hangen te blijven. Ik wil hem, hoewel ik zijne verdediging ondernomen hebbe, voor geen' *kuiſchen* JOSEPH uitgeven. Hij liep niet weg, toen de ſchone FAUSTA naar zijnen mantel greep. Maar welk jong *Romein* van ſtand in den toenmaligen tijd zou weggelopen zijn? Kortom, SALLUSTIUS werd door MILO verrast, en moest met zijn' rug en met zijn vermogen boeten. Vermoedelijk ſteunt het verwijt, 't welk hem in de bekende *declamatie* gedaan wordt, „ dat zijn Vaderlijk vermogen reeds in zijne vroege jeugd een offer zijner uitſporigheden geworden was," alleen op dit voorval. Maar ieder billijk-denkend Lezer mag oordelen, wie van beiden met eeuwige ſchande gebrandmerkt zij; de Jongeling, welke voor de verleidende bekoorlijkheden ener FAUSTA bezwijkt? Of een man van den eerſten rang in *Rome*, die zich voor de ſchending van zijn huwelijks-bed met klinkende munt betalen laat, en een', in het net gevallen, ongelukkigen noodzaakt, zijn leven, of wat hem even zo lief was, met het grootſte deel van zijn toekomſtig erfgoed vrij te kopen? De vlek, welke SALLUSTIUS door deze gebeurenis, en (gelijk ik niet twijfele) door andere buitenſporigheden van dit ſoort, in zijne jeugd zich aanwreef, was hem bijna met alle jonge, en met vele oude *Romeinen* van zijn' ſtand gemeen. Het zou om die reden zeer dwaas zijn, zijne *Wering uit den Raad* op rekening zijner zeden te ſtellen, en zich te verbeelden, dat hij (zo als hij in het *Paskwil* van LENAEUS genoemd wordt) een *monſter van ondeugden* moet geweest zijn, dewijl de *Zeden-Rechters* APPIUS en PISO hem, onder voorwendſel van zijn losbandig leven, uit den Raad geſtoten hebben. Dit laatſte gebeurde in het jaar 702 na het bouwen van *Rome* (*); en wie de toenmalige *Romeinſche* om-

(*) Over het getuigenis van DIO CASSIUS ten aanzien dezer

omstandigheden enigszins naauwkeuriger uit de Geschiedenis kent, zal het niet onwaarschijnlijk vinden, dat de ware reden, waarom het geschiedde, niet in den groten ijver eens, zelven zo berispelijken mans, gelijk APPIUS (*) voor de zuiverheid der zeden, in zulk ene *sentina malorum* [broeinest van ondeugden], als het toenmalig *Rome* was, maar in den haat der partij van MILO en CICERO tegen hem te zoeken zij. De zaak hangt, dunkt mij, zo te samen. De twist tusschen POMPEJUS en CAESAR om de opperheerschappij was nu nabij aan de laatste beslissende uitbarsting; maar verscheiden jaren te voren had dezelve inwendig in het Gemenebest gesmeuld, en geheel *Rome* was in de partijen dezer twee grote mannen verdeeld. Want de *Heren*, die den naam willen hebben, dat zij het alleen met de partij van het Gemenebest hielden, waren op de zijde van POMPEJUS. MILO en CICERO, beiden van de laatste partij, waren door grote verpligtingen, welken de laatste aan den eersten had, zeer naauwe *Staatkundige Vrienden* geworden; en tusschen hen en CLODIUS, een ijverig aanhanger van CAESAR, had ene dodelijke vijandschap geheerscht, van welken CLODIUS het offer werd. MILO, een zeer *brutaal* sterveling (†), vermoord-

zer zaak, heb ik reeds te voren mijne gedachten (in navolging van CORTIUS) opgegeven. SALLUSTIUS moet toen naauwlijks 14 jaren oud zijn geweest.

(*) Men zie hier over *Epist. ad Div.* VIII. 12. & 14.
WIELAND.

(†) Ter gunste van SALLUSTIUS, die bij WIELAND nu eenmaal de vijand van CICERO en MILO is, moet MILO zeer slecht, en CLODIUS alleen een ijverig voorstander van CAESAR worden. In zo vele tegenstrijdigheden, en *historische* onwaarheden vervalt men, wanneer men niet aanneemt, dat onze SALLUSTIUS een ander zij, dan de betrapte minnaar van FAUSTA, en de uit den Raad geweerde SALLUSTIUS! Waar WIELAND gelezen heeft, dat SALLUSTIUS, ten tijde van het

moordde hem, terwijl zij op de *Via Appia* [*Appischen Weg*] elkanderen ontmoetteden, in denzelfden tijd, dat hij, MILO, door de partij van POMPEJUS met alle kragten onderfteund, en door CLODIUS en de gehele partij van CAESAR op alle mogelijke wijze gehinderd, naar het *Confulaat* ftond. MILO had zijn' tijd tot deze Heldendaad niet flechter kunnen kiezen; want juist toen was SALLUSTIUS, die beiden, zijn' rug, en zijne beurs op hem te wreken had, *tribunus Plebis* [*Gemeensman*]; en daar hij zich, uit kragt van zijn Ambt aan het hoofd des Volks bevond, en daar en boven door de *Cæfariaanfche* partij onderfteund werd; zo kon het *Crimineel Proces*, het geen om den moord van CLODIUS tegen MILO gevoerd werd, ondanks alle de aangewende pogingen van CICERO, niet anders, dan ongelukkig voor hem uitvallen. Doch SALLUSTIUS had zich door de rol, die hij in deze zaak gefpeeld had, alle vijanden van CLODIUS en CAESAR, en alle vrienden en *Creäturen* van CICERO en POMPEJUS tot vijanden gemaakt; en, naauwlijks was zijn *Gemeensmanfchap* geëindigd, of zij lieten hem, bij de eerfte gele-

het *Crimineel Proces* van MILO, *Gemeensman* geweest is, verklaar ik niet te weten. Integendeel leert de Gefchiedenis, dat POMPEJUS mede heeft bijgedragen, tot de veroordeling van MILO (VELL. PAT. II. 47.), en dat de braafste *Romeinen* den dood van CLODIUS als een geluk voor het Gemenebest befchouwden. MARCUS BRUTUS hield dit ftaande in ene Redevoering, die hij ter verdediging van MILO fchreef en uitgaf (ASCON. *in argum. Orat. pro* A. MILONE). CATO, die een der Rechters was, gaf, niet tegenftaande de overige Rechters bij gefchrifte, naar gewoonte, hunne ftem uitbragten, de zijne mondeling ten voordele van MILO uit, „ het geen (gelijk VELL. PAT. zegt, II. 47.) indien het vroeger gefchied was, zeker niet zou nagelaten hebben, vele anderen ten voordele van MILO te doen ftemmen, en bekennen, dat 'er een Burger omgebragt was, die boven alle anderen fchadelijk voor het Gemenebest, en een vijand van alle braven was."

legenheid die zich daar toe aanbood, de werking van hunnen haat gevoelen. APPIUS PULCHER, die in het jaar 703, na de stichting van *Rome*, *Censor* [Zeden-Rechter] werd, had juist toen de vriendschap van CICERO in zijne eigen belangen nodig; CICERO en alle vrienden van MILO waren op SALLUSTIUS verbitterd; hoe waarschijnlijk is het derhalven, dat — in een' tijd, waar in te *Rome* alles door *Kabalen* geschiedde, en bijzondere neigingen en oogmerken de ware springveêren van alle openlijke handelingen waren, ook de Verstoting van SALLUSTIUS uit den Raad, het werk van ene diergelijke *Kabaal* geweest is? Altijd blijft het belagchelijk, zich te verbeelden, dat zijn ergerlijk levensgedrag hem dezen smaad veroorzaakt hebbe. De toenmalige *Romeinen* waren wel de menschen, om zich aan zo iets te ergeren! En wat zou van den Raad geworden zijn, indien men die allen had willen uitzetten, die in dit opzigt strafbaar waren? (*).

Na 't geen ik van de oorzaken, waar door SALLUSTIUS zich den haat der *Pompejaansche* partij had op den hals gehaald, gezegd hebbe, is het geenszins wonder, dat *een vrijgelatene van* POMPEJUS (die na

(*) Deze gehele schrandere verzinning vervalt, wanneer men weet, dat CICERO in het genoemd jaar 703, of naar *Cilicië* als Landvoogd vertrokken is (vid. SIMSON. Chron. pag. 1521.), of uit dezelve naar *Rome* is weêrgekeerd (*Voyez* MIDDLETON, *Histoire de* CICERON, III. 77, & *suiv.*), zonder evenwel voor het volgend jaar daar in een' voet te zetten. De verbanning van een enkel persoon uit den Raad kon buiten dien in de gewigtige aangelegenheden van dat tijdstip gene zaak van enig gewigt zijn. Nog minder klemt de redenering van WIELAND, wanneer men ziet, dat CICERO toen zijn uiterste best heeft gedaan, voor eerst, om zich buiten de burger geschillen te houden, en ten tweden, om de aanhangelingen van POMPEJUS, en POMPEJUS zelven, tot den Vrede aan te manen. (*Epist. ad.* ATT. VII. 3. 5. 6. 7. & 14).

na den dood van zijn' Meester voor Schoolmeester te *Rome* speelde, en het voor pligt jegens de *pios manes* [dierbare nagedachtenis] van denzelven hield, haar aan ene beledigende uitdrukking te wreken, die SALLUSTIUS ten aanzien van POMPEJUS ontvallen was.) dat deze man, zeg ik, LENAEUS genaamd, een *Paskwil* tegen hem schreef, waar in hij hem met scheldnamen overlaad, die alleen uit den mond of uit de pen van *zo laag* een mensch komen konden. Niets anders is hier te bewonderen, dan hoe men nog heden, na zo vele eeuwen, om het armhartig genoegen te hebben, om van een' man, als SALLUSTIUS, kwaad te spreken, zich op de *overblijfselen* van een *Paskwil* van zulk een' *Furcifer* [Boef] beroepen kan.

Wat eindelijk de bekende *Redevoeringen van* SALLUSTIUS *tegen* CICERO, en *van* CICERO tegen SALLUSTIUS betreft, die onder den naam van den enen en den ander' gewoonlijk agter de uitgaven hunner Werken, gevoegd worden; zo is het onder de Geleerden uitgemaakt, dat zij, ondanks den nagevolgden stijl, deze beroemde namen valschelijk aan het voorhoofd dragen. Beiden zijn den edele mannen, aan wien men ze toegeschreven heeft, geheel onwaardig; zij zijn naauwlijks eens *Romeinschen Karren Schuivers* uit die tijden waardig: en al konde men geloven, dat SALLUSTIUS en CICERO, 't geen zij den Raad en zich zelven schuldig waren, zo geheel hadden kunnen vergeten; wie kan zich verbeelden, dat de Raad gedulds genoeg zou gehad hebben, zulke lage, en geheel niet den Staat betreffende, smaadredenen aan te horen? De gewone mening is, dat deze *Redevoeringen* een' zekeren PORCIUS LATRO of VIBIUS CRISPUS tot Opstellers hebben konden, welken Scholen hielden voor de *Gerechtelijke Welsprekendheid*; waarschijnlijk is het ten minsten, dat het niet dan een paar *School-excercitiën* is, waar door ergens een toen-

malig Leer-meester in de *Sycophanthen-Kunst* (*) zijne kwekelingen voor het Gericht wilde leren *schelden*, en waar toe het algemeen vertelsel van de vijandschap, die tusschen CICERO en SALLUSTIUS om de zaak van MILO bestaan zou hebben, de gelegenheid kan hebben aangeboden. Doch hoe het hier mede ook zijn moge, voor welk ene rechtbank ter waereld zou zulk een Schimpschrift, gelijk de gewaande *Redevoering van* CICERO *tegen* SALLUSTIUS, als een *document* [bewijs] tegen de eer des laatsten aangevoerd kunnen worden? En wat moet men 'er dus van denken, als men een' GOTTFRIED EPHRAIM MULLER in zijne *Historisch-Critische Inleiding tot de kennis der Latijnsche Schrijvers*, zonder enige oordeelkunde, en in den toon, als of hij tegen SALLUSTIUS gehuurd was, alle de smadelijke beschuldigingen tegen deszelfs zedelijk *Character*, welken geen' anderen borg, dan dezen *Pseudonymen* [valsch-genoemden] *onbekenden Declamator* hebben, zorgvuldig ziet te samen brengen, en *deze ondergeschovene vaderloze harsen-vrucht* tot bewijs aanvoeren?

Voor het overige verdient nog aangemerkt te worden, dat men zeer verkeerd zou handelen, wanneer men zich de vijandschap tusschen CICERO en SALLUSTIUS zo voorstellen wilde, gelijk de Opsteller der beide *Redevoeringen* dezelve verondersteld heeft. Is hier van wel een sterker bewijs nodig, dan dit, dat men in alle Schriften van CICERO gene melding van SALLUSTIUS gemaakt vindt? (†). En dat daar en tegen

(*) *Sijcopantha* heet 1) een valsche Beschuldiger, 2) een lasteraar, 3) een, die gerechtelijk bedrog pleegt, en 4) een logenaar. (*Vid.* FABRI. *Thes. in* V.).

(†) Dat WIELAND hier, denkelijk door ene uitdrukking van CORTIUS misleid, iets verzekert, het geen, naar zijn denk-

gen SALLUSTIUS in zijn' CATILINA, aan CICERO (die de roem van zijn *Consulaat* bijna alleen op de door hem ontdekte en verijdelde *Catilinarische* Samenzwering grondde) alle mogelijke gerechtigheid laat wedervaren? Daar dit laatste het *Character* van SALLUSTIUS, als *Geschied-Schrijver*, en als *mensch* eer aandoet; zo bewijst het eerste ten minsten zo veel, dat de haat van CICERO tegen hem, noch zeer hevig, noch van langen duur geweest zij; want anders ware het naauwlijks te begrijpen, hoe zelfs niet één woord daar van in zijne *Brieven* AD FAMILIARES, en *aan* ATTICUS (welken doch grotendeels in het tijdvak tusschen het jaar van *Rome* 696 en 710 geschreven zijn) ingevloeid is.

Daar nu, uit het voorgaand onderzoek der *Getuigen* en *Documenten*, op welken de algemeen aangenomen mening van het zedelijk *Character* van SALLUSTIUS steunt, duidelijk genoeg blijkt, dat zijne jeugdige *intrigue* met de schone FAUSTA het enige is, 't geen hem met waarheid kan verweten worden (*); ene jeugdige zonde, die hij met duizenden zijns gelijken gemeen had, en voor welke onder duizenden mogelijk niet één zo streng moest boeten: zo is het nu tijd, zich, ter bevestiging der betere mening, die mij deze Schrijver als *mensch* schijnt te verdienen, op zijne Werken, waar in zich

denkbeeld, dat onze SALLUSTIUS een tijdgenoot van CICERO geweest zij, onwaar is, heeft de Lezer reeds te voren kunnen zien. Doch 'er is mij in CICERO gene plaats bekend, waar hij van SALLUSTIUS, *als van een' vijand* spreekt. Geen wonder, dewijl hij hem nog niet kende.

(*) Zo weinig klem het vorig gedeelte dezer Verdediging over het geheel genomen heeft, terwijl WIELAND ene, naar mijn oordeel, valsche veronderstelling van den leeftijd onzes Schrijvers aanneemt; zo kragtig komt mij daarentegen dit laatste bewijs ter Verdediging van denzelven voor, dezelfde mistasting 'er van afgerekend.

zich een edel, vast, en mannelijk *Character* overal uitdrukt, en bijzonder op de *introductorische Capittels* van zijn' CATILINA en JUGURTHA te beroepen. Ik begeer dit Argument niet meer gewigt te geven, dan het heeft: maar men late het ook juist zo veel gelden, als het weegt. SALLUSTIUS was de verachtelijkste Huichelaar, die immer bestaan heeft, of hij was een beter man, dan waar voor hem zijne *Levens-Beschrijvers* doorgaands uitgeven, en de strijdigheid van zijn gedrag met zijne beginselen, die LACTANTIUS hem te last legt, is een onbillijk verwijt, daar dezelve geen' anderen grond heeft, dan misslagen der jeugd, die ik niet wil verontschuldigen, doch waar van zelfs onder de edelste en grootste menschen uit zijne Classe weinigen immer vrij geweest zijn. Wat ter waereld zou een' man, als SALLUSTIUS, een' man van zijn' rang en vermogen, die in zijne ware gedaante, hoe *Cijnisch* of grof *Epicurisch* (*) dezelve ook mogt geweest zijn, niets te vrezen had, en wien zulk ene *tartuffische* veinzerij geen voordeel aanbrengen kon; wien dezelve, zo zijn leven 'er mede gestreden had, slechts nog verächtelijker bij de waereld gemaakt zou hebben: wat zou *hem* hebben kunnen bewegen, de beginselen van een' CURIUS voor te wenden, terwijl hij in de grootste losbandigheid leefde (†)?

Men

(*) De *Cijnische* (Hondsche) Wijsgeren hielden het openlijk involgen der dierlijke driften voor geöorloofd; van welk stelsel zij ook hunnen naam verkregen hebben. De *grove Epicuristen* waren het, in dit geval, ten vollen met dezelven eens, een misbruik makende van het algemeen beginsel van EPICURUS, „*dat de Wellust het hoogste goed is.*" (*Vid* CICERON. *de fin. Bon. et Mal.* I & II; & *Dissert.* D J. VAN LENNEP, *ad istum locum. Amstel.* 1793).

(†) Zie over het *Character* van CURIUS, STUART'S *Romeinsche Gesch.* D. V. bl 144. *en volg.* Van hier zegt JUVENALIS (*Sat.* II. v. 3.) *qui Curios simulant & Bacchanalia vivunt;*

Men leze vrij de eerfte Capittels van zijn' CATILINA, en vrage zich: Waar toe had hij nodig de huichelarij zo ver te drijven in ene Stad, en op een' tijd, wanneer zich een METELLUS PIUS niet ontzag een roemvol leven, het geen een geheel ander einde deed verwachten, met brasferijen en losbandigheden te befluiten? Hij wilde zich daar door, kan men zeggen, bij de na waereld in ene betere mening brengen, dan zijne tijdgenoten van hem hadden. Ik geloof zelfs, dat hij dit wilde: maar ook heeft geen flecht mensch deze gedachte, — zo min, als een woest mensch in de fchitterendfte geluks. omftandigheden zijn' ledigen tijd met infpanning van zijn' Geest, en edele pogingen voor de na-waereld doorbrengt. Mij dunkt, dit inwendig *Pfijchologisch* [Zielkundig] bewijs voor het *Charaċter* van SALLUSTIUS is alleen zwaar genoeg, om tien zulke *Anecdoten*, als die van VARRO, en twintig *Paskwillen*, als de *Declamatie* van den onbekenden *Rhetor* naar den evenaar te doen fpringen. Doch mijn oogmerk is niet zelfs ene *Declamatie* voor hem te fchrijven; en ik heb genoeg gezegd, om de Lezers te doen voord-denken, en een billijk oordeel vellen. Het blijve waar, dat de zedelijkheid der jeugd van SALLUSTIUS, zijn openlijk gedrag in het Gemenebest, zijne grote rijkdommen, die hij door de gunst van JULIUS CAESAR in korten tijd verworven heeft, vele berisping verdienen. Ik zeg niet, dat men hem als een *voorbeeld van deugd* behoort aan te zien; ik houde alleen ftaande, dat het onrechtvaardig is, hem zonder voldoende gronden, op enkel vermoeden, en zelfs op openbare *Paskwillen*, nog in onzen tijd tot een'

vunt; dat is: *die als* CURIUS *veinzen te leven* (voor zeer ingetogen willen gehouden worden), *en in de daad zeer losbandig zijn.* Op dit bekende Vers zinfpeelt WIELAND in den tekst.

een' deugniet en booswicht te maken. Wij weten zeer weinig van zijn leven; laat ons dus de zaak in 't midden laten, en ons aan dat gene houden, 't welk hij ons agtergelaten heeft. Hij leeft voor ons in zijne werken; en met betrekking tot de na-waereld zijn Werken, als de zijnen, deugdſame verdienſtelijke handelingen, en in de daad van ene geheel andere waarde, dan de huislijke deugden van alle, ons onbekende, goede Burgers van *Minturnæ*, welken immer leefden, wijven namen, en ſtierven; hoe zuiver ook hun levensgedrag moge geweest zijn (*).

Bladz. 1. reg. 3. *Werkeloos.*] In het *Latijn* ſtaat eigenlijk *in ſtilzwijgen*, dat is, in vadzigheid, en werkeloosheid, zo dat zij *niet van zich doen ſpreken*. SALLUSTIUS verklaart zelve zijne mening nader, Bladz.

(*) Ik eindig hier mijne Vertaling van WIELAND's *Verdediging van* SALLUSTIUS, om dat alles, wat nu nog in 't oorſpronglijke volgt, alleen ſtrekt om te bewijzen, dat HORATIUS op de meermalen genoemde plaats zijner *Satijren* onzen SALLUSTIUS niet hebbe kunnen bedoelen; waar mede wij, die in het algemeen over SALLUSTIUS ſpreken, minder te maken hebben. Voords vertrouw ik, dat de gegrondheid mijner veronderſtelling van den leeftijd van SALLUSTIUS mij van alle verdenking van verwaandheid zal bevrijden, dewijl ik het wagen durfde een' WIELAND tegen te ſpreken. Wanneer ik meen, de waarheid aan mijne zijde te hebben; dan durf ik ieder, wie hij ook zij, tegenſpreken, zonder mij aan het vooröordeel des gezags te ſtoren. Dwaal ik; men tone mij zulks met *gegronde* bewijzen aan, en ik zal mijne dwaling bekennen. Daar men dit in het zedelijke tot pligt heeft; wie zal zulks in het enkel *Speculative* weigeren? — Deze Aanmerking ſtrekt ter voorlopige beantwoording dier *Letterhelden*, welken alle hunne kunde uit nieuwere Schrijvers opgedaan hebben, en dus uit dankbaarheid aan het gezag derzelven, als School-jongens aan de woorden van hunnen Meester, geheel hangen blijven.

Bladz. 3. reg. 6 — 13. SILIUS ITALICUS (Lib. III. V. 145.) en TACITUS (Vit. AGRICOLAE. c. III. N. 5.) beiden navolgers van onzen Schrijver, gebruiken dit woord in dezelfde betekenis.

Bladz. 2. reg. 8. *Hierom.*] Dat is, om dat men het nog niet eens was, *of het lighaam*, dan *of de ziel* in den oorlog *de meeste nuttigheid* had.

Bladz. 2. reg. 8 — 10. De Koningen (*want die naam enz.*)] Het zelfde zegt ARISTOTELES (*Polit.* c. 2.) „ De eerſte, en van Godlijken oorſprong zijnde [rege- „ rings-vorm] is de Koninglijke." — CICERO zegt (*de legg.* III. 2.) „ alle Oude Volken hebben voorheen „ aan Koningen gehoorzaamd, welk ſoort van heer- „ ſchappij in 't eerst *aan de rechtvaardigſte* en *Wijste* „ *mannen* werd opgedragen." Dit laatſte leest men ook bij JUSTINUS (I. 1.). Doch het is niet naauwkeurig genoeg. De Oude Volken zagen even zo veel op lig- haamlijke ſchoonheid, vooral grootte, en ſterkte, als op ziels-begaafdheden, in de perſonen hunner Koningen. Van hier betekent *ene Koninglijke geſtalte* bij hen even zo veel, als ene *grote*, en *ſchone*. HOMERUS laat (Iliad. Γ. 166 *ſeqq*) PRIAMUS, die met andere Oude *Trojanen* het *Griekſche* leger van de muren van *Troje* be- ſchouwde, zijne Schoondochter HELENA, die de *Grie- ken* kennen moest, vragen, *wie toch die oorlogs-man was, welke ſchoon, en groot boven de andere Grieken, weinigen afgezonderd, uitſtak.* „ *Zo ſchoon en edel van* „ *geſtalte* (voegt hij 'er bij) heb ik nog nimmer iemand „ gezien. *Hij gelijkt een' Koning.*" HELENA ant- woordt, dat het AGAMEMNON was. Deze nu was *Ko- ning* van *Argos* en *Mycene*, en in dezen oorlog *Opper-Be- velhebber.* Op de zelfde wijze vraagt PRIAMUS vervol- gens (ibid. 192. *ſeqq.* & 226 *ſeqq.*) nog naar twee an- dere mannen, die hem bijzonder in het oog vielen; waar

van de eerste ULIJSSES, de twede AJAX was. De eerste was wel *kleiner van gestalte* dan AGAMEMNON, maar *breder van borst en schouderen.* De twede was *groter van gestalte en breder van schouderen*, dan alle overige *Grieken.* Hoe natuurlijk dit bij menschen was, die geheel zinnelijk waren, behoeft geen betoog.

Bladz. 2. reg. 10 en volg. *de een zijn' geest*, enz.] zo is HERCULES bij de Ouden om zijne *lighaams sterkte*, ZOROASTER daar en tegen om zijne *Wijsheid* beroemd geweest. Doch, daar voor den tijd van CIJRUS alles onzeker, en duister is, kan men niet wel bepalen, wie door onzen Schrijver bedoeld zijn geworden.

Bladz. 2. reg. 13 en volg. *Ieder was met het zijne wel te vreden*] ten aanzien van elk mensch in het bijzonder getuigt TACITUS het zelfde (*Annal.* III. 26.) „ De „ vroegste menschen leefden zonder enige verkeerde nei- „ ging, zonder misdaden, en dus zonder straf." — En ten aanzien van gehele Volken lezen wij bij JUSTINUS (I. 1.) „ Het was de gewoonte [bij de Oude Volken], meer de „ grenzen van hun Land te verdedigen, dan uit te brei- „ den: ieder bepaalde zijne heerschappij binnen de gren- „ zen van zijn Vaderland." —

Bladz. 2. reg. 14. CIJRUS.] Bij JUSTINUS wordt (I. 1.) NINUS reeds als *Veröveraar* getekend. Over CIJRUS leze men, behalven DIOD. SICULUS, THUCIJDIDES, PAUSANIAS, OROSIUS en anderen, HERODOTUS I. 126—214. en JUSTINUS I. 7. *seq.* Zijne zucht tot *veröveren* ging zo verre, dat hij, na *Asië* en geheel het *Oosten* vermeesterd te hebben, nog boven dien den *Scythen* den oorlog aandeed; in welke onderneming hij omkwam, en van ene onrechtvaardig aangevallen Koningin, zelfs na zijn' dood, ene welverdiende behandeling onderging.

Bladz.

Bladz. 2. reg. 14 en volg. *De Lacedæmoniërs en Atheniënsers.*] Aangaande de *veröverings-zucht* der *Lacedæmoniërs* zegt PLATO (VIII. *de Rep.*): „ de begeerte naar „ overwinningen en roem is de hoofd-drift in den „ *Spartaanschen* Staat." Welke woorden door CICERO (*de Off.* I. 19. 64.) zijn overgenomen. Ook getuigt ARISTOTELES (*Polit.* VII. 14.) dat bij de *Lacedaemoniërs* alles tot *oorlogen*, en *heerschen* was ingericht. — De *Atheniënsers* worden met recht hier bijgevoegd. Men zie over derzelver *zucht naar veröveringen* PLUTARCHUS in het leven van THEMISTOCLES, PERICLES, ALCIBIADES, ARISTIDES, CIMON, NICIAS en PHOCION. THUCIJDIDES Lib. I. c. 69 *seq.* II. c. 65. VIII. c. 2.

Bladz. 3. reg. 1. *Zo wordt telkens de Heerschappij van den minder braven tot den braafsten overgebragt.*] Dit, in verband met het vorige beschouwd, betekent: Wanneer de weelde met al derzelver onzalige gevolgen in een' Staat de plaats ingenomen heeft der voorvaderlijke deugd, waar door die Staat is groot geworden, dan neemt dezelve weder af, en wordt door een ander Volk, het geen braver (en dapperer) is uit zijne standplaats verdreven, en overheerscht. Dus is, verbastering der zeden de oorzaak des ondergangs van Landen en Volken; waar door de dingen dezer waereld in een' gestadigen omloop en verwarring zijn. Deze uitlegging komt mij gepaster voor, dan die, volgens welke SALLUSTIUS hier op omwentelingen in denzelfden Staat, en op derzelver oorzaken doelen zou. De woorden, op zich zelven beschouwd, kunnen dit wel aanduiden, maar het verband der redenering van onzen Schrijver wijst ons op de overheersching van het een Volk over het ander, en niet op de veranderingen, die bij een zelfde Volk, met betrekking tot dezelfs Regerings-vorm plaats hebben. — Voords dient men in het oog te houden, dat *braaf* hier zo wel

dapper, als *deugdſaam* betekent. Bij de Ouden was *dapperheid* de hoofd-deugd, zo dat en bij de *Grieken*, en bij de *Romeinen*, alle *deugd* uitgedrukt wordt met het woord, het geen eigenlijk *dapperheid* betekent. Ook is doorgaands bij een Volk de verbastering der zeden, met het verminderen van den moed, het algemeen worden van laffe verwijfdheid, en zenuuwloze traagheid verbonden. — Wil men nu de waarheid van dit gezegde onzes Schrijvers geſtaafd zien; men beſchouwe het tafreel der algemene Geſchiedenis tot op SALLUSTIUS, en van dien tijd af tot op ons, en men zal bevinden, dat het op beide tijdvakken even zeer past. De Geſchiedenis van alle Volken is in de hoofd-trekken dezelfde, en kortelijk dusdanig: Het ontſtaat, als 't ware, onbemerkt, heeft, als 't eindelijk bemerkt wordt, met vele aanvallen te worſtelen, beklimt daar na ene zekere hoogte van bloei, wordt door rijkdom weeldrig, zedenloos, en laf, verwoest zich zelf door inwendige verdeeldheden, en wordt ten laatſten door een ander Volk, dat nog aan 't klimmen is, geheel overheerscht, welke overheerſchers op hunne beurt naar hunne ſlavernij ſnellen. — Zou de ſchakel der dingen niet nog dezelfde zijn?

Bladz. 3. reg. 3. *van onderen. Moeilijk.*] Zie de eerſte Aanmerking op het einde, in de Vertaling der woorden van GELLIUS (*Noct. Att.* IV. 15.)

Bladz. 4. reg. 8 en volg. *Slaafſche bezigheden, te weten den Landbouw en de Jagt.*] Zijn *de Jagt en de Landbouw* ſlaafſche bezigheden? Of verdient SALLUSTIUS om deze uitdrukking de berispingen, die hem gedaan zijn? Zie SIJMMACCHUS, L. 5. Epiſt. 66. Het is zeker, dat beiden, *Jagt, en Landbouw*, niet alleen bij de *Grieken*, maar ook bij de *Romeinen* eerlijke [*honesta*], den vrijën Burger waardige [*ingenua*, *liberalia*] bezigheden waren. Over den *Landbouw* leze men CIC. *de Senect.* c. 15. *ſeqq.*

de

de Off. I. 42. en op andere plaatsen, waar het met ronde woorden gezegd wordt. Ten aanzien der *Jagt*, prijst SALLUSTIUS het in JUGURTHA, dat hij veel van dezelve zijne bezigheid maakte. (*Bell. Jugurth.* c. 6.). Evenwel kan ik niet zien, waarom men SALLUSTIUS deze woorden zo euvel moet nemen, daar hij bezig is met de voortreflijkheid van den geest, boven het lighaam aan te tonen, en dus in de vergelijking der werkzaamheden van beiden, die des laatsten, hoe nuttig op zich zelven, natuurlijk lager moet stellen, dan de bestiering van 's Lands zaken, of het schrijven der Geschiedenis. Hier mede zou de aanmerking van SIJMMACHUS voor beantwoord kunnen gehouden worden; maar ik zal hier nog ene aanmerking bijvoegen, die mij zeer gegrond voorkomt. Wij moeten ons wel wachten, SALLUSTIUS naar onze begrippen over eer, geluk, menschenwaarde, en wat dies meer is, te beoordelen, en ook bijzonder letten op den tijd van het *Romeinsch* Gemenebest, waar in hij schreef. Zo het mogelijk was, dat hij tweehonderd jaren vroeger het zelfde gezegd hadde, dan waren zeker alle mogelijke berispingen gegrond en billijk; maar daar in dezen tijd, naar het getuigenis van SALLUSTIUS (*) zelven, ook onder de braafsten de zucht naar ereposten en gezag het roersel der daden was, en daar men in gevolge hier van zich alleen toelegde op die kundigheden, welken in het bestuur van het Gemenebest gerekend werden van dienst te kunnen zijn; — wat was onder zulke omstandigheden natuurlijker, dan dat men den *Landbouw*, *de Jagt*, en alle dergelijke bezigheden overliet aan de slaven, of ten minsten aan die genen onder het Volk, die door hunne

(*) Bij wien vooral moet gevoegd worden CICERO (*de Off.* I. 21.) die het als een' eersten pligt beschouwt, naar het bestuur van 's Lands zaken te staan, welks verzuim hij zeer berispelijk vindt.

ne geringe geboorte, armoede, en gebrek aan het nodig onderwijs, van alle aanspraak op ereposten uitgesloten waren?

Bladz. 4. reg. 2. *van onderen. Stukswijze, voor zo ver, enz.*] Dat is: Sommige voorname Gebeurenissen in den Staat, of oorlogen met een' buitenlandschen vijand, afzonderlijk; niet ene aanëengeschakelde *Romeinsche* Geschiedenis. Zulk ene heeft b. v. LIVIUS geschreven. Voor zo ver men weet, heeft SALLUSTIUS, behalven dit Verhaal der *Samenzwering van* CATILINA, en dat van den *oorlog tegen den Numidischen Koning* JUGURTHA, nog geschreven ene *Geschiedenis der voornaamste daden van het* Romeinsche *Volk*, in enige boeken, behelzende *de Punische oorlogen. den Burger-oorlog ten tijde van* MARIUS *en* SULLA, *den oorlog tegen* MITHRIDATES, *door* CNËUS POMPEJUS *gevoerd;* en wat dies meer is. Doch van dit gehele werk, het geen door de Ouden als een voorbeeld van schoonheid in het vak der Geschiedenis wordt opgegeven, is thands niets meer overig, dan *vier Redevoeringen, twee Brieven*, en nog enige brokken, welken alleen dienen, om ons het gewigt van dit verlies voor het Rijk der Wetenschappen met meer nadruk te doen gevoelen. Deze overblijfselen worden doorgaands in de *Latijnsche* Uitgaven agter aan gedrukt. — Ten aanzien der overige stukken, welken aan SALLUSTIUS toegeschreven worden, hebben wij reeds in de *Eerste Aanmerking* ons ontkennend gevoelen medegedeeld.

Bladz. 5. reg. 1. *Daar mijne ziel vrij was van hoop vrees, en partijdigheid.*] Gewigtige les voor den Geschied-Schrijver niet alleen, maar ook voor hun, die de Geschiedenis beoeffenen! Hij, die de gebeurenissen van zijnen leeftijd voor de nakomelingschap optekent, heeft ene grote mate

van

van zelfbeheersching en volkomene Vrijheid (*) nodig, om geheel onpartijdig der waarheid hulde te doen, en zich niet te laten verleiden, om enige omstandigheid, hoe klein ook, die aan de zaak licht zou kunnen bijzetten, te verzwijgen, of uit een verkeerd oogpunt te doen beschouwen. Hadden de Schrijvers altijd dit gevoeld en opgevolgd; hoe menig een, die nu met den naam van *Held*, of *Vader des Vaderlands* in de Geschiedenis pronkt, zoude zich dan in zijne ware gedaante, als *een' vijand, en verwoester des Menschdoms*, of als *een' onderdrukker zijner Medeburgeren* voordoen? Terwijl velen, die als *rustverstorers*, en *oproermakers* gebrandmerkt zijn, als *ware beminnaars van hun Vaderland, en van hunne Medeburgeren*, en als *waardige voorstanders der Vrijheid* zouden erkend worden. Laat ons hier alleenlijk denken aan de twee GRACCHUSSEN, die naar de uitspraak van VELLEJUS PATERCULUS, FLORUS, en zelfs van CICERO, den *Romeinschen* Staat beroerd hebben om hun eigen gezag te vestigen; daar integendeel het onzijdiger Verhaal van PLUTARCHUS, en een naauwkeurig onderzoek van alle de omstandigheden van dien tijd, en van het *Character* dier broederen, veel, zeer veel tot hunne verschoning, zo al niet tot hunne gehele vrijspreking, aan de hand ge-

(*) De uitmuntende TACITUS verklaart, dat sommige Schrijvers ten aanzien van TIBERIUS, CALIGULA, CLAUDIUS en NERO, van welken hij zelve niet gunstig dacht, zich na derzelver dood te zeer door haat hebben laten vervoeren, dan dat hun getuigenis volkomen vertrouwen zou kunnen verdienen: terwijl anderen bij derzelver leven, uit *vrees*, de waarheid hadden verzwegen. (*Annal.* in initio) LIVIUS zegt, in zijne *Voorrede*, dat hij ook daarom de Oudere Geschiedenis van *Rome* met genoegen zou schrijven, dewijl hij ten dien aanzien „ van alle *vrees* vrij was, welke de ziel eens Geschied-Schrij„ vers wel niet van de waarheid mogt doen afgaan, maar even„ wel bekommerd maken kon." ——

geven (*). Wij, die naderhand de zaken in haar geheel kunnen overzien, en door gene hartstochten geleid worden, moeten bij het oordelen over menfchen en daden, die wij in de Gefchiedenis vinden, vooral letten op den tijd, en de betrekkingen, waar in de Schrijvers leefden, en ons wel wachten, om b. v. de oorzaaken der oorlogen tusfchen de *Romeinen* en *Carthagers* blindelings aan de zijde der eerften billijk te noemen, daar gene anderen, dan *Romeinfche* Schrijvers, of zulken ten minften, die in het belang der *Romeinen* waren, POLIJBIUS mogelijk alleen uitgezonderd, dezelven opgegeven, en de *Carthagers* geen' enkelen verdediger gevonden hebben. Dat nu SALLUSTIUS zich naar zijne overtuiging en verklaring in dezen gedragen hebbe, waar van het tegendeel door fommigen beweerd is, zal uit het vervolg, tot zijne eer, blijken.

Hier vertrouw ik den Nederduitfchen Lezer geen' ondienst te zullen doen, wanneer ik den gehelen inhoud der Inleiding van SALLUSTIUS kortelijk famentrekke; daar dit misfchien noodzaaklijk is om hem het beloop der denkbeelden, welk bij den eerften opflag niet zeer duidelijk is, te doen kennen.

Hij begint met de ftelling, dat de menfchen, willen zij hunne voortreflijkheid boven de beesten handhaven, werkfaam zijn, en daar toe van hunne ziel en lighaam een ge-

(*) Deze *Aanmerking* is, met nog weinige anderen, voor drie jaren gefchreven. Eigen onderzoek, bij gelegenheid, dat ik als Student ene *Latijnfche* Redevoering ter Verdediging van TIBERIUS GRACCHUS hield, had mij overtuigd, dat men dit edel Broeder-paar, veelal op het partijdig gezag van CICERO, onrecht doet, en dat 'er weinig meer nodig is, om derzelver handelingen gunftiger te doen befchouwen, dan de onderfcheiden gebeurenisfen, hier toe betreklijk, naauwkeurig uit één te zetten. Zulks is nu onlangs uitmuntend gefchied door STUART *in de laatfte helft van het Elfde Deel* zijner *Romeinfche Gefchiedenis.*

gepast gebruik maken moeten. Daar nu de gaven der ziele verre boven de kragten des lighaams te schatten zijn, is hij van oordeel, dat het beoeffenen van de vermogens der eerste, en het zoeken van een' duurzamen roem door dezelven, voor den mensch verre verkieslijk is, boven den onzekeren en vergangelijken lof van rijkdom en schoonheid; en dat, hoe weinig men het van ouds eens geweest zij, aan welke van beiden, ziel en lighaam, in den oorlog de voorkeur toekwam, eindelijk de menschen tot hunne schade van de waarheid zijn overtuigd geworden. Het zelfde meent hij, dat in den vrede, en in alle andere dingen, b. v. landbouw en scheepvaart, plaats heeft, en dat alle de jammeren, welke het menschdom getroffen hebben, aan onkunde, vadzigheid, weelde, en trotschheid te wijten zijn, daar in tegendeel verstand en braafheid alom rust en geluk zouden verspreid hebben. Hij maakt uit dit alles het besluit op, dat werkfaamheid, vooral van den Geest, alleen den mensch aan zijne verhevene bestemming kan doen beantwoorden, daar luiheid, en ongebondenheid denzelven tot beneden den rang der beesten vernederen. Na deze algemene aanmerking tot ene meer bepaalde overgaande, om, gelijk het schijnt, zijne thands voor den Staat geheel werkeloze levenswijze te verdedigen, zegt hij, dat, onder de menigvuldige soorten van bezigheden voor den mensch, ieder in het bepalen van zijn' werkkring dien weg moet volgen, dien de natuur hem aanwijst, dat is, zich geheel en al aan zijne natuurlijke neiging moet overgeven; — hij neemt hier in tot een voorbeeld het bestuur van den Staat, en het schrijven van deszelfs Geschiedenis. „ Wanneer ieder in het kiezen tusschen deze, beiden verdienstelijke, werkfaamheden zijne neiging volgt, handelt hij goed en loflijk, maar, offchoon het bestuur van den Staat, of het voeren van oorlogen meerderen roem verschaft, dan het beschrijven der daden van anderen; zo is dit laatste nogthands niet minder moeilijk,

en

en vereischt gene mindere inspanning van alle menschelijke vermogens." Na door het opnoemen van een en ander beletsel, het geen den Geschiedschrijver zijne verdiende lof kan doen missen, ons hoge gedachten van deszelfs innerlijke waarde te hebben ingeboezemd, gaat hij tot zich zelven over, en geeft zijn plan op.

Deze gehele Inleiding nu, hoe schoon op zich zelve, heeft tot de Geschiedenis, die volgt, gene de minste betrekking, en zij zou even goed voor ieder ander Werk, van welken aart ook, geplaatst kunnen worden. Even zo is het gelegen met de Inleiding voor het Verhaal van den *Oorlog met* JUGURTHA. (Zie QUINTILIANUS *Lib.* II. c. 5.)

Bladz. 5. reg. 9 en 10. LUCIUS CATILINA, *uit een aanzienlijk geslacht geboren*] Hij was afkomstig uit het geslacht der SERGIUSSEN, waarom hij LUCIUS SERGIUS CATILINA genoemd werd. VIRGILIUS zegt in *het Vijfde Boek zijner Aeneis* (V. 121.) dat dit geslacht zijn' oorsprong ontleende van SERGESTUS, een' der Bevelhebbers van de Schepen, die met AENEAS van *Troje* vertrokken waren. (Zie SERVIUS op de aangehaalde plaats). Al houdt men nu, gelijk de waarheid is, deze afleiding voor ongegrond en gezocht (Vid. HEIJNE *in not. ad h. l.*), zo blijkt uit dezelve niet te min, dat dit geslacht zeer oud is. Vele beroemde mannen had het voordgebragt, waarom zich CATILINA (*) op dezelven beroept. (Men zie ook PLINIUS VII. 28).

Bladz. 5. reg. 9. en volgg.] Deze *Character*-schets van CATILINA wordt nader bevestigd door zijne daden, en vooral door de middelen, waar van hij zich ter winning van aanhang bediende. Zie bladz. 13, 14, 15, 24, en anderen; het geen ook PLUTARCHUS (*in Vita* CIC.) verhaalt. Het is, ter

vol-

(*) Zie Bladz. 36.

voltooijing dezer fchets, der moeite waardig te lezen, het geen CICERO (*pro* COELIO 5 *et* 6.) zegt, wiens oogmerk toen geheel niet was, om CATILINA te bezwaren, dewijl hij de gemeenzame vriendfchap van COELIUS met denzelven te verfchonen had: „ Hij „ [CATILINA] had, gelijk ik geloof, dat U allen heugt, „ zeer vele, wel niet uitdruklijke, maar evenwel fchijn„ bare tekenen der voortreflijkfte deugden. Hij ging met „ vele flechte menfchen om, en veinsde niet te min aan „ de braaffte mannen verknocht te zijn. 'Er waren bij „ hem vele aanlokfelen tot losbandigheid; 'er waren ook „ enige fporen tot werkfaamheid. Zijne wellustigheid „ was geweldig groot; [doch] fterk was tevens zijne „ neiging tot den krijgs-dienst. En ik geloof niet, „ dat 'er immer op de waereld zulk een monfter be„ ftaan hebbe, uit zo verfcheiden en onderling tegen„ ftrijdige geaartheden en neigingen faamgefteld. Wie „ was aan de beroemdfte mannen een' tijd lang behaag„ lijker? Wie met de verachtelijkften meer verënigd? — „ Welk Burger eenmaal weldenkender? Welk Verrader „ dodelijker voor den Staat? — Wie in het genieten „ der Wellusten vuiler? Wie meer gehard tot ongemak„ ken? — Wie in het roven hebzuchtiger? Wie meer „ verkwistend in het weg-fchenken? — Wonderbaar „ vooral was het in dezen man, dat hij vele vrienden „ had, hen door gedienftigheid behield, met allen deel„ de, het geen hij had, alle de zijnen in nood, met „ geld, met voorfpraak, met lighaams-arbeid, met mis„ daden zelfs, indien het nodig was, en dolle onder„ nemingen te hulp kwam; dat hij zijne geaartheid onder „ zijne magt had, dezelve naar de omftandigheden re„ gelde, en dan naar deze, dan naar gene zijde beftuur„ de en richtte; dat hij met lieden van ftrenge zeden „ alleringetogenst, met losbollen vrolijk, met grijsaarts „ deftig, met jongelingen vriendfchaplijk, met boos„ wichten ondeugend, met wellustigen weelderig leefde.

N „ Door

„ Door deze zo verschillende, en veelsoortige geaart„ heid had hij niet alleen alle snoodaarts en boosdoeners uit „ alle oorden rondom zich verzameld, maar ook vele „ dappere en weldenkende mannen, door zekeren uiter„ lijken schijn van voorgewende deugd aan zich ver„ bonden. En nimmer zou ene zo heilloze poging „ ter vernieling van dit Gebied door hem geschied „ zijn, indien niet het zo zeer afschrikkende zijner „ veelvuldige ondeugden door zekere buigbaarheid van „ aart, en gewoonheid aan ongemakken ondersteund „ ware." — Vervolgens bekent CICERO volmondig: „ dat CATILINA hem zelven voorheen bijna bedrogen had, daar dezelve hem als een weldenkend Burger, als gehecht aan alle braven, en als een zeker en getrouw Vriend was voorgekomen: dat hij deszelfs euveldaden eer met zijne ogen, dan met zijne gedachten, eer met zijne handen, dan met zijn vermoeden was ontwaar geworden." Hoe veel men ook, ten aanzien dezer laatste betuigingen, op rekening van het oogmerk der aangehaalde *Redevoering* stellen wil, zo is het evenwel zeker, dat CATILINA, op het einde van het twede jaar van het *Consulaat* van CICERO, bij vele, zeer brave, mannen niet verdacht gehouden werd van die snode bedoelingen, welken naderhand door CICERO aan den dag gebragt zijn. „ Toen [dat is, in het genoemde jaar] waren 'er nog ge„ ne blijken, dat 'er ene Samenzwering bestond," zegt CICERO (*Orat. pro* SULLA, c. 29.). Van hier, dat aanzienlijke mannen, waar onder zelfs de *Consul* TORQUATUS was, CATILINA, die door CLODIUS over knevelarij gedurende zijn *Prætor*-schap over *Africa* beschuldigd werd, zich ter zijner hulpe bij de rechtspleging lieten vinden. (Zie de laatst-aangehaalde plaats.) CICERO had, om dezen, vooral CRASSUS en CAESAR te believen, en zelfs CATILINA tot zijn belangen over te halen, voorgenomen, hoewel hij van zijne schuld ten dezen aanzien overtuigd was, (*ad Att.* I. 1.) hem

te

te verdedigen, hopende, dat hij in het ſtaan naar het *Conſulaat* hem dan de behulpſame hand zou bieden. (ibid. 2.) Doch hij zag van dit voornemen af, waarſchijnlijk, om dat hij juist toen de oogmerken van CATILINA ontdekte, en daar door zijne ſtraksgemelde hoop verijdeld vond. — Dit zij genoeg ten aanzien der veinskunst, en ſchijnbare deugd van CATILINA. — Ten aanzien zijner gewendheid aan *oproer*, *moord*, en *burgertwist*, wete men, dat hij, in zijne jeugd, een aanhanger van SULLA zijnde, één der beulen en moordenaars in dienst van denzelven geweest is. Hij had, volgens het Verhaal van PLUTARCHUS (*in Vitâ* SULLAE pag. 472, & CICERONIS pag 865. *ſeq.*) zijn' eigen Broeder omgebragt, en, uit vrees voor gerechtelijke vervolging over dezen moord, SULLA verzocht, om dien Broeder, als nog levend, op de lijst der *Vogelvrij-verklaarden* te ſtellen. SULLA voldeed aan dit verzoek, en uit erkentenis voor deze weldaad vermoordde CATILINA zekeren MARCUS MARIUS, een' der aaanhangeren van CAJUS MARIUS, op ene wrede wijze, en bragt deszelfs hoofd aan de voeten van SULLA (*). — Hij was te voren ook beſchuldigd van bloedſchande met zijne eigen Dochter. Dit verhaalt PLUTARCHUS (*in Vitâ* CICERONIS pag. 865.) en ook onze SALLUSTIUS ſchijnt dit te kennen te geven, (zie Bladz. 14.) — — Verder moet ik hier nog aan-

(*) SENECA ſpreekt (*de irâ*, Lib. III. c 18.) insgelijks van dezen moord, doch ſchijnt, hoewel hij MARCUS MARIUS, en niet CAJUS MARIUS noemt, evenwel gedacht te hebben, dat de laatſte door CATILINA omgebragt is. Immers het geen hij van de beroemdheid van dezen MARIUS, op de aangehaalde plaats, zegt, kan alleen van CAJUS MARIUS, die zeven malen *Conſul* geweest is, gezegd worden. PLUTARCHUS noemt dezen MARCUS MARIUS, van wien wij ook niets anders lezen, *een' zekeren, die tot de tegenpartij* [van SULLA] behoorde.

aanmerken, dat de woorden, welken ik door *een ondeugend hart* vertaald heb, eigenlijk betekenen, *ene geaartheid, die ten aanzien van anderen, en van zich zelve slecht is;* en dat *wijsheid* hier in een' *Stoïcijnschen* zin genomen wordt. — Eindelijk, het geen van SULLA te zeggen is, zal ik bij Bladz. 11. zo uitvoerig, als nodig is, mede delen.

Bladz. 6. reg. 16. en volgg. *De Stad* Rome *is* enz.] Reeds van ouds, gelijk zelfs uit den twijfelachtigen toon van SALLUSTIUS blijkt, was men het zeer oneens, door wie *Rome* eigenlijk gesticht, en of AENEAS werkelijk met de zijnen in *Italië* aangeland zij. STUART volgt in zijne *Rom. Gesch.* I. 7. *en volgg.* als ook Bladz. 36. het gewoon gevoelen. De zaken zijn beiden van te weinig gewigt, vooral voor den Nederduitschen Lezer, om hier nader onderzocht en bepaald te worden. — — De *Aborigines* worden doorgaands, gelijk ook SALLUSTIUS schijnt te willen, voor de Oudste bewoners van *Italië* gehouden, als *uit den grond zelven* ontsproten, gelijk de *Atheners*, *Scijthen*, en *Ægijptenaren* insgelijks van zich zelven, ten aanzien van het Land *hunner* woning, geloofden of voorgaven. (JUSTIN. XLIII. 1. II. 1. & 6.) Doch STUART volgt het gezag van DION. HAL. (*Lib.* I. p. 7.) welke het zelve van de *Siciliers* zegt. (*Rom. Gesch.* I. 5.) Ook dit is van zeer weinig belang, en zal, denkelijk, wel altijd in het duister blijven. —— Ten aanzien van dezen gehelen uitstap van SALLUSTIUS, welke even als de Inleiding door FABIUS QUINTILIANUS, en op deszelfs gezag door vele anderen, als overtollig en gezocht aangemerkt wordt, komt mij het oordeel van JUL. CAES. SCALIGER juister voor, die (*Poet.* L. III. c. 96.) zegt, dat SALLUSTIUS te recht, en uit noodzaaklijkheid van den oorsprong des *Romeinschen* Volks zijn Verhaal heeft aangevangen, om te tonen, dat het te-

gen-

genwoordig verval der zeden voor CATILINA een' open' weg baande, cm medestanders zijner heilloze oogmerken te vinden. — — Wat deze korte schets der *Romeinsche Geschiedenis* over het algemeen betreft, zo betuig ik, tegen de Geschiedkundige Waarheid, van het geen Bladz. 6 – 8 te lezen is, gene aanmerking te kunnen maken, maar even zo is het niet gelegen met het overig gedeelte, gelijk blijken zal. Men leze het geen hier in 't kort opgegeven wordt, breedvoerig bij STUART D. I. en II. Veel zou 'er evenwel hier, en op andere plaatsen tot opheldering te zeggen zijn, zo niet STUART mij van die moeite ontslagen had. Het zij dus eens vooral gezegd, dat, daar ik veronderstel voor de Lezers van STUART te schrijven, ik niet herhalen zal, het geen bij hem te vinden is. Ik zal trachten hem altijd aan te halen, doch, daar ik van zijn uitgebreid werk geen *Register* heb, zal ik zulks misschien niet overal kunnen doen.

Bladz. 8. reg. 9. en volgg. *van onderen. Maar zeker heerscht de Fortuin in alle dingen*, enz.] Uit deze plaats, en uit het geen men Bladz. 10. reg. 6. *en volg.* leest, blijkt het, dat de Ouden zich de *Fortuin* voorstelden, als een grillig wezen, dat de magt had om de menschelijke lotgevallen naar zijnen zin te bestieren, en zijn genoegen vond in dezelven willekeurig te bepalen, en als 't ware met menschelijke wijsheid, deugd, en verwachting zijn spel te hebben. Ontelbare plaatsen dragen hier de bewijzen van. Ik zal mij vergenoegen met hier alleen éne uitdrukking van HORATIUS, ter bevestiging, aan te halen, (te vinden *Lib.* III. *Od.* 29. v. 50.): „ De Fortuin, zich vermakende met de mensche-
„ lijke rampen, volhardt in het spelen van haar wreed
„ spel." — (Vid. PLUT. *in Vitâ* SULLAE p. 454.)

Bladz. 8. reg. 4. en volgg. *van onderen. Maar de,*

wijl bij hen [*de* Atheners] *vernuftige Schrijvers opgeslaan zijn*, *zo* enz.] Dat de daden der *Atheners*, hoe groot en schitterend ook, evenwel door het vergrotend Verhaal der Dichters, welken de eerste Geschied-Schrijvers waren, in roemrijkheid zijn toegenomen, wordt zelfs door THUCIJDIDES, een' der geloofwaardigste *Grieksche* Geschied-Schrijvers, niet ontkend. Immers hij zegt (*Lib.* I. c. 11.): „ En alle deze dingen, [de daden „ der *Grieken*] worden bevonden roemrijker te zijn, dan „ zij in de daad verdienen, door het gerucht en „ de mening, welken de Dichters veröorzaakt heb„ ben." ———

Bladz. 9. reg. 3. en volgg. *Maar nimmer heeft het* Romeinsche *Volk zulk ene gelegenheid gehad*, enz.] De eerste *Romeinsche* Geschied-Schrijver, met name QUINTUS FABIUS PICTOR, leefde ten tijde van den tweeden *Punischen* oorlog, ruim 500 jaren na de stichting van *Rome*. (Vid. LIV. *Lib.* XXII. c. 7. EUTROP. III. 2. DION. HALICARN. I. 6. als mede STUART *Rom. Gesch.* D. VI. Bl. 435.). LIVIUS ANDRONICUS en NAEVIUS zijn wel van enigszins vroeger' tijd, maar zij waren slechts *Dichters van Toneelspellen*, die met de Geschiedenis niets gemeen hadden. (*Vid.* CIC. *in* BRUTO c. 18.) De bekende ENNIUS was nog van later' leeftijd. (CIC. *Tuscul. Quæst.* I. 1. — *in* BRUTO, 18. — *in* CAT. MAJ. *Sive de Senect.* c. 5. N. 14. — STUART *Rom. Gesch.* VI. 11 en 12.) Het heeft verder geen betoog nodig, dat het de Dichters en Geschied-Schrijvers zijn, die de bedrijven der Volken en van bijzondere personen of naar waarde doen kennen, of door ijverzucht vergroten; en dat zonder hen de uitmuntendste daden veelal ongekend, en zeker ongeroemd blijven. THUCIJDIDES, die in dezen door onzen SALLUSTIUS nagevolgd is, getuigt dit op de straks aangehaalde plaats. CICERO begeerde, dat zijne daden door den Geschied-Schrijver LUCCEJUS zouden

te

te boek gesteld worden, dewijl hij dan verzekerd was, dat dezelven voor de vergetelheid bewaard zouden blijven. (*Vid.* CIC. *ad div.* V. 12.) — Ten aanzien van Dichters, door wien de roem hunner Helden vereeuwigd wordt, verdient gelezen te worden *de Redevoering van* CICERO *voor den Dichter* ARCHIAS (c. 9. *seqq.*) Te recht zegt ook HORATIUS (IV. 9. 25.): „ Vóór „ AGAMEMNON hebben vele Helden geleefd, maar allen zijn zij onbeweend, en onbekend in ene digte „ duisternis bedolven, dewijl zij geen' Lof-Dichter gevonden hebben."

Bladz. 9. reg. 10. *'Er heerschte de grootste eensgezindheid.*] De enkele lezing van *het twede Deel van* STUART's *Rom. Geschiedenis* kan ieder overtuigen, dat deze trek in het tafereel der *Romeinsche* deugden niet naar waarheid getekend is. Immers van het negende jaar na het verdrijven der Dwingelanden, TARQUINIUS en deszelfs Zonen, tot op den tijd van JULIUS CAESAR, dat is, gedurende een tijdverloop van ruim 450 jaren, bevat de *Romeinsche* Geschiedenis voor een groot gedeelte niets, dan het verhaal van inwendige verdeeldheid, en Burger-twist. De *Patriciërs* waren van hunne zijde trotsch, heerschzuchtig, schraapziek, en wreed jegens de *Plebejers*, en dezen maakten op hunne beurt, aangezet door snode Volks-leiders, hunne oorspronglijk goede zaak tot de vruchtbare bron van allerleie ongeregeldheden. De Regeringsvorm der *Romeinen* was, om zo te spreken, het werk van 't geval, en niet naar vaste beginselen ingericht. Het evenwigt tusschen het gezag des Raads, en den invloed des Volks, was niet door duidelijke grondwetten bepaald. De verjaarde voorrechten der *Patriciërs* streden met de onverkenbare rechten der *Plebejers*. De eersten zagen met honende verächting op de laatsten neder, als op een minder soort van wezens, en gaven hun, ter beloning hunner dapperheid en ontvangen

wonden in den dienst des Vaderlands aan de nijpendste armoede ten prooi, floten hen in boeiens, en waren wreedaartig genoeg, om hen te geesfelen. De *Plebejers*, welhaast ondervindende, dat met de Koningen de dwinglandij niet verdreven was, en dat zij flechts van Heren veranderd waren, vonden in de *Gemeensmannen* eindelijk zekere befchermers en handhavers hunner belangen, tegen de toenemende overheerfching hunner Medeburgers; doch dit eigen middel werd welhaast in de handen der ftaatkundige en listige Groten allerdienftigst, om op 's Volks naam de belangen des Volks te dwarsbomen; terwijl het ook geenszins aan zulke *Gemeensmannen* ontbrak, die hun gezag, ter bereiking hunner afzonderlijke bedoelingen, misbruikten; die in plaats van manmoedig en bedaard 's Volks rechten te verweren, de menigte misleidden, door winderige Redevoeringen, en het toverwoord *Vrijheid* in ene redeloze drift deden ontvlammen, wantrouwen en misnoegen in aller harten verfpreidden, en de fakkel des oproers door het Gemenebest zwaaiden, alleen met oogmerk om voor 's Volks ware vrienden aangezien, en tot een onbepaald gezag verheven te worden. En, helaas! het bedrogen Volk hoorde te meermalen naar de verleidende inblazingen dezer valfche Vrijheids-Vrienden, en werd zelfs eeuwen lang door zijne fchade niet wijzer. Deze worsteling hield niet op, voor dat één der listigfte Volks-Vrienden, die immer in een' vrijen Staat het Volk gevleid hebben, om zich te zekerer van het bewind meester te maken, ik meen JULIUS CAESAR, zich van de bedorven zeden zijner Medeburgers bediende, de Vrijheid, die hij voorgaf te befchermen, geheel vernietigde, en aan beiden, *Patriciërs* en *Plebejers* niets over liet, dan de gelegenheid om na te denken, en te zuchten over hunne blindheid, dat zij elkanderen niet verdragen, maar de een over den ander' den meester hadden willen fpelen. — Zie daar den ftaat van het *Romeinsch* Gemenebest, overeen-

eenkomstig het Verhaal der Ouden, geschetst. Men leze het gehele Werk van STUART, van het *Twede Deel*, en vervolgens, ten dezen einde, en men zal mijne woorden met de stukken bewaarheid vinden. Zie ook GORDON (*Disc.* 4 & 5. *sur* SALLUSTE, pag. 262 — 338, & 478). — Hoe nu SALLUSTIUS 'er toe gekomen zij, om zijn Schilderij door een' valschen trek te ontluisteren?... Mij dunkt, op deze wijze. Voor zijn' Geest stond de beeldenis der eerste tijden van het Gemenebest, en die van zijn' leeftijd. De zwarte trekken der laatste deden hem terug beven van afgrijzen, en in het beschouwen der reiner trekken van de eerste een uitstekend genoegen vinden; zo dat hij met deze ingenomen, en van gene afkerig, op dat ogenblik de vlekken niet ontwaar werd, welken een koeler beschouwing hem zeker zou hebben doen opmerken. Of wil iemand liever geloven, dat SALLUSTIUS opzetlijk den voorleden tijd ten kosten van den toenmaligen prees, om op zijn schilderij licht en schaduw in ene kunstmatige evenredigheid te brengen; die behoude zijn gevoelen, doch sta mij toe van hem te verschillen. Ik vinde het natuurlijker, dat SALLUSTIUS zich zelven bedrogen hebbe, dan dat hij zijne Lezers heeft willen bedriegen. — Evenwel moet ik bekennen, niet even gunstig te kunnen denken, over het geen (een weinig lager) met betrekking tot de *Romeinsche* billijkheid jegens andere Volken gelezen wordt; maar daar in heeft, dunkt mij, SALLUSTIUS zich door vooringenomenheid met zijne Landgenoten laten vervoeren om der waarheid te kort te doen. Het is toch bij de onpartijdige beöordelaars der *Romeinsche* Geschiedenis, die zich door den glans der schitterende daden niet laten verblinden, maar tot op de eerste oorzaken dóórzien, ene uitgemaakte zaak, dat het voorname roersel der *Romeinsche* dapperheid, de hoofd-oorzaak der verbazende grootheid van magt, waar toe dit Volk gedu-

rende vier eeuwen is opgeklommen, gezocht moet worden in de onverwinlijke zucht der *Patriciërs*, welke zij ook aan hunne Medeburgers wisten in te boezemen, om over alles te heerschen. Het denkbeeld, *Rome moet de Beheerscheresse der waereld worden*, was in de ziel van ieder *Romein* van jongs af ingeprent, en met hem opgegroeid, zo dat, wanneer een Jongeling op zijn zeventiende jaar met het mannelijk kleed ook de rechten van een' *Romeinsch* Burger ontving, hij zich verbeeldde een der Beheerschers van den aardbodem te zijn. Zeer juist tekent VIRGILIUS (*Lib.* VI. Aen. V. 848—854) dit heerschzuchtig *Character* der *Romeinen*. ANCHISES vertoont in het onderaardsche Rijk aan zijn' Zoon ÆNEAS alle deszelfs nakomelingen, en zegt vervolgens: „ anderen [hij meent, de *Grieken*] „ zullen in het beoeffenen van Kunsten en Wetenschappen, „ [als b. v.] in het maken van standbeelden, in het „ beoeffenen der Welsprekendheid, en der Sterrekunde, „ uitmunten; maar uw taak, *Romeinen!* is over de „ Volken te heerschen: — dit zijn uwe kunsten. Gij „ moet hun de voorwaarden van vrede voorschrijven, „ hen, die zich onderwerpen, sparen, en de weder- „ spannigen beteugelen." Deze twee laatste trekken zijn juist in den *Romeinschen* Geest, die ook onzen SALLUSTIUS ter aangehaalde plaats bezielde. Een Volk, dat zich onderwierp, om dat het voor de overmagt der *Romeinen* niet bestand was, te sparen, heette bij hen *billijkheid* en *grootmoedigheid*, daar het enkele Staatkunde was, om hunne magt door de overwonnelingen, welken zij den vleienden naam van *Bondgenooten* gaven, te vermeerderen. Allen, die zich tegen hunne heerschzucht durfden verzetten, droegen den naam van *Wederspannelingen*, en het te onder brengen van zulke volken, die hunne onafhangelijkheid hadden willen staande houden, werd in de *Romeinsche* taal, *bevredigen* geheten. Naar mate de *Romeinen* meer naar-

ijve-

ijverig op hunne Vrijheid en Onafhangelijkheid waren, naar die mate misgunden zij meer aan alles, wat rondom hen was, die eigen rechten der natuur, en zagen (het geen SALLUSTIUS (Bladz. 7.) van de *Lacedæmoniërs*, en de *Atheners* zegt) hun oogmerk om te heerschen voor ene genoegzame oorzaak tot een oorlog aan. En dat zulks het geval met alle Vrije en te gelijk magtige Volken is, leert ons de Geschiedenis van alle tijden. (Zie LUZAC, in de *aanmerkingen op* SOCRATES, *als Burger beschouwd*, Bladz. 121.)

Bladz. 9. reg. 10. en volgg. *van onderen. Dat zij, die tegen het bevel met den vijand gestreden hadden, menigvuldiger gestraft zijn.*] Ik zal ter bevestiging hier van slechts twee voorbeelden van de strengheid der *Romeinsche* krijgs-tucht, en de ondergeschiktheid aan de bevelen der Opperhoofden, aanhalen. Men leze dezelven bij STUART, D. IV, Bladz. 324—329, en 392—407.

Bladz. 10. reg. 14. en volgg. *En dezen* [de eerzucht en hebzucht] *waren de bronnen van alle de rampen, enz.*] Hier heeft SALLUSTIUS, door de droevige ondervinding van de waarheid overtuigd, de woorden van ARISTOTELES nagevolgd, te vinden *Polit.* II. 7. „ De menschen zijn door eerzucht en hebzucht veelal „ zelven oorzaak hunner rampen." — De Schriften der Ouden zijn vol van betuigingen, dat beiden deze neigingen het geluk der samenleving verwoesten. Ik zal hier, over beiden, enige plaatsen aanhalen. PLUTARCHUS (*in Vitâ* SULLÆ p. 453) zegt: „ Deze vij„ andschap nu [tusschen MARIUS en SULLA], die, uit „ zulk ene geringe en kinderachtige oorzaak ontstaan, „ vervolgens door burgerbloed en ontzettende beroer„ tens op dwinglandij en algemene verwarring uitgelo„ pen is, bewees, dat EURIPIDES een wijs man, en

„ zeer

„ zeer bedreven in de oorzaken der rampen van een „ Gemenebest geweest is, daar hij aanmaant, om de „ eerzucht te vlieden, als zijnde de verderflijkfte nei„ ging voor hun, die 'er mede bezield zijn." — De „ plaats, door PLUTARCHUS bedoeld, is te vinden de *Phœnisſæ* van EURIPIDES (V. 534. *ſeqq.*), alwaar JOCASTE haren Zoon ETEOCLES, die met zijn' Broeder POLIJNICES om de bezitting van het Vaderlijk Rijk oorlog voerde, bidt van zijn voornemen af te zien, en met deze woorden vermaant: „ Waarom „ zoudt gij U, mijn Zoon! door de eerzucht, den „ verderflijkſten der Goden, laten beheerſchen? — Laat „ af. Het is een onrechtvaardig God. Hij is in vele „ huizen en Steden, die gelukkig waren, ingedrongen, „ en 'er niet weder uitgeweken, dan met den ondergang „ van hun, die 'er mede bezield waren." — (*Vid.* VALCKEN. *ad iſtum l.*) — Van de hebzucht zegt ARISTOPHANES (*Acharn. Act.* II, ſc. 2. v. 29.), „ dat zij noch altaar, noch goede trouw, noch eed ontziet." ANACREON zingt (*Carm.* XLV. v. 8—12):

Vervloekt zij hij, die 't eerſte zich
Door lage Goud-zucht liet vervoeren:
Door Haar kan zelfs de Broeder naam,
Noch Ouder-liefde 't harte roeren.
Door Haar zijn moord en oorlogs-ramp
Der menſchen plaag. —— —— ——

Te ſchoon is de plaats van CICERO (*de Off.* II. 22.) dan dat ik dezelve hier ten ſlotte niet zou bijvoegen. „ 'Er is geen afzigtiger ondeugd, dan de hebzucht, „ vooral in de Beſturers van een Gemenebest. Want het „ is niet alleen ſchandelijk, maar ook aller-ondeugendst „ en verfoeilijk, de algemene belangen aan zijn bijzonder „ voordeel te onderwerpen. Dus ſchijnt de voorſpel„ ling van APOLLO, dat *Sparta* door niets anders, dan

„ door

„ door de hebzucht, zou te gronde gaan, niet aan de „ *Lacedæmoniërs* alleen, maar aan alle rijke Volken ge„ daan te zijn." —

Bladz. 10. reg. 6. en volgg. *van onderen. En het gebied —— wreed en onverdragelijk geworden.*] Gelijk SALLUSTIUS met de voorgaande uitdrukking, *de Staat is van gedaante veranderd*, ziet op het inwendige van den *Romeinſchen* Staat, alwaar in den tijd, dien hij bedoelt, de eerambten aan de grootſte booswichten zo wel als aan de braven werden opgedragen; zo heeft hij met de aangetekende woorden op het oog de kwellingen, en knevelarijën, waar aan de inwoners der Wingewesten, en zelfs de *zogenaamde Bondgenoten* des *Romeinſchen* Volks, doorgaands onderworpen waren. Hoe ver dezelven ſomtijds gingen, kan men in *de Redevoeringen van* CICERO tegen VERRES, die *Landvoogd* van *Sicilie* geweest was, niet zonder ontroering en verontwaardiging lezen. Doch de geweldenarijën van VERRES en anderen waren nog altijd daden van bijzondere perſonen, zonder openlijk gezag uitgeöeffend, en zelfs door den Raad afgekeurd; maar hoe zeer wordt men overtuigd van de waarheid dezer woorden van SALLUSTIUS, wanneer men leest, dat, als een *Romeinsch* Raadsheer om zijne bijzondere zaken, als b. v. om ene gelofte te volbrengen, of om ene erfenis, of ſchuld in te vorderen, buiten *Italië* moest reizen, aan zulk een' van wegen den Raad ene *legatio libera* (het geen ik niet beter weet over te zetten, dan *titulair gezantſchap*) voor een' onbepaalden tijd werd opgedragen, waar door de inwoners dier ſtreken, door welken hij reisde, het zij dezelven *Bondgenoten* genoemd werden, of ook in naam *afhangelingen* van het *Romeinsch* Gebied waren, in de verpligting kwamen, van hem alle veiligheid en gemak te bezorgen niet alleen, maar zelfs van hem prachtig te onthalen, en kostbare geſchenken aan te bieden. Dit ge-

geschiedde zo menigvuldig (gelijk blijkt uit de *Redevoering* van CICERO *pro* FLACCO, c. 34.), en velen maakten van dit gezantschap door hunne trotschheid, en vooral door hunne hebzucht, zulk een, voor de Bondgenoten, en de inwoners der Wingewesten onverdragelijk, en uitputtend misbruik (waar van CICERO gewaagt, *Orat. de leg. agr. contra* RULLUM, I. 3.) dat CICERO zich genoopt voelde, hier aan paal en perk te stellen. Ter zijner eer zal ik hier de plaats, waar hij dit verhaalt, invoegen, uit zijn Boek *over de Wetten* (Lib. III. 8.): „ Het is voorzeker duidelijk, dat niets „ schandelijker is, dan iemand een gezantschap te ge- „ ven, zonder dat het belang van het Gemenebest dit „ vordert. Ik ga voorbij, hoedanig zij zich gedragen „ hebben, en nog gedragen, die door hun gezantschap „ hunne erfenissen of schulden invorderen. Dit hangt „ van de onderscheiden geäartheden der menschen af. „ Maar ik vraag, wat op zich zelf schandelijker is, „ dan dat men een' Raadsheer tot gezant aanstelt, „ zonder last, of bezigheid van wegen het Gemenebest? — „ Ik zou, *Consul* zijnde, dit soort van gezantschap, „ met goedkeuring van een' zeer talrijken Raad, hoewel „ het tot gemak der Raadsheren schijnt ingesteld te „ zijn, vernietigd hebben, zo niet een zeer wuft *Ge-* „ *meensman* mij toen met zijn gezag tegengestaan had. „ Evenwel heb ik den tijd verminderd, en, het geen „ onbepaald was, tot één jaar gebragt. Dus is wel de „ langdurigheid weggenomen, maar de schandelijkheid „ blijft." — Naderhand heeft JULIUS CAESAR den tijd op vijf jaren bepaald, gelijk blijkt uit een' brief van CICERO aan ATTICUS (XV. 11.), waaröm de Wet, die hier over gemaakt is, *lex Julia* (*de Wet van* JULIUS) genoemd wordt. (CIC. *l. l.*). ——

Bladz. 11. reg. 12. en volgg. *Maar na dat* LUCIUS SULLA, enz.] Dewijl hier door SALLUSTIUS

het

het voornaam begin des algemenen Zeden-bederfs van het gebeurde ten tijde van, en door SULLA wordt afgeleid, zal het, geloof ik, den Lezer niet onäangenaam zijn, hier een Verhaal van den Burger-Oorlog, tusfchen MARIUS en SULLA, als hoofden der twee partijën, gevoerd, te lezen; te minder, daar STUART nog tot dit tijdvak niet genaderd is. Aan hem al het overige, wat van beide de genoemde mannen te zeggen is, overlatende, alzo dit tot mijn oogmerk niet dient, zal ik, uit de echte bronnen (*), alles, zo kort mogelijk, bijéén brengen, wat tot dezen eersten Burger-oorlog betrekking heeft. —

VERHAAL
VAN DEN
BURGER-OORLOG,
ONDER
MARIUS
EN
SULLA.

Reeds te voren was *Rome's* grond met burger-bloed bevlekt (†), toen de *Patriciërs*, door gierigheid en heersch-

(*) Namelijk PLUTARCHUS (*in Vitâ* MARII & SULLAE.) — VELLEJUS PATERCULUS (Lib. II. 11 & 12, 15—28.) — FLORUS (III. c. 1. n. 13—17. c. 3. 16, 21.) — SALLUSTIUS (*Bello Jugurthino* c. 56 — 60. 63 — 65. 73 — 81. 81. *usquæ ad finem.*) — VALERIUS MAXIMUS (Lib. VIII. c. 14.) — EUTROPIUS (Lib. IV & V.) — en anderen.

(†) Zie STUART, *Rom. Gefch.* D. XI. Bl. 202. tot aan het einde.

heerschzucht aangedreven, de welgemeende pogingen van TIBERIUS en CAJUS GRACCHUS met openbaar geweld hadden tegengegaan en verijdeld; maar tot nog toe (*) was 'er geen voorbeeld, dat enkele Burgers, door tomeloze eerzucht aangezet, door blinde partijzucht geholpen, door den weiffelenden kans hunner ondernemingen verbijsterd, en door wederzijds begane wreedheden meer en meer tot mateloze wraakoeffening aangevuurd, het gehele *Romeinsche* Volk in twee partijën verdeeld, en dezelven tegen elkanderen, als tegen vreemde vijanden, ja als aangehitste dieren onderling, hadden doen ſtrijden. Dit was voor CAJUS MARIUS en LUCIUS CORNELIUS SULLA bewaard. Beide deze mannen hadden zich door uitmuntende daden ten beste van den *Romeinſchen* Staat zeer verdienſtelijk gemaakt, en zouden zeker onder de lofwaardigſte Helden van *Rome* ene onderſcheidende plaats in het geheugen hunner Medeburgers, en in de Geſchiedenis verdiend en verworven hebben, hadden zij niet om hunne bijzondere belangen ſtromen van *Romeinsch* bloed door *Romeinſche* handen doen vergieten.

CAJUS MARIUS, bij *Arpinum* in *Latium* van onäanzienlijke ouderen geboren, aldaar opgevoed, en wel in lighaamlijke oeffeningen, en oorlogs-kundigheden, maar geenszins in enige beſchavende Wetenſchap onderwezen, was ruuw van zeden, ingetogen van levenswijze, ſtout van aart, trotsch van hart, woelziek van geest, en boven mate eerzuchtig. Zijne dapperheid en krijgsbeleid hadden hem, langs verſcheiden trappen, eindelijk doen opſtijgen tot den rang van Onder-Bevelhebber, in het leger van den *Conſul* METELLUS, welke in *Africa*, tegen den *Numidiſchen* Koning JUGURTHA, oor-

(*) Dat is, tot het jaar van *Rome* 667, vóór onze tijdrekening 85, volgens de orde, die STUART volgt. SIMSONIUS ſtelt het één jaar later (*Chron.* pag. 1476).

oorlog voerde. Reeds lang had hem zijne onverzadelijke eerzucht het oog in het ver verschiet op het *Consulaat* doen vestigen, doch nog nimmer had hij het durven wagen, zijne begeerte aan den dag te leggen. Maar nu, door de vleiënde voorspelling eens Wigchelaars verhit, kwam hij 'er openlijk voor uit; en, geholpen door allerhande kunstenarijen, en door de slechte mening, welke de bewezen eerloosheid van zeer vele *Patriciërs*, ten aanzien van dezen gehelen rang van Burgers, bij het Volk verwekt had, slaagde hij in zijne onderneming, en werd, schoon een *Plebejer* zijnde, tot *Consul* verkoren, het geen sedert ene reeks van jaren niet voorgevallen was. Na dat hij, gedurende den tijd van dit *Consulaat*, en in de twee volgende jaren, JUGURTHA geweldige slagen toegebragt, en hem eindelijk door het verraad van deszelfs schoon-Vader, BOCCHUS, den Koning der *Mauriërs* en *Gaetuliërs*, en door de hulp van denzelfden SULLA, die naderhand zijn vijand geworden is, en hem toen als Onderbevelhebber diende, levend gevangen genomen, en te *Rome* in zegepraal binnen gebragt had; werd hij vijf malen na elkanderen op nieuw tot *Consul* benoemd, en overwon gedurende dien tijd, in verscheiden Veldslagen, de *Cimbren*, *Teutonen*, en andere woeste Volken van *Gallië* en *Germanië*, welken, na het verslaan van twee *Consuls*, den *Romeinen* enen zo groten schrik hadden aangejaagd, als of HANNIBAL op nieuw voor de poorten van *Rome* was. In zijn zesde *Consulaat* beteugelde hij, op last des Raads, de oproerige pogingen van den *Gemeensman*, LUCIUS APULEJUS SATURNINUS, en deszelfs aanhang, van welken hij zich nog kort te voren bediend had, ter voldoening zijner wraakzucht jegens METELLUS, wien hij in den *Numidischen* oorlog opgevolgd was. Tien jaren daar na werd hij, benevens anderen, als Bevelhebber gezonden tegen de *Italiaansche Bondgenoten*, die het Burgerrecht niet kunnende verkrijgen, den heerschzuchtigen *Romeinen* den oorlog aandeden. In dezen oorlog blonk op

O nieuw

nieuw zijn moed, en fchrander krijgs-beleid uit, hoewel niet meer met dien luister, als te voren; want hij was reeds nabij de zeventig jaren oud, zeer zwaarlijvig, en vol lighaamlijke kwalen: daar bij fcheen ook zijn geest reeds veel van de vorige vlugheid, aanhoudende tegenwoordigheid, en ontegenftaanbare doorzettingskragt verloren te hebben. Hieröm ontdeed hij zich van dit Bevelhebberfchap, en ging naar *Rome* terug, om voor de herftelling zijner gezondheid te zorgen, doch tevens, om zich als Opper-Bevelhebber in den oorlog tegen MITHRIDATES, den Koning van *Pontus*, welke te gelijker tijd uitbarstte, te doen benoemen. Want, fchoon zijne ziel en lighaam beiden verzwakt waren, zijne eerzucht bleef dezelfde, en fcheen zelfs ontembarer geworden te zijn. De mislukking van dit voornemen, en zijne rustverftorende pogingen om zijn' vijand SULLA van dit wettig verkregen Opperbevel te beroven, deden de vijandfchap dezer twee mannen, die reeds lang gefmeuld had, in ligte vlam ontbranden; gelijk wij ftraks zien zullen, na alvorens het *character* en de vroegere Gefchiedenis van SULLA, gelijk van MARIUS, kortelijk aangevoerd te hebben; het geen mij voorkomt, tot beter verftand van het volgend Verhaal noodzaaklijk te zijn.

LUCIUS CORNELIUS SULLA was uit een aanzienlijk geflacht geboren, het welk evenwel door de onbeduidendheid van fommigen zijner voorôuderen bijna vergeten was. Zo onërvaren MARIUS in alle befchavende kundigheden was, zo zeer had SULLA zich op dezelven toegelegd, zo dat hij de *Griekfche* taal even goed, als de *Latijnfche* verftond, en door zijne Welfprekendheid de aandacht zijner Medeburgers tot zich trok. Hij bezat daar en boven grote dapperheid, doorzigtig beleid, en een aanmerklijk vermogen tot de listigfte veinzerij. Hij was geneigd tot Wellust, maar nog begeriger naar roem; losbandig van levens-wijze, maar daar door nimmer

mer van enige nodige bezigheid af te trekken. Hij gebruikte zijne verkregen schatten voornamelijk, om zijne vrienden en aanhangelingen te verrijken, en voor derzelver hulp te belonen. Zijn geluk evenaarde zijn' moed en beleid, zo dat het onzeker is, aan wie hij het meest zijne grootheid te danken gehad hebbe. Zelve schreef hij het meerderdeel aan zijn geluk toe. Terwijl MARIUS, als *Consul*, den *Numidischen* oorlog voerde, kwam SULLA met een aanzienlijk getal ruiterij, welke hij in *Latium* en onder de *Italiaansche* Bondgenoten bijéén verzameld had, in *Africa*, en in het leger des *Consuls* aan, en, hoewel toen in krijgsbedrijven nog zeer onërvaren, beijverde hij zich zo zeer, dat hij in korten tijd voor MARIUS van het hoogst aanbelang was, waaröm dezelve niemand geschikter vond, om den Koning BOCCHUS over te halen, dat hij zijnen Schoon-zoon aan de *Romeinen* uitleverde, dan SULLA. Deze hagchelijke onderneming werd gelukkig volvoerd, en SULLA bragt JUGURTHA levend in het leger van MARIUS. Daar na droeg hij in onderscheiden posten, in het leger van MARIUS en CATULUS, het welk tegen de *Cimbren* oorloogde, door zijn beleid en moed aanmerklijk bij, tot de gehele overwinning, en te onderbrenging dezer Woeste Volken. Nu meende hij genoeg gedaan te hebben, om naar het *Prætor-schap* met goed gevolg te kunnen staan, doch zulks mislukte hem voor de eerste reis; en zelfs in het volgend jaar kon hij zijn oogmerk niet bereiken, zonder alle die middelen in het werk te stellen, waar voor toen bij het bedorven *Romeinsche* Volk de eerämbten bijna alleen verkrijgbaar waren, namelijk, omkoping, het geven van gastmalen aan het Volk, en de smadelijkste dienstvaardigheid en vleiërij. Na het bekleden van dit Ambt, werd hij naar *Cappadocië* gezonden, om ARIOBARZANES op zijn' troon, hem door GORDIUS ontweldigd, te herstellen, en te-

vens om de aangroeiënde magt van MITHRIDATES tegen te gaan. Hoewel met geringe magt derwaard vertrokken zijnde, volvoerde hij evenwel, met hulp der *Cappadociërs* zelven, en der *Asiatische* Bondgenoten, in korten tijd zijn' last, en kwam, beladen met roem en schatten, te *Rome* terug. Ook hij werd, even als MARIUS, tot Veldheer aangesteld in den oorlog tegen de *Italiaansche* Bondgenoten, en schitterde meer uit, naar mate deze zijn mededinger door den ouderdom afnam. Zijne bedrijven waren zo groot en gelukkig, dat zijne Medeburgers hem een' groot', de Bondgenoten den grootsten, en de Vijanden den gelukkigsten Veldheer noemden. Deze oorlog was bijna geëindigd, toen 'er besloten werd, om een groot leger naar *Asië* te zenden, tegen den Koning MITHRIDATES, welke met hulp van NICOMEDES, Koning van *Bithijnië*, zich meester had gemaakt van *Paphlagonië*, en het zelve, niettegenstaande den eisch der *Romeinen*, niet weder wilde afstaan. — Ter zelfder tijd werd SULLA tot *Consul* verkoren, en aan hem bij het lot het Opperbevel in *Asië* toegewezen.

Nu de Levens-Geschiedenis van beiden tot het ogenblik der uitbarsting van hunnen haat gebragt hebbende, zal ik nog kortelijk de oorzaken, en voordgangen van dezen dodelijken haat opgeven. Deszelfs eerste oorzaak dan is te zoeken in den roem, dien SULLA zich toeëigende, van wegen den gelukkigen uitslag zijner onderneming tegen JUGURTHA. MARIUS genoot wel ene heerlijke zegepraal, in welke JUGURTHA voor zijn' wagen geboeid werd omgevoerd; maar niet te min werd de eer der moeilijke gevangen-neming van dien gevreesden vijand voornaamlijk aan SULLA toegeschreven. Het is waarschijnlijk, dat de *Patriciërs*, uit nijd tegen den *Plebejer* MARIUS, die hen op nieuw van het uitsluitend bezit des *Consulaats* beroofd had, zich gretig van deze omstandigheid, dat

na-

namelijk niet MARIUS zelve, maar zijn Onder-Bevelhebber, JUGURTHA had gevangen genomen, bediend hebben, om dien Onder-Bevelhebber, ten kosten van den roem van MARIUS te verheffen, en te meer, daar dezelve uit een aanzienlijk geflacht afkomftig was. Deze loftuitingen maakten hem, die uit den aart praalziek was, zo opgeblazen, dat hij zich openlijk al de eer dezer Overwinning toefchreef, en ten blijke daar van een' Zegelring liet vervaardigen, waar op BOCCHUS gefneden was, JUGURTHA aan SULLA overleverende. Dezen ring, dien hij openlijk droeg, gebruikte hij vervolgens altijd als zijn zegel, zelfs na alle zijne luisterrijke krijgs-bedrijven, waar uit zich de mate van den roem laat bepalen, dien hij aan deze eerfte daad hechtte. Dat dit de eerzuchtige ziel van MARIUS geweldig griefde, kan de kennis van deszelfs *charaĉter* ons duidelijk aanwijzen. Doch trotschheid deed het als zijner onwaardig befchouwen, den opkomenden roem van SULLA nu reeds te benijden, terwijl hij van deszelfs beleid en moed zich in het vervolg ter vemeerdering van zijn' eigen roem de beste vruchten beloofde. Hieröm verkoos hij hem in den oorlog tegen de *Cimbren* tot zijn' Onder-Bevelhebber, en gebruikte hem tot de gevaarlijkfte krijgs ondernemingen, en de moeilijkfte ftaatkundige onderhandelingen, van welken allen SULLA zich met den gelukkigften uitflag kweet. Doch nu befpeurde SULLA eerlang, dat zijn toenemende roem in den *Conful* MARIUS een' afgunftig' tegenftrever vond, dewijl dezelve hem gene zaak van enig gewigt ter uitvoering meer aanvertrouwde. Hieröm verliet hij denzelven, en begaf zich tot den anderen *Conful* CATULUS, welke zelve niet zeer gefchikt tot krijgs-bedrijven zijnde, die onderfteuning gretig aannam, en 'er zich met dat gelukkig gevolg van bediende, dat door toedoen van SULLA verfcheiden Woeste Volken na elkanderen overwonnen; de beide legers, in een alge-

meen gebrek aan leeftogt, overvloedig voorzien, en in den beslisfenden nederlaag der *Cimbren*, door het leger van CATULUS een en dertig Veldtekenen, en door dat van MARIUS flechts twee veröverd wierden. Dit waren zo vele nieuwe wonden voor MARIUS, welken wel kort daar na, toen SULLA te vergeefsch naar het *Prætor-fchap* ftond, uitwendig geheeld werden. maar niet te min inwendig bloedden, en zich, als ene verflindende kanker, meer en meer uitbreidden. Doch toen de Koning BOCCHUS, te gelijk om het *Romeinfche* Volk te believen. en aan SULLA een bewijs zijner vriendfchap te geven, enige ftandbeelden, toepaslijk op de overwinning in *Numidië*, naar *Rome* zond, om op het *Capitolium* geplaatst te worden, en men onder dezelven het beeld van JUGURTHA, die door BOCCHUS aan SULLA overgegeven werd, van goud gegoten zag; ontbrak 'er weinig aan, of de dadelijkheden waren toen reeds van wederzijden begonnen, daar MARIUS, razende van nijd, dat hem de eer zijner overwinning dus ontroofd werd, alle pogingen te werk ftelde, om deze eretekenen van SULLA met geweld te vernielen, terwijl deze laatfte, door zijn' aanhang onderfteund, zich wapende, om geweld met geweld te keer te gaan, Gelukkig maakte de tijding dat de *Italiaanfche* Bondgenoten te Velde togen, voor dezen tijd een einde aan den twist, alzo het gevaar des Lands alle andere belangen en bedoelingen deed zwijgen. Naauwlijks evenwel was dit gevaar enigszins afgewend, of de ftroom der driften, nu genen tegenftand meer ontmoetende, vloog met ene bedwelmende fnelheid voord, en fleepte alles mede, wat dezelve in zijne vaart ontmoette.

Toen SULLA, gelijk wij gezien hebben, tot *Conful* verkoren, en als Opper-Bevelhebber naar *Afië* beftemd was; zag MARIUS zich van zijne ftrelende hoop verftoken, om nog eens in een' nieuwen oorlog te fchitte-

teren, en voor de eerste man van zijn' tijd gehouden te worden. Dit moest hem noodzaaklijk meer dan gewone smert veröorzaken, alzo hij, ter verkrijging van dit Opper-Bevel, bij zijn' hogen ouderdom, en lastig lighaam, nog dagelijks onder de Jongelingen, zich in het schermen, en paard-rijden oeffende, zo om zijn lighaam in de daad te versterken, en vlugger te maken, als om zijne zwakheid en de stramheid zijner leden te bedekken, en bij de menigte voor kloek gehouden te worden. Dit laatste oogmerk bereikte hij slechts gedeeltelijk, dewijl de verstandigen met medelijden, en veröntwaardiging zagen, dat een man, die van zeer gering tot het hoogste aanzien, van zeer arm tot den grootsten rijkdom gekomen was, gene maat aan zijne eer- en heb-zucht stellen, en, in plaats van zijnen verkregen roem en schatten in rust te genieten, de grenzen van zijn' voorspoed nog verder uitbreiden, en, als hadde hij nog niets verkregen, zijn' zeventig-jarigen ouderdom aan een' hagchelijken oorlog met de Landvoogden van MITHRIDATES, in *Cappadocië* en bij de *Zwarte Zee*, wagen wilde. Doch de aanmerkingen van dezen, noch de spotternijën van anderen, die hem naar een versterkend bad wilden zenden, waren in staat zijne dolle eerzucht terug te houden, tot welker voldoening hij nu alle mogelijke middelen, zelfs de snoodste, bij de hand nam.

Zekere SULPICIUS was dit jaar tot *Gemeens-man* verkoren, een vermetel, oproerig, wreed, hebzuchtig, en alleszins ondeugend mensch, die zich door zijne grote begaafdheden van Welsprekendheid en beleid, in aanzien gebragt had, en nu van hetzelve het verderflijkst misbruik maakte. Dezen wist MARIUS op zijne zijde te brengen, zoo dat dezelve hem door zijn' invloed bij het Volk welhaast tot *pro-Consul*, en Veldheer tegen MITHRIDATES deed benoemen, aan SULLA alleen het *Consulaat* overliet, den Zoon van des-

zelfs Ambtgenoot POMPEJUS door zijne bende, die hij *tegen-Raad* noemde, liet ombrengen, en vele andere Wetten met geweld doordrong, die der Vrijheid nadelig en den Burgeren onverdragelijk waren.

SULLA, zich dus van zijn wettig recht verstoken, en gene gelegenheid ziende, om het zelve binnen *Rome* te doen gelden, spoedde zich naar het leger, het geen uit dertig duizend soldaten, en vijf duizend ruiters bestond, en toen, als een overschot van den oorlog tegen de *Italiaansche Bondgenoten*, de Stad *Nola* bezet hield; en wist het zelve door ene welsprekende voorstelling zijner roemrijke daden, waar van het oog getuige geweest was, en des smadelijken onrechts, hem door MARIUS aangedaan, zo geheel voor zijn belang te winnen, dat de krijgs-*tribunen*, kort na de aankomst van SULLA, door MARIUS gezonden, om het leger van SULLA over te nemen, en naar *Rome* te voeren, door de soldaten gestenigd wierden. MARIUS bragt uit wederwraak vele vrienden van SULLA binnen de Stad om het leven, zo dat nu van weder. zijde het moord-zwaard uitgetogen, en 'er gene mogelijkheid meer was, om den geweldigen stroom der woedendste driften te stuiten.

Middelerwijl rukte SULLA met zijn leger op *Rome* aan, waar door MARIUS genoodzaakt werd zich in staat van tegenweer te stellen. Om zijn' aanhang te vergroten beloofde hij aan de slaven de Vrijheid en het Burger-recht, indien zij hem met de wapenen bijstonden. Doch daar 'er slechts drie van dit aanbod gebruik maakten, was hij tegen de magt van zijn' vijand, die met rasse schreden naderde, niet bestand, en moest, na nog eens, door het zenden van twee *Prætors*, te vergeefsch beproefd te hebben, om SULLA door een bevel van gezag te doen zwichten, de Stad ijlings verlaten, om den indringenden vijand te ontkomen.

De-

Deze, door de wraak verblind, deed, toen de ongewapende menigte hem met ſtenen trachtte terug te drijven, door zijne ſoldaten de huizen in brand ſteken, en ging hen in dat afſchuuwlijk bedrijf zelve voor; zonder te bedenken, dat zijne Vrienden en naastbeſtaanden hier bij leden, of zich over dezelven te ontfermen, zag hij niets, dan zijne vijanden, en volgde alleen zijne razende drift. Hier na den Raad bijéén geroepen hebbende, verklaarde hij MARIUS, deszelfs Zoon, den *Gemeensman* SULPICIUS, en nog enige anderen, die van dezelfde partij waren, voor *gebannen*, met het bijgevoegd verbod aan ieder, van hen te herbergen of te ſpijzen.

Hoe verbitterd de leden van den Raad tegen MARIUS, wien zij gedurende enigen tijd met weêrzin hadden moeten gehoorzamen, ook zijn mogten; zò mishaagde hun evenwel deze wreedheid, te meer, daar SULLA zelve, nog kort voor zijn laatst vertrek uit de Stad, in levensgevaaar zijne toevlucht in het huis van MARIUS genomen had, en aldaar de woede der bende van SULPICIUS ontkomen was. Ook het Volk was hier over zeer te onvreden, en legde zijn ongenoegen openlijk aan den dag, zo dat SULLA, om het zelve weg te nemen, LUCIUS CINNA, die voor een Vriend van MARIUS bekend ſtond, tot *Conſul* aanſtelde. Na denzelven op de plegtigſte wijze te hebben doen zweren, dat hij de Vriendſchap van SULLA heilig zou bewaren, en CNËUS OCTAVIUS, die van zijne partij was, tot ambtgenoot bij hem gevoegd te hebben, vertrok hij naar *Aſië*, menende, dat hij te *Rome* alles onömſtotelijk geregeld had.

SULPICIUS, de ſnode aanſtoker van dezen verderflijken brand, was even als MARIUS, toen SULLA binnen *Rome* trok, gevlucht, doch werd door de ruiters, welken SULLA de vluchtenden nazond, in de moerasſen bij *Laurentum*, niet ver van *Rome*, agterhaald,

en gedood, waar na zijn hoofd te *Rome* gebragt, en aan den openlijken fpreekftoel genageld, als 't ware, ten ontzettend voorteken verftrekte van die bloedige *Vogelvrij-verklaring*, waar van SULLA, enigen tijd later, het onmenfchelijk voorbeeld gaf.

MARIUS werd op zijne vlucht welhaast door de zijnen verlaten, en zag zich met zijn' Zoon ten prooi aan de vervolgingen van een' verbitterden vijand, en aan een geheel gebrek van 't nodigst levens onderhoud. Om de eerften te ontkomen begaf hij zich naar *Oftia*, alwaar een Vriend voor hem een vaartuig gereed hield, terwijl hij om in het laatfte te voorzien zijn' Zoon naar de nabijgelegen Landhoeve van deszelfs Schoonvader MUCIUS zond. Doch de vrees van agterhaald te worden liet hem niet toe, de wederkomst van zijn' Zoon af te wachten, maar deed hem dadelijk zee kiezen, in gezelfchap van een' Voorzoon zijner Vrouwe, met name GRANIUS, en enige anderen.

De jonge MARIUS, door de ruiters van SULLA op de Landhoeve van MUCIUS ontdekt, en met moeite, door de hulp van een' Landman, die hem op ene wagen onder bonen verborg, en zo wegvoerde, het gevaar ontkomen zijnde, begaf zich dadelijk fcheep, om naar *Africa* over te fteken, alwaar hij gelukkig aanlandde, en door den *Numidifchen* Koning HIEMPSAL vriendelijk ontvangen en geherbergd werd.

Zijn Vader was niet zo gelukkig, maar moest de grootfte gevaren, de bitterfte vernederingen, de hardfte ongemakken verduren, voor dat hij ene veilige fchuilplaats vinden kon. Van *Oftia* in zee gekomen, had hij wel in 't eerst een' gunftigen wind, maar welhaast belettede hem een fterke Zuid-Westen wind verder dan tot aan het voorgebergte *Circeii* voord te zeilen, terwijl hij tevens beducht was te *Tarracina* in de handen van één' zijner vijanden, met name GEMINIUS, die aldaar vele goederen had, te vallen. Wat moeite 'er

aan-

aangewend wierd, om het ſchip in zee te houden, evenwel was zulks, deels door den geweldigen ſtorm, deels door gebrek aan mondbehoeſten, ondoenlijk; en hij moest weêr voet aan land zetten, alwaar hem de dood van alle kanten dreigde. Door enige herders gewaarſchouwd, dat in dien omtrek een aantal ruiters was, die hem zochten, wierp hij zich, bijna flaauw van den honger, in een' dicht Bosch, en bragt aldaar den nacht in elende door. Des morgens zette hij zijne reize langs het ſtrand, hoe klagteloos ook, te voet voord, en moest nog daar en boven zijne reisgenoten, die wanhopend waren, opbeuren, waar toe hem zijn bijgelovig vertrouwen op ene gunſtige voorſpelling, aan hem in zijne jeugd gedaan, zeer te ſtade kwam. Dit geloof aan ene gelukkige uitkomst verliet hem naderhand, zelfs bij de grootſte gevaren, nooit, en maakt alleen den beöeffenaar der Geſchiedenis begrijplijk, hoe zijn moed niet eindelijk is beginnen te wankelen.

Op deze wijze nabij *Minturnæ* gekomen zijnde, zag hij ene ruiterbende van verre naar hem toerennen, welke hij voor zijne vervolgers hield; waaröp hij dadelijk met zijn gevolg, zo ſnel mogelijk was, zich naar het ſtrand ſpoedde, om al zwemmende twee ſchepen te bereiken, die niet ver in zee lagen. Dit gelukte GRANIUS gemaklijk, doch MARIUS werd, daar hij te zwaarlijvig was om te zwemmen, door twee ſlaven met de grootſte moeite in het ander' ſchip gebragt, op het ogenblik, toen de ruiters zich aan het ſtrand vertoonden, en hem van den Schipper terug eischten. Deszelfs weiffelend beſluit werd na lang bidden eindelijk ten voordele van MARIUS bepaald, en de ruiters moesten, razende over hunne vergeefſche poging, hunne gewenschte prooi zien wegvoeren.

Doch naauwlijks was dit gevaar voorbij, of hij werd weder aan anderen, en groteren blootgeſteld. De Schipper

per, die hem uit medelijden en schaamte niet had willen uitleveren, oordeelde het evenwel voor zich te gevaarlijk, hem langer te behouden, en overreedde hem daarom, na dat zij een eind wegs voordgezeild waren, om aan land te gaan, en zich door spijs en rust té versterken, belovende, dat hij hem weder zou innemen, zo dra de Zuid-Westen wind in een' gunstiger zou veränderd zijn, het geen hij voorwendde, dat aldaar, van wegen de moerassen, telkens op een gezet uur plaats had. MARIUS gaf aan deze redenen gehoor, maar was zo dra niet aan land gekomen, of het schip, zijne enige hoop in dezen nood, ging op nieuw in zee, en was eerlang zijn starend oog geheel ontweken. Nu van alles verlaten, zat hij daar, stom in zich zelven gekeerd, terwijl de herinnering aan zijne vorige grootheid en het gevoel zijner tegenwoordige elende, hem te meer folterden, daar dezelven noch zijne trotschheid, noch zijne eerzuchtige plannen voor het toekomende enigszins verminderden; gelijk hij naderhand zelve bekend heeft.

Na dat zijne ontroerde ziel een weinig bedaard was, stond hij op, en ging langs ongebaande wegen met moeite en elende voord. Diepe Moerassen, en graften, vol water en slijk, doorwaad hebbende, ontmoette hij een' oud' man, die aldaar woonde; wierp zich voor deszelfs voeten neder, smekende, dat hij hem beschermen wilde, en beloofde denzelven, zo hij zijn tegenwoordig ongeval te boven kwam, ene heerlijke beloning. De grijsaart, met de rampen eens grijzen ligtelijk bewogen, verstak hem in een' drogen kuil, welken hij met riet, en andere ligte stoffen bedekte, om hem door den last derzelven niet te zeer te drukken.

Naauwlijks was dit geschied, of enigen van die genen, welken GEMINIUS van *Tarracina* gezonden had, om MARIUS te zoeken, kwamen bij de hut des grijsaarts,

aarts, en dreigden denzelven met den dood, indien hij den vijand van het *Romeinsche* Volk, welken hij verstoken had, niet ontdekte en overleverde. MARIUS, die deze bedreigingen in zijne schuilplaats hoorde, en zich aldaar niet veilig genoeg rekende, ontdeed zich van 't geen op hem geworpen was, en sprong in een moeras, vol vuil water en slijk. Hier door zijne vervolgers bemerkt zijnde, dewijl hij zijn hoofd gedeeltelijk boven 't water hield; wierpen zij een touw om zijn' hals, trokken hem dus naakt en bemorst uit het moeras, en bragten hem naar *Minturnæ* in de gevangenis.

Daar reeds te voren in alle Steden van *Italië*, uit naam van SULLA en den *Romeinschen* Raad een bevel afgekondigd was, dat men MARIUS zoeken, en gevonden zijnde ter dood brengen moest, zo kon de Raad van *Minturnæ* niet anders, dan dit bevel ten spoedigsten volbrengen, hoe ongaarn dezelve daar ook toe besloot. Evenwel wilde geen der Burgers zijne hand tot dien moord lenen Men zond dus zeker' *Germaan*, die in den *Cimbrischen* oorlog door MARIUS gevangen genomen was, met een zwaard tot hem in den kerker. Deze, zijn' Overwinnaar, die hem grootmoedig gespaard had, herkennende, liep verschrikt uit de gevangenis, wierp zijn zwaard weg, en riep, om zijne erkentenis en schrik, tevens, aan den dag te leggen; „*ik kan* „ MARIUS *niet ombrengen.* Nu nam eensslags bij de *Minturnensers* medelijden met MARIUS de plaats in van hunne vorige vrees voor SULLA, en zij achteden het onbillijk en ondankbaar dien man te willen ombrengen, die de redder van *Italië* in meer dan één' oorlog geweest was. Door berouw aangedreven, bragten zij hem, als om strijd, het nodige tot zijne vlucht, en geleidden hem in groten getale, naar het strand, alwaar één hunner hem een schip verschafte, waar mede hij dadelijk onder zeil ging. Niet lang daar na vond hij

hij op het Eiland *Ænaria*, alwaar hij aangeland was, GRANIUS en zijne overige reisgenoten weder, en stevende met hen van daar naar *Africa*. Op de hoogte van den Wester uithoek van *Sicilië* gekomen zijnde, noodzaakte hen het gebrek aan water voet aan land te zetten, waar door de *Romeinsche* Opper Bevelhebber van dat Wingewest, die zeer strenge bevelen tot waakfaamheid ontvangen had, MARIUS, die, terwijl enigen van het Volk zich van water voorzagen, aan land was gegaan, bijna gevangen nam, en twaalf der waterhalers ter neder fabelde. Van daar ijlings vertrokken, zetteden zij het met allen spoed naar *Africa*, en eerlang aan een eiland, niet ver van het vaste land gelegen, gekomen zijnde, vernamen zij, hoe gelukkig de jonge MARIUS in *Africa* aangeland was, en waar hij zich bevond.

Die vertroostende tijding deed den ouden MARIUS niet lang in beraad staan, maar dadelijk zijne reis naar *Africa* voordzetten, om bij de puinhopen van *Carthago* aan land te gaan, en zijn' Zoon in het *Romeinsch* Wingewest af te wachten, niet twijfelende, of SEXTILIUS, die als *Romeinsch Prætor* het Wingewest bestuurde, en wien hij niet onder zijne vijanden telde, zou hem een verblijf in zijn gebied toestaan. Dan naauwlijks was hij aan land gekomen, of SEXTILIUS zond een' Bundel-drager naar hem toe, met deze boodschap: „ MA-„ RIUS! de *Prætor* SEXTILIUS verbiedt U, in *Afri-„ ca* te komen. Zo gij hier aan niet voldoet, ver-„ klaart hij, U, naar het besluit des Raads, als een' „ vijand van het *Romeinsche* Volk te zullen behande-„ len." MARIUS bleef, op het horen van dit bevel, door smert en gramschap, den Bundel-drager langen tijd met woeste blikken aanstaren, zonder één woord te spreken, en eindelijk, door denzelven gevraagd zijnde, wat hij aan den *Prætor* ten andwoord zond, zeide hij met eene diepe zucht: „ zeg, „ dat

„ dat gij CAJUS MARIUS op de puinhopen van *Car-*
„ *thago* hebt zien zitten." Woorden, die het diep gevoel zijner vernedering, met de herinnering aan zijne vorige grootheid, levendig tekenden, en door alle de volgende eeuwen twee treffende voorbeelden van het wisselvallige der menschelijke zaken, aan de aandacht des Wijsgerigen Beöeffenaars van de Geschiedenis opgeleverd hebben.

Ondertusschen was de jonge MARIUS, hoe vriendelijk ook door HIEMPSAL ontvangen, met reden beducht geworden, dat de listige *Africaan* voornemens was, hem, zo SULLA het eischte, aan denzelven over te leveren, en dat hij hem daaröm alleen bij zich behield, telkens, wanneer MARIUS van heen gaan repte, enig nieuw voorwendsel verzinnende, om hem op te houden. Hij maakte dus gretig gebruik van de gelegenheid om te vluchten, welke hem ene der Vrouwen van den Koning, die door medelijden ernstig op hem verliefd geworden was, aanbood, en trof zijn' Vader aan, juist op het ogenblik, toen dezelve gereed stond, om weder zee te kiezen. Naauwlijks met denzelven van land gestoken zijnde, zag hij enige ruiters, die door HIEMPSAL gezonden waren, om hem te agterhalen, en gevangelijk terug te brengen. Dit gevaar achtte MARIUS niet geringer, dan enig ander, het welk hij ontkomen was.

Te *Rome* was midlerwijl ene geweldige twedragt tusschen de door SULLA aangestelde *Consuls* uitgeborsten. CINNA had, niettegenstaande zijne plegtige belofte van trouw aan de belangen van SULLA, dadelijk na deszelfs vertrek, alle mogelijke middelen te werk gesteld, óm de partij van MARIUS te begunstigen, en ten dien einde onder anderen aangedrongen, dat de uitgebannen Burgers weder in hun vorig recht hersteld zouden worden; OCTAVIUS had zich hier tegen met alle magt verzet, en spoedig was het tot dadelijkheden ge-

gekomen, in welken OCTAVIUS ene bloedige overwinning behaald, CINNA uit de Stad verdreven, hem door een Raads-besluit het *Consulaat* ontnomen, en LUCIUS CORNELIUS MERULA in zijne plaats aangesteld had. Vervolgens had CINNA zich naar *Campanië* begeven, en aldaar het leger, dat bij *Nola* lag, door omkoping, en beloften aan zijn belang verbonden; waar na hij MARIUS met deszelfs Zoon tot zich ontbood, om aan zijne zaak gezag bij te zetten. Deze spoedde zich op die tijding met allen, die hij zo in *Africa*, als bij zijne terugkomst in *Italië* bijéén verzameld had, om CINNA bijstand te bieden, en daar door zijnen dorst naar bloedige wraak, welke, ondanks zijne uiterlijke rouw-betoning, uit de norsche en woeste trekken van zijn gelaat te lezen was, zo dra mogelijk te bevredigen. Spoedig gelukte hem dit oogmerk; want bij de menigte, die zich reeds dadelijk aan hun overgegeven had, kwam eerlang nog ene aanzienlijke versterking uit *Rome*, alwaar de soldaten op OCTAVIUS niet vertrouwden, en door METELLUS PIUS, aan wien zij zich wilden overgeven, afgewezen werden, zo dat spijt en wanhoop hen naar het leger van MARIUS en CINNA henen dreven. Hier door hadden zij ene talrijke magt, en trokken, na allen tegenstand overwonnen te hebben, op *Rome* aan, bezetteden het *Janiculum*, en lieten den *Consul* OCTAVIUS, die, in plaats van zich in behoorlijken staat van tegenweer te stellen, zijn' tijd met de beuzelarijën der Wigchelaars versleten had, door enige vooruit gezonden aanhangelingen van den Spreekstoel rukken, en dadelijk van het leven beroven. Toen zond de Raad gezanten, om hen te verzoeken, dat zij in de Stad komen, en geen burger-bloed vergieten zouden. CINNA gaf den gezanten een vertroostend antwoord, maar MARIUS, hoewel niets zeggende, gaf evenwel door de donkerheid van zijn gelaat, en de woestheid zijner ogen

dui-

duidelijk te kennen, dat hij eerlang de Stad met moord vervullen zoude. CINNA trok hier op de Stad in, doch MARIUS bleef buiten aan de poort, eifchende, dat, daar hij door ene wet uitgebannen was, hij nu weder door ene nieuwe wet zou terug geroepen worden. IJdele veinzerij! even als of hij de wetten eerbiedigde, en in een' vrijën ftaat terug keerde; daar hij in tegendeel van gramfchap blaakte; en alle recht en wetten op de fchriklijkfte wijze wilde fchenden. Wel ras bleek het, hoe weinig hem dit voorgeven ernst was geweest; want, toen nog maar een gedeelte des Volks zijne ftem over de wet van terugroeping had uitgebragt, liet zijn ongeduld hem niet langer toe de geveinsde rol vol te houden; maar rukte hij de Stad binnen, omringd van ene talrijke bende flaven, die en uit lage afhanglijkheid, en uit eigen fnode neiging hem blindelings dienden, en gereed waren, om op zijn wenk de wreedfte flagting aan te rechten.

En nu ging de moord zijn' vrijën gang: — de aanzienlijkfte mannen, die zich jaren lang bij den Staat verdienftelijk hadden gemaakt, waarönder men LUCIUS CORNELIUS MERULA, MARCUS ANTONIUS, en QUINTUS CATULUS telde, werden geweldadig omgebragt, — ieder, die MARIUS moest naderen, of hem bij geval voorbij ging, en door hem niet aangefproken of gegroet werd, fneuvelde op het ogenblik door het ftaal van deszelfs flaven, — de ftraten waren vervuld met moordenaars, bezaaid met lijken, en verwekten bij den befchouwer niet dan fiddering en afgrijzen, — gene fmekingen van vrienden, gene tranen van kinderen, gene jammerklagten van echtgenoten vonden bij den ontmenschten MARIUS gehoor, zijn eenig andwoord was een dood-vonnis, — en, toen CINNA reeds lang van het moorden verzadigd was, fcheen zijne woede telkens heviger te worden,

zo dat hij, wanneer men hem boodschapte, dat een vijand, die zich enigen tijd verscholen had, ontdekt, en omgebragt was, met ene helsche vreugde in de handen klapte, — zijn beulenstoet drong met geweld binnen de woningen, slagtte aldaar de mannen, en schond de vrouwen en kinderen. Ten laatsten ging de roof- en moordzucht dezer lijftrawanten van den bloeddorstigen MARIUS zo verre, en was zo onbedwingbaar, dat CINNA en SERTORIUS (welke laatste, hoewel een *Patriciër*, met CARBO de partij van MARIUS gekozen had) hen onverwacht in den slaap overvielen, en allen tot één toe nedervelden. Hier door, en door de verspreide tijding, dat SULLA eerlang uit *Asië* stond terug te komen, werd aan de onuitspreeklijke elende der Burgers enige verademing te weeg gebragt, en voor een' korten tijd een einde aan het moorden gesteld. De vrees toch voor een' op handen zijnde oorlog, niet tegen een' zwakken OCTAVIUS, en opgeraapte benden, maar tegen den geduchten SULLA, en een geoeffend leger, het geen als Overwinnaar van *Griekenland* en Klein *Asië* wederkeerde, deed den verbijsterden MARIUS enigszins tot zich zelven komen, en op de nodige tegenweer bedacht zijn.

Hij werd derhalven, door zijn' aanhang, voor de zevende maal tot *Consul* verkoren, en verkreeg CINNA tot ambtgenoot. Dan, daar hij te voren dien post met roem bekleed had, was dezelve hem nu tot last, schande, en verderf. Zijn geweten, door de vrees wakker geworden, liet hem gene rust; het gevoel zijner zwakheid bij een' hogen ouderdom vermeerderde zijne rampzaligheid; de pogingen om zich zelven te ontvluchten, en in het onmatig gebruik van den wijn het bewustzijn zijner elende, en de wroegingen van zijn schuldig geweten te verdoven, maakten hem zelfs in de ogen zijner aanhangers verächtelijk, en verhaastten zijn' dood, zo dat nog in de eerste maand van

dit

dit *Consulaat* zijne bezoedelde ziel hare even onreine woning verliet. Zo stierf hij als de vloek zijner tijdgenoten, daar hij anders, zo hij de ware eer gekend had, als de grote CAMILLUS algemeen betreurd, en bewonderd zou zijn geworden.

In plaats van MARIUS werd tot *Consul* verkoren zekere LUCIUS CORNELIUS FLACCUS, bekend voor een vijand van SULLA, en in de Geschiedenis berucht door ene schandelijke Wet, welke hij doorgedrongen heeft, dat namelijk de schuldenaars met de betaling van een vierde gedeelte van hunne schulden zouden kunnen volstaan. De tijding evenwel, wier ontzettende komst MARIUS tot vertwijfeling had gebragt, als of SULLA terug keerde, werd eerlang valsch bevonden, en de partij van MARIUS had, na deszelfs dood, nog drie jaren tijd, om op het voetspoor van haar' voorganger, den grond van *Rome* met het bloed der aanzienlijkste Burgers te bevlekken, waar van zij ook, vooräl door de aanhitzing en het voorbeeld van den jongen MARIUS een ontzettend gebruik maakte.

Sommigen hadden echter het geluk, de woede dezer beulen te ontkomen, en bij SULLA in *Asië* ene veilige schuilplaats, en het uitzigt op herstel en — wraak te vinden. Onder dezen bevond zich ook METELLA, de eigen Echtgenote van SULLA, die met hare kinderen ter naauwer nood het gevaar had kunnen ontgaan, en de droevige maar, door anderen reeds vermeld, nog nader bevestigde, dat de *Consuls* CINNA en CARBO (want FLACCUS was kort na het eindigen van zijn *Consulaat* met een leger naar *Asië* ter hulp van SULLA tegen MITHRIDATES vertrokken, doch door zijn' Onder-Bevelhebber FIMBRIA, een' waardig' aanhanger van MARIUS, verraderlijk omgebragt) aan hunne moordlust den ruimen teugel vierden, en alles, wat SULLA toebehoorde, verwoesteden. Dit spoorde SULLA aan, om op de best mogelijke wijze een verdrag met

MITHRIDATES te treffen, en zich met zijn leger, van welks trouw en gehechtheid aan zijne belangen hij zich, door het toelaten van allerhande losbandigheid en roverij, volkomen verzekerd had, naar *Italië* te spoeden, en zijn heilloos ontwerp van trotsche overheersching, en voorbeeldeloze wreedheid ten uitvoer te brengen. Spoedig verscheen hij met ene talrijke vloot voor *Brundusium*, en werd door de inwoners met blijdschap, als de hersteller der rust, en de verdediger der onschuld, ontvangen.

Te *Rome* had intusschen CINNA, die voor de vierde, en CARBO, die voor de twede maal *Consul* was, bij den Raad aangedrongen, dat men SULLA het Bevelhebberschap ontnemen, en hem als een' openbaren vijand den oorlog zoude aandoen. Toen daar na de dreigende brieven van SULLA elk met schrik vervulden, en de beide *Consuls* door geheel *Italië* een leger tegen dien gevreesden vijand op de been zochten te brengen, weigerden de meeste soldaten tegen hunne Medeburgers te strijden, en bragten in een' opstand, ter dier oorzake verwekt, CINNA om het leven, een' „ man, die waardiger was op het bevel zijner Over„ winnaars, dan door het geweld zijner soldaten te „ sneuvelen; van wien men naar waarheid zeggen kan, „ dat hij heeft bestaan, het geen geen brave zou dur„ ven ondernemen, dat hij heeft uitgevoerd, het geen „ door niemand, dan door den dappersten kon uitge„ voerd worden; en dat hij in zijne besluiten roek„ loos, in de uitvoering een held is geweest." Dit oordeel velt VELLEJUS PATERCULUS over hem.

Van *Brundusium* trok SULLA door *Calabrië* en *Apulië*, zonder dat zijn leger aan enig mensch, of aan enige plaats het minst nadeel toebragt. Niet weinig won hij door dit schrander beleid; want allen, die de heerschzucht en de wreedheid der *Mariaansche* partij moede waren, meenden nu in SULLA den Verdediger van

van de zaak der Weldenkenden te vinden, en kwamen alleen, of met hunne onderhebbende manſchap, zijn leger verſterken. Onder dezen waren METELLUS PIUS, en CNËUS POMPEJUS de voornaamſten, zo dat het leger van SULLA welhaast aanzienlijk vermeerderd werd, ſchoon het nog altijd ver beneden het getal zijner vijanden bleef. In *Campanië* en *Latium* waren onderſcheiden legers, zo der *Conſuls* van dit jaar, namelijk LUCIUS CORNELIUS SCIPIO, en CAJUS NORBANUS PISO, als onder den jongen MARIUS, CARBO, en SERTORIUS, tegen welken allen SULLA, gewapend met moed en list, onverſchrokken optrok, en zich mede in *Campanië* legerde. Den *Conſul* NORBANUS aangetast, en in deszelfs leger ene grote ſlagting aangericht hebbende, dwong hij hem binnen *Capua* te vluchten. Met den anderen *Conſul* SCIPIO, die zeer begerig naar een vergelijk was, begon hij onderhandelingen ten dien einde, en looslijk den tijd rekkende, bragt hij deszelfs ſoldaten door geſchenken en beloften geheel op zijne zijde, zo dat zij hunnen Bevelhebber ongetrouw wierden, en hem alleen in zijne tent agterlieten, welke daarna door SULLA met ene geveinsde grootmoedigheid in vrijheid geſteld, en weggezonden werd. Van daar naar *Latium* voordgetrokken zijnde, maakte hij zich meester van *Sueſſa*, het geen door SERTORIUS bezet was, en noodzaakte denzelven, naar *Hispanië* te vluchten; terwijl MARCUS LUCULLUS, één zijner Onder-Bevelhebbers, het leger van CARBO, 't welk bij *Fidentia* was, geheel verſloeg, en CARBO dwong naar *Rome* te wijken.

Om het uiterſte gevaar zo veel mogelijk wederſtand te bieden, deed de *Mariaanſche* partij bij de keuze van nieuwe *Conſuls* den genoemden CARBO, en den jongen MARIUS, nog maar 26 jaren oud zijnde, tot die waardigheid verheffen, en tevens alle de aanhangers van SULLA, en die uit de Stad zich naar hem be-

begeven hadden, voor vijanden van den Staat verklaren. Doch deze maatregelen hielpen even weinig, als die van gewapenden tegenſtand, daar SULLA en de zijnen van dag tot dag nieuwe overwinningen behaalden. METELLUS PIUS, van wien boven geſproken is, was met een leger naar *Umbrië* getrokken, om dat oord voor de belangen van SULLA te winnen. Aldaar ontmoette hij in het begin van dit jaar zekeren CARINAS, een' Vriend en Onder-Bevelhebber van CARBO, die door denzelven met een leger derwaard gezonden was, om zijne partij ſtaande te houden, en de *Sullaanſche* benden te verdrijven. Met woede werd een gevecht begonnen, het geen ten nadele van CARINAS uitviel, waar door geheel *Umbrië* en zelfs het geheel *Cis-Alpisch Gallië* zich voor SULLA verklaarde, en aan METELLUS trouw beloofde. Te vergeefsch kwam CARBO zijn' Vriend te hulp, en hield METELLUS een' korten tijd in bedwang; want eerlang vernam hij de treurige tijding, dat MARIUS met zijn leger in *Latium* door SULLA geheel verſlagen, en zelve ter naauwer nood binnen de muren van *Præneste* zijn lijfsgevaar ontkomen was. Dit dwong hem op zijne hoede te zijn, en tevens, ware het mogelijk, zijnen Ambtgenoot te ontzetten. METELLUS had hier door zijne handen ruim, en overwon kort daar na bij *Faventia* den *Conſul* des vorigen jaars, NORBANUS, welke nu gene uitkomst meer ziende, te minder nog, daar ene gehele *Keur-bende*, die onder bevel van ALBINOVANUS ſtond, tot METELLUS overliep, naar het Eiland *Rhodos* de vlucht nam. MARIUS, te *Præneste* door LUCRETIUS OFELLA, aan wien SULLA het beleg toevertrouwde, ingeſloten zijnde, ſchreef van daar aan DAMASIPPUS, den *Prætor*, die te *Rome* was, dat hij CAJUS CARBO, Neef des *Conſuls*, PUBLIUS ANTISTIUS, LUCIUS DOMITIUS, QUINTUS MUCIUS SCAEVOLA, den *Opper-Priester*, en anderen der Voornaam-

naamste aanhangers van SULLA, om het leven zou brengen. Deze snode last werd naar den letter volvoerd; want zij werden op het Raadhuis, als ter bijwoning der Vergadering, geroepen, aldaar verraderlijk vermoord, en hunne lijken in den *Tiber* geworpen. VELLEJUS voegt hier nog deze ijslijkheid bij, dat namelijk CALPURNIA, de Echtgenote van ANTISTIUS, na den moord van haren man, zich zelve doorstoken hebbe.

Toen de tijding van deze wrede en wanhopige daad SULLA ter oren kwam, spoedde hij zich ijlings naar *Rome*, en trok 'er, zonder enigen tegenstand te ontmoeten, binnen. Nog liet hij zijne tegenstanders in het leven, dewijl hij nog zekerer van zijne overwinning zijn wilde, voor dat hij het mom van gematigdheid en rechtvaardigheid aflegde, en vergenoegde zich voor het tegenwoordige met de goederen der voornaamsten van zijne tegenpartij verbeurd te verklaren en te verkopen, openlijk betuigende, dat hij hier toe door de snoodheid zijner vijanden gedwongen was; terwijl hij voords het Volk beval goeds moeds te zijn, alzo zij eerlang een einde van hunne rampen zien zouden. Hier na liet hij ene bezetting in de Stad, en vertrok zelve met zijn leger naar *Clusium* in *Etrurië*, alwaar CARBO nu met een zo talrijk leger was, dat hij reeds onderscheiden malen aanzienlijke benden, tot ontzet van zijnen Ambtgenoot MARIUS, naar *Præneste* gezonden had, en evenwel nog sterk genoeg was, om SULLA op ene geduchte wijs het hoofd te bieden. De strijd, die kort na de aankomst van SULLA bij *Clusium* begon, duurde een' gehelen dag, en de nacht deed denzelven eindigen, zonder dat de overwinning aan de ene of andere zijde beslist was. Doch MARIUS had geen voordeel van de hulp, die CARBO hem zond. MARCIUS, die met agt *keur-benden* het eerst optrok, om hem te ontzetten, werd door POMPEJUS,

wien

wien SULLA in *Etrurië* gelaten had, terwijl hij zelve naar *Latium* terug getrokken was, aangevallen, en na een zwaar verlies genoodzaakt, naar CARBO weder te keren. DAMASIPPUS werd vervolgens gelast, om met twe *Keur-benden* het ontzet van *Præneste* te bewerken, doch met geen beter gevolg, dewijl hij de engten van *Etrurië* overal door *Sullaansche* benden bezet vond, en dus niet voord konde trekken. Alle deze tegenspoeden, en de tijdingen, dat nog twee Onder-Bevelhebbers van SULLA, namelijk CRASSUS en SERVILIUS in andere oorden van *Italië* insgelijks verscheiden overwinningen behaald hadden, maakten CARBO zo wanhopend aan enig verder goed gevolg van zijne pogingen, dat hij, de voornaamste steun der *Mariaansche* partij, zijn leger bij *Clusium* verliet, en naar *Africa* vluchtte. Het leger nu zonder Opperhoofd zijnde, werd gemaklijk door POMPEJUS overwonnen, en de weinigen, die den dood ontkwamen, keerden naar hunne woonsteden terug.

Nu scheen 'er geen twijfel meer te zijn, of SULLA zou spoedig alle zijne tegenstanders te onder gebragt hebben, daar de vermeestering van *Præneste*, die hem den jongen MARIUS in handen moest leveren, nog maar alleen aan zijne gehele overwinning ontbrak; toen eensslags een nieuwe vijand, geduchter nog dan de overwonnenen, zich opdeed, en zonder het goed geluk, het welk SULLA in alle zijne ondernemingen vergezelde, hem bij de muren van *Rome* zelve onherstelbaar zou verslagen hebben. Dit was PONTIUS TELESINUS, Veldheer der *Samniten*, een man, die bij den grootsten moed een, door lange ondervinding gescherpt, beleid voegde, en den *Romeinen* een' bitteren, maar wel verdienden, haat toedroeg. Met dezen verëenigden zich LAMPONIUS uit *Lucanië*, en GUTTA uit *Capua*, mede den ondergang der *Romeinsche* dwingelandij zoekende, waar toe zij den tegenwoordigen oorlog tusschen de *Romeinen* zelven, met

recht

recht voor allergefchiktst keurden. Zij bragten te famen een leger van bijna veertig duizend mannen, allen moedige jongelingen, op de been, en zagen hetzelve binnen kort, door de benden van CARINAS, MARCIUS en DAMASIPPUS nog aanmerkelijk vermeerderen. Dus verfterkt, trokken zij naar *Præneste*, om MARIUS te ontzetten; doch SULLA, die op dit naderend gevaar alle zijne benden zo veel mogelijk bijéén verzameld, en aan POMPEJUS in *Etrurië* bevel gezonden had, om de vijanden van agteren op te komen, bood hun een' manmoedigen tegenftand, zo dat zij in hunnen togt belet, en zo lang opgehouden wierden, tot dat zij door de komst van POMPEJUS zich tusfchen twee vijandlijke legers bevonden. Toen toonde TELESINUS, dat hij een groot Veldheer was, en waardig, om als een andere HANNIBAL *Rome* te doen beven; want in plaats van zich aan den hagchelijken uitflag van een gevecht in deze omftandigheden te wagen, brak hij heimelijk in den nacht met zijn geheel leger op, en trok tot bij de muren van *Rome*, met het voornemen, om zich den volgenden dag van de Stad, die niet genoegfaam bezet was, meester te maken, en alzo in énen flag dat reuzen lighaam, 't welk zijne roofzieke armen over den gehelen aardbodem uitftrekte, te doen vallen.

Bij het aanbreken van den morgen was de fchrik, de verwarring, en het gefchreeuw der vrouwen binnen *Rome* algemeen, even als of de vijand reeds de Stad met geweld had ingenomen; en zeker zou TELESINUS fpoedig zijn oogmerk volvoerd hebben, zo SULLA niet, aanftonds na het vertrek des vijands, deszelfs oogmerk geraden, en zich gereed gemaakt had, om het zelve te beletten. Hij zond dus in allerijl een aantal ruiters, onder bevel van BALBUS, langs den naasten weg naar *Rome* toe, om zo lang den vijnad op te houden, en voor te komen, dat dezelve zich

van de Stad meester maakte, tot dat hij met zijn geheel leger derwaard zou kunnen trekken, en TELESINUS het hoofd bieden. Deze maatregel gelukte volkomen, zo dat nog dien eigen dag de beide legers, onder de muren van *Rome* in volle flag-orde tegen elkanderen ftonden, en de flag geleverd wierd, die niet minder, dan tên tijde van HANNIBAL, voor *Rome's* lot beflisfend wezen zou. TELESINUS vloog door alle de rijën van zijn leger, roepende: „ de „ *Romeinen* zien hun' laatften dag; hunne Stad moet „ verwoest en verdelgd worden; nooit zullen de wolven, die de Vrijheid aan *Italië* ontroofd hebben, „ uitgeroeid kunnen worden, zo lang het bosch, „ waar in zij hunne fchuilplaats vinden, niet omgehouwen is." Met deze, voor de *Romeinen* zo vernederende taal, doch waar van ieder *Samniet* en *Lucanier* de waarheid diep gevoelen moest, vuurde TELESINUS zijne foldaten dermate aan, dat zij met ene voorbeeldeloze woede op het leger van SULLA indrongen, en deszelfs linker vleugel, alwaar SULLA zelve bevel voerde, over hoop wierpen. Te vergeefsch gebruikte deze alle die middelen, welken ervarenheid en beleid, gevoegd bij fpijt en wanhoop, hem aan de hand gaven, om de zijnen ftaande te houden; noch bedreigingen, noch beloften, noch vermaningen, noch gebeden konden iets baten, en hij, die alleen gewoon was te overwinnen, zag zich nu gedwongen, om met een ontzettend verlies, en met eigen lijfsgevaar naar zijne legerplaats terug te wijken. Ene menigte menfchen, die uit de Stad gegaan waren, om getuigen van het gevecht te zijn, werd in de algemene verwarring jammerlijk verdrongen. Nu dacht SULLA, dat het met de Stad gedaan was, en dat derhalven alle zijne ftrelende ontwerpen van wraak-oeffening aan zijne tegenftanders, en van het luisterrijk gezag, 't welk hij zich fints lang had voorgefteld, op éénmaal als in rook

rook verdwenen waren. Veelligt zouden ook sommige vluchtelingen van zijn leger door vergrotende berichten LUCRETIUS bewegen, om het beleg van *Præneste* op te breken; — en wat zou dan de dappere, de boven zijne jaren schrandere, de alles ondernemende MARIUS, uit verbitterde wraakzucht niet bestaan kunnen? — Deze pijnigende gedachten folterden zijne ziel bijna den gehelen nacht, en de enige hoop, die hem overig was, bestond in de verwachting van ene blijde tijding uit dat gedeelte van zijn leger, 't welk in den slag onder bevel van CRASSUS aan den rechter vleugel gestaan, en, naar 't scheen, de vijanden op de vlucht gedreven had. Toen zijne angst en vertwijfeling ten hoogsten top waren geklommen, kwam niet alleen het gehoopt bericht, dat CRASSUS de vijanden verslagen, de weinigen, die overgebleven waren, tot aan *Antemna* vervolgd, en zich aldaar gelegerd had; maar ook de geheel onverwachte mare, dat TELESINUS den vorigen dag in den strijd gevaarlijk gewond, en in dezen nacht gestorven was, en dat deszelfs leger, door dezen tegenspoed moedeloos geworden, aanstonds terug geweken was, terwijl de aanhangers van MARIUS, die zich onder hen bevonden, langs onderscheiden wegen de vlucht genomen hadden. Dit herstelde op ééns den gezonken moed van SULLA, en zijn geheel ontwerp vertoonde zich levendiger, dan ooit, voor zijnen geest, zo dat hij bij het aanbreken van den dag CARINAS, MARCIUS en DAMASIPPUS op hunne vlucht deed vervolgen, het lijk van TELESINUS opzocht, deszelfs hoofd afsloeg, en aan LUCRETIUS bij *Præneste* zond, om het aan de belegerden te vertonen, en terstond daar na met zijn leger naar *Antemna* trok, om CRASSUS in het vernielen der overige vijanden hulp te bieden. Zodra die vijanden vernamen, dat SULLA in aantogt was, kwamen drie duizend van dezelven hem smeken, dat hij hun

lijfs-

lijfsgenade wilde fchenken, het welk hij beloofde, op voorwaarde, dat zij hunne medebroeders, die bij *Antemna* lagen, aanvallen, en ombrengen zouden. Die ongelukkigen geloofden aan de oprechtheid zijner belofte, en flachteden om hun eigen behoud zo veel van hunne Broeders, dat 'er flechts drie duizend overig bleven, welken SULLA te famen met deze verleide moordenaars gevangen nam, en te *Rome* binnen het Renperk door de zijnen liet influiten. Hier na riep hij den Raad in den Tempel van BELLONA bijéén.

Tot nog toe had SULLA den algemeenen wensch der Weldenkende en orde beminnende Burgers, dat hij de herfteller der rust, de befchermer van het beste gedeelte des Volks, en de verdelger der regeringloosheid zijn zou, door gene enkele daad gelogenftraft; in tegendeel had het vriendelijk onthaal, 't welk de gevluchte aanzienlijken bij hem gevonden hadden, en het vrijlaten van den door zijne foldaten verraden SCIPIO, te gelijk met zijn bekend, tot vrolijkheid en fcherts geftemd, *Character* dien wensch in ftellige verwachting doen veranderen. Doch nu bleek het wel ras, dat zijne hoog-geprezene goedheid niets dan loutere veinzerij was geweest, om het getal zijner vijanden, door de verwachting van een beter lot, te verminderen; dat hij in plaats van orde en wetten te handhaven, dezelven op de fchandelijkfte wijze wilde fchenden, en dat derhalven de dwingelandij niet geëindigd, maar als 't ware eerst een' aanvang genomen had. Want op 't ogenblik, dat hij in den Raad begon te fpreken, liet hij de zes duizend menfchen, welken hij in het Renperk had doen opfluiten, door zijne foldaten ombrengen; en, toen het gefchreeuw, 't welk die ongelukkigen aanheften, den vergaderden Raad ontzette, voer hij met een onveränderd gelaat en ftem voord te fpreken, en gebood de Raadsheren op zijne woorden te letten,

zon-

zonder zich aan het geen buiten gefchiedde, enigszins te ftoren, dewijl het niets meer was, dan dat enige fchelmen op zijn bevel geftraft wierden. Hier mede nam die oneïndige moord een' aanvang, waar van in de Jaarboeken der Volken bijna geen voorbeeld is, en waar tegen alle de gruwelen en wreedheden der *Mariaanfche* partij flechts kinderfpel waren. Want dadelijk, zonder iemand der leden van den Raad 'er enig bericht van te geven, verklaarde hij tagtig der genen, die hij voor zijne tegenftanders hield, *vogel-vrij*. Dit gefchiedde op deze wijze. De namen dezer flagtoffers van ontembare wraakzucht, werden op de openbare plaatfen ten toon gefteld, met belofte, dat ieder, die één' derzelven zou hebben omgebragt, twee *talenten* ter beloning zou ontvangen, al had een flaaf zijnen Heer, een Zoon zijnen Vader van het leven beroofd.

Over deze wreedheid, waar van SULLA de eer had uitvinder te zijn, ontftond een algemeen gemor, en zelfs zijne eerlijke aanhangers keurden dit geweld openlijk af. Dat DAMASIPPUS, en anderen, die in het bederf des Lands hun voordeel gezocht hadden, geftraft wierden, vond gene berisping, maar goedkeuring bij alle Weldenkenden; maar dat in een' Staat, waar zelfs een beledigd toneelfpeler, die anders één der verachtfte wezens bij de *Romeinen* was, zijn recht kon doen gelden, voor het vermoorden van een' *Burger* ene beloning vastgefteld wierd, en *hij* het meeste had, die de meesten had omgebragt; en dat zulks niet alleen die genen trof, welken tegen SULLA de wapenen hadden gevoerd, maar ook geheel onfchuldigen, die zich buiten den twist, zo veel mogelijk, hadden gehouden; dit verwekte, bij alle vrienden van recht en billijkheid, veröntwaardiging en afgrijzen. Dan helaas! het treurfpel was hier mede naauwlijks begonnen. Twee dagen na dat de eerfte lijst van veröordeelden

be-

bekend gemaakt was, werden 'er op nieuw meer dan twee honderd *vogel vrij* verklaard, en daags daar aan weder een niet kleiner aantal. En desniettegenstaande zeide SULLA in ene aanspraak aan het Volk „ dat hij alleen die genen veröordeelde, welken hem in de gedachten waren gekomen; doch dat hij de overigen, welken hij nu vergeten mogt hebben, naderhand *vogel-vrij* verklaren zoude." — Te gelijk bepaalde hij de doodstraf ter beloning der menschlievendheid voor ieder, die een' veröordeelden herbergen, of beschermen zoude, zonder zelfs Broeder, of Zoon, of Vader daar van uit te sluiten. — En om eindelijk de maat zijner snoodheid geheel te vullen, en aan zijn oogmerk en belofte, dat hij namelijk zijne soldaten rijk zoude maken, te voldoen, stelde hij, door middel van den tusschen-Regent FLACCUS, zich zelve tot *Dictator* aan (waar toe sedert 120 jaren niemand verkoren was, uit vrees voor het misbruik van een al te onbepaald gezag), en eigende zich daar door de magt toe, om over het leven en de goederen der Burgers naar willekeur te beschikken, om Volkplantingen te stichten, en aan dezelven zekeren grond ten eigendom te schenken, om het bestuur naar zijnen zin te regelen, om Steden te verwoesten, en Koningrijken aan derzelver Bezitters te ontweldigen.

Welk heilloos oogmerk hij met dit alles zocht te bereiken, bleek eerlang. Want toen op dit tijdstip *Præneste* door LUCRETIUS ingenomen, en alle de aanhangers van de *Mariaansche* partij, die zich aldaar bebevonden, in de gevangenis geworpen waren, vertrok SULLA derwaard, en deed dezelven allen om het leven brengen. Daarna, als geen' tijd hebbende, om zich te *Præneste* lang op te houden, liet hij de inwoners dier Volkplanting, met uitzondering alleen der vrouwen en kinderen, op éne plaats te samen brengen, en aldaar ten getale van twaalf duizend, als wilde die-

dieren, met pijlen nedervellen. Eén' dier inwoners, die zijn gastvriend was, schonk hij genade; doch deze edele man weigerde dezelve, en zeide, dat hij nimmer aan den moordenaar zijner Medeburgers zijn behoud wilde te danken hebben. Waarna hij zich onder den bijéén gesluuwden hoop zijner Medeburgers begaf, en te gelijk met dezelven geslagt werd. — Vervolgens liet SULLA die rijke en bloeiende Stad tot den grond toe slopen. De jonge MARIUS, die gedurende het beleg binnen de muren geweest was, kwam bij de overgaaf op deze wijze om. 'Er waren te *Præneste* verscheiden onder-aardsche wegen, die, allerkunstigst gemaakt, naar verschillende oorden heen voerden. Door één' derzelven zocht MARIUS te ontkomen, doch hij werd op ene plaats, alwaar ene opening in den grond was, door de vijanden ontdekt, en bragt, om niet ten spot aan SULLA te verstrekken, zich zelve om het leven. Zijn afgehouwen hoofd werd daar op naar *Rome* gezonden, en door SULLA aan den openlijken spreekstoel op de markt genageld. — Deze jongeling bezat zo vele voortreflijke begaafdheden, en had zich reeds zulk enen krijgsroem verworven, dat de lof van zijn' Vader, als Held, zijne nagedachtenis niet benadeeld of verduisterd heeft: en hoe geducht hij voor SULLA was, blijkt daar uit, dat dezelve niet, dan na zijn' dood, den naam van *den Gelukkigen* heeft durven aannemen, en dus toen eerst zijne zegepraal zeker stelde.

Na het verwoesten van *Præneste*, trok SULLA weder naar *Rome*, om aldaar een bloedbad aan te richten, het geen nog beter, dan het vorige, aan zijne helsche bedoelingen voldoen moest. Hij verklaarde nu de goederen der vermoorden voor het wettig eigendom der moordenaars, en beroofde de ongelukkige kinderen zijner slagtoffers daar en boven van hun Burger-recht, en van alle aanspraak op eerämbten. Nu werd de be-

bezitting van een huis, of landhoeve, ene oorzaak, om door de handen dezer roofzieke beulen te sneuvelen, — geen tempel, geen Vrienden-huis, gene eigen woning, kon iemand, op wiens bezittingen één der slaven van SULLA het oog geslagen had, voor den moord-dolk beveiligen, de mannen werden in de armen hunner echtgenoten, de zonen in de armen hunner moeders geslagt, en SULLA, wien men derzelver hoofden bragt, weidde zich met ene onmenschelijke vreugde, aan de beschouwing dezer rampzalige offers zijner wraak- en heersch-zucht, terwijl de snode uitvoerers van zijnen wil zich in het bezit stelden van alles, wat den veröordeelden toekwam En niet alleen te *Rome*, maar door geheel *Italië* woedde deze moord- en rooflust, zo dat het getal der verslagenen toen eerst vol gerekend wierd, toen alle de soldaten van SULLA zich rijk gemaakt hadden, en SULLA aan hun de bekoorlijkste plaatsen, voornaamlijk te *Fæsulæ* in *Etrurië*, na het verdrijven der Oude bezitters, ter woning geschonken had.

Na dus op ene wijze, die hem door alle de volgende eeuwen den vloek des beledigden menschdoms maakt, en erger dan enig buitenlandsch Dwingeland zou hebben kunnen verzinnen, tegen zijne Medeburgers gewoed te hebben, gebruikte hij zijne aangematigde magt, om de regerings-vorm van *Rome* naar zijnen wil te bepalen, latende tevens, om den schijn der vorige Vrijheid ook onder zijne overheersching te behouden, door het Volk op den gewonen tijd *Consuls* verkiezen, doch alleen zulken, die hem aangenaam waren. Want als LUCRETIUS OFELLA, die *Præneste* had ingenomen, tegen zijne bewilliging het *Consulaat* bleef begeren, liet hij denzelven door één' der zijnen op de Markt voor zijne ogen ombrengen, en ontveinsde zo weinig deze daad, dat hij den moordenaar, die door enige Burgers voor zijne zitplaats gebragt

bragt werd, onverhinderd deed vertrekken, zeggende, dat hij het bevolen had.

Daar nu de bepalingen, welken hij in het Bestuur maakte, ter dezer plaatse niet tot mijn oogmerk dienen, zo zal ik dezelven, mogelijk tot ene andere gelegenheid, hier weglaten, en nog alleen met weinigen opgeven, welk lot de voornaamste vijanden van SULLA, wier dood hier nog niet verhaald is, gehad hebben.

SCIPIO, die onder de eersten door SULLA overwonnen is, werd, gelijk wij gezien hebben, door denzelven vrij gelaten, en ontving verlof, om te *Massilia* in ballingschap te gaan leven. Dit is ten minsten uit ene uitdrukking van CICERO met vrij veel grond op te maken. — NORBANUS, naar *Rhodos* gevlucht zijnde, werd aldaar door de zendelingen van SULLA vervolgd, en bragt, om niet in derzelver handen te vallen, zich zelve om het leven. — CARBO, die de wijk naar *Africa* genomen had, werd door POMPEJUS nagezet, en genoodzaakt van daar naar *Sicilië* te vluchten, alwaar POMPEJUS hem bij *Lilybæum* agterhaalde, en zijn hoofd aan SULLA te *Rome* zond. De overgrote ondeugendheid van dezen man geeft CICERO gelegenheid, om deze daad van POMPEJUS, die in later tijd vele openlijke berispers vond, dewijl hij aan CARBO grote verpligting had, enigszins te verschonen. Hoe veel zou men evenwel met het hoogste recht op rekening van de hitte der vervolging en partij-zucht kunnen stellen, daar dezelve maar al te dikwijls alle betrekkingen van natuur en vriendschap doet zwijgen? — DAMASIPPUS, MARCIUS en CARINAS, die na den dood van TELESINUS zich op de vlucht begeven hadden, werden mede door de *Sullaansche* benden opgevangen, en op bevel van SULLA onthoofd. — SERTORIUS, die niet lang na de aankomst van SULLA in *Italië*, naar zijn Wingewest *Hispanië*, 't geen hij als

Prætor besturen zou, geweken was, verzamelde aldaar uit de *Celtiberiërs*, *Lusitaniërs* en andere woeste Volken een talrijk leger, deed SULLA daar mede den oorlog aan, sloeg de *Romeinsche* legers, onder bevel van METELLUS en POMPEJUS, die den eersten te hulp gezonden was, verscheiden malen, en werd eindelijk, in het tiende jaar, door zekeren MARCUS PERPERNA, één' der *Vogel vrij* verklaarden, die zijne toevlucht tot hem genomen had, verraderlijk omgebragt. Dit bezorgde den *Romeinsche* Veldheren de lang twijfelächtige Overwinning in enen oorlog, die wel tegen vreemde benden, maar onder een *Romeinsch* Opperhoofd gevoerd, eigenlijk een *Burger oorlog* heten moest, en in de daad, gelijk dit de rampzalige vrucht der Burger-oorlogen doorgaands is, een vervolg van den bloedigen twist tusschen MARIUS en SULLA was, maar die alleen ten genoegen van METELLUS en POMPEJUS een *buitenlandsche* oorlog genoemd is geworden, dewijl zij anders van de eer ener Zegepraal, waar na zij driftig haakten, zouden hebben moeten verstoken blijven. —— Behalven SERTORIUS dus, en SCIPIO, van welks vreedsamen aart hij evenwel niets te vrezen had, zag SULLA alle de Opperhoofden zijner tegenpartij door het staal vallen, en nu den Staat naar zijne begeerte ingericht hebbende, legde hij zijn *Dictatorschap*, om redenen van de voorzigtigste staatkunde, neder, en stierf niet lang daar na aan die vuile ziekte, waar door een aantal Dwingelanden en Verwoesters van het menschdom, waar onder ieder Nederlander dadelijk aan den snoden PHILIPS II. denkt, omgekomen is. — Zelfs zijn lijk maakte een' nieuwen Burger-oorlog gaande, gelijk wij nader zien zullen (*).

Bladz.

(*) Dit zal plaats hebben in ene aanmerking op *Bladz.* 129.

Bladz, 11. reg. 13. *van onderen. Hier bij kwam nog, dat* LUCIUS SULLA, en'.] Ook PLUTARCHUS maakt (*in Vitâ* SULLAE p. 459.) SULLA tot de eerste oorzaak van de losbandigheid, en roofzucht der *Romeinsche* soldaten, dewijl hij, om de benden van andere Veldheren tot zich te lokken, jegens de zijnen overbodig toegevend en milddadig was; en om weder de onkosten, die hij tot deze schandelijke oogmerken moest besteden, goed te maken, alles, zelfs de Tempels der Goden, alwaar doorgaands de algemene schat des Lands bewaard werd, liet uitplunderen. Zo roofde hij, b. v., den schat van *Griekenland*, welke te *Delphi*, in den Tempel van APOLLO, onder de bewaring der *Amphictijones* (*) was. — PLUTARCHUS stelt daar bij dit gedrag der latere Veldheren tegen dat der vroegeren over, als b. v., van TITUS QUINTIUS FLAMININUS (†), MANIUS ACILIUS GLABRIO, en

129. *reg.* 8. *en volgg.* — Ik heb, om het doorgaand lezen van het bovenstaand Verhaal niet te storen, gene aanwijzingen onder den tekst gevoegd van de plaatsen der Schrijvers, die mij tot Gidsen verstrekt hebben, hoe gemaklijk mij zulks bij iedere gebeurenis ook zou geweest zijn. — Hier zal ik nu alleen opgeven, dat de plaatsen van CICERO, door mij, ten aanzien van SCIPIO en CARBO, op het laatst bedoeld, te vinden zijn *Orat. pro* SEXTIO c. 3. en *ad Div.* Lib. IX. Ep. 21; en dat GORDON, in zijne *Discours Politiques sur* SALLUSTE, ene schrandere ontwikkeling heeft van de redenen, die SULLA tot het nederleggen van de *Dictatuur* bewogen hebben. Men leze dezelve *Tom.* I. p. 251. *& suivv.*

(*) De *Amphictyones* waren Rechters, die uit alle de onderscheiden *Griekſche* Volken en Steden, tweemaal des jaars bijéén kwamen, en te *Thermopijlae*, of ook te *Delphi* hunne Vergadering hielden. (Vid. CIC. *de Invent.* II. 23. STRABO Lib, IX. p. 289. PAUSANIAS *in Achäicis.* p. 231. LIVIUS Lib, XXXIII. 35.)

(†) Zie over de daden van dezen, verkeerdelijk door XIJ-

L. ÆMILIUS PAULUS, waar van de eerſte en laatſte twee *Macedoniſche* Koningen overwonnen, terwijl M' ACILIUS den magtigen ANTIOCHUS uit *Aſië* verdreef; en welken allen zich van het ſchenden der Tempels naauwgezet onthielden, en door hunne eigen gematigdheid hunne ſoldaten tot gehoorzaamheid bragten, en van roof-zucht verwijderden. — Dit is alles op zich zelf wel waar, maar, wanneer men oordeelkundig het wezenlijk onderſcheid tusſchen de vroegere en latere *Romeinſche* Veldheren wil opgeven, moet men bekennen, dat hetzelve dusdanig is: de eerſten, gedeeltelijk door ene geſtrenge opvoeding, gedeeltelijk door onkunde aan de gewrochten der weelde en der kunſten, gene neiging gevoelende, om voor zich zelven te ſtelen, ſchonken hunne buit aan het Gemenebest; de lateren, ſlecht van zeden, en met alle genot der wellusten bekend zijnde, roofden voor zich zelven. In beide gevallen was dus het gevolg voor de overwonnelingen genoegſaam het zelfde, behalven dat de zorg voor den ſchijn van

LANDER in den tekst van PLUTARCHUS, FLAMINIUS genoemd, LIVIUS (Lib XXXII, & *ſeqq*), CICERO (*in* VERREM II. 1. 21. & *pro* MURENA 14), en STUART (*Rom. Geſch.* D. VIII en IX.). — Van M'. ACILIUS GLABRIO ſpreekt LIVIUS (Lib. XXXVI) en STUART (D. IX. Bladz. 229. *en volgg.*) — De daden van den laatstgenoemden, L. AEMILIUS PAULUS zijn verhaald door PLUTARCHUS (*in Vitâ* AEMIL.), door LIVIUS (Lib. XL & XLIV.), en door STUART (D. IX Bladz. 515 — 524 en D. X Bladz 203 — 312.) — CICERO noemt (*in* VERR. I 1.) nog drie anderen, die deze zogenaamde gematigdheid, in het overwinnen van Volken of Steden hadden getoond, als M. MARCELLUS, L. SCIPIO, en L. MUMMIUS, en voegt 'er bij, dat dit toen zo algemeen was, dat men door het te prijzen, zo wel dien tijd, als deszelfs Helden prees. (Zie over de drie laatstgenoemden STUART D. VII. Bladz. 261. IX. 323. en X. 538—540.)

van rechtvaardigheid de vroegere Veldheren noopte, om sommige Volken en Steden ongemoeid te laten.

Bladz. 12. reg. 15. en volgg. *Het is der moeite waardig*, enz.] De weelde en verbastering der Naneven van ROMULUS, waar van onze Schrijver hier de hoofdtrekken opgeeft, gaan alles te boven, wat de vurigste verbeeldings-kragt zich immer voorstellen kan. Dit ter dezer plaats met de stukken te staven, zou mij te uitvoerig maken over een onderwerp, waar van de delen, gelijk de bewijzen uit de Schriften der Ouden talrijk zijn. MEURSIUS heeft in zijn Boekjen *de luxu Romanorum* vele voorbeelden aangehaald, voornamelijk in *de vier laatste Hoofdstukken*. De Nederduitsche Lezer zie, het geen VAN OMMEREN over dit onderwerp zegt, in zijne *Aanmerkingen op de eerste Redevoering over* QUINTUS HORATIUS FLACCUS, Bladz. 188 *en volgg.* en voege 'er bij, het geen in de *Vad. Bibliotheek van* Wetenschap, Kunst *en* Smaak. I. D. N. 5. Bladz. 225 *en volgg.* van het Mengelwerk, in de *noten*, door ene kundige hand geschreven is.

Bladz. 14. reg. 11. en volgg. *Ik weet, dat 'er sommigen geweest zijn*, enz.] Hier mede spreekt onze Schrijver het gevoelen van die genen tegen, welken geloofden, dat 'er aan het huis van CATILINA het schandelijkst soort van ontucht gepleegd wierd. Hoe valsch dit gevoelen ook in de daad moge geweest zijn, zo was het evenwel zeer natuurlijk, zulks te verönderstellen van ene bijéénkomst van menschen, die zich als de grootste, en vuilste snoodaarts hadden doen kennen, en voorät in een' tijd, als de toenmalige was. Iemand, wiens zedelijk gevoel niet geheel verdoofd is, kan een aantal der Gedichten van CATULLUS, die te dier-tijd leefde, niet zonder walging lezen, en zal zeker liever

verkiezen fommige uitdrukkingen niet te verftaan, dan dezelven voor de twede reize onder het oog te nemen.

Bladz. 14. reg. 20. *Met ene Priesteresfe van* VESTA.] Deze heette FABIA, en was de Zuster van TERENTIA, de Echtgenote van CICERO. Zij werd over deze misdaad voor den rechter geroepen, maar, het zij zij werklijk onfchuldig was, het zij zij onderfteund is geworden door het gezag van haren Schoonbroeder, zij had het geluk de geftrengheid der wetten te ontkomen. Dit gaf in het vervolg CICERO aanleiding, om CATILINA te verwijten: „ dat 'er gene plaats zo heilig was, waar zijne komst gene verdenking van misdaad veröorzaakte, al was 'er ook hoegenaamd gene fchuld " (CIC. *in togâ cand.* Vid. ASCON. *in loc.* & MIDDL. *Hift. de* CIC. T. I. p. 241.)

Bladz. 14. reg. 8 en volgg. *van onderen En men houdt het voor zeker, dat hij*, enz.] Deze gruweldaad niet alleen wordt hem door CICERO verweten, (zie Bladz. 81.), maar ook, dat hij zijne eerfte echtgenote had omgebragt. De moord van den Zoon wordt ook verhaald door VAL. MAXIMUS (IX. c. 1. N. 9).

Bladz. 15. reg. 8. *Vervalfchers van* Testamenten.] Ik heb het oorfpronglijk woord dus vertaald, om dat het zelve deze bepaalde misdaad in de eerfte plaats aanduidt. SALLUSTIUS gebruikt het woord *Signatores*, en wie dezulken zijn, leren ons de woorden der *lex Cornelia* (te vinden *apud* JUSTINIAN. §. 7. *de Public. judic.*): „ *Signatores* zijn, die een valsch *Testament*, of ander *Inftrument* gefchreven, getekend, „ voorgelezen, of ondergefchoven, of een valsch ze-

„ gel

„ gel gemaakt, gesneden, of 'er mede gedrukt heb-
„ ben, voorbedacht, en met een kwaad opzet." — CICERO noemt hen in zijne *twede Redevoering tegen* CATILINA (Zie Bladz. 98.) uitdruklijk zo, gelijk ik *hier* vertaald heb. (Zie ook LIVIUS, XXXIX. 8. SUETON. *in* NERONE c. 17. in *initio.* OVIDIUS II. *ex Ponto*, *ep.* 9. v. 69. BRISSON. *de form.* VI. p. 512.)

Bladz. 15. reg. 8. *van onderen.* CN. POMPEJUS *voerde in de verst afgelegen Landen den oorlog.*] Dat is, in *Pontus* en *Armenië*, tegen den Koning MITHRIDATES; (zie PLUTARCHUS *in Vitâ* CICERONIS p. 865.) — Deze oorlog was reeds ten tijde van MARIUS en SULLA begonnen, en is niet dan lang daar na door POMPEJUS geëindigd. — Voor het overige dient men in het oog te houden, dat SALLUSTIUS *hier* den tijd bedoelt, toen LUCIUS CAESAR en CAJUS FIGULUS nog niet *Consuls* waren, en CATILINA nog werkelijk niet naar het *Consulaat* stond, om dat hij onder beschuldiging lag, maar zulks tegen het volgend jaar wilde doen.

Bladz. 16. reg. 10. PUBLIUS LENTULUS SURA.] Deze was uit het aanzienlijk geslacht der CORNELIUSSEN, (zie Bladz. 64), in dit zelfde jaar *Prætor*, (Bladz. 44.) en had agt jaren te voren het *Consulaat* bekleed, (zie Bladz. 64, en SIMSONII *Chron.* pag. 1496.) Hij was zwaarlijvig en log van aart, waarop CICERO herhaalde reizen zinspeelt, (zie Bladz. 116 en 123.), en hij had, door een schandelijk leven, zich de algemene veráchting van alle weldenkenden op den hals gehaald, (zie Bladz. 61 en 64.)

Bladz. 16. reg. 10. PUBLIUS AUTRONIUS.] Dit is dezelfde, die te voren met PUBLIUS SULLA

van kuiperij befchuldigd, en veröordeeld, met CATILINA en PISO faamgezworen had, (Zie Bladz. 17), en nu wederöm in deze famenzwering deelde, na welker mislukking hij in ballingfchap geleefd heeft.

Bladz. 16. reg. 11. LUCIUS CASSIUS LONGINUS.] Deze was, volgens het Verhaal van ASCONIUS, de Mededinger van CICERO naar het *Confulaat*, en eischte voor zich, bij het uitbarsten der Samenzwering, de brandftichting in de Stad, (zie Bladz. 121.)

Bladz. 16. reg. 11. CAJUS CETHEGUS.] Een man van een' driftigen, en geweldigen aart, gelijk uit het volgend Verhaal blijkt. CATO befchuldigt hem (Bladz. 60.) dat hij reeds te voren deelgenoot van een' verderflijken aanflag geweest was, het geen door fommigen verklaard wordt, als te zien, op de onlusten onder MARIUS en SULLA, waar in CETHEGUS ene aanmerkelijke rol zou gefpeeld hebben; terwijl anderen denken, dat hij ingewikkeld geweest was in de eerfte Samenzwering van CATILINA, waar van SALLUSTIUS op Bladz. 17. fpreekt. Het laatfte gevoelen komt mij het waarfchijnlijkfte voor, hoewel 'er van een' CETHEGUS als aanhanger van MARIUS gewag gemaakt wordt bij PLUTARCHUS (*in Vitâ* MARII pag. 521.); om dat CATO (Bladz. 60) van CETHEGUS, als nog een' jongeling zijnde, fpreekt, die dus in den twist tusfchen MARIUS en SULLA, welke reeds voor 20 jaren beflist was, niet kon gedeeld hebben.

Bladz. 16. reg. 12. PUBLIUS *en* SERVIUS SULLA.] Derzelver Vader SERVIUS SULLA was een Broeder van den *Dictator* LUCIUS CORNELIUS SULLA. De eerfte was te voren met PUBLIUS AUTRONIUS over kuiperij in het ftaan naar het *Confulaat* befchuldigd

digd en verōordeeld; doch 'er wordt in het vervolg van dit Verhaal van hem gene de minste melding gemaakt, waarōm ik geloof, dat zijn naam hier niet behoorde te staan, en ook van SALLUSTIUS niet geschreven is; te meer, daar CICERO hem naderhand tegen de beschuldiging van LUCIUS TORQUATUS opzetlijk en uitvoerig verdedigd heeft, betuigende (*pro* SULLA c. 5.) „ dat hij, *Consul* zijnde, gene tijding, geen blijk, geen' Brief, geen vermoeden, ten aanzien van PUBLIUS SULLA bekomen had, dat dezelve met CATILINA heulde." En op het ogenblik der uitbarsting van de Samēnzwering was hij te *Neapolis*, alwaar zich gene de minste blijken van deelgenootschap met het eedgespan vertoond hadden (c. 19.) — Zijn Broeder SERVIUS daar en tegen wordt (Bladz. 45.) door VOLTURCIUS, en de *Allobrogers* genoemd, als hun voor een medestander der Samenzwering opgegeven. (Zie ook *pro* SULLA c. 2.)

Bladz 16. reg, 13. LUCIUS VARGUNTEJUS.] Deze nam, met den laatstgenoemden, CAJUS CORNELIUS, den schandelijken, en vermetelen taak op zich, om CICERO in zijn bed te vermoorden, (zie Bladz. 27, en *pro* SULLA c. 18) Hij was te voren over kuiperij beschuldigd, maar door den beroemden Redenáar HORTENSIUS verdedigd (*pro* SULLA c. 2), en had in de eerste Samenzwering van CATILINA gedeeld, (*ibidem* c. 24.)

Bladz. 16. reg. 14. QUINTUS ANNIUS.] QUINTUS CICERO spreekt van dezen, gelijk ook van QUINTUS CURIUS, als Medestanders van CATILINA. (*de petit. Conf. ad M. T. Fratrem* c. 3,)

Bladz. 16. reg. 14. MARCUS PORCIUS LECCA.] In het huis van dezen werd de bijéénkomst gehouden,

 waar

waar in de dood van CICERO vastgesteld werd, (zie Bladz. 26 en 77.)

Bladz. 16. reg. 15. LUCIUS BESTIA.] Deze was, hoewel van Raadsheerlijke afkomst, naar de gewoonte van dien tijd, *Gemeensman*, in het jaar van CICERO's *Consulaat* (Bladz. 41.)

Bladz. 16. reg. 15. QUINTUS CURIUS.] Het *Character* van dezen, met het heilzame gevolg, het welk dit voor den Staat had, wordt ons Bladz. 23. verhaald. Voor zijne aanbrenging was hem door den Raad ene beloning toegezegd, doch JULIUS CAESAR, door hem als deelgenoot der Samenzwering genoemd, en daaröm op hem gebeten, wist te bewerken, dat hij dezelve niet verkreeg. Dit verhaalt SUETONIUS (*in Vitâ* CAESARIS c. 17.) — Voords komen de twede en derde der hier genoemde *Ridders* op verscheiden plaatsen van dit Verhaal weder voor, (b. v., Bladz. 39, 41, 42, 45, 64, enz.), van den laatsten heb ik boven reeds gesproken, doch de eerste wordt alleen *hier* genoemd.

Bladz. 16. reg. 20. *Volkplantingen en bevoorrechte Steden.*] De eersten bestonden uit *Romeinsche* Burgers, die van *Rome* overgebragt waren; de laatsten uit zulken, die niet te *Rome* geboren, het volle *Romeinsch* Burger-recht, met uitsluiting alleen van het Stemrecht bij Verkiezingen, verkregen hadden. (*Vid.* A. GELL. XVI. c. 13.)

Bladz. 16. reg. 22. en volgg. *Daar en boven waren nog verscheiden aanzienlijken* enz.] Onder dezen waren voornamelijk CRASSUS, CAESAR, en ANTONIUS. De twee eerstgenoemden hadden zo veel aanzien en gezag, dat CICERO hen niet openlijk als medestan-

ders

ders van CATILINA durfde noemen, hoewel het mij uit alles vrij zeker voorkomt, dat zij zulks waren. De haat van CRASSUS tegen POMPEJUS, door SALLUSTIUS hier aangevoerd, en de listige Redevoering van CAESAR, om de Saamgezwoornen van de doodstraf vrij te pleiten, (Zie Bladz. 49), stellen zulks reeds boven alle twijfeling; en nog zekerer wordt het, wanneer wij nagaan, dat CRASSUS van dit tijdstip af CICERO geweldig haatte, gelijk wij Bladz. 47 reeds gedeeltelijk, en ten vollen uit ene uitdrukking van CICERO zien, te vinden in deszelfs *twede Philippische Redevoering* (c. 3.), hoewel dezelve hem naderhand, om andere oogmerken, openlijk prees, (*ad* ATT. I. ep. 14.); en wanneer wij het geheel *Character* van CAESAR, en deszelfs heerschzuchtige bedoelingen van nabij beschouwen, gelijk nader geschieden zal. — ANTONIUS, de Ambtgenoot van CICERO, een man van een zeer onvast *Character*, werd gemaklijk door de vriendelijke leiding van CICERO, maar voorāl door de belofte van het aanzienlijk en voordelig Wingewest, *Macedonië*, van zijne heilloze voornemens afgebragt. (Zie Bladz. 26, en *Orat. in* PISON. c. 2.)

Bladz. 17. reg. 16. *Door de Wetten aangaande de Kuiperij.*] 'Er waren van tijd tot tijd wetten tegen de kuiperij gemaakt, waar bij onderscheiden straffen voor de overtreders vastgesteld waren. Hier bedoelt SALLUSTIUS bepaaldelijk de *lex Acilia Calpurnia*, door CICERO (*pro* MURENA c. 23 & 32.) enkel *lex Calpurnia* genoemd. Zij was een jaar te voren, onder het *Consulaat* van C. CALPURNIUS PISO en M'. ACILIUS GLABRIO, op aandrang van den Raad, gemaakt. DIO CASSIUS verhaalt (Lib. XXXVI. pag. 18.) derzelver oorsprong, en het listig oogmerk van derzelver strengheid zeer naauwkeurig, het geen te uitvoerig is hier bij te voegen. Genoeg is het te weten,

ten, dat de *bepaalde straf* bestond in ene aanzienlijke geld-boete, en ene uitsluiting van alle eerambten niet alleen, maar ook uit den Raad. Dit blijkt ook uit de *Redevoering van* CICERO *voor dezen* P. SULLA, (c. 31 & 32.). — De beschuldigers van AUTRONIUS en SULLA waren L. AURELIUS COTTA en L. MANLIUS TORQUATUS, die in plaats der veröordeelden tot *Consuls* verkozen werden. ——— CICERO voegde, in zijn *Consulaat*, nog de straf van verbanning bij de vorigen, gelijk wij nader zien zullen.

Bladz. 17. reg. 18. en volgg. *Een weinig daar na was* CATILINA, enz.] Die het *Consulaat* begeerden, moesten zich binnen de laatste dertig dagen, voor dat de Volks-vergadering, ter verkiezing van *Consuls*, gehouden wierd, als *Candidaten* aangeven. (CIC. *ad Div.* XVI. 12.) — Voor het overige zochten zij te voren door vriendelijkheid en diensten de menschen in hun belang te krijgen. (*Vid.* Q. CICERO *de petit Conf.* & M. T. CIC. *pro* MURENA C. 21.)

Bladz. 17. reg. 7. *van onderen. Met dezen*, enz.] SUETONIUS verhaalt (*in Vitâ* CAESARIS c. 9.), dat CRASSUS en CAESAR met PUBLIUS SULLA en PUBLIUS AUTRONIUS overeen gekomen waren, om in het begin van dit jaar den Raad aan te vallen, en na het vermoorden dier leden, welken men bedoelde, aan CRASSUS het *Dictatorschap*, aan CAESAR het bevel over de ruiterij (*), en daar door aan de beide veröordeelden het geweigerd *Consulaat* op te dragen. Doch

(*) Zie over beide deze Waardigheden en derzelver betrekking op elkanderen STUART, D. II. Bladz. 154 — 159.

Doch CRASSUS zou uit berouw of vrees niet op den bepaalden tijd verschenen zijn, en CAESAR om die reden het bestemde teken, zijnde het laten vallen van zijn' mantel, niet gegeven hebben. — Dezelfde Schrijver spreekt ook van CN. PISO, doch hij schijnt de Samenzwering, waar in dezelve betrokken was, van de eerstgenoemde te onderscheiden, terwijl hij in beiden van CATILINA gene melding maakt. Deze omstandigheid, daar toch CICERO (Bladz. 81. en *pro* SULLA C 24.) CATILINA uitdruklijk als medestander dezer eerste Samenzwering noemt, zet niet veel geloof aan het Verhaal van SUETONIUS bij. En nog minder wordt hetzelve, wanneer men ziet, dat CICERO (l. l.) het hier opgegeven oogmerk, namelijk om SULLA en AUTRONIUS, ondanks hunne veröordeling, tot *Consuls* aan te stellen, uitdruklijk ontkent, en met het Verhaal van SALLUSTIUS ter dezer plaats volkomen instemt, dat het namelijk te doen was, om CATILINA het *Consulaat* te bezorgen, het geen LUCIUS TORQUATUS, de beschuldiger van PUBLIUS SULLA, zelve niet ontkende. — Mogelijk is het evenwel, dat CRASSUS en CAESAR niet onbewust van deze eerste Samenzwering zijn geweest, maar het verënigd getuigenis van CICERO en SALLUSTIUS verbiedt ons te geloven, dat een ander, dan CATILINA, als Opperhoofd het teken tot den aanval zou hebben moeten geven.

Bladz. 17. reg. 4. *van onderen. Om op den eersten van* Januarij, enz.] Hier mede schijnt te strijden, het geen CICERO (Bladz. 81.) zegt; dat namelijk CATILINA op den laatsten dag van *December*, nog onder het *Consulaat* van LEPIDUS en TULLUS, met een' dolk in de Volks-vergadering gestaan hebbe. Doch dit laat zich zeer gemakkelijk verëffenen, wanneer men veronderstelt, dat CICERO de voorbereidende maatregelen van CATILINA, op den laatsten dag voor de Ambts-

aanvaarding der nieuwe *Consuls* COTTA en TORQUATUS, en SALLUSTIUS de uitvoering, die eerst den volgenden dag plaats hebben moest, bedoelt. Dit wordt nog waarschijnlijker, daar het gehele plan, volgens SALLUSTIUS, ontdekt, en dus de uitvoering tot op den vijfden van *Februarij* verschoven is, welke ontdekking dus zeker kort voor de eerst voorgenomen uitvoering plaats heeft gehad, en wel tusschen den laatsten dag van *December*, en den eersten van *Januarij*. — Om nog nader, ten aanzien van het oogmerk dezer Samenzwering, CICERO en SALLUSTIUS met elkanderen over een te brengen, merk ik aan, dat CICERO (Bladz, 81. reg. 12. *en volgg van onderen.*) spreekt van het twede plan, het welk, volgens SALLUSTIUS, op den vijfden van *Februarij* ter uitvoering moest gebragt worden. Ik geloof zulks te meer, om dat CICERO 'er bijvoegt: „ dat gruwelstuk is *niet lang na-* „ *derhand* gepleegd."

Bladz. 18. reg. 12. *Naderhand werd* PISO, *enz.*] SUETONIUS voegt 'er bij (l. l.) dat PISO voor zijn vertrek van *Rome* met CAESAR overeen kwam, om de een buitenslands, de ander inwendig verwarring te verwekken. — De moord van PISO, in *Hispanië* gepleegd, waar van vervolgens gesproken wordt, moet ten minsten anderhalf jaar na deze mislukte Samenzwering voorgevallen zijn, dewijl CATILINA zich (Bladz. 22.) op de medehulp van dezen beroept.

Bladz. 18. reg. 13. *van onderen. Weldenkenden.*] Dezen zijn bij SALLUSTIUS en CICERO, naar het toenmalig taalgebruik, de *aanzienlijken*, de *gegoeden*, de *fatsoenlijke lieden*, die door hunne opvoeding, en het belang, 't welk zij bij den welstand van het Gemenebest hadden, de orde beminden, en alle verandering, uit aanmerking van de slechtheid der zeden van dien tijd

voor

voor het begin ener overheersching van één' of van weinigen aanzagen.

Bladz. 19. reg. 18. *Met opöffering van* zekere *dingen.*] CATILINA gebruikt hier deze woorden, om de zijnen in den waan te brengen of te houden, dat het hem alleen om het belang van anderen te doen was; en dat hij *de algemene zaak der ëlendigen naar zijne gewoonte de zijne gemaakt had* (Zie Bladz. 34.); Maar dat hij voor zich zelven niets bedoelde, dewijl hij een' gevestigden geluks stand had, en nu op het punt was om *Consul* te worden.

Bladz. 20. reg. 11. *Mislukkingen.*] Dat is, wanneer wij naar ereposten staan willen, worden wij afgewezen, of voorbij gegaan.

Bladz. 22. reg. 5. PUBLIUS SITIUS NUCERINUS.] CICERO verdedigt dezen (*pro* SULLA C. 20.) nadruklijk, zeggende, dat hij, onder het *Consulaat* van LUCIUS CÆSAR en CAJUS FIGULUS, voor dat men enig vermoeden van ene Samenzwering had, naar den Koning van *Mauritanië* was vertrokken, om zijne rekeningen met denzelven, te voren gemaakt, te veröffenen, terwijl PUBLIUS SULLA intusschen zijne zaken te *Rome* waarnam, en de Landgoederen, die hij bezat, verkogt, ter betaling zijner schulden. Waar uit CICERO vervolgens een bewijs van deszelfs onschuld ontleent, brengende dit gedrag, het geen hem ten aanzien van het Gemenebest gerust stellend voorkwam, in vergelijking met dat van hun, die niets van hunne rijke bezittingen wilden afstaan, om hunne schulden te betalen; van welke menschen ook Bladz. 104 *en volg.* gewag gemaakt wordt. — Verder verdient CORTIUS ter dezer plaats door den letter-kundigen nagezien te worden.

Bladz. 22. reg. 8. en volgg. *van onderen. Menschen-bloed, met wijn doormengd*, enz.] Van deze gruwelijke plegtigheid is, zo ver ik weet, geen woord bij CICERO te vinden. DIO CASSIUS verhaalt 'er (Lib. XXXVII. p. 43) het volgende van: „ Hij „ [CATILINA] flagtte een kind, deed den eed over „ deszelfs ingewanden, en at daar na dezelven met de „ overigen op." — Wie acht dit moord-rot tot zulk ene daad onbekwaam?

Bladz. 23. reg. 4. *Dat de haat tegen* CICERO, enz.] Het geen CICERO door dezen haat ondervonden heeft, zal ik in ene *Narede* opgeven.

Bladz. 24 reg. 4. *Zonder aanzienlijke geboorte.*] CICERO was, even als CAJUS MARIUS, te *Arpinum* geboren, en behoorde wel tot de Ridder-orde, maar evenwel had geen zijner Voor-Vaderen enig aanzienlijk ambt te *Rome* bekleed. Dusdanigen werden al van voor lang door de trotschheid der *Patriciërs*, *homines novi* (nieuwelingen) genoemd, gelijk hier bij SALLUSTIUS ten aanzien van CICERO ook gelezen wordt

Bladz. 24. reg 9. en volgg. *Tot* Confuls *verkozen* MARCUS TULLIUS, en CAJUS ANTONIUS.] CICERO werd niet bij ftemming, maar als door één' roep van 't Vergaderde Volk verkozen, gelijk hij zelve verhaalt (*Agr.* II. 2.) — ANTONIUS won het met weinige ftemmen van CATILINA, om de geliefde nagedachtenis van zijnen Vader, den uitmuntenden Redenaar MARCUS ANTONIUS, die door de moord bende van MARIUS omgebragt (*) was. (ASCON. PAEDIAN. *in*

(*) Deze moord wordt omftandig door PLUTARCHUS ver-

in notâ ad argum Orat. contra competitores CICERONIS). — Natuurlijk moest de verkiezing van CICERO den moed van het eedgefpan ter neder flaan, daar het zelve voor de blikfemen van zijne Welfprekendheid, voor zijne fchranderheid, en zijn getoond voornemen, om een geftreng handhaver der Wetten en orde te zijn, met fiddering beducht was. (Ten aanzien van dit voornemen leze men zijne *twede* en *derde Redevoering tegen* RULLUS). — Nog groter werd de vrees der fnoden, toen ook hunne hoop op de onderfteuning van ANTONIUS door het fchrander en edelmoedig gedrag van CICERO, geheel in rook verdween. Doch daar het voornaamfte middel tot hun bederf, te weten de verftandhouding van CICERO met FULVIA, hun onbekend bleef, herftelden zij zich allengskens, voornamelijk door de hardnekkigheid van CATILINA.

Bladz. 24. reg. 16. *Een' zekeren* MANLIUS.] Deze was één der foldaten van SULLA, die te *Fæfulæ* in *Etrurië* als Volkplantelingen waren gaan wonen, (DIO CASSIUS Lib. XXXVII. p. 43), en denkelijk toen reeds met CATILINA bekend geworden. Hij kwam kort hier na, bij de volgende verkiezing van *Confuls*, te *Rome*, met vele anderen uit die Volkplanting, om CATILINA te onderfteunen; doch dit oogmerk mislukt zijnde, werd hij weêr terug gezonden, om de oogmerken van zijnen Vriend op ene andere wijze te bevorderen. (PLUT. *in V.* CIC. p. 867. Zie ook Bladz. 26.)

Bladz.

verhaald (*in Vita* MARII p. 431.). Voor de liefhebbers der Dichtkunst merk ik hier bij aan, dat VOLTAIRE, in zijne HENRIADE (*ch.* II.) het verhaal van den moord van COLIGNIJ uit de aangehaalde plaats van PLUTARCHUS ontleend heeft.

Bladz. 25. reg. 14. en volgg. *van onderen. Hoewel* CATILINA, enz.] Om het Verhaal van SALLUSTIUS, 't welk hier zeer kort is, en vrij wat omſtandigheden, door anderen opgegeven, overſlaat, zo veel mogelijk volledig te maken, zal ik uit PLUTARCHUS (*in Vitâ* CIC. p. d.), uit DIO CASSIUS (Lib. XXXVII. pag. 42. *ſeqq.*) uit CICERO (*pro* MURENA C. 25. *ſeqq*) en uit het geen Bladz. 70 en 77 gelezen wordt, kortelijk verhaalen, het geen ten aanzien der pogingen van CATILINA tot aan de verkiezing van SILANUS en MURENA tot *Conſuls* bekend is.

CICERO zag welhaast, dat CATILINA, ver van zijne oogmerken op te geven, nog immer hardnekkiger wierd, om derzelver uitvoering te bevorderen, en ten dien einde alle mogelijke middelen bij de hand nam, om zich voor het volgend jaar tot *Conſul* te doen verkiezen. Dit kragtdadig willende tegen gaan, maakte hij een ſchrander gebruik van de openbare ſchandelijkheid der middelen, waar van CATILINA zich, ter bekoming van ſtemmen, bediende, en wist bij den Raad ene Wet tot ſtand te brengen, waar door ene tien-jarige ballingſchap bij de reeds te voren tegen de kuiperij bepaalde ſtraf gevoegd werd. CATILINA, wel ziende, dat het ware oogmerk dezer wet tegen hem gericht was, beſloot zich hier over te wreken, en met ene bende der zijnen, CICERO, en enige andere Voorname leden van den Raad, op den dag der Verkiezing, in het Veld van MARS om hals te brengen, en zich dan dadelijk tot *Conſul* te doen benoemen. Gelukkig kreeg CICERO nog even tijdig genoeg, denkelijk door FULVIA, kennis van dit beſluit, en gaf van het zelve dadelijk bericht aan den Raad, welke beſloot, dat de Verkiezing zou uitgeſteld, en den volgenden dag over deze gewigtige zaak geraadpleegd worden. Toen ſprak CICERO in den vollen Raad CATILINA aan, en beval hem ter zijner Verdediging tegen de aangebrag-

bragte beschuldigingen te zeggen, wat hij nodig mogt oordelen. CATILINA, wetende, dat 'er velen in den Raad waren, die, door hunnen berooiden toestand, naar verändering haakten, en daaröm zijne pogingen met gene ongunstige ogen beschouwden, antwoordde met de grootste onbeschaamdheid „, dat 'er twee lighamen in het Gemenebest waren, het een zwak, met een zwak hoofd; het ander sterk, zonder hoofd; dat aan dit laatste, daar hij aan hetzelve ten uitersten verpligt was, zo lang hij leefde, geen hoofd zou ontbreken." Hier mede zag hij op den Raad, waar van CICERO het hoofd was, en op het Volk, aan 't welk hij ten hoofd verstrekken wilde. Hoewel nu de Raad uit deze woorden ligtelijk de oogmerken van CATILINA opmaken konde, en nog te meer, daar hij enige dagen te voren aan CATO, die hem in den vollen Raad met een openbaar rechtsgeding bedreigde, geantwoord had „ dat, zo men tegen hem samenspande, hij zich door aller bederf wreken zoude," zo was evenwel een gedeelte van de Raadsleden te zwak, om enig beslisfend besluit te nemen, dewijl zij niets vreesden, een ander, dewijl zij te veel vreesden, en een derde deelde meer of min in het eedgespan. CICERO zag zich dus genoodzaakt, om tot zijne eigen veiligheid, en tot behoud der algemene zaak, op zich zelven, en door zijne vrienden de nodige behoedmiddelen in 't werk te stellen. Hij bedekte zijne borst, buik en zijden met een harnas, en kwam op den dag der Verkiezing in de Volks-Vergadering, omringd van een groot aantal der braafste en dapperste mannen, die zijne gemeenzame vrienden waren. Met opzet liet hij aan het Vergaderde Volk zijn harnas zien, om te tonen, in hoe grote vrees en gevaar hij was, en om daar door de veröntwaardiging van al, wat eerlijk dacht, tegen CATILINA, die met een aanzienlijk getal zijner Vloekgenoten gewapend gekomen

was, om den te voren mislukten moord des *Consuls* nu te voltrekken, op het hoogst te doen rijzen. Hij slaagde volmaakt in zijne bedoeling; want het gehele Volk begon, op het zien van den nood des *Consuls*, tegen de bende van CATILINA te morren, schaarde zich rondom CICERO, en zo werd de verkiezing rustig volbragt. CATILINA werd voor de twede maal in zijne verwachting te leur gesteld, en de algemene keuze viel op DECIMUS SILANUS, en op LUCIUS MURENA, beiden brave mannen, die even als CICERO het Gemenebest boven alles beminden.

Bladz. 27. reg. 10. en volgg. CAJUS CORNELIUS — *en* — LUCIUS VARGUNTEJUS.] PLUTARCHUS noemt (*in V.* CIC. p. 868.) deze twee, die CICERO in zijn eigen huis zouden ombrengen, MARCIUS en CETHEGUS. Doch ten aanzien van CORNELIUS stemt CICERO met SALLUSTIUS overeen, (*Orat. pro* SULLA c. 18.) — Ter duidelijker ontwikkeling der Geschiedenis, moet ik hier bij aanmerken, dat al het geen SALLUSTIUS op deze Bladz. van de woorden: *intusschen ruidde* MANLIUS, tot aan Bladz. 30, waar van *de eerste Redevoering van* CICERO *tegen* CATILINA gesproken wordt, verhaalt, gebeurd is, voor dat de moord van CICERO op de gemelde wijze beraamd werd. Het is toch uit de woorden van CICERO (te vinden Bladz. 101.) duidelijk op te maken, dat de *eerste Redevoering* uitgesproken is, op denzelfden dag, toen CORNELIUS en VARGUNTEJUS des morgens vroeg naar het huis van CICERO gegaan waren, dat is, den 8sten *November*. PLUTARCHUS en DIO CASSIUS stemmen in hunne Verhalen (*locis l.*) hier mede overeën, en ook SALLUSTIUS kan zeer wel zo verklaard worden, dewijl het woord *intusschen* genoegsaam aanduidt, dat hij iets verhalen wil, het geen niet na het voorgaande, maar te gelijk met, of vóór het zelve plaats gehad heeft. —

heeft. — Alles loopt geregeld af, wanneer men aanneemt, dat de eerste openlijke aanklagte van CICERO, tegen CATILINA, te voren opgegeven, geschied zij den 20sten *October*, den dag, waaröp de eerste Verkiezing bepaald was; dat de Verkiezing werkelijk gedaan zij op den 28sten dier maand; dat van dien dag, tot den 8sten *November*, de bij SALLUSTIUS (Bladz. 28. en 29.) gelijk ook bij PLUTARCHUS en DIO CASSIUS (l. l.) gemelde brieven en tijdingen aangekomen zijn, het besluit van aan de *Consuls* onbepaalde magt te geven, genomen is, en wat verder Bladz. 28 — 30 gelezen wordt; en CATILINA zich, na die onwedersprekelijke bewijzen van het bestaan ener Samenzwering, in bewaring heeft willen stellen (Zie Bladz. 84.) — Eindelijk ten aanzien der gemelde Brieven en tijdingen heerscht enig verschil in het Verhaal van PLUTARCHUS, met wien DIO CASSIUS overëenstemt, en dat van SALLUSTIUS; doch allen komen in de hoofdzaak overëen, namelijk, dat 'er in den Raad door Brieven en tijdingen de verëischte zekerheid van ene Samenzwering, waar aan velen te voren getwijfeld hadden, en van bewegingen in andere oorden van *Italië*, kwam.

Bladz. 29. reg. 15. *Honderd* Sestertiën.] Dezelven bedragen *zeven duizend, en vijf honderd Guldens.* (GRONOVIUS *de pec. Vet.* I. 2 & 4. III. 6.

Bladz. 22. reg. 17. *Dat de Zwaard-Vechters naar* Capua enz.] De Zwaard-Vechters waren meestäl slaven, in den oorlog gevangen genomen, en tot vermaak van het Volk onderhouden, en geöeffend, om in Spelen met allerhande soort van wapenen met elkanderen te strijden. (PLINIUS *Paneg.* c. 33.) — Daar deze menschen, weinig om hun leven gevende, allergeduchtst bij een' opstand konden zijn, en CATILINA

 zich

zich (Zie Bladz. 110.) derzelver hulp als zeker voorgesteld had, zond men ze van de hand, om te *Rome* de rust te verzekeren. — CICERO noemt op verscheiden plaatsen (zie b. v. Bladz. 108.) CATILINA een' *Zwaard vechter*, om deszelfs vermetelheid, en diepe verächtelijkheid ten sterksten uit te drukken.

Bladz. 29. reg. 21. *De mindere Regerings-personen.*] Met deze benaming worden allen bedoeld, die gene *Consuls*, *Prætors*, of *Zeden-Rechters waren.* (A. GELLIUS *noct. Att.* XIII. 12 & 13.)

Bladz. 30. reg. 12. LUCIUS PAULUS] Hij werd genoemd L. AEMILIUS PAULUS, en heeft naderhand, in het jaar van *Rome* 704, met CAJUS CLAUDIUS MARCELLUS het *Consulaat* bekleed. (SIMS. *Chron.* p. 1522.) Gedurende dit *Consulaat* heeft CAESAR hem door grote beloften tot zijne partij weten over te halen, zo dat hij zijn' Ambtgenoot niet hielp, welke CAESAR uit *Gallië* wilde terug geroepen hebben. (APPIAN. *bello Civ.* Lib. II. p. 732.) — Behalven de door SALLUSTIUS aangetekende beschuldiging van CATILINA, schijnt hij nog andere diensten van gewigt aan CICERO, gedurende deszelfs *Consulaat*, bewezen te hebben. (CIC. *ad div.* Lib. XV. ep. 12. & 13.)

Bladz. 30. reg. 18. *Ene uitmuntende, en voor het Gemenebest nuttige Redevoering.*] Deze is *de eerste Redevoering van* CICERO tegen CATILINA, gelijk ik reeds gezegd heb. De Lezer zal, dunkt mij, wel doen, wanneer hij, tot hier toe in het Verhaal van SALLUSTIUS gekomen zijnde, de gemelde *Redevoering*, met *de twede*, die den volgenden dag uitgesproken is, eerst leest, en dan den draad der Geschiedenis verder vervolgt. Het oogmerk der beide *Redevoeringen*, en

en de redenen, waaröm CICERO het niet goed vond, CATILINA te laten vatten; maar hem uit de Stad wilde doen vertrekken, zijn zo duidelijk, dat ik het niet nodig oordeel, 'er iets van te zeggen.

Bladz. 31. reg. 4. Verrader *en* moordenaar.] Beide deze woorden zien op Land-verraad. (CIC. *de Off.* I. 12. *Philipp.* II. 13.)

Bladz. 31. reg. 5. *Dewijl mijne vijanden verraderlijk mijn' val berokkenen* enz.] Deze woorden van CATILINA worden door CICERO (*pro* MURENA C 25.) opgegeven, als wel drie weken te voren in den Raad uitgebraakt, toen CATO hem met een rechtsgeding bedreigde. Ter wegneming dezer tegenstrijdigheid tusschen het Verhaal van CICERO en dat van SALLUSTIUS, komt mij met CORTIUS de veronderstelling van WASSE zeer waarschijnlijk voor, dat namelijk CATILINA twee malen het zelfde, of ten naasten bij het zelfde gezegd heeft. Want met den Geleerden DUCKER (*ad* FLORUM IV. 1.) over te hellen, om ene dwaling van SALLUSTIUS, ten aanzien dezer geheel niet belangloze omstandigheid te erkennen, schijnt mij ongepast te zijn. Hoe ligt heeft CATILINA in zijne woede, en tevens om den Raad schrik aan te jagen, zijne bedreigingen kunnen herhalen?

Bladz. 31. reg. 6. en volgg. *van onderen. Zond* CAJUS MANLIUS *uit de zijnen enige als Gezanten* enz.] Het oogmerk van dit Gezantschap was zeker alleen om tijd te winnen, en Q. MARCIUS, ware het mogelijk, de uitvoering van zijnen last, tot beteugeling der oproerigen, te doen verschuiven. Dan dat deze bedoeling mislukte, blijkt uit Bladz. 33.

Bladz. 32. reg. 5. *Zonder Vaderland.*] Dat is, zon-

zonder vast verblijf, zonder één voet grond als eigendom, zo dat wij als ballingen omzwerven.

Bladz. 32. reg. 9. *Naar de Wet.*] Dat is, naar de Wetten, die de magt en wreedheid der Schuld-eischers jegens hunne Schuldenaren bepaalden. (*Vid.* SIGON. *de ant. jure Civium Rom.* II. 11, et TAC. *ann.* VI. 16)

Bladz. 32. reg. 12. *De wreedheid van den* Prætor.] Hier wordt die *Prætor* bedoelt, welke recht sprak tusschen den man en zijn' naasten, en geenzins een, gelijk op de meeste plaatsen bij SALLUSTIUS, die Veldheer was. (Zie STUART *Rom. Gesch.* IV. p. 183. *in de noot.*)

Bladz. 32. reg. 12. en volgg. *Dikwijls hebben uwe Voorvaderen* enz.] Zie hier voorbeelden van bij LIVIUS (Lib. VI. 56. VII. 21. VIII. 28. *et alibi*) en bij STUART (D. IV. Bl. 149. *en volgg.* 247. *en volg.* 386. *en volgg. en op andere plaatsen.*)

Bladz. 32. reg. 15. en volgg. *En nog onlangs, in onzen tijd, is* enz.] Dit was 23 jaren te voren gebeurd. Toen toch had VALERIUS FLACCUS, die in plaats van den overleden MARIUS tot *Consul* verkozen was, ene Wet doen doorgaan, waar bij aan de Schuldenaars werd vergund, om hunne gehele schuld met een vierde gedeelte te kunnen betalen. SALLUSTIUS noemt dit: *het zilver is met koper betaald*, om dat de schuld van een *Sestertius*, die van zilver was, betaald kon worden met een koperen *As*, die het vierde van de waarde van zulk een *Sestertius* bedroeg. (*Vid.* VELLEJ. PAT. II. 33. 2 & GRONOV. *de pec. Vet.* IV. 5. pag. 287. *seq*) — MONTESQUIEU had in de eerste Uitgave van zijn Werk *de l'Esprit des loix*

(III.

(III. 22. 22.) deze onbillijke Wet, die ene betaling van 25 ten honderd, en dus in de daad een bankroet, vastftelde, allerbillijkst genoemd, ten onrechte menende, dat het woord *quadrans*, het geen *een vierde gedeelte van de hoofdfom* betekende, voor even zo veel van de rente, die in dien tijd fomtijds tot 4 ten honderd in de maand beliep, moest genomen worden. Doch deze verkeerde opvatting is door hem, in ene latere Uitgave, verbeterd, zo dat zelfs op de aangehaalde plaats van deze Wet gene melding gemaakt wordt. (*Vid.* RUHNK. *ad* VELL. PAT l. l.)

Bladz. 32. reg. 17. en volgg. *Dikwijls hebben de* Plebejers *zelven* enz.] Zie de voorbeelden van deze opftanden bij LIVIUS (II. 32. III. 50—54. & *Epit.* Lib. XI.) en bij STUART (D. III. bl. 243. *en volgg.* III. 277. *en volgg.* en V. 151. *en volgg.*)

Bladz. 33. reg. 3. *van onderen. Verdediging — genoegdoening.*] Ik heb gemeend door deze beide woorden het best de tegenöverftelling uit te kunnen drukken, die 'er in de *Latijnfche* woorden is. Men *verdedigt* zich tegen een' vijand; men geeft ene *genoegdoening* aan een' Vriend, dat is, men *verfchoont* zich over zijn gedrag, door de omftandigheden, waar in men is, aan denzelven open te leggen. (*Vid.* CORTIUM *in* CAT. *exc.* V.)

Bladz. 35. reg. 5. CICERO *het bevel in de Stad voeren zoude.*] Namelijk na dat CICERO het Wingewest *Macedonië*, gelijk boven gezegd is, aan zijn' Ambtgenoot had afgeftaan, was hem *Gallië* toegewezen. Dit ftond hij ook af, om dat zijne tegenwoordigheid binnen *Rome* van de hoogfte noodzaaklijkheid was. (PLUT. *in V.* CIC. p. 866. & DIO CASS. XXXVII. p. 45.) CICERO beroept zich hier op, Bladz. 149, om de ver-

pligting, die het *Romeinsche* Volk aan hem had, te vergroten.

Bladz. 36. reg. 7. *van onderen. Zii daar en boven, wier Ouderen* enz.] Dit is voor alle Bestuurers of Hoofden ener Staats-Omwenteling een geducht voorbeeld, dat daden van geweld, ter onderdrukking ener tegenpartij, uit wraakzucht. of om anderen met het goed der onderliggenden te verrijken, ene zekere classe van misnoegden voorbrengen, die naar alle regelen van menschkunde door zagtheid te winnen waren geweest; maar die nu, meer en meer verbitterd, gene gelegenheid laten voorbij gaan, om de orde van zaken, die hen in elende gestort heeft, al ware 't ook met den ondergang des gehelen Lands, om verre te werpen. Met hoe veel waarheid zegt C. NEPOS (*in* DIONE V. 3.): „ Geen bestuur is veilig, dan 't geen' door Wel„ willendheid beschermd wordt;" en MONTESQUIEU zegt (e. c.): „ Gematigdheid bestuurt de menschen, „ maar geenszins uitsporigheden." — Nog kort te voren had CICERO alle zijne welsprekendheid besteed, om de in den tekst genoemde ongelukkigen tot bedaardheid en onderwerping aan hun lot, 't welk nu, zonder grote nadelen voor den Staat, niet te veränderen was, over te halen; en hoewel zijne pogingen toen van gewenscht gevolg waren (*Vid.* CIC. *in* PIS. 2. & PLIN. *Hist.* VII. 30.) hadden evenwel de dringende nood, de haat en de wraakzucht op den duur groter kragt, dan alle de bevalligheden zijner woorden. —— Ruim 14 jaren later heeft ÇAESAR hun het recht om naar ereposten te staan, weêr gegeven (DIO CASSIUS Lib. XLI. 161. E.), zekerlijk om zijnen aanhang te versterken.

Bladz. 36. reg. 3. en volgg. *van onderen. Eindelijk allen, die van de tegenpartij des Raads waren.*] Hier me-

mede wordt gedoeld op die genen uit de *Plebejers*, welken naar het *Gemeens-manschap* stonden. Immers uit het vervolg blijkt, dat SALLUSTIUS het oog heeft op den ouden twist tusschen den Raad en de *Gemeens-mannen*, waar van wij boven (Bladz. 199 — 201.) gesproken hebben.

Bladz. 37. reg. 4. en volgg. *Want na dat onder het* Consulaat van CNËUS POMPEJUS enz.] SULLA had, toen hij nog *Dictator* was, onder andere bepalingen, om het gezag des Raads de overhand te doen hebben, den *Gemeens-mannen* bijna allen invloed benomen, en door de Wet, dat niemand, na het *Gemeens-manschap* bekleed te hebben, enigen anderen erepost zou mogen bekleden, de meesten afgeschrikt om naar dien ontërenden rang te staan. Het een en ander werd 10 jaren later door POMPEJUS vernietigd, en het *Gemeens-manschap* in deszelfs vorig gezag en aanzien hersteld. (VELL. PAT. II. 30. 4. CAES. *de bello Civ.* I. 7.) CAESAR beschuldigt op de laatstäangehaalde plaats POMPEJUS, als hadde hij niet ter goeder trouw, maar alleen om den schijn van *Volks-gezindheid* te hebben, het *Gemeens-manschap* hersteld. Dit mag geheel waar zijn; maar welke oogmerken had CAESAR met zijne voorgewende *Volks-gezindheid?* ——— Wij zullen het zien.

Bladz. 37. reg. 9. *Den oorlog ter zee.*] Dat is, den oorlog tegen de Zee-rovers. (PLUT. *in V.* POMP. p. 632. D. CASS. Lib. XXXVI. p. 10. LIV. *Epit.* Lib. IC. VELL. PAT. II. 32. FLORUS III. 6. EUTROP. VI. 10. CIC. *pro leg. Man.* X. & APPIAN. *Mithr.* p. 389.)

Bladz. 38. reg. 15. en volgg. *De Zoon van den* Raadsheer AULUS FULVIUS, *die* enz.] Deze wordt door

door COLERUS en VORSTIUS (*ad* VAL. MAX. V. 8. 5.) verkeerdelijk opgegeven als dezelfde, die door SALLUSTIUS (Bladz. 16.) onder de eedgenoten van CATILINA gesteld is. Derzelver misvatting is door TORRENIUS (*ad* l. l.) wederlegd. SALLUSTIUS zondert dezen uitdruklijk van de Saamgezwoornen uit. — DIO CASSIUS, die (Lib. XXXVII. p. 46.) deze bijzonderheid ook opgeeft, maakt den jongen FULVIUS ten onrechte tot *Raadsheer*, daar SALLUSTIUS deszelfs Vader zo noemt, en VAL. MAXIMUS (l. l.) van den Zoon als van een' uitmuntend *Jongeling* spreekt, die door onbedachtsaamheid tot dien stap gekomen was — Het is bekend, dat bij de *Romeinen* de Vaders de magt hadden, en al hun leven behielden, om over het leven en den dood hunner kinderen te beschikken, (STUART. D. I. Bl. 66—69. en III. 303.) — Volgens VAL. MAXIMUS (l. l.) zou de Vader gezegd hebben „ dat hij zijn' Zoon niet voor CATILINA tegen zijn Vaderland, maar voor zijn Vaderland tegen CATILINA had voordgebragt." En DIO CASSIUS voegt 'er (l. l.) bij, dat vele andere Burgers insgelijks hunne Zonen met den dood hebben gestraft.

Bladz. 38. reg. 9. *van onderen. Aan een' zekeren* PUBLIUS UMBRENUS *bevel.*] CICERO noemt (Bladz. 121.) behalven dezen PUBLIUS FURIUS en QUINTUS MANLIUS CHILO. — De *Allobrogers* waren uit dat gedeelte van *Gallië*, 't geen hedendaagsch *Dauphiné* heet. (Zie TH. WATKINS. *Reize door Zwits. Ital. Sicil.* enz. D. II. p. 7 en 8.) Door Q. FABIUS MAXIMUS, voor bijna 60 jaren, overwonnen zijnde, (STUART D. XI. Bl. 437—447.) waren zij sedert dien tijd, even als de andere *Romeinsche* Overwonnelingen, behandeld, en hadden zich dus over vele daden van onrechtvaardigheid en knevelarij te beklagen, die

zij

zij van hunne *Bestuurers*, uit *Rome* gezonden, moesten verduren, en om die reden waren enigen van hun als Gezanten te *Rome* gekomen.

Bladz. 39. reg. 9. *van onderen. Want* BRUTUS *was op dien tijd van* Rome *afwezig.*] Dit voegt SALLUSTIUS 'er met opzet bij, omdat BRUTUS geen deel aan de Samenzwering heeft gehad, schoon de onderhandelingen met de *Allobrogers* ten zijnen huize gehouden zijn. Deze afwezigheid van BRUTUS blijkt uit een' Brief van CICERO aan ATTICUS (XII. 21.)

Bladz. 40. reg. 8. Q F. SANGA, *onder wiens bescherming* enz] De Volkplantingen, Bondgenoten en Wingewesten hadden te *Rome* ieder hunnen bijzonderen Beschermer, die hunne belangen behartigde. Zo was b. v. CICERO de zaak-waarnemer der *Siciliërs.* (*Vid.* CIC. *de Off.* I. 11. & *de Divin.* I. SUETON. *in* AUG. C. 17. APPIAN. II. *Civ.* p. 430. SIGONIUS *de ant. Jure It.* c. 4.)

Bladz. 41. reg. 2. *Wanneer* CATILINA —— *zou gekomen zijn*, LUCIUS BESTIA *de* Gemeensman enz.] Dit voornemen is niet ten uitvoer gebragt, schoon de aankomst van CATILINA in *Etrurië* reeds vernomen was. Dit gaf aanleiding tot de klagten van CETHEGUS over de lafheid zijner medestanders, die tot het Feest van SATURNUS met de uitvoering willen wachten (zie Bladz. 118.). — Sommigen hebben op het gezag van PLUTARCHUS (*in V.* CIC. p. 872.) beweerd, dat BESTIA niet voor het volgend jaar *Gemeensman* geweest is; doch dat, 't geen PLUTARCHUS aan twee *Gemeensmannen* toeschrijft, maar door één' geschied zij, steunt op het gezag van CICERO zelven (*in* PISON. 3 & *ad div.* V. 2.), en van

DIO

DIO CASSIUS (Lib. XXXVII. p. 47.); en dat BESTIA *Gemeensman* geweest is, tot kort voor het einde des *Consulaats* van CICERO, wordt bevestigd door het getuigenis van APPIANUS (p. 429. *Vid.* etiam MANUTIUM *ad* CIC. *ep.* 2. Lib. V. *ad div.*) ; — Ten aanzien der volgende verdeling van de rollen der Saamgezwoornen heerscht enig verschil tusschen SALLUSTIUS en CICERO, welke laatste (zo op Bladz. 121. als *pro* SULLA C. 19.) het opzigt over de brandstichting aan LUCIUS CASSIUS LONGINUS toeschrijft, het geen niet overëen te brengen is, met de belofte, die SALLUSTIUS hem (Bladz. 42) aan de *Allobrogers* laat doen, dat hij namelijk binnen kort naar hun Land zou vertrekken, noch met zijn werkelijk vertrek uit de Stad. Hoe het hier mede ook zij, men kan uit de twee aangehaalde plaatsen van CICERO de opgave dezer verdeling nog dus aanvullen: — MARCUS COEPARIUS zou de Herders in *Apulië* opruiën, en AUTRONIUS zich van *Etrurië* meester maken. (Zie ook Bladz. 44.). — SALLUSTIUS laat hier die verdeling niet uit onnaauwkeurigheid weg, maar omdat zijn oogmerk alleen was, om van die dingen te spreken, die in de Stad gebeuren moesten.

Bladz. 42. reg. 10. *van onderen. Wie ik ben*, enz.] Het geringe onderscheid, 't welk in de opgave van dezen Brief bij SALLUSTIUS en CICERO (Bladz. 120) ook in 't oorspronglijke te vinden is, moet daar aan toegeschreven worden, dat CICERO uit zijn geheugen den inhoud opgaf. — Voords vergelijke men hier beide de Verhalen, (dat van CICERO te beginnen op Bladz. 115.) en vulle het een uit het ander aan.

Bladz. 43. reg. 4. en volgg. *van onderen. Doch deze voelde te gelijk* enz.] PLUTARCHUS beschrijft (*in V.* CIC. p. 870.) nog uitvoeriger deze twijfeling van CICERO, wat hij doen moest: „ Hij aarzelde,

„ en

„ en vreesde de hoogſte, met zulke misdaden over„ eenkomende ſtraf uit te oeffenen, zo om de „ zagtheid van zijn' aart, als op dat hij niet ſchijnen „ mogt te ſtrafzuchtig en te wreed te zijn jegens zul„ ke aanzienlijke mannen, en die zo vele vrienden in „ *Rome* hadden. Doch zo hij zagtmoediger te werk „ ging, vreesde hij, dat zij hem gevaar berokkenen zouden; „ want zij zouden, de doodſtraf ontkomen zijnde, niet rus„ ten, maar hunne vorige vermetelheid door nieuwe ſnood„ heden nog vermeerderen. Daar en boven zoude hij „ zelve laf ſchijnen, daar reeds buiten dien velen hem „ vreesächtigheid toeſchreven." — Dat PLUTARCHUS dit één' dag later ſtelt, zullen wij nader zien.

Bladz. 45. reg. 7. *De* Sibijllijnſche *Boeken.*] Men leze over dezelven STUART (D. I. Bladz. 458 — 463.)

Bladz. 56. reg. 12. *Na den brand van het* Capitolium.] Zie over het zelve STUART (D. I. Bladz. 455 — 457.) — Het was verbrand, onder het *Conſulaat* van LUCIUS CORNELIUS SCIPIO, en CAJUS NORBANUS PISO, van welken wij boven, in het *Verhaal van den Burger Oorlog tusſchen* MARIUS en SULLA, geſproken hebben (PLUTARCHUS *in V.* SULLÆ p. 469. TACITUS *Hiſt.* Lib. III. c. 75.) — Het is vijf jaren daar na door den *Conſul* QUINTUS CATULUS herbouwd, of ten minſten op nieuw aangevangen; en nog twee jaren later zijn, in vergoeding der *Sibijllijnſche* Boeken, die mede verbrand waren, uit *Griekenland* andere *Sibijllijnſche* Orakel-Spreuken gehaald, en als de vorigen op het *Capitolium* geplaatst. (LACTANTIUS *de ira Dei* c. 22. & *Inſtitut.* Lib. I. c. 7.)

Bladz. 45. reg. 20. *In hechtenis.*] Dat is, niet in

in de openbare gevangenis, maar bij de *Consuls*, *Prætors*, of andere aanzienlijke personen in bijzondere bewaring. (ULPIAN. leg. I. D. *de custod.* & *exhib. reorum.* TACITUS *ann.* VI. 3. ubi consule *Lipsium.* BRISSON. *de form.* V. p. 474.)

Bladz. 45. reg. 10. *van onderen.* Bouw meester] Zie STUART (D. II. Bladz. 286, 287, en D. IV. Bladz. 187—189, *in de noot.*)

Bladz. 45. reg. 5 en 4 *van onderen.* Ter aanvulling der Geschiedenis dient men hier te weten, het geen CICERO verhaalt (*pro* SULLA c. 14 & 15), en 't welk ik met zijne eigen woorden opgeven zal: „ Ik heb (zegt hij) toen de getuigen in den Raad „ gebragt werden, enige Raadsheren gesteld, om alle „ de gezegden der getuigen, de vragen [en] antwoor„ den op te schrijven. En welke mannen? Niet al„ leen van de grootste deugd en trouw; van welk „ soort 'er in den Raad een zeer grote voorraad is: „ maar ook zulken, die ik wist, dat door geheugen, „ ervarenheid, gewoonte en snelheid in het schrijven „ zeer ligt alles, wat gesproken werd, zouden kunnen „ bijhouden: CAJUS COSCONIUS, die toen *Prætor* „ was; MARCUS MESSALA, die toen naar het *Prætorschap* stond; PUBLIUS NIGIDIUS, APPIUS CLAUDI„ US. Ik geloof niet, dat 'er iemand is, die denkt, „ dat het deze mannen, om naar waarheid op te tekenen, „ of aan trouw, of aan oordeel mangelde. Wat deed „ ik vervolgens? Ik verborg [die aantekeningen] niet, „ noch behield ze voor mij; maar liet dezelven dade„ lijk door alle de klerken naschrijven, en onder „ het *Romeinsche* Volk in menigte verspreiden. Ik „ deelde ze daar en boven aan geheel *Italië* uit, en „ zond ze naar alle de Wingewesten. Ik wilde dat

„ nie-

„ niemand van dat getuigenis verſtoken zou zijn, waar „ door aller behoud verzekerd was. Ik zeg derhalven, „ dat 'er gene plaats op den aardbodem gevonden „ wordt, waar de naam van het *Romeinſche* Volk be- „ kend is, òf dit opgetekend getuigenis is derwaard „ gekomen. Hier in heb ik, in een' zo korten, en „ verwarden tijd, niet uit mij zelven, maar door God- „ delijke ingeving, voor vele dingen gezorgd: voor „ eerst, dat niemand ten aanzien van het gevaar des „ Lands, of van een' bijzonder' Burger, enig valsch „ bericht zou kunnen geven: ten tweden, dat niemand „ immer dat getuigenis zou kunnen berispen, of als te „ ligt geloofd doen voorkomen: ten laatſten, dat men „ niet meer mij, of mijne aantekeningen zou raadple- „ gen; dat ik door te weinig of te veel te zeggen niet „ misdeed; dat eindelijk achteloosheid [in mij] niet voor „ ſchandelijk, of naauwkeurigheid voor wreed gehou- „ den wierd."

Bladz. 46. reg. 10. *Den volgenden dag* enz.] Van deze woorden tot aan Bladz. 48. reg. 12. *van onderen*, wordt verhaald, het geen kort na de ontdekking der gehele zaak gebeurd is, zo dat op de laatstgenoemde plaats het Verhaal van den tweden dag na die ontdekking gevonden wordt. (Zie Bladz. 139. reg. 3. *van onderen.*). — Men kan het gevoeglijkst de *derde Redevoering* van CICERO hier lezen, dewijl dezelve uitgeſproken is, na dat in den Raad het verhaalde voorgevallen was, waar bij, volgens PLUTARCHUS (*in Vitâ* CIC. p. 869.) nog moet gevoegd worden, ene verklaring, door D. SILANUS, en nog een' ander' Raadsheer, dien dag, in den Raad gedaan, „ dat vele menſchen CETHEGUS hadden horen verzekeren, dat vele aanzienlijke mannen binnen kort zouden vermoord worden."

Bladz. 47. reg. 14. *van onderen.* *Naar zijne ge-*

woonte.] Van deze gewoonte van CRASSUS verhaalt PLUTARCHUS (*in V.* CRASSI p. 544.) dat, wanneer POMPEJUS, CAESAR en CICERO weigerden ene zaak ter verdediging op zich te nemen, CRASSUS 'er altijd gereed toe was; en CICERO zegt (*Parad.* VI. 2.) dat hij de beschuldigden en de Rechters te gelijk aan zijn huis verzamelde, dat hij voor schuldigen, die rijk waren, de zaak op zich nam, of dezelve aan anderen voor geld over deed. — Over de waarschijnlijke schuld in dezen van CRASSUS en CAESAR heb ik te voren reeds gesproken.

Bladz. 47. reg. 9. *van onderen.* QUINTUS CATULUS *en* CAJUS PISO.] Zie over hunne pogingen tegen CAESAR, en het bedreigen van CAESAR door de Jongelingen, die den Tempel der *Eendragt* bewaakten, het Verhaal van PLUTARCHUS (*in V.* CAES. p. 710 en 711.).

Bladz. 48. reg. 8. CAESAR *was veel gelds schuldig.*] Naar het Verhaal van APPIANUS (*de bell. Civ.* II. 8.) zou CAESAR zelve gezegd hebben, dat hij ruim 7 Millioenen nodig had, om niets te bezitten.

Bladz. 48. reg. 11. *van onderen. Terwijl dit in den Raad voorviel*, enz.] Hier, zegt men, zijn vele dingen, die tot eer van CICERO verstrekken, door SALLUSTIUS uit partijdigheid weggelaten. Welken die dingen zijn, kan men Bladz. 121 en 122 lezen. — Doch om SALLUSTIUS van deze beschuldiging vrij te spreken, behoeft men alleen zijn oogmerk na te gaan, het geen niet bijzonder was, om de eer van CICERO, welke toch van zelve reeds in deze Gebeurenis luisterrijk uitblonk, nog meer te doen schitteren, maar om die omstandigheden op te geven, welken tot den loop.

en

en ſamenhang des aanſlags, gelijk ook tot deszelfs verijdeling onmiddelijk betrekking hadden. Ik vertrouw, dat ieder oordeelkundig Lezer aan deze enkele aanmerking genoeg ſtof zal hebben, om voord te denken, en de Verdediging van SALLUSTIUS te voltooiën.

Bladz. 48. reg. 9. *van onderen. Liepen enige Vrijgelatenen*, enz.] Hier op heeft CICERO het oog in zijne *Vierde Redevoering*, Bladz. 145.

Bladz 48. reg. 5. *van onderen. Aanvoerers der menigte.*] Waaröm CORTIUS overhelt, om te geloven, dat de *Gemeens-mannen* hier bedoeld worden, kan ik niet zien; — immers had het Volk in dezen bedorven tijd, vele andere Aanvoerers, buiten de *Gemeens-mannen*, en, daar BESTIA, die tot de laatſten in dit jaar behoorde, één der eedgenoten was, (zie Bladz. 16. en 41.) behoefde men naar dezelven niet te zoeken.

Bladz. 49. reg. 2. *De* Conſul *van deze toebereidſelen onderricht zijnde*, enz.] PLUTARCHUS verhaalt (*in V.* CIC p. 870.) „ dat CICERO, na zijne *Derde Redevoering* gehouden te hebben, en door een groot aantal Burgers naar huis vergezeld te zijn, in het huis van een' zijner Buren gegaan is, dewijl zijne Echtgenote, naar de gewoonte, die bij ieder *Conſul* jaarlijks plaats vond, met enige andere Vrouwen, en met de *Veſtaalſche* Maagden, een Feest vierde ter ere van de *Goede Godin*, het welk geen man bijwonen mogt; dat, terwijl hij zich aldaar in de opgegeven twijfeling bevond, de vlam op het altaar, welke reeds bijna uitgegaan was, eensſlags op nieuw tot ene buitengewone hoogte begon te klimmen; dat de *Veſtaalſche Maagden* hieröp zijne Vrouw hebben aangezet, om dadelijk naar haren man te gaan, en hem te verzekeren, dat hij voor zich zelven geen gevaar te

wachten had van die maatregelen, welken hij op dit ogenblik ten beste des Lands besloten had; en dat CICERO door dezen raad, gelijk ook door dien van zijn' Broeder QUINTUS, en van PUBLIUS NIGIDIUS, den Vriend zijner jeugd, nog meer versterkt is geworden, in zijn reeds enigszins gezet voornemen, om de schuldigen te straffen." DIO CASSIUS Verhaalt insgelijks dit wonder (Lib. XXXVII. 45 & 46.) — Ik zal voor Lezers, die aan al het wonderbare, dat door de gehele *Romeinsche* Geschiedenis verspreid is, reeds gewoon zijn, en 'er zich dus zelven wel door helpen kunnen, gene verdere aanmerkingen op dit Verhaal maken, maar 'er alleen voor de Geschiedenis uit afleiden, dat CICERO op dezen dag, met het bepaald oogmerk, om de Saamgezwoornen met den dood te straffen, in den Raad gekomen is.

Bladz. 49. reg. 10. *Om dat hij te dier tijd* verkoren Consul *was.*] Die van de nieuw *verkoren Consuls* de meeste stemmen had gehad, werd vervolgens tot aan het einde van dat jaar, het eerst door den werkelijken *Consul* naar zijn gevoelen gevraagd, om redenen, die zich van zelven ontdekken, (APPIANUS II *civ.* p. 430). — Zo lang 'er nog gene Volksvergaderingen, tot het Verkiezen van *Consuls*, gehouden waren, genoot de *eerste Raadsheer* (*) die eer, (VARRO *apud* A. GELLIUM XIV. 7.). — Dit heeft in later' tijd geen' stand gehouden, maar de *Consul* kreeg het recht om iemand te kiezen, wien hij wilde, terwijl hij in de *twede* en enige volgende plaatsen op den

(*) *Princeps Senatus*, welke door de Zeden-Rechters boven aan op de lijst gebragt, en het eerst gelezen was. Met welk recht, of grond men dezen in onze taal *Prince van den Raad* kan noemen, gelijk onder anderen STUART doet (D. XI. Bl. 212.) betuig ik niet te weten.

den rang, die naar beklede waardigheden beöordeeld werd, te letten had. (GELLIUS IV. 1.)

Bladz. 49. reg. 12. *van onderen. Toen het dan aan* CAESAR *gekomen was.*] Na SILANUS zeiden alle de *Oud-Confuls* hun gevoelen, en toen kon het eerst de beurt van CAESAR worden, dewijl hij nog niet hoger, dan tot het *Prætor-fchap* geklommen was. CICERO verhaalt die zelve (*ad* ATT. XII. 21.) en noemt die Sprekers. Ook verklaart hij, dat het gevoelen van CATO reeds door alle de voorgaande Leden was voorgedragen, behalven door CAESAR, en dat het daaröm alleen heette, dat het gevoelen van CATO gevolgd is, dewijl het befluit in de bewoordingen, door CATO gebruikt, vervat was.

Bladz. 50. reg. 7. en volgg. *In den* Macedonifchen *oorlog*, enz,] Zie het Verhaal daar van bij STUART (D. X. Bladz 85 — 313.), die ook van het gedrag der *Rhodiërs in-*, en van hun lot *na* dien oorlog, ter zelfder plaatfe fpreekt.

Bladz. 53. reg. 5. *De Wet van* PORCIUS.] Zie over dezelve ERNESTI (*in indice legum V.* PORCIA) en STUART (D. IX. Bladz. 24.)

Bladz 53. reg. 7, en volgg. *van onderen. De* Lacedæmoniërs *ftelden* enz.] Men leze over de dwinglandij en wreedheid dier *dertig mannen*, *Voyage du Jeune* ANACHARSIS *en Grece* (I. 333) en de Aantekeningen van LUZAC, *op* SOCRATES *als Burger befchouwd* (Bl. 229 — 234., en 245.).

Bladz. 54. reg. 6. *Toen bij ons geheugen* SULLA enz.] Het is natuurlijk, dat CÆSAR hier van den tijd van SULLA fpreekt, daar hij toen bijzonder in het al-

gemeen gevaar gedeeld had. Want een Broeders Zoon der Echtgenote van MARIUS zijnde (PLUT. *in Vitâ* MARII p. 408.), en de Dochter van CINNA ter Vrouwe hebbende, welke hij, ondanks den eisch en de bedreigingen van SULLA, volstrekt weigerde te verstoten, werd hij als één der tegenpartij beschouwd, door SULLA in het staan naar het *Opper priesterschap* tegen gewerkt, en ontkwam ter naauwer nood de vervolgingen van deszelfs beulen. Toen velen met nadruk SULLA om zijn leven smeekten, zeggende, dat hij nog te jong was, om hem enig gevaar te berokkenen, antwoordde deze, dat zij dwaas waren, die niet zagen, dat 'er in CAESAR vele MARIUSSEN staken. (PLUT. *in V.* CAES. p. 707. VELL. PAT II. 41. SUETON. *in* CAES. C. I.)

Bladz. 55. reg. 6. *Zij ontleenden de meeste eretekenen der Regering van de* Tuscers.] Zie hier over LIVIUS (Lib. I. c. 8.) FLORUS (I. 5.) en STUART (D. I. bladz. 276 en 277.)

Bladz. 55. reg. 11. en volgg. *Doch ter zelver tijd de gewoonte der* Grieken *navolgende*, enz.] Dat is, volgens de Wetten der *twaalf Tafelen*, die van de *Grieken* ontleend zijn. (LIVIUS Lib. III. c. 33, FLORUS I. 24.) Men zie STUART (D III. Bladz. 195—198, 200, en 296—317.), op welke laatste plaats de bedoelde Wetten opgegeven worden.

Bladz. 56. reg. 7—10. *Toen* CAESAR enz.] Tusschen de gevoelens van CAESAR en CATO heeft CICERO zijne *Vierde Redevoering* uitgesproken, welke dus het best hier kan gelezen worden. CICERO houdt in dezelve den schijn van onzijdigheid, doch doet niet te min op de kunstigste wijze voelen, dat hij de doodstraf der gevangenen voor noodzaaklijk, ten aanzien van het Gemene-

best,

best, houdt. — Volgens VELLEJUS PATERCULUS zou CATO in zijne Redevoering de grootste loftuitingen aan CICERO gegeven, en zijn eigen gevoelen door deszelfs gezag ondersteund hebben. (II. 35.)

Bladz. 56. reg. 12. *Ik ben van geheel andere gedachten.*] Dat is, ik ben geheel anders te moede.

Bladz. 56. reg. 19. *De overigen.*] Dat is, de overige Medestanders dezer Samenzwering, die niet gevangen zijn genomen.

Bladz. 56. reg. 9 en 8. *van onderen. Na het innemen ener Stad houden de Overwonnelingen niets over.*] Dat is, wanneer door onze lafhartigheid en zorgeloosheid de Verraders zich van den Staat meester maken, dan is het te laat, om op straf te denken.

Bladz. 61. reg. 13. en 12. *van onderen. Op de wijze onzer Voorouderen.*] Zie de voorbeelden van die Voorouderlijke wijze, door CICERO aangehaald, Bladz. 74 en 75, alwaar ik dezelven in STUART aanwijzen, of zelve kort opgeven zal.

Bladz. 62. reg. 9. *van onderen. Zij waren bijna gelijk in aanzienlijkheid* enz.] Ik zal hier bijvoegen, het geen de schrandere GORDON (*Disc.* II. *sur* SALLUSTE pag. 226. & *suivv.*) ter aanvulling dezer *Character*-schets van CATO en CÆSAR uitmuntend geschreven heeft: — „ SALLUSTIUS heeft [van beide de „ genoemde mannen] niet alles gezegd. — — Hij gaat „ met stilzwijgen voorbij dat geen, waar in zij ge„ heel verschilden ; namelijk, dat de een zijn hoofd„ werk maakte van-, en niets anders bedoelde, dan „ de instandhouding, en het welzijn van den Staat; „ terwijl de ander alle zijne kragten en zijne geheie

„ fchranderheid befteedde, om denzelven te bederven
„ en om te keren. CATO ftreed voor de algemene
„ Vrijheid, en voor de deugd: CÆSAR daar en tegen
„ werkte alleen om zijne magt te vermeerderen; het
„ geen hem aandreef, om het zeden-bederf en de
„ openlijke misbruiken te begunftigen. Alle braven, en
„ de zaak der deugd hadden in CATO een' befcher-
„ mer en toevlucht: maar CÆSAR befchermde en on-
„ derfteunde de fchelmen, de berooide en wanhopende
„ menfchen, alle de verraders en alle foorten van *in-*
„ *trigues*, die verderflijk voor het Gemenebest waren.
„ CATO deed zijn best, om de oude deugd en on-
„ fchuld terug te roepen, om de bedervers van den Staat
„ te vernielen of te ftraffen, om het algemeen Welzijn door
„ middelen te verzekeren, die met de ftrengfte rechtvaar-
„ digheid overéén kwamen, en om aan de toekomen-
„ de geflachten de Vrijheid en een goed Beftuur na
„ te laten. CÆSAR begunftigde de losbandigheid, en
„ omkoopbaarheid, moedigde de oproermakers aan, ver-
„ warde, bedorf, en onderdrukte het Gemenebest.
„ CATO beminde zijn Vaderland, ftreed, en ftierf
„ voor hetzelve: hij liet daar door een fchitterend
„ voorbeeld na van ene onbevlekte deugd, en van
„ een' ijver, die de eerfte eeuwen [van het *Romeinsch*
„ Gemenebest] waardig was. CÆSAR beminde veel
„ meer zich zelven, dan zijn Vaderland; hij ftreed te-
„ gen hetzelve voor zijn eigen belang, en bragt het-
„ zelve door eigenliefde in flavernij: hij maakte zijne
„ tijdgenoten en de nakomelingfchap tot flaven, en
„ liet een geflacht van opvolgers na, waardig de erf-
„ genamen der Overheerfching te zijn; een geflacht,
„ het welk de plaag en de fchande der menfchelijke
„ natuur was, het verderf en de beulen der *Romei-*
„ *nen*, en van alle menfchen in het algemeen."

„ Dit waren letterlijk de daden, en het *Charaĉter*
„ van CÆSAR, wien *Rome* zo zeer geprezen heeft;
„ dit

„ dit waren zijne krijgs-bedrijven, dit was de erfenis, „ die hij zijn Vaderland naliet. Zo dit alles niet een' „ Verrader van den eersten rang kenschetst, dan is de „ betekenis der woorden veränderd, de Waarheid en „ de Rede, hebben haar gezag verloren, en 'er is ge- „ ne misdaad, noch onschuld meer. Vervulde hij *Ro-* „ *me*, en de uitgestrekte Landen, waar van het zelve „ de Hoofd-Stad was, niet met bloed en jammeren? „ Bragt hij dezelven niet tot slavernij? Hij sprak wel, „ hij streed dapper; maar om wiens wille, en wie trok „ 'er de voordelen van? Was het niet CÆSAR, die 'er „ bij won? De onkosten, de smart en het verdriet „ waren voor rekening van *Rome*; over hetzelve, en „ over zijne Vrijheid, zegepraalde hij de laatste „ maal."

„ *Rome!* verhovaardig U veeleer op een' rechtschapen' „ Regent: roem uwen Medeburger, den vijand van „ uwe vijanden, uw' besten beschermer, en een' waar' „ *Prophcet!* Hem, die U te voren verwittigde van „ alle de rampen, die U dreigden, die zijn uiterste „ best deed, om dezelven af te weren, en die liever „ wilde sterven, dan dezelven aanschouwen (*). Dat „ is

(*) SENECA zegt van denzelfden CATO, die, hoe men ook over den zelfsmoord denke, onze verwondering en hoogachting blijft verdienen, en wegdragen (*de Constantia Sap.* c. 2): „ Hij heeft zich, toen het Zeden-bederf algemeen werd, „ alleen tegen het zelve verzet; den val van het Gemene- „ best, zo veel hij kon, tegen gehouden; tot dat hij onder „ de puinhopen bezweek. CATO overleefde de Vrijheid „ niet, noch de Vrijheid CATO." — Men leze verder zijn Leven bij PLUTARCHUS, en over de strengheid zijner Zeden, en de onverzetlijkheid van zijn' aart VAL. MAX. (II. 10. 8.) en CIC. (*de Off.* I. 19.), gelijk zijne *Redevoering* bij onzen SALLUSTIUS daar van insgelijks ten duidelijken bewijs verstrekt. —— CICERO, wiens meerdere buigbaarheid van aart zich meer naar den staat der zeden van dien

„ is een wezenlijke roem, een roem, die duurzaam, „ onsterflijk, en onbevlekt is. Ondanks alle de oorlogs- „ bedrijven van CAESAR, ondanks alle zijne schone „ hoedanigheden, heeft hij niet te min zijn Vaderland „ in ketenen geklonken; ene bedenking, die al het goe- „ de bevlekt, wat hij bezat, en hem van de lof be- „ rooft, die hij verdiend zou hebben (*). CICERO „ beschouwt hem, als *een dolzinnig en elendig mensch*, „ *die geen denkbeeld der ware eer had:* — „ En „„ evenwel zegt hij, dat hij dit alles doet, (zegt de- „„ ze Redenaar) om de eer: (†) doch waar is eer, „„ dan

dien tijd kon schikken, zegt van CATO „ dat hij wel een goed gezind Burger, en een zeer braaf man was, maar dat hij somtijds het Gemenebest, met het beste oogmerk, nadeel deed, dewijl hij sprak als in een *Platonisch* Gemenebest, en niet in de *hesse* van ROMULUS," — dat is, in een' geheel bedorven Staat, gelijk de *Romeinsche* toen was. (Zie *ad* ATT. II. 1.). Waar de deugd van CATO lastig was, zou daar de Vrijheid langer hebben kunnen blijven? – Dat voords SALLUSTIUS niet meer van beiden, CATO en CAESAR, gezegd heeft, is, dunkt mij, aan zijn eigenlijk oogmerk ter dezer plaats alleenlijk toe te schrijven, het welk niet was, om van deze mannen ene volkomen *Character*-schets, die op alle hunne handelingen toepaslijk was, te geven, maar slechts om hen te vertonen, zo als zij ten tijde der Samenzwering van CATILINA, en enigen tijd daar na, voor de onlusten, door de heerschzucht van CAESAR en POMPEJUS veröorzaakt, waren. Dit komt mij uit het geheel beloop der Redenering van SALLUSTIUS als onbetwistbaar zeker voor.

(*) Zie *het Leven van* CAESAR bij PLUTARCHUS, welke ook, *in het Leven van* ANTONIUS (pag. 913.) *de onverzadelijke eerzucht en dolle begeerte van* CAESAR *om de eerste te zijn*, als de ware oorzaak van den Burger-oorlog, die door hem verwekt is, opgeeft; neigingen, waar in hij hem met ALEXANDER en CIJRUS gelijk stelt.

(†) De plaats, hier door den *Engelschen* Schrijver bedoeld, is te vinden in de *Brieven van* CICERO *aan* ATTICUS (Lib. VII.

„„ dan waar eerlijkheid is? Is het nu eerlijk een leger
„„ onder zijn bevel te hebben, zonder enig bevel van
„„ den Raad? De bevoor-rechte Steden (*) te bemagti-
„„ gen, om te gemaklijker in zijn Vaderland te kunnen val-
„„ len? De vernietiging der schulden, de terugroeping der
„„ ballingen, vele andere wandaden in den zin te
„„ hebben? De dwinglandij als zijne hoogste Godheid
„„ te verëren?" — Dit alles maakte CAESAR in de
„„ ogen van dezen uitmuntenden *Romein*, van dezen
„ rechtschapen Burger, van dit licht zijnes Vaderlands,
„ nog schuldiger en elendiger: zijn grote voorspoed was
„ slechts ene grote misdaad."

„ Nimmer was 'er iets onbeschaamder, dan de ei-
„ schen (†), welken hij deed, om tot een vergelijk
„ [met POMPEJUS en den Raad] te komen; en met
„ dat al handelde hij hier in niet ter goeder trouw (§).
Ik

VII. ep. 11), doch de woorden zijn in 't *Latijn*, voorāl in 't begin, enigszins anders, dan GORDON ze opgeeft, waaröm ik de Vertaling naar CICERO's eigen woorden gemaakt heb, gelijk ook bij de volgende aanhalingen. 'Er zijn nog meer plaatsen in de brieven van CICERO, waar hij aan CAESAR een soort van razernij toeschrijft, in het doorzetten van zijne oogmerken tegen POMPEJUS, en vooral in het overtrekken van den *Rubiçon*. Zie onder anderen, *ad Div.* Lib. XVI. ep. 12.

(*) Namelijk, *Ariminum*, *Pisaurum*, *Ancona* en *Arretium*. (*ibidem*)

(†) Men vindt deze eischen, of *voorstellen* (zo als CAESAR dezelven noemde) in den aangehaalden Brief. (Zie ook *ad* ATT. VII. 3. *seq.* & CAES. *de bello Civ.* I. 9 — 11.)

(§) CICERO vreesde zulks aanstonds, dewijl de overbrenger dier Voorstellen LUCIUS CAESAR was, een Jongeling van geen het minst beleid of verstand, zo dat JULIUS CAESAR denzelven alleen ter bespotting zijner tegenstrevers scheen gezonden te hebben (*ad* ATT. VII. 13). CURIO, een der aanhangers van CAESAR, spotte met dit Gezantschap (*ibid.* 19.) —

„ Ik moet nogmaals de redenering van CICERO over„ nemen (*): „ Wat is van al het overige het ergst? „„ Hem toe te ſtaan, het geen hij (gelijk POMPEJUS „„ zegt) zo allerönbeſchaamdst vraagt. Want wat is „„ onbeſchaamder? Gij hebt een Wingewest onder uw „„ bevel gehad gedurende tien jaren, U niet door den „„ Raad toegeſtaan, maar door U zelven met geweld „„ en list verkregen. De tijd is voorbij, niet dien de „„ Wet, maar dien uwe Willekeur bepaald heeft; laat „„ het evenwel zo zijn, dat de Wet dien bepaald „„ heeft. 'Er wordt een Opvolger voor U benoemd: „„ Gij kant 'er U tegen aan, en zegt, dat men U in „„ dezen te wille zijn moet. Zijt het ons. Zoudt gij „„ het leger langer onder uw bevel houden, dan het „„ Volk gewild, dan de Raad toegeſtaan heeft? — „„ [Gij zegt], *zo gij het mij niet toeſtaat*, *moet gij den* „„ *oorlog verwachten*. Welaan, zegt dezelfde [POM„„ PEJUS], zulks geſchiedt met een gegrond uitzigt, „„ van of te overwinnen, of als vrije Burgers te ſneu„„ velen." — In een' anderen Brief aan ATTICUS (†), „ aan-

19.). — En maar al te ſpoedig bleek het, dat het oogmerk van CAESAR alleen geweest was, om tijd te winnen, en zijne vijanden werkeloos te houden; want hij vervolgde zijne maatregelen, en wel met den grootſten ſpoed, zonder het antwoord des Raads af te wachten, of 'er enige acht op te ſlaan (*ibid.* 18. &. 22.)

(*) Uit de *Brieven aan* ATTICUS (VII. 9.). Zie ook *ad Div.* (Lib. XVI. ep. 11.), alwaar CICERO aan zijn' TIRO ſchrijft: „ CAESAR heeft een' dreigenden en ſcherpen „ Brief aan den Raad gezonden. Daar en boven was hij onbe„ ſchaamd genoeg, om zijn leger en Wingewest, tegen den „ wil des Raads, te behouden."

(†) Hier geef ik in den tekst de woorden van GORDON, dewijl de plaats van CICERO, door hem bedoeld, geheel iets anders aanduidt, dan hij 'er door verſtaan heeft. Dezelve is te vinden in de *Brieven aan* ATTICUS (Lib. XIII. ep. 40.) en moet

„ aanmerkingen makende op de schijnbaar voordelige „ aanbiedingen van CAESAR, zegt CICERO: „ Denkt „„ hij goede tijdingen aan de ware *Romeinen* te brengen? „„ Waar zijn die, zo hij zich niet verhange, en ter lief- „„ de van hun uit de waereld ga?" ———

„ Men verheft zeer de zagtmoedigheid van CAE- „ SAR; (*) maar het was noodzaaklijk, dat hij die ver- „ toonde, de staatkunde vorderde, dat hij daar in zo ver „ ging, als hem dienstig kon zijn: hij had gezien, dat „ MARIUS en SULLA om hunne wreedheid vervloekt „ wa-

moet dus vertaald worden: „ BRUTUS bericht dus, dat „ CAESAR tot de Weldenkenden zal wederkeren? ene goe- „ de tijding. Maar waar zal hij die vinden? of hij moest zich „ verhangen!" Met welke laatste uitdrukking CICERO be- doelt, dat de Weldenkenden gesneuveld, en dus alleen in het rijk der doden te vinden waren. Deze plaats moet dus van de gegronde getuigenissen, door GORDON tegen CAESAR uit de Brieven van CICERO aangehaald, afgerekend worden. Ik weet ten minsten de plaats niet, waar CICERO iets dergelijks, als in den tekst gelezen wordt, aan ATTICUS geschreven heeft.

(*) Dat de zo zeer geprezene zagtmoedigheid van CAE- SAR, voor zo ver hij die uitoeffende, niet dan loutere Staat- kunde was, om zich van den troon des te duurzamer te verze- keren, blijkt uit een' Brief van hem zelven aan OPPIUS en CORNELIUS BALBUS (te vinden *ad* ATT. Lib. IX, als ene bijlage van den *zesden Brief*), waar in hij schrijft: „ Ik had „ reeds bij mij zelven besloten, om mij zo zagtmoedig moge- „ lijk te tonen, en mijne uiterste pogingen te doen, om „ POMPEJUS met mij te verzoenen. Laat ons op deze wij- „ ze beproeven, of wij aller toegenegenheid kunnen herwin- „ nen, en onze overwinning duurzaam maken; daar de overi- „ gen door hunne wreedheid den haat niet hebben kunnen ont- „ gaan, noch hunne overwinning verzekeren, behalven SUL- „ LA alleen, wien ik niet navolgen zal. Dit zij ene nieuwe „ wijze van overwinnen, dat wij ons door medelijden en „ weldadigheid van rondom veilig stellen."

„ waren. Maar is men zeker, dat, zo de middelen van „ zagtheid mislukt waren, een mensch, wien de eerzucht „ tot razernij vervoerd had, zijne maatregelen en eerzuchtige bedoelingen zou hebben laten varen, liever dan, „ om dezelven te doen flagen, zijne toevlucht te nemen, „ tot daden van wraakoëffening, en tot vergieting van „ bloed? welke grotere wreedheid is 'er, dan zijn Vaderland te beöorlogen en te onderdrukken? deed hij „ zulks niet? moest hij niet alles doen, wat noodzaaklijk „ was, om tot dit fnood oogmerk te geraken; moorden „ en vernielen, tot dat hij aan zijn doel gekomen, of „ zelve bezweken was? zou hij, die duizenden van menfchen aan den dood en de flagting blootftelde, zwarigheid gemaakt hebben, om enige Burgers te vermoorden? verklaarde hij niet duidelijk aan CICERO „ dat „„ zo hij zijne medewerking en die zijner vrienden niet „„ kon verkrijgen, *hij alle mogelijke hulp zou aangrijpen, en alle foort van maatregelen nemen* (*)?" Zeide CURIO, een vriend en aanhanger van CAESAR, niet? „„ dat (†) CAESAR van geäartheid en neiging niet van „„ wreedheid afkerig was, maar omdat hij meende door „„ zagtheid den naam van een' volks-vriend het best te

„„ kun-

(*) Dit is te lezen in een' zeer merkwaardigen Brief van CICERO aan ATTICUS (Lib. IX. ep. 18.), waar in de eerfte aan den tweden rekenfchap geeft van een Gefprek tusfchen hem en CAESAR gehouden, in het welk dezelve hem te vergeefsch had getracht over te halen, om naar *Rome* te gaan, en aan een vergelijk te arbeiden. CICERO, die wel doorzag, dat CAESAR niet oprecht naar een vergelijk verlangde, maar in tegendeel POMPEJUS wilde opöfferen, was tot niets verder te bewegen, dan om de zaak in bedenking te houden, het geen gevraagd en beloofd werd, om aan het gefprek een einde te maken; waar na CAESAR, met de in den tekst aangehaalde woorden, affcheid nam.

(†) Zie Lib. X. ep. 4. *ad* ATTICUM.

„„„ kunnen behouden; en dat hij wreed zou zijn, indien „„„ hij de toegenegenheid des volks verloor." — COELIUS, de redenaar, en aanhanger van CAESAR, zegt „ even openhartig in een' brief aan CICERO „ dat (*) „„ CAESAR enkel geweldige en wrede voornemens had, „„„ en alleen van dezelven sprak: dat 'er dus gene mogelijkheid tot verzagting zijn zou." — CICERO schrijft „ hem uitdruklijk het voornemen toe, om POMPEJUS „ om te brengen (†)."

„ Waarschijnlijk zou CAESAR de voetstappen van den „ dwingeland van *Agrigentum* PHALARIS, gedrukt hebben, zo hij langer geleefd had (§)."

„ Het is natuurlijk te vragen, hoe het *character* van „ CAESAR heeft kunnen bewonderd worden? hoe hij den „ naam van *volks-vriend* heeft kunnen verkrijgen? want „ het is waar, dat CAESAR bij het volk bemind was — „ hij was zijne magt aan zijn volksgezind gedrag alleen „ verschuldigd. Hij verkreeg de gunst des volks, door „ zich als een' goed Burger te vertoonen, en hij vertoonde zich als een' goed Burger, om zich van het bewind „ meester te maken. Dit gedrag was niet bijzonder aan „ CAESAR eigen; het was de gewone kunst-greep en het „ schild van alle de verraders der Vrijheid, die hem waren voorgegaan (**): Aldus vermomden zij zich, en „ zoch-

(*) Deze Brief wordt gevonden Lib. VIII. *ad Div.* ep 16, en *ad* ATT. Lib. X., als ene bijlage van ep. 9.

(†) *ad* ATT. Lib. VII. ep. 23 & Lib. VIII. ep. 9.

(§) De naam van PHALARIS wordt door de Ouden gebruikt, om een' wreedaart bij uitstek te noemen, en *Phalarismus* voor geweldige wreedheid; zo als wij in onze dagen den naam van ROBESPIERRE gebruiken. Zie ep. 12. Lib. VII. *ad* ATT. & *ibid.* ep. 21, waar uit men tevens zien kan, dat CICERO en ATTICUS in CAESAR een' PHALARIS verwachtten, indien zijne eerzuchtige oogmerken door zagtheid niet konden bereikt worden.

(**) En wij voegen 'er bij, *van allen, die hem gevolgd zijn.*

„ zochten zich aangenaam te maken aan den Geest der
„ menigte; en zij flaagden hierin niet, dan te veel. De
„ pogingen, de bedriegl;jke daden, en de handelwijze
„ van diergelijke Vrijheidmoorders (want 'er waren 'er
„ meer van dat foort) maken indedaad een aanmerkelijk
„ gedeelte van de gefchiedenis van *Rome* uit, van de op-
„ richting van het Gemenebest tot aan het laatfte tijdperk
„ der

zijn. Wie, die de Gefchiedenis der *Volks Onderdrukkers*, onder den naam van *Volks Vrienden*, met de trekken, die hier door GORDON ten aanzien van CAESAR en zijne voorgangeren, opgegeven worden, vergelijkt, moet niet bekennen, dat, wanneer men enige bijzondere wijzigingen, door onderfcheiden Volks-*Character*, en wat dies meer is, ontftaan, 'er afrekent, alle zulke dwingelanden elkanderen in de hoofdtrekken gelijken, namelijk, dat zij tegen *onderdrukking*, zelfs al beftaat ze niet, *declameren*; dat zij luid fchreeuwen van vertrapping der *Volks-Rechten*, en *Volks-Vrijheid*, om zich tot derzelver Verdedigers op te werpen; dat zij de oren der onkundige menigte door zekere *toverwoorden* doen zuizen, waar aan fomtijds gene gezonde betekenis te hechten is, om door dezelven of hunne voorgewende Grondbeginfelen fmakelijk te maken, of de algemene aandacht van hunne eigenlijke oogmerken af te leiden, of ook hunne tegenpartij in een haatlijk daglicht te ftellen; dat zij het Volk vleiën, met zulke Voorftellen door te drijven, die deszelfs heerfchende neigingen ftrelen, al zijn dezelven ook nadelig voor het algemeen belang, alleen maar om daar door zand in de ogen der menigte te werpen; dat zij het gebruiken van ondeugende middelen verdedigen, wanneer dezelven hunne gewaande goede oogmerken kunnen bevorderen, om daar door te zekerer van hunne zaak te zijn, en het gevoel voor deugd en goede trouw bij het Volk hoe langs hoe meer te verdoven; dat zij den openbaren laster verdedigen en aanmoedigen, zo lang het flechts hunne tegenpartij geldt, onder voorwendfel, dat zulks met de Vrijheid van fpreken en Schrijven beftaanbaar is, ten einde daar door al wat eerlijk is bij de ligtgelovige menigte gehaat te maken, en het denkbeeld in omloop te brengen, dat hunne te-

„ der *Romeinsche* Vrijheid. CAESAR had even zo ve-
„ le begaafdheden, als iemand anders onder de *Ro-*
„ *meinen;* hij had gunstiger gelegenheid, en meer ge-
„ luk: allen, zo veel 'er geweest zijn, gaven zich
„ uit voor weldoeners des Lands, voor vurige Verdedi-
„ gers des Volks, die naarijverig op deszelfs Vrijheid waren.
„ Die schone schijn, die valsche goedheid, die uiter-
„ lijke, en zo zeer geroemde vertoning van *civisme*,
„ weêrgalmden met hunnen naam onder het Gemeen:
„ dezelven waren blijkbaar in hunne Volks manieren,
„ in hunne bevelen, in hunne listige Redevoeringen, in
„ hunne hatelijke schempredenen tegen hunne wederstrevers,
„ in hunne aangename en verderflijke Wetten; men
„ deed hier bij al, wat geschikt was om de blinde
„ woede des Volks aan te blazen, en de overheer-
„ sching te vestigen, door middel van dezen Vrij-
„ heids-kreet. CATILINA volgde den zelfden weg,
„ en bezweek 'er op. CAESAR bereikte zijn doel,
en

tegenstrevers heerschzuchtige en eigenbelang zoekende lieden, maar zij in tegendeel de mannen zijn, van welken het Vaderland zijn behoud verwachten kan en moet; en eindelijk, dat zij, na hunne tegenpartij door list en geweld te onder gebragt, en ene algemene verdeeldheid en wanörde verwekt te hebben, zich van het oppergezag meesters maken, onder schijn van daar toe door den nood-drang der omstandigheden, huns ondanks, gebragt te zijn, ten einde regeringloosheid voor te komen, en de algemene welvaart, waar van zij in de daad de verwoesters zijn, te herstellen en te verzekeren? — Waar zogenaamde *Volks-Vrienden* in een Gemenebest de eerstöpgegeven trekken vertonen, daar kan men zeker verwachten, dat, zo zij in hun doel slagen (en meestäl gebeurt zulks) ook eerlang de laatste, namelijk ene overheersching onder den schijn van hoge noodzaaklijkheid, het tafreel voltooiën zal. — Hoe getrouw ene Leermeesteresse is de Geschiedenis, en hoe weinig evenwel weet het menschdom van derzelver lessen tot zijn heil gebruik te maken!

„ en bedorf het naderhand tot zijn verderf. Geholpen „ door den arm en de toejuichingen des Volks, overwon hij POMPEJUS en den *Raad*. Hij bragt het „ Volk in flavernij, en maakte zich wederrechtelijk „ van alle gezag meester, door een leger, het geen „ het Volk voor hem van den *Raad* verkregen had. „ Hij blies het Volk een' geest van bedwelming in, „ door den naam van *Vrijheid* luid te doen klinken, „ en ontnam het derzelver wezenlijkheid op een tijdflip zelf, dat het op dezelve hoogmoedig was. Deze handelwijze om de Vrijheid te ondermijnen is altijd onfaalbaar; het is de zekerfte, de bedekfte „ weg, en die het best uitloopt. CAESAR, die gewaande Burger, die wezenlijke Vrijheids-moorder, „ geloofde zulks ook, en hij bedroog zich niet."

Ik zal deze *Aanmerking* eindigen met het opgeven van een' trek uit het *Charaćter* van CAESAR, die alleen in ftaat is om hem als een' Dwingeland te kenmerken. CICERO verhaalt van hem (*de Off.* III. 21.), en SUETONIUS in navolging van CICERO (*in Vitâ* CAESARIS c. 30.), dat hij gewoon was altijd twee Verzen van EURIPIDES (uit de *Phœnisf.* A. II. V. 527.) in den mond te hebben; waar van de zin deze is: „ Zo het nodig is het recht te fchenden, is „ zulks het fchoonst, wanneer het om de heerfchappij „ gefchied: in andere dingen moet men eerlijk handelen." — Dit is de *Jefuitifche* Leer van alle zulke Vrijheids-moorders, als te voren getekend zijn, het geen zij onder allerhande namen, als b. v., *hele maatregelen*, *revolutionaire daden*, *politieke ftappen*, en wat dies meer is, zoeken aan te prijzen, en te verbloemen. — Geheel anders handelde de oprechte Volks-Vriend, ARISTIDES, die naar het Verhaal van PLUTARCHUS (*in Vitâ* ARIST. pag, 332) door zijn' invloed op het *Atheenfche* Volk, een plan van THEMISTO-

STOCLES deed afkeuren, het geen hij wel voor het *allernuttigst*, maar tevens voor het *allerönrechtvaardigst* verklaarde. CICERO zegt ook (*ad Div.* Lib. IX ep. 16.) „ dat alles onzeker is, als men eens van het „ recht is afgeweken," en nog bepaalder (*de Off.* III. 18.): „ nuttigheid en eerlijkheid zijn onäffcheidbaar „ van elkanderen. Die dit niet in het oog houdt, „ zal alle bedrog en misdrijf plegen. Want als hij „ denkt: *dit is wel eerlijk, maar dat is nuttig*, durft „ hij, door zijne dwaling, zaken, door de natuur ver- „ énigd, van elkanderen fcheiden; het geen de bron „ is van bedrog, wandaden, en alle gruwelen."

Bladz. 63. reg. 15. *van onderen.* Hij wilde liever braaf zijn, dan zulks fchijnen.] SALLUSTIUS heeft, ter ere van CATO (gelijk ook VELL. PAT. II. 35.) deze woorden overgenomen uit een *Treurfpel* van AESCHIJLUS, *de Zeven tegen Thebæ* genaamd, (V. 598.) waar dezelven van AMPHIARAUS gezegd worden. — PLUTARCHUS verhaalt (*in Vitâ* ARISTID. p. 320.) dat, toen dit Vers, met nog twee volgenden, op het toneel uitgefproken wierd, alle de aanfchouwers zich naar ARISTIDES wendden, als of de Dichter dien man bedoeld had. — XENOPHON vermeldt (*Mem.* I. 7. 1.) van SOCRATES, dat hij altijd zeide „ dat 'er geen beter weg tot roem was, dan op welken iemand zo braaf wierd, als hij wilde fchijnen," het geen CICERO (*de Off.* II. 12). heeft overgenomen. — (*Vid.* ERNEST *ad* l. l. XENOPH. — & RUHNK. *ad* l. l. VELL. PAT.)

Bladz. 63. reg. 7. *van onderen.* *De* Driemannen.] Zie derzelver aanftelling, en post bij STUART (D. V. Bladz. 149.)

Bladz. 63. reg. 2. *van onderen. 'Er is ene plaats in de gevangenis, die* Tullianum *genoemd wordt.*] Zo werd die gevangenis genoemd van den Koning SERVIUS TULLIUS, die ze had laten bouwen. (VARRO *de* l. L. IV.)

Bladz. 64. reg. 14. *Terwijl dit te* Rome *voorviel.*] Bij de Gebeurenisfen van dezen dag behoort, volgens PLUTARCHUS (*in V.* CIC. p. 871.), nog het volgende: — Toen CICERO de veröordeelden naar de gevangenis geleid, en om had laten brengen, zag hij onder de vergaderde menigte op de Markt een aantal der zulken, die hij voor medeflanders van CATILINA hield. Om dezen, die nog niet wisten, wat 'er gebeurd was, in ééns alle hoop te benemen, riep hij met luider ftemme: „ *Zij hebben geleefd!*" — Vervolgens werd hij, omringd van de aanzienlijkfte mannen, en gevolgd door ene fchaar van brave Burgers, naar zijne woning geleid, terwijl de duisterheid van den nacht, die intusfchen opgekomen was, door fakkels, die voor alle huizen geplaatst waren, verlicht werd, en de vrouwen op de daken klommen, om CICERO te zien voorbij gaan. Het Volk juichte den Verlosfer van het Gemenebest onöphoudelijk toe, en de verdienstelijkfte mannen, die Veldflagen gewonnen, het Grondgebied van het *Romeinsch* Gemenebest uitgebreid, en fchitterende Zegepralen genoten hadden, bekenden openlijk, dat het Vaderland meer aan CICERO, dan aan alle de Veldheren van dien tijd verfchuldigd was.

Bladz. 64. reg. 16 en 17. Keurbenden — Cohorten.] Zie STUART (D. X. Bladz. 103. *in de noot.*).

Bladz. 65. reg. 17. *Door de bosfchen heen.*] In het oorfpronglijke ftaat eigenlijk *langs enge wegen*, dat is, zulke wegen, die alleen voor Voetgangers gefchikt zijn,

zijn, en om de kortheid ingeslagen worden. Ik heb ene bepaaldere uitdrukking, om de duidelijkheid, gekozen.

Bladz. 68. reg. 5. *van onderen.* ANTONIUS, *die om zijn voet-euvel bij den slag niet kon tegenwoordig zijn.*] DIO CASSIUS zegt (XXXVII. p. 47.) Dat ANTONIUS deze ziekte voorwendde, uit vrees, dat CATILINA hem openbare verwijtingen van ontrouw zou doen, als hij in den slag zelve verscheen. Dit is om het deel, 't welk ANTONIUS te voren aan de Samenzwering had, niet onwaarschijnlijk, en wordt het nog minder, wanneer wij enige uitdrukkingen van CICERO (*pro* SEXTIO c. 5.) in aanmerking nemen. Immers dezelve zegt uitdruklijk, dat, zo MARCUS PETREJUS niet een zeer dapper en zeer ervaren krijgsman ware geweest, en PUBLIUS SEXTIUS, die toen *Quæstor* was, ANTONIUS niet allerërnstigst had aangespoord, de oorlog met CATILINA nog langer, dan dien winter, zou geduurd hebben, en niet dan met vele moeite ten einde gebragt zijn. — Verder schrijft DIO CASSIUS (l. l.) dat deze nederlaag van CATILINA niet voor het volgend jaar, onder het *Consulaat* van SILANUS *en* MURENA, voorgevallen is. Dit is ook allerwaarschijnlijkst, zo uit het verhaal van SALLUSTIUS zelf, als uit den tijd, dien CICERO (l. l.) opgeeft, van het vertrek van den bovengenoemden PUBLIUS SEXTIUS naar het leger van ANTONIUS.

Bladz. 68. reg. 2. *van onderen. Deze stelde de* cohorten enz.] Zie de gewone slagörde der *Romeinen* bij STUART (D. IV. Bladz. 330—332.)

Bladz. 69. reg. 3. *van onderen. De Veldheers* cohort.] Zo genoemd, dewijl dezelve altijd rondom den

Veldheer was, makende, als 't ware, deszelfs bijzondere lijfwacht uit. Zij was uit de dapperften uitgekozen. Volgens FESTUS (p. 371.) zou PUBLIUS SCIPIO die gewoonte ingevoerd hebben.

Bladz. 70. reg. 15—19. CATILINA *werd verre van de zijnen* enz.] DIO CASSIUS verhaalt (XXXVII. 48. dat ANTONIUS het hoofd van CATILINA liet afflaan, en naar *Rome* zond, om de vrees voor dien fnoodaart te doen ophouden.

E I N D E.

AAN-

AANMERKINGEN

EN

OPHELDERINGEN,

OP DE

REDEVOERINGEN

VAN

CICERO.

Bladz. 74. reg. 14. en volgg. *Heeft niet* PUBLIUS SCIPIO enz.] Zie de Geschiedenis van TIBERIUS GRACCHUS, gelijk ook die van CAJUS GRACCHUS, en van MARCUS FULVIUS, (waar van op de volgende Bladz. gesproken wordt) in het *Elfde Deel* van STUART's *Rom. Gesch.* van Bladz. 202. en vervolgens. — Op zeer vele plaatsen spreekt CICERO van de GRACCHUSSEN in den zelfden geest, gelijk hier; doch in zijne *twede Redevoering tegen* RULLUS (c. 5.) prijst hij deze mannen openlijk, als *door wier Maatregelen, Wijsheid en Wetten, vele gedeeltens van het Bestuur hervormd waren.* Daar CICERO een verklaard voorstander van de partij der *Aanzienlijken* was, kan men als genoegsaam zeker vastellen, dat zijne ongunstige uitspraken over de GRACCHUSSEN hem ernst, maar zijne loftuitingen alleen naar de omstandigheden en zijn

oogmerk ingericht waren, en dat hij als Redenaar niet schroomde, aan de bereiking van het laatste, de waarheid, dat is, het gevoelen van zijn hart, op te offeren.

Bladz. 74. reg. 12. *van onderen.* CAJUS SERVILIUS AHALA.] Zie over dezen, en den dood van SPURIUS MELIUS het Verhaal van LIVIUS (IV. 13 — 16.) en van STUART (III. 383 — 389.)

Bladz. 75. reg. 12 en 13. LUCIUS SATURNINUS — CAJUS SERVILIUS.] LUCIUS APULEJUS SATURNINUS had zich als *Gemeensman*, onder het vierde *Consulaat* van CAJUS MARIUS, reeds oproerig gedragen, en het volgend jaar, geholpen door CAJUS SERVILIUS GLAUCIA, met geweld, en na het ombrengen van zijn' mededinger NONIUS, weder doen aanstellen. Hier in, en in het verbannen van den braven QUINTUS METELLUS, bijgenaamd den *Numidiër*, had hij de goedkeuring en hulp van MARIUS gehad; doch nu zijn' Vriend GLAUCIA, weder door den moord van een' mededinger, genaamd CAJUS MEMMIUS (*), tot *Consul* willende doen verkiezen, vond hij eindelijk in den zelfden MARIUS, die zijn' al te groten invloed moede werd, een' geduchten tegenstander. Het besluit, waar van CICERO in den tekst spreekt, door den Raad genomen zijnde, vielen de *Consuls* dadelijk op den aanhang van SATURNINUS en GLAUCIA aan, dreven hen van de markt naar het *Capitolium*, en dwongen hen, door allen toevoer van water af te snijden, om zich over te geven, met belofte van lijfs-genade. Doch naauwlijks waren de gevangenen in het Raadhuis van HOSTILIUS gebragt, of MARIUS liet hen allen ter dood brengen. Sommigen

(*) Zie Bladz. 135. *aan het einde.*

gen verhalen, dat MARIUS zijn woord niet geschonden heeft, maar dat buiten hem enige *Romeinsche* Ridders de deuren van het genoemd Raadhuis opgebroken, en den moord gepleegd hebben. Ik volge in mijne opgave het gezag van CICERO, die Bladz. 122 en 123 uitdruklijk den dood van GLAUCIA aan MARIUS toeschrijft. (Vid. APPIAN. *de bell. civ.* Lib. I. p. 625. PLUTARCH. *in V.* MARII p. 420. LIV. ep. Lib. LXIX VELL. PAT. Lib. II. c. 12. FLOR. Lib. III. 16. VAL. MAX. Lib. III. 2. & 8. CIC. *Or. pro* SEXTIO c. 16. &. *pro* C. RABIRIO *perd. reo.* c. 7. *seq.*)

Bladz. 76. reg. 11. *van onderen. Bijzonder huis.*] Ik heb dit niet beter weten over te zetten, doch het voldoet mij niet. *Privaat huis* zou mogelijk door allen zo ligt niet verstaan zijn geworden, als *character*, *testament*, *bagagie*, en *crediet*, welken, zo veel ik weet, de enige bastaard-woorden zijn, die ik in mijne Overzetting gebruikt heb. (Zie Bladz. 5, 15, 65, en 104.). Doch buiten dien heb ik de meeste namen van Ambten, en Regerings-personen onvertaald moeten laten, om dat wij gene benamingen hebben, die naauwkeurig genoeg het *Romeinsch* denkbeeld uitdrukken. Ook STUART behoudt de meeste oorspronglijke benamingen, waar van hij, met betrekking tot het woord *Prætor*, reden geeft D. IV. Bladz. 103. *in de noot.*

Bladz. 79. reg. 13. JUPITER STATOR.] Zie den oorsprong van dezen naam bij STUART (D. I. Bladz. 93.)

Bladz. 80. reg. 18. en 19. In ballingschap? *Dit beveel ik U niet.*] CICERO had, na het Raadsbesluit, waar van Bladz. 28. gesproken wordt, wel de magt,

 om

om CATILINA in ballingschap te verjagen. maar hij wilde zulks niet doen, om dat het getal der medestanders van dien booswigt te groot was, dan dat een diergelijk bevel geen nadeel aan zijn oogmerk, om de gehele Samenzwering te doen afspringen, zou gegeven hebben.

Bladz. 91. reg. 2. Koninglijk] Dat is, naar de wijze eens Dwingelands. Sedert het verdrijven van TARQUINIUS *den trotschen* was de naam van *Koning* zo gehaat bij het *Romeinsche* Volk, dat dezelve met dien van *dwingeland* als gelijkluidend verwisseld wierd. Van hier, dat CÆSAR en zijne opvolgers zich nimmer *Koningen* hebben laten noemen, maar hunne overheersching onder zachte namen bedekten. Van hier, dat CLODIUS, om CICERO in een' algemenen haat te brengen, hem een' *Koning* noemt. (Vid. CIC. *ad* ATT. I. 16.)

Bladz. 92. reg. 14. en 15. Dat op het Voorhoofd van een' ieder geschreven zij, hoe hij over het Gemenebest denkt.] Zeer ligt zou men op de gedachten kunnen komen, om deze woorden als een bewijs aan te voeren, dat CICERO het afvorderen van ene *Staatkundige Geloofs belijdenis* gebillijkt heeft. Doch wanneer men de omstandigheden, waar in CICERO dit zeide, in aanmerking neemt, en daar bij weet, dat het reeds een gevoelen van PLATO was, door CICERO hier overgenomen, dat namelijk in een Gemenebest, in tijden van verdeeldheid, ieder Burger verpligt is, openlijk partij te kiezen, en gene onverschilligheid geduld kan worden; dan ziet men het hemelsch-breed onderscheid, 't welk tusschen beide de gevallen plaats heeft. Het eerste toch behelst ene Verklaring van gevoelens over *speculative* waarheden, of beginselen, en wel na de stellige overwinning der ene partij over de andere; terwijl

wijl het twede alleen betrekking heeft op daden, en wel bepaaldelijk. wanneer 'er nog werkelijk een onbeslist verschil tusschen twee partijen is.

Bladz. 95. reg. 4. *Hij is uit zijne standplaats verdreven.*] Deze uitdrukking is ontleend van het gevecht der Zwaard-Schermers, die gerekend werden een begin der overwinning te hebben, wanneer hunne tegenstrevers begonden te wijken.

Bladz. 97. reg. 10. *Het bevel van den* Prætor.] Dat is, van den Rechter, waar bij zij ingedaagd, en, zo zij niet verschenen, gevonnisd werden.

Bladz. 100. reg. 8. *van onderen. Dan verzeker ik het aanwezen van ons Gemenebest niet voor een' korten tijd, maar voor vele eeuwen.*] Het is onmogelijk, dat CICERO dit letterlijk gemeend heeft. Hij was toch te zeer ervaren in de oorzaken van den bloei en het verval van Rijken en Gemenebesten, en wist daar bij te wel, dat het Zedenbederf in den *Romeinschen* Staat tot het hoogst mogelijk toppunt geklommen was, dan dat hij zou hebben kunnen verwachten, dat de orde van zaken, die hij thands met zo veel beleid ter naauwer nood konde staande houden, hem bij een' tamelijken ouderdom zou overleven. Algemene Zedenloosheid, en een CAESAR! Waar zou de Vrijheid genoeg magtige beschermers gevonden hebben, om deze vijänden te wederstaan?

Bladz. 100. reg. 3. *van onderen. Door de dapperheid van énen man.*] Dat is, van CNËUS POMPEJUS, die nu, na den dood van MITHRIDATES, den gehelen oorlog in *Asië* bijna ten einde had gebragt.

Bladz. 105. reg. 10 en 11. *Worstelen met het bezwaren der renten hunner landhoeven.*] Dat is, in plaats van hunne goederen te verkopen, om hunne fchulden in eens af te doen, met de niet toereikende renten dier goederen die fchulden pogen te betalen, en zich dus van derzelver genot nog daar en boven te beroven.

Bladz. 106. reg. 16—18. *Ik geloof wel, dat dezelven over het geheel uit zeer goede Burgers*, enz.] CICERO voegt 'er dit bij, om dat het, vooräl in deze omftandigheden en voor zijn oogmerk, van belang was, bij het Volk de daden van SULLA in gene ongunftig licht te plaatfen, en dus van deszelfs aanhangers zo veel goed, en zo weinig kwaad, als mogelijk was, te zeggen, dewijl de voornaamfte verordeningen van SULLA thands, zonder ene gehele omkering van den Staat, niet konden veränderd worden.

Bladz. 108. reg. 3. en 4. *Baardeloos, of nog ongefchoren.*] Dat is, die nog in 't geheel gene baard hebben, of die ze beginnende te krijgen evenwel nog niet gefchoren zijn, derhalven *kinderen* en *aankomende jongelingen*. (Vid. ERNEST. *ad* h. l.)

Bladz. 108. reg. 4 & 5. *Hun onderkleed hangt op de enkels, en heeft mouwen, tot aan de handen.*] Dit was een teken van verwijfdheid bij de *Romeinen*, wier onderklederen (*tunicæ*) kort van onderen, en bijna zonder mouwen waren. (Vid. GELL. VII 12. VIRG. *Æn.* IX. 616.)

Bladz. 108. reg. 6 en 7. *Zij hebben* Griekfche, *gene* Romeinfche *klederen aan.*] De verbasterde *Romeinen* droegen, ten tijde van CICERO, veeläl zeer wijde mantels (*togæ*), waar in men het oorfpronglijk *Romeinsch*

meinsch kleed, waar van hunne Voor-Vaderen den naam van *togati* bekomen hadden, niet meer herkennen konde. Dit verwijt CICERO hier den aanhangelingen van CATILINA, als één der grootste bewijzen van hunne verbastering. — Ik heb het *Latijn* niet beter weten over te brengen, om het denkbeeld van zedenbederf en verwijfdheid niet verloren te doen gaan. Nu heb ik hetzelve, meen ik, behouden, daar het toch bekend is, dat de *Grieken* over 't algemeen weelderiger, dan de *Romeinen*, zelfs enigen tijd na derzelver allesdwingende overheersching, zijn geweest.

Bladz. 110. reg. 11. en volgg. *De Zwaard-Vechters, wier hulp* enz.] Van dezen was het grootst aantal doorgaands te *Capua*, alwaar zij door den moed en het beleid van PUBLIUS SEXTIUS, van wien een weinig te voren gesproken is, in toom gehouden zijn. (Vid. CIC. *pro* P. SEXTIO C. 4.)

Bladz. 110. reg. 12. en volgg. *van onderen. Daar over zal ik aan den Raad, dien gij ziet bijéén komen*, enz.] Wat in deze Raads-Vergadering voorgevallen zij, blijkt, zo ver mij bekend is, uit de Gedenkstukken der Geschiedenis niet.

Bladz. 111. reg. 15 en 14. *van onderen. Als ongewapend Veldheer.*] In het oorspronglijke staat eigenlijk *als Veldheer in de* toga, dat is, in het Vredeskleed, waaröm *toga* ook somtijds *Vrede* betekent. (CIC. *de Off.* II. 19. 66.) — In den oorlog droegen de *Romeinen* een ander kleed, *sagum* genoemd. (CIC. *Phil.* XIV. 1. & VELL. PAT. II. 16. 4.)

Bladz. 113. reg. 2. *van onderen. Daar wij* ROMULUS, *die deze Stad gesticht heeft*, enz.] Zie over het uiteinde en de vergoding van ROMULUS het Verhaal

haal van STUART (D. I. Bladz. 112—116.) — Het zal gewis den Nederlandſchen Lezer bevreemden, dat CICERO hier zich zelven zo hoog ophemelt. Doch, voor eerst, wete hij. dat eigen-lof bij de *Romeinen* niet ongewoon was, en gaarne geduld wierd. VIRGILIUS laat (*Aen.* I. 379. *ſeq*) AENEAS zelven zeggen: „ ik ben de vrome AENEAS, overäl met „ roem bekend." Ten tweden, is deze zelfs-roem allerbijzonderst eigen aan CICERO, en in alle zijne ſchriften blijkbaar. Men leze alleen de *vierde Redev. tegen* CATILINA. Naar waarheid zegt PLUTARCHUS van hem (p. 863.): „ Onmatige zucht naar roem en „ lof bleef hem beſtendig bij, en bragt dikwijls zijn „ oordeel in wanörde."

Bladz. 115. reg. 9. *Ene* Galliſche beweging.] Sedert den inval der *Galliërs* in *Italië*, en het innemen van *Rome* (STUART D. IV. Bladz. 1—52.) hadden de *Romeinen* voor dit Volk groter ſchrik, dan voor enig ander, en noemden dus den oorlog met het zelve *ene Galliſche beweging*, of *Galliſche ſchrik*, gelijk ik het misſchien nog beter had kunnen vertalen. (Vid. LIVIUM VII. 9.) CICERO gebruikt hier met opzet dit veröntrustend woord, om de ſchuld der Saamgezwoornen, in het aanzoeken der *Allobrogers*, te ſterker te doen voelen.

Bladz. 118. reg. 11. *Het Noodlot.*] Behalven de *Stoïcijnen*, die 'er hun leerſtelſel op gebouwd hebben, was het gewoon Volks-gevoelen bij de *Romeinen*, dat alle dingen door een onherroepelijk noodlot bepaald waren, en gebeuren moesten, zo dat zelfs de opperſte der Goden daar in gene verändering konde te weeg brengen. Van hier die ſpreekwijzen bij de Dichters, *mijn noodlot ſleept mij mede; dit was bij het noodlot bepaald*, enz. (Vid. OVID. *Heroid.* VI. 51. XII. 35.

Fast.

Fast. I. 481. *Trist.* III. 2. 1. & VIRG. *Aen.* II. 34. IV. 614. X. 467. *seq.* — LIV. VIII. 7.)

Bladz. 118. reg. 12. en volgg. *Zijnde het tiende jaar na de vrijspreking der* Maagden] Dat is, der *Vestaalsche Priesteressen*, die ene belofte van kuisheid moesten afleggen, en bij derzelver overtreding levendig begraven werden. Zie LIVIUS (I. 20.) en STUART (D. I. Bladz. 136—143.) — Van de Geschiedenis, die hier bedoeld wordt, spreekt PLUTARCHUS (*in V.* CAT. p. 768.) en CICERO (*in* BRUTO c. 67.). Volgens den eersten is CATO, en volgens den tweden, M. PISO onder de Verdedigers geweest.

Bladz. 118. reg. 17. *Het Feest van* SATURNUS] Zie derzelver instelling, en den dag der viering bij LIVIUS (II. 21.) en bij STUART (D. II. Bladz. 164 — 168. en D. VI. Bladz. 275. en volg. *met de noot der laatste.*) Men ziet gemaklijk, hoe weinig zulk een Feest, wanneer alle menschen op de been waren, gelegenheid gaf om zulk een plan uit te voeren, als LENTULUS en de zijnen voor hadden, en gevoelt dus de juistheid der aanmerking van CICERO (Bladz. 124.) dat het bepalen van dien dag tot het volvoeren van den aanslag een bewijs van gebrek aan beleid in LENTULUS en de overigen was.

Bladz. 119. reg. 10. *Het beeld van uw' Grootvader.*] Dat is, van PUBLIUS CORNELIUS LENTULUS, die 100 jaren te voren *Consul* geweest was. (Zie STUART D. X. Bl. 355.)

Bladz. 119. reg. 1. *van onderen.* en Bladz. 120. reg. 1. *Dat Vernuft, en die geoefende Welsprekendheid.*] Van de Welsprekendheid van dezen LENTULUS getuigt CICERO (*in* BRUTO c. 66.) het volgen-

gende: „ zijne *langſaamheid* in het uitdenken en ſpre- „ ken werd bedekt door de ſchoonheid van zijne „ leest, door de kunſtige en bevallige beweging van „ zijn lighaam, door de lieflijkheid en helderheid van „ zijne ſtem." — Het komt mij, om deze *langſaamheid* van LENTULUS, waarſchijnlijk voor, dat CICERO op de aangetekende plaats ſchertſende ſpreekt, het geen een aandachtig Lezer in de *Vier Redevoeringen* meermalen vinden zal, zonder dat ik het bepaald telkens aanwijze. — CICERO maakte in alle zijne Redevoeringen zeer veel gebruik van aartige ſcherts, en ontzag, om iets geestigs te zeggen, zelfs niemand zijner Vrienden, *waaröm hij den naam van een kwaadaartig mensch kreeg*, gelijk PLUTARCHUS zegt (*in V.* CIC. p. 863.), die ook zeer velen zijner invallen heeft aangetekend, welken, gelijk dit doorgaands het geval bij geestige menſchen is, niet allen even gepast en voorzigtig zijn.

Bladz. 122. reg. 11. *Een plegtig dankfeest voor de Onſterflijke Goden*] Zie het eerst ſchitterend voorbeeld van zulk een Feest bij LIVIUS (V. 23.) en bij STUART (D. III. Bladz. 519.) — Naderhand heeft CICERO nog eens die eer genoten, gelijk uit zijne Brieven blijkt, (Vid. *Epist.* Lib. VIII. ep. 11. & XV. 5)

Bladz. 125. reg. 17. *De koperen tafelen der Wetten.*] Te *Rome* werden de aangenomen Wetten in koper gegraveerd, en op het *Capitolium* aan de wanden vastgehecht. Van hier heet bij de *Romeinen wetten maken*, WETTEN VASTHECHTEN, en *wetten verbreken*, WETTEN LOSMAKEN, (VIRG. *Aen.* VI. 622, ibique SERV.)

Bladz. 125. reg. 11. *van onderen. De Wigchelaars, die uit geheel* Etrurië enz.] Zie over het werk der

der Wigchelaars STUART (D. I. Bladz. 61—64.) De lezing van het gemelde Boek kan den ongeletterden *Nederlander* genoegſaam in ſtaat ſtellen, om den invloed te berekenen, welken dit Staatkundig Bijgeloof op de daden des *Romeinſchen* Volks gehad heeft.

Bladz. 125. reg. 2. *van onderen. Negen dagen lang ſpelen gevierd.*] Zie de inſtelling van dit bijgelovig gebruik bij LIVIUS (VII. 2.) en bij STUART (D. IV. Bladz. 195.)

Bladz. 126. reg. 4. *van onderen.* JUPITER, DEN BESTEN, DEN HOOGSTEN.] Van deze bijnamen zegt CICERO (*de nat. Deor.* III. 25.): „ JUPITER is „ door onze Voorvaderen DE BESTE, DE HOOGSTE „ genoemd, en wel eerst DE BESTE, dat is, de WELDA„ DIGSTE, en dan DE HOOGSTE, [dat is, DE MAG„ TIGSTE.] om dat het groter, en zeker aangenamer „ is, *aan allen goed te doen*, dan *grote magt te* „ *hebben.*"

Bladz. 127. reg. 2. en volg. *Op dat zelfde tijdſtip het Beeld geplaatst wierd.*] Ik moet bij deze plaats de uitmuntende Aanmerking van den ſchranderen VAN OMMEREN, te vinden in zijne *twede Redevoering over* QUINTUS HORATIUS FLACCUS (Bl. 116 *en volgg.*) overnemen: „ Het hoofdvermaak van een „ *Romein* (zegt hij) was te *zien*, op dat hij ſteeds „ voor zijne werkzaame verbeelding ſtof zoude heb„ ben; en, wanneer hij hoorde, moest het geſprooke„ ne ook dus ingericht zijn, dat zijne verbeelding hier „ uit haar voedſel kon trekken; buiten deze aanleiding „ bleef hij werkeloos, en gevoelde niets; doch wan„ neer men zijne verbeelding en gevoel beiden in wer„ king wist te brengen, als dan was zijne ziel tot al„ les groots en buitengewoons bereid; als dan werd

„ hij een tijrannen-moorder, een afgodendienaar, een
„ held, of een ontfermend menfchenvriend. — De
„ ganfche gefteldheid van *Rome* droeg kenmerken van
„ deze neiging, het Raadhuis, de Vierfchaar, het leger,
„ de openbaare plaatfen, Tempels, Schouwburgen, be-
„ weezen op de luisterrijkfte wijze deze algemeene
„ geaartheid der Burgeren; — deugd en ondeugd von-
„ den hier een gebaanden weg om tot de harten te na-
„ deren: — de braave CICERO en de booze ANTO-
„ NIUS, de befchermer der Vrijheid en de gekroonde
„ geweldenaar wisten zich hier van met het gelukkigst ge-
„ volg te bedienen. De rookende dolk van LUCRETIA
„ fchonk aan *Rome* haare Vrijheid; de lidtekenen van
„ eenen armoedigen Burger, de doorftookene boezem van
„ VIRGINIA redden haar van de heerschzugt der Aan-
„ zienlijken; en de bebloede tabberd van CAESAR on-
„ derwierp haar aan een altoosduurende flavernij, —
„ het algemeene best, het belang van den ftaat van het
„ Vaderland, dit afgetrokken denkbeeld, het welk bij
„ het gros des Volks meest verwarde begrippen, en dus
„ eene geringe of zeer verfchillende liefde voordbrengt,
„ was overäl zichtbaar onder de gedaante eener fchoone
„ en gewapende Godin, welke niet alleen in de jonge
„ helden van *Rome* haare minnaars, aanbidders en be-
„ fchermers vond, maar welker beeldtenisfen, altaaren
„ en tempels over den aardbodem verfpreid waren, en
„ welke dus zelfs de woeste Volkeren voor den glans haa-
„ rer majesteit deed nederbukken; — de Vrijheid, dit
„ dierbaar pand van de beheerfchers der aarde; de Vrede,
„ Dapperheid, en zo veele andere Deugden waren hier
„ aan haar beftaan, haare bewonderaars verfchuldigd. —
„ Hier in vond de jonge krijgsheld zijne aanmoediging
„ om voor zijn Vaderland te fterven, enz. —— ——
„ De indruk, welken de Godsdienst op het hart van
„ den *Romein* maakte, hing niet af van dorre en afge-
„ trokkene redekavelingen, welke bij den zinlijken mensch
in

„ in het algemeen, en bijzonder bij een Volk van zoo „ een fijn gevoel en levendige verbeelding weinig zouden „ uitwerken; achtbaare blijken alleen, die hun begrip en „ vermogen overtroffen, konden hen van het bestaan en „ de almacht der Godheid overtuigen; — de *Tiber* „ moest de schoone paleizen der Stad en de vruchtbaare „ valleijen van *Latium* overstroomen; — de *Aetna* „ moest zijne brandende ingewanden wijd en zijd over „ de kusten van *Sicilië* en *Italië* uitwerpen; — een „ vuurige komeet of noorderlicht moest den ganschen „ Hemel in vlammen zetten; — men moest JUPPITER „ in den donder hooren spreken, en aan een' onbewolk- „ ten hemel zijne gloeiende vuist zien schitteren; — als „ dan nam geheel *Rome* het treurgewaad aan; de tem- „ pels stroomden van de schaare der biddenden; men „ kuste de drempels en wiesch den grond met zijne „ traanen; enz. ——— ——— Van hier, zelfs bij „ de grootste zielen, die godsdienstige vreesächtigheid „ en bijgeloof, die hen zelfs in nietigheden de Vinger der „ Godheid deed aanschouwen; enz." ——— Wanneer men nu deze Aanmerking op het gebeurde met het standbeeld van JUPITER, het geen juist op den dag der gevangenneming van de Saamgezwoornen geplaatst werd, toepast, dan zal men het zeer natuurlijk vinden, dat deze omstandigheid, het zij dan door CICERO met opzet zo verördend, of bij geval alleen ontstaan, zulk een' invloed op de *Romeinen* had, als DIO CASSIUS verhaalt (Lib. XXXVII. p. 45.): „ het Volk (zegt hij) „ geloofde alles [wat CICERO zeide], voornamelijk, „ om dat, terwijl hij sprak, het beeld van JUPITER op „ het *Capitolium* ingewijd, en volgens het voorschrift „ der Wigchelaars naar het Oosten en naar de Markt ge- „ keerd, geplaatst werd. Toen begon het Volk de „ Goden te danken, en de schuldigen meer te ha- „ ten."

Bladz. 128 reg. 5. en volg. *Een plegtig Dankfeest voor alle de Goden.*] Eigenlijk ſtaat 'er *aan alle de bedden*, om dat voor alle de Goden een maaltijd werd toebereid. Zie de beſchrijving van die plegtigheid bij STUART (D. III. Bl. 498 en 499.)

Bladz. 129. reg. 3. en volgg. MARCUS LEPIDUS *heeft met* QUINTUS CATULUS *verſchil gehad.*] Toen SULLA geſtorven was, wilde CATULUS, die in dat jaar met LEPIDUS het *Conſulaat* bekleedde, dat het lijk met alle mogelijke pracht binnen *Rome* gebragt, en aldaar, volgens de begeerte des overledenen (*), verbrand zou worden. LEPIDUS en zijn aanhang verzetteden zich hier tegen; doch CATULUS behaalde de overwinning, en het lijk werd dus op de voorgenomene wijze in de Stad gebragt, en verbrand. Terſtond hierna begonden de *Conſuls*, reeds tegen elkanderen verbitterd, op nieuw te twisten, en ieder haalde een gedeelte van de inwoners van *Rome* tot zijne partij over. LEPIDUS maakte, om ook de overige Burgers, die in *Italië* woonden, op zijne zijde te brengen, openlijk bekend, dat hij de bezitters van Landerijen in hun recht herſtellen zoude, het geen hun door SULLA ontnomen was. Nu zag de Raad niets anders voor ogen, dan ene vernieuwing der bloed tonelen van MARIUS en SULLA, en deed, om dezelven voor te komen, de bei-

(*) CICERO meldt (*de legg.* II. 22.) deze begeerte van SULLA, en geeft 'er voor reden van, dat hij waarſchijnlijk gevreesd heeft, dat men met zijn lijk, indien het onverbrand begraven wierd, even zo handelen zou, als hij met dat van MARIUS gehandeld had. Hij had namelijk het zelve doen opgraven, en in den wind ſtrooiën. — Tot SULLA toe was in het geſlacht der CORNELIUSSEN de begraving der lijken in gebruik geweest, gelijk ook in vroeger' tijd algemeen bij de *Romeinen.* (Vid. PLINIUM Lib. VII c. 54.)

beide *Confuls* zweren, dat zij hun verfchil niet door een' oorlog beflechten zouden. Hier op vertrok LEPIDUS naar het *Over-Alpisch Gallië*, 't geen hem als Wingewest was ten deel gevallen; doch, daar hij tegen den tijd der volgende Verkiezing niet weêr terug kwam, bleek het ten duidelijkften, dat hij het volgend jaar wilde afwachten om den oorlog te beginnen, als of hij dan, niet meer *Conful* zijnde, van zijn' eed, aan den Raad gedaan, ontflagen was. Door den Raad terug geroepen, naderde hij met zijn geheel leger, en wilde hetzelve binnen *Rome* brengen. Doch QUINTUS CATULUS en CNËUS POMPEJUS trokken hem een weinig buiten de Stad tegen, en dreven, na een' korten ftrijd, zijn leger op de vlucht. Hij zelve nam de wijk naar *Sardinië*, alwaar hij aan ene ziekte ftierf, terwijl zijn leger geheel verftrooid werd, zo dat een gedeelte van hetzelve zich naar SERTORIUS, in *Hispanië*, begaf. — En hier mede werd dit Burger-gefchil ten einde gebragt, zonder dat de overwinnaars enige verdere wraak tegen hunne tegenpartij uitöeffenden, het geen in alle burger-gefchillen, en bijzonder zo kort na den tijd van MARIUS en SULLA, zeldzaam is. (Vid APPIAN. *bell. Civ.* Lib. I. pag. 695. LIV. *epit.* Lib. XC. FLOR. III. 24. PLUT. *in V.* POMP. pag. 626.)

Bladz. 130. reg. 13. *van onderen. Waar van de een de grenzen van uw gebied* enz.] Even als op Bladz. 100, bedoelt CICERO hier CNËUS POMPEJUS, in wiens lof hij gaarne uitwijdde. (Vid. *Orat. pro lege Manilia.*)

Bladz. 134. reg. 4. en volg. *Noch het Veld* [*van* MARS], *door de* Confuls *ingewijd.*] Zie deze inwijding bij LIVIUS (II. 5) en bij STUART (D. II. Bladz. 43.)

Bladz. 134. reg. 8. *Deze ſtoel der ere.*] Dat is, de elpenbenen ſtoel, welken de *Conſuls*, even gelijk de Koningen weleer, benevens de *Prætors*, en de *Groot-Bouwmeesters* gebruikten.

Bladz. 135. reg. 10 en 11. *Van allen dezen, door welken gij mij omringd ziet*] Dezen waren de *Romeinſche* Ridders, en verdere Vrienden van CICERO, die hem en den gehelen Raad, ter beveiliging omringden, toen 'er over het lot der Saamgezwoornen geraadpleegd wierd. (Zie Bladz. 48. en PLUT. *in V.* CIC. pag. 871.)

Bladz. 138. reg. 13–16. *Dit ſchijnt onbillijkheid in zich te behelzen, zo men het bevelen,* [*en*] *zwarigheid, zo men het verzoeken wil.*] Om dat men in het eerſte geval aan de bevoorrechte Steden een' onäangenamen, en gevaarlijken last oplegde, om zo vele ſchelmen te bewaken; en in het twede geval konde zeer ligt een weigerend antwoord gegeven worden.

Bladz. 140. reg. 4. *De* Semproniſche *Wet.*] Deze Wet, door CAJUS GRACCHUS ingevoerd, zorgde, dat geen *Romeinsch* Burger, zonder 's Volks last, mogt ter dood gebragt worden. (Zie STUART D. XI. Bladz. 374 en 375.

Bladz. 140. reg. 14. *van onderen. Verbeurd verklaring der goederen.*] Volgens PLUTARCHUS (*in V.* CIC. p. 871.) heeft CAESAR, toen het zagtere gedeelte van zijn gevoelen verworpen, en de doodſtraf beſloten was, met alle magt zich 'er tegen verzet, dat dit ſtrenge gedeelte van zijn gevoelen gevolgd wierd; doch hij bereikte zijn oogmerk niet, voor dat CICERO zelve van dit beſluit afzag. Men ziet hier uit, hoe geveinsd CAESAR in dit alles gehandeld hebbe, en hoe weinig hem het voorſtel tot de verbeurd-verklaring der goederen van de Saam-

ge-

gezwoornen ernst zij geweest. Tevens kan men 'er uit opmaken, dat CICERO zich in de noodzaaklijkheid bevond, om tegen zijne overtuiging aan, CAESAR te fparen, en zelfs te prijzen, wilde hij niet dadelijk de door maaltijden en gefchenken omgekogte menigte tegen zich in het harnas jagen.

Bladz. 142. reg. 17. en volgg. *Dat de man zijner Zuster* enz.] ERNESTI verftaat (*in ind. Hift.* V. L. CAESAR.) door dezen, PUBLIUS LENTULUS SURA. Dit blijkt ook uit CICERO (*Philipp*, II. c. 6.) — Doch ik beken, niet te weten, hoe die LENTULUS een kleinzoon kan zijn van MARCUS FULVIUS FLACCUS, die met CAJUS GRACCHUS omgebragt is; en evenwel fchijnt hij zulks te moeten wezen, indien hier in het oorfpronglijke *Avum* moet gelezen worden. Zie over M. F. FLACCUS, en deszelfs Zonen, gelijk ook over den Grootvader van LENTULUS en zijne wonde, STUART (D. XI. Bladz. 403—405.) — Doch mogelijk is hier de naam van een' FULVIUS FLACCUS, die in de daad de kleinzoon van den vermoorden, en toen mede in den Raad was, uitgevallen, of waarfchijnlijker moet men in het oorfpronglijke voor *Avum*, FLACCUM, of FULVIUM, en dus in de Overzetting voor *deszelfs Grootvader* (reg. 13. *van onderen.*) FLACCUS, of FULVIUS lezen.

Bladz. 144. reg. 7. *De* Romeinfche *Ridders.*] Tusfchen dezen en de leden van den Raadsheerlijken Rang was altijd een geheime wrok geweest, zo dat de eerften, door ene Wet van CAJUS GRACCHUS, bij uitfluiting het Rechter-ambt bekledende (Zie STUART D. XI. Bladz. 367 en 368.), geftrenge en zelfs fomtijds onbillijke vonnisfen tegen de laatften velden. Deze onënigheid voor altijd weg te nemen, was éne der voornaamfte zorgen van CICERO, bij het aanvaarden van zijn *Confulaat* geweest; tot welke heilzame po-

ging hij, behalven door zijne overredende Welfprekendheid, ook door de omftandigheid, dat hij zelve van Ridderlijke afkomst was, en zich nu aan het hoofd des Raads bevond, de grootfte gefchiktheid had. En dat hij in zijn oogmerk gelukkig flaagde, getuigt, behalven deze plaats, ene andere (*in* PISON. C. 3.) en PLINIUS (*Hift. Nat.* XXXIII. 2.), die 'er nog bijvoegt, dat van dezen tijd af de Ridder-orde een derde lighaam in den *Romeinfchen* Staat uitgemaakt heeft.

Bladz. 144. reg. 13. *van onderen. De Opzieners van 's Lands Schatkist.*] De werkfaamheden van die genen, welken hier door CICERO bedoeld worden, beftonden in het uitdelen der foldij aan de krijgs-benden. (Vid. ASCON. *in* CIC. *Verr.* III.)

Bladz. 144. reg. 11. *van onderen. De Schrijvers.*] Dezen fchreven de algemene rekening, de Befluiten, en het Verhandelde in den Raad, en trokken geld voor hunne werkfaamheden. Hun ftand was ten tijde van CICERO vrij aanzienlijk, zo dat zij zelfs in den Raad aangenomen werden. Tegen het einde van ieder jaar lootten zij onderling, wie van hun ten dienst der *Confuls*, of der andere Overheids-perfonen zijn zouden (Vid. CIC. *Verr.* III. C. 79. NEP. *in V.* EUM. C. I. §. 5. & SUETON. *in V.* CLAUD. C. I. §. 6.)

Bladz. 145. reg. 1. *van onderen. Bij het enkel fluiten der Winkels.*] Het fluiten der Winkels, te gelijk met een' ftilftand van alle rechtspleging, had plaats in een algemeen gevaar en vrees voor een' geduchten oorlog. Zie 'er voorbeelden van bij LIVIUS (III. 27. IV. 31. IX. 7.) en bij STUART (D. III. Bl. 150. en 414. D. IV. Bl. 43.)

Bladz. 149. reg. 15. *Voor de Zegen-praal.*] In het af-

ftaan

ſtaan van het Wingewest *Macedonië* aan zijn' Ambtgenoot ANTONIUS, en het laten varen van *Gallië*, om in *Rome* te blijven, wil CICERO aangezien worden ene bijna zekere zegen-praal te hebben opgegeven. Men zou aan de waarheid hier van zeer kunnen twijfelen, indien CICERO het alleen als Redenaar gezegd had; doch daar hij het ook aan CATO naderhand geſchreven heeft (*ad div.* XV. 4.), verkrijgt zijne uitdrukking in den tekst alle mogelijke geloofwaardigheid.

Bladz. 149. reg. 6. *van onderen. Mijn' kleinen Zoon.*] Deze was toen nog weinig meer, dan één jaar oud, zijnde geboren onder het *Conſulaat* van LUCIUS JULIUS CÆSAR, en CAJUS MARCIUS FIGULUS. (Vid. *ad* ATT. I. 2.)

E I N D E.

NAREDE.

Na dat wij alles, wat tot de Samenzwering van CATILINA, en derzelver verijdeling door de ſtandvastigheid, het beleid en de Welſprekendheid van CICERO, betrekking heeft, zo veel in ons vermogen was, hebben opgegeven, en opgehelderd, zal het niet ongepast zijn, hier ene te voren gedane belofte te vervullen, en kortelijk voor te ſtellen, welke gevolgen de pogingen van CICERO, waar aan wij onze bewondering niet kunnen ontzeggen, voor hem zelven gehad hebben.

„ Zijt gegroet, gij, die het eerst *Vader des Vader-* „ *lands* zijt genoemd geworden!" — Zo ſprak PLINIUS lang daar na (*), van eerbied opgetogen jegens den man, die door zijne uitmuntende daden dien heerlijken naam dubbel verdiend had. QUINTUS CATULUS, destijds *eerſte Raadsheer*, gaf denzelven aan CICERO in ene zeer talrijke Vergadering van den Raad, niet lang na den dood der ſchuldigen (†). CATO herhaalde denzelven in ene aanſpraak aan het Volk, 't welk met herhaalde toejuiching daar op andwoord-de

(*) PLIN. *Hiſt. Nat.* VII. 30.

(†) *Orat. in* PISON. C. 3. — Ik voeg 'ér deze tijds-bepaling bij, om dat, zo zulks eerder gebeurd was, CICERO 'er zeker in zijne *derde* of *vierde* Redevoering tegen CATILINA gewag van zou gemaakt hebben, daar hij toch gene gelegenheid voorbij liet gaan, om zich zelven te prijzen, of de aan hem door anderen toegezwaaide lof ten breedſten uit te meten.

de. (*). LUCIUS GELLIUS, een *Oud-Conful*, verklaarde openlijk, dat het Gemenebest ene *Burger-Kroon* aan CICERO verfchuldigd was (†). — Zo overvloedig was de eerfte uitgieting van den algemenen dank. Doch het *Romeinsch* Gemenebest was reeds te veel met deugnieten vervuld, het heilloos eedgefpan van CATILINA had te veel openbare en heimlijke aanhangers en begunftigers, dan dat CICERO niet eerlang derzelver haat zou ondervonden hebben. Op het tijdftip zelve, dat alle de Steden van *Italië* zich als om ftrijd beijverden, om CICERO de ftelligfte bewijzen van hare achting te geven, en hare dankbetuiging bij die der inwoners van *Rome* te voegen; dat zelfs *Capua* een verguld Standbeeld voor hem oprichtte, en hem tot haren bijzonderen Befchermer aannam (§); had binnen *Rome* een *Gemeensman* de onbefchaamdheid hem den dood der Saamgezwoornen, als ene daad van dwinglandij, te verwijten, als of hij zich tegen de Wetten aan Burger-moord fchuldig hadde gemaakt. Deze onverlaat was METELLUS, broeder van dien QUINTUS METELLUS CELER, welke als *Prætor* naar het *Piceenfche* Land gezonden was (**). Op den dag, waar op CICERO zijn *Confulaat* nederlegde, en voornemens was ene Redevoering voor het Volk te doen, belettede deze hem te fpreken, zeggende, dat hij,

(*) PLUT. *in V.* CIC. 873. JUVEN. *Sat.* 8. V. 243. *feq.*

(†) *Orat in* PISON. C. 3. – Ene *Burger-Kroon*, gemaakt van eiken loof, was meer verërend dan enige andere Kroon, die om ene uitmuntende daad aan een' Burger gegeven werd. (Vid PLIN. Lib XVI. c. 4.) — Over de onderfcheiden Kronen, welken de *Romeinen* uitdeelden, leze men de Schrijvers, aangehaald door WALCHIUS (*in* CELLAR. *Comp. Ant. Rom.* p. 287 *in ann.*)

(§) *in* PISON. C. II.

(**) Bladz. 29, 97 en 110. — *ad div.* III. I & 2.

hij, welke anderen onverhoord veröordeeld had, zelve geen verlof tot fpreken behoorde te hebben. Hij liet hem dus alleen toe, den gewonen eed te doen. CICERO, wiens fchranderheid met alles voordeel wist te doen, verhief aanftonds zijne ftem, en zeide, in plaats van den gewonen eed: „ *ik zweer, dat het Gemene-* „ *best door mijn toedoen alleen gered is,*" waaröp het vergaderd Volk, als uit énen mond, de waarheid van dien eed bevestigde (*). Zo ftrekte deze tegenftand, die aangelegd was, om CICERO te ontëren, door zijne tegenwoordigheid van geest tot onbegrijplijke vermeerdering van zijn' roem, en de drift der menigte, om hem van de markt mede naar huis te geleiden, was zoo groot, dat zij, die zich onder dat gevolg niet bevonden, tot het getal der Burgers niet fchenen te behoren.

Kort na het begin des volgenden jaars herhaalde METELLUS zijn' aanval op CICERO, denzelven in alle zijne aanfpraken aan het Volk als een' moordenaar der Burgers, en een' onverdrageiijken Dwingeland affchilderende. CICERO zocht hem door zagte middelen van zijn voornemen af te brengen; doch alles was vruchteloos, want hij had zich aan CAESAR te naauw verbonden, om terug te kunnen gaan. 'Er fchoot dus voor CICERO geen ander middel over, om deze herhaalde aanvallen af te weren, dan gebruik te maken van zijne verpletterende Welfprekendheid; het geen hij dan ook met

(*) *in* PISON. C. 3. — *ad div.* III. 2. — PLUT. *in V.* CIC. p. 872. — DIO CASSIUS Lib. XXXVII. p. 47. — De twee laatfte voegen 'er bij, dat METELLUS door CAESAR was opgemaakt, om CICERO dezen hoon aan te doen, en dat CAESAR na de mislukking van zijn oogmerk nog meer verbitterd tegen CICERO geworden is. Waarom CICERO zelve op de aangehaalde plaatfen CAESAR niet noemt, laat zich uit het te voren aangemerkte ligtelijk beantwoorden.

met een gewenscht gevolg deed (*). — Op deze wijze niets tegen CICERO kunnende uitvoeren, floeg CAESAR een' anderen weg in, die hem evenwel toen even min, als de vorige, tot zijn doel bragt. Hij liet namelijk door METELLUS, wiens ambt hem hier toe de magt gaf, ene wet voorftellen, waar bij POMPEJUS met deszelfs leger terug geroepen werd, om den Staat te redden en de al te grote magt van CICERO te beteugelen. Het oogmerk van CAESAR was hier mede, om POMPEJUS, door denzelven een uitgebreid gezag te bezorgen, van CICERO af te trekken, en aan zich te verbinden. Doch de gehele Raad verzettede zich tegen dit voorftel, en nam, als bij een' algemenen nood, rouw-klederen aan. Gelukkig was CATO dit jaar ook *Gemeensman*. Deze, onderfteund door enigen zijner Ambtgenoten, verklaarde, dat hij nimmer het voorftel zou laten doorgaan, en fcheurde METELLUS, die hetzelve voorlezen wilde, het fchrift uit de handen. Toen hier op METELLUS evenwel uit zijn hoofd de voorlezing wilde doen, hield MINUCIUS, een ander *Gemeensman*, hem de hand voor den mond. Van wederzijde kwamen de aanhangers hunne partij te hulp — de Vergadering geraakte in de grootfte verwarring — men trof zijne vijanden met ftenen, ftokken, en zelfs met dolken — tot dat eindelijk de Raad het befluit nam, dat de *Confuls zorgen zouden, dat het Gemenebest geen nadeel leed.* Nu werden CAESAR, die toen *Prætor* was, en METELLUS dadelijk in hunne waardigheid gefchorst, waaröp de eerfte zich ftil hield, en de laatfte de Stad verliet, om zijn' Schoonbroeder POM-

(*) Hij hield namelijk in den Raad ene Redevoering, waar van hij onder den naam van *Metellina* in zijne Brieven gewag maakt, doch die verloren is gegaan. Vid. *ad* ATT. I. 13. & *ad div.* III 1.

POMPEJUS in *Asië* op te zoeken, en door een valsch bericht tegen CICERO voor in te nemen (*).

Van dezen tijd af tot aan het *Consulaat* van CAESAR, dat is, gedurende bijna vier jaren (†), zochten de vijanden van CICERO, waarönder de snode CAESAR de eerste plaats bekleedde, te vergeefsch naar ene gelegenheid, om zijne deugd en standvastigheid, die onöphoudelijk voor het Gemenebest werksaam, en even daar door hun in den weg waren, door een' beslissenden slag voor den Staat nutteloos te maken. Eindelijk bood zich dezelve aan, en werd met gretigheid gebruikt. CLODIUS, een jongeling, uit één der aanzienlijkste geslachten afkomstig, welsprekend, vermetel, die in zijn spreken en doen gene andere maat hield, dan die hij zelve verkoos, die zijne schandelijke voornemens hardnekkig volhield, die bloedschande met zijne eigen Zuster gepleegd, en de heilige geheimen der *Goede Godin*, waar bij geen man tegenwoordig zijn mogt (§), aan het huis van CAESAR, in een vrouwen-kleed, geschonden had, doch van welke misdaad hij, door omkoping zijner Rechters vrijgesproken was (**); deze booswigt haatte CICERO, gelijk natuurlijk was, zo zeer,

(*) DIO CASSIUS Lib. XXXVII. p. 49. — PLUT. *in V.* CIC. p. 872. & 874.

(†) De *Consuls* van het eerste jaar na het *Consulaat* van CICERO waren DECIMUS JUNIUS SILANUS en LUCIUS LICINIUS MURAENA; die van het twede MARCUS PUPIUS PISO en MARCUS VALERIUS MESSALA; die van het derde QUINTUS CAECILIUS METELLUS en LUCIUS AFRANIUS, terwijl CAESAR in het vierde tot Ambgenoot had MARCUS CALPURNIUS BIBULUS.

(§) TIBULLUS Lib. I. el. 6. V. 22.

(**) PLUT. *in V.* CIC. p. 874 & 875. — VELL. PAT. Lib. II. c. 45. — DIO CASSIUS Lib. XXXVII. p. 50. — CIC. *ad* ATT. Lib. I. ep. 13. *& alibi.*

zeer, dat hij zich gaarne leende, om het plan van CAESAR te helpen uitvoeren. Reeds in het vorige jaar had hij, om des te gemaklijker tot het *Gemeensmanschap* te komen, en, met die waardigheid bekleed, door de ene of andere Wet CICERO uit de Stad te verdrijven, door HERENNIUS, den *Gemeensman*, een voorstel te laten doen, om zijne aanneming als Zoon van een' *Plebejer* door het Volk te wettigen: doch toen was de tegenstand zoo algemeen geweest, dat hij dit voornemen, voor dien tijd, had moeten opgeven (*). Nu, onder het *Consulaat* van CAESAR, werd deze poging met beter gevolg herhaald. Want, hoewel CAESAR, POMPEJUS en CRASSUS, die toen hunne bekende Verbindenis reeds aangegaan hadden (†), in het eerst verklaarden, dat zij zich in deze zaak onzijdig zouden houden, nam CAESAR evenwel enige uitdrukkingen van CICERO, in ene Verdedigings-Redevoering voor CAJUS ANTONIUS hem ontvallen, ten voorwendsel, om zich tegen hem te verklaren, en drong daar op de aanneming van CLODIUS tot *Plebejer*, met schending van alle de gewoontens en de vastgestelde wetten, door (§), terwijl POMPEJUS zijn gezag als *Augur* bij deze heiligschendende plegtigheid leende. Door dit middel had CLODIUS nu een' open weg tot het *Gemeensmanschap*, het welk hij zodra niet aanvaard had, of hij stelde, in het begin des volgenden jaars, onder het *Consulaat* van LUCIUS CALPURNIUS PISO, en AULUS GABINIUS, beiden eerloze schelmen (**), verschei-

(*) CIC. *ad* ATT. Lib. II. ep. I. *Orat. pro* COEL. c. 24. — DIO CASSIUS Lib. XXXVII. p. 53.

(†) VELL PAT Lib II. c. 4 - PLUT. *in V.* CIC. p. 875. — DIO CASSIUS. Lib. XXXVII. p. 55. *seq*

(§) *Orat pro domo ad Pontiff* c. 13 — 16. — DIO CASSIUS Lib XXXVI.I p. 65.

(**) *Orat pro* SEXT. c. 8 & 9. — *in* PIS. c. 1, 10 & 27. — *pro domo ad pont.* c. 47.

ſcheiden Wetten voor om de gunst des Volks, en die van ſommige aanzienlijken te winnen (*), en zich alzo te meer van zijne Zegenpraal over CICERO te verzekeren. Na op deze wijze alles voorbereid te hebben, ſtelde hij voor (†) „ *dat ieder, die een'* Romeinsch „ *Burger onverhoord veröordeeld had, verbannen, en denzelven het Water en Vuur zou ontzegd worden* (§)." — Hoewel CICERO niet uitdruklijk genoemd werd, was het evenwel uit al het vorig-gebeurde zonneklaar, dat de veroordeling van LENTULUS, CETHEGUS en de overigen ten voorwendſel genomen wierd, om hem uit *Rome* te verbannen (**). Zich dus in den Staat van een' beſchuldigden gebragt ziende, nam hij rouw-klederen aan, en vertoonde zich, naar de *Romeinſche* Zeden, in een' beklaaglijken toeſtand, om het medelijden des Volks over zijn onverdiend lot ten ſterkſten op te wekken. Overäl vond hij CLODIUS met ene razende bende op zijn' weg, en werd door denzelven met ſtenen en vuiligheid geworpen (††); doch welhaast beſchutte hem de bijſtand van de meeste Ridders, en van een aantal der aanzienlijkſte Jongelingen, die insgelijks rouwklederen aantrokken, en hem verzelden, tegen dit ſnood geweld (§§). De verwarring was te *Rome* algemeen. Ter-

(*) *Orat in* PIS. C 4. — PLUT. *in V.* CIC. p 875. — DIO CASSIUS Lib. XXXVIII. p. 66 & 67

(†) VELL PAT Lib. II. c. 45. - DIO CASS. l. l. p. 67.

(§) Zie STUART D. I. Bl. 104 en 105.

(**) DIO CASSIUS l. l.

(††) PLUT *in V* CIC. p. 876. — DIO CASS. l. l p. 68. Deze laatſte Schrijver, anders in dit Verhaal niet zeer gunſtig voor CICERO, toont duidelijk, dat CAESAR en POMPEJUS onderling, en met CLODIUS in verſtandhouding waren, en CICERO onder den ſchijn van onzijdigheid, en zelfs van vriendſchap, bedrogen.

(§§) PLUT. *in V.* CIC. p. 876. — *Orat. post reditum ad Quirites* c. 3.

terwijl de Raad op het *Capitolium* vergaderd was, kwamen de genoemde Vrienden van CICERO in denzelven, en wierpen zich voor de voeten van den *Consul* GABINIUS, wiens Ambtgenoot PISO zich ziek veinsde, om niet zijne ware mening te openbaren. Doch alle de smekingen van dit aantal aanzienlijke Burgers werden door GABINIUS met veràchtende trotschheid afgewezen, hoewel de meeste Leden van den Raad hunne stem 'er bij voegden. LUCIUS NINNIUS, die toen *Gemeensman* was, bevond zich onder deze smekenden, en door de weigering van GABINIUS niet ontmoedigd zijnde, stelde hij dadelijk aan den Raad voor, dat dezelve even als de Ridders, van klederen zou verwisselen. Dit ging zonder enige tegenkanting door. Doch de *Consul* GABINIUS vloog hier op uit den Raad naar de Volksvergadering, en verklaarde in ene dreigende houding „ dat „ zij dwaalden, die geloofden, dat de Raad nog enig „ gezag in het Gemenebest had; dat de tijd van wraak „ voor hun gekomen was, die in vrees geweest wa„ ren." Om deze bedreigingen nog meer kragt bij te zetten, verbande hij dadelijk tot op een' afstand van twee honderd mijlen buiten *Rome*, den Ridder LUCIUS LAMIA, die zich als een' ijverig Vriend van CICERO getoond had; en verbood den Raad deszelfs besluit ten aanzien der verwisseling van klederen uit te voeren, terwijl CLODIUS zijn' Ambtgenoot NINNIUS belettede, deszelfs voornemen te volbrengen, het welk was, om aan het Volk insgelijks het aannemen van rouwklederen voor te stellen (*). Daar nu de *Consul* PISO zich nog niet uitdruklijk tegen CICERO verklaard had, deed dezelve bij dezen aanzoek om zijne belangen tegen GABINIUS in den Raad voor te staan; doch het antwoord was, hoewel niet uit-

(*) *Orat pro* SEXT. C. II — 13. — *post red. in Sen.* C. 8. — *ad div.* Lib. XI. ep. 8. — PLUT. l. l. — DIO CASSIUS. l. l. c. 69.

uitdruklijk, evenwel in de daad weigerend (*). Van hier begaf CICERO zich naar POMPEJUS, die hem altijd gerust gesteld had, doch nu sedert eenigen tijd opzetlijk afwezig was. Dan ook bij dezen konden noch de gebeden zijner Vrienden, noch zijne eigene iets uitwerken, dewijl CAESAR door zijne listen hem geheel van CICERO afkerig gemaakt had (†). Toen nu kort daar na de voorgestelde Wet, met hulp der beide *Consuls*, en van CAESAR doorging, en CICERO, die nu te laat inzag, dat hij door derzelver voorbarige toepassing op zijn geval zich als schuldig verklaard, en zijne vijanden in de hand gewerkt had (§), niets meer konde verwachten, dan dat hij bij de eerste gelegenheid door CLODIUS geweldadig zou aangevallen worden; beraadde hij zich met zijne vertrouwde Vrienden over het besluit, 't welk hem in deze omstandigheden te nemen stond. LUCULLUS was van oordeel, dat hij blijven moest, en zijnen vijanden het hoofd bieden; doch anderen, waaronder CATO en HORTENSIUS, raadden hem, voor den drang der omstandigheden te wijken, 'er bijvoegende, dat eerlang het Volk, de gruwelen van CLODIUS moede geworden zijnde, hem met drift terug zou

(*) *Orat. in* PIS. c. 6.

(†) *in* PIS. c. 31. — *ad* ATT. Lib X. ep 4. — *pro domo ad Pont.* c. 11. — *pro* SEXT. c. 18. — PLUT *in V.* CIC. p. 876. — DIO CASSIUS l. I. p. 70.

(§) *ad* ATT. Lib. III. ep. 15. „ Want dat Voorstel (zegt CICERO daar, sprekende van het door ons opgegeven Voorstel van CLODIUS) „ raakte mij in het geheel niet. Indien ik „ het zelve, zo als het voorgesteld was, had willen prijzen, „ of naar verdiensten in den wind slaan, zoude het mij geenszins nadelig geweest zijn — — Blind, blind, zeg ik, ben „ ik geweest in het veränderen van klederen, en het smeken „ bij het Volk. — — Ik heb mij, [en] de mijnen aan mijne vijanden in handen geleverd."

zou verlangen. Dit laatste gevoelen, het meest met de geäartheid van CICERO overéénkomende, werd dus ook gevolgd, en hij verliet kort daar na de Stad, wordende door een groot aantal zijner vrienden twee dagen lang begeleid, waar na zij hem zijn' weg naar *Sicilië* alleen lieten vervolgen. Dewijl hij aan de inwoners van dat Eiland grote diensten, voorál in de zaak van VERRES, had bewezen, en derzelver bijzondere Beschermer te *Rome* geweest was, hoopte hij aldaar ene veilige en aangename schuilplaats te zullen vinden (*).

Ongelukkig *Rome*! hoe uitgebreid uwe heerschappij op dat tijdstip ook wezen mogt; wie, die in de Geschiedenis leest, dat de heerschzucht van enige weinigen het aan een' razenden snoodaart mogelijk maakte, een' verdienstelijk man, die door zijn beleid en standvastigheid U van een gewis verderf gered had, uit uwe muren te verdrijven, voorspelt niet reeds uwen naderenden ondergang, het treurig einde dier Vrijheid, waaröp gij zo lang trotsch geweest zijt?

Zo

(*) VELL. PAT. l. l. — *post red. in Sen* c. 6 & 7. — *in* PIS c. 6. — PLUT. l. l. — DIO CASS. l. l. p. 69. & 70. — De laatste Schrijver is hier wederöm zeer ongunstig voor CICERO, zeggende „ dat dezelve, tegen wil en dank, „ met schande en onëer, en als door zijn geweten voordgedre„ ven, vertrokken is." — Doch hoe weinig komt dit overeen, met 't geen DIO zelve (p. 67) gezegd had, dat namelijk door het Voorstel van CLODIUS wel CICERO in het bijzonder, als die het doodvonnis had doen uitvoeren, maar toch ook de gehele Raad aangevallen werd, dewijl dezelve, genoegsaam eenparig, LENTULUS en de overigen veröordeeld had. Hoe kon CICERO dus over deze daad enige wroeging gevoelen? — Ook is buiten dien het *character* van CATO, die het doodvonnis voorgestaan had, en nu CICERO de vlucht aanraadde, alleen genoegsaam, om het gezag van dezen Schrijver verre over te wegen.

X 2

Zo dra CLODIUS vernam, dat CICERO de Stad verlaten had, riep hij zijne bende, aan welke hij den naam van het *Romeinsche Volk* gaf, op de Markt bijéén, en stelde aan dezelve ene Wet voor, die door één' zijner bloedverwanten, met name SEXTUS CLODIUS, opgesteld was, en hoofdzaaklijk behelsde: „dat, „ daar CICERO, om *Romeinsche* Burgers onverhoord ter „ dood te kunnen brengen, het besluit van den Raad „ vervalscht had, hem *het water en het vuur* ontzegd, „ en hij tot op een' afstand van vier honderd mijlen „ van *Rome* zou verbannen worden; dat niemand hem „ in zijn huis zou mogen ontvangen, op straffe des „ doods; en dat ieder, die zijne terugroeping voor„ stelde, als een vijand des Vaderlands zou aangemerkt „ worden." Deze schandelijke Wet ging op ene even schandelijke wijze door, en daar de verbeurd verklaring der goederen van den gebannenen in dezelve opgesloten lag, begon CLODIUS dadelijk de huizen, die CICERO zo binnen *Rome*, als op het Land bezat, te plunderen, te verwoesten, en te verbranden. Het schone huis op den *Palatijnschen* Berg werd tot den grond toe geslegt, en het erf met Godsdienstige plegtigheden ingewijd; waar na CLODIUS 'er een' Tempel deed bouwen, welken hij onbeschaamd aan *de Vrijheid* toeëigende. Zijne overige huizen hadden een gelijk lot, terwijl de ondeugende *Consuls* zich openlijk met zijne huis sieraden verrijkten (*). Zo verre ging de verbitterde wraakzucht van zijne vijanden, dat zijne vrouw, zijne dochter, en zijn zoon zelfs vervolgd, en met moeite aan de woede van CLODIUS, door de hulp zijner getrouwe Vrienden, ontrukt wierden (†).

Hij

(*) *Orat. pro domo ad Pont.* c. 2, 10, 17 — 20, 24, 30, 40. — *post redit. in Sen.* c. 7. — *ad* ATT. Lib. III. ep. 4. — PLUT. l. l. p. 877. — DIO CASSIUS l. l. p. 70.

(†) *Orat. pro* SEXT. c. 24. — *pro domo ad Pont.* c. 23. — *ad Div.* Lib. XIV. ep. 2.

Hij zelve vond zich in zijne hoop, van in *Sicilië* ene veilige schuilplaats te zullen vinden, deerlijk bedrogen, want de *Prætor* VIRGINIUS zond hem, toen hij in het gezigt van dat eiland gekomen was, een verbod van aldaar een' voet te zetten. Deze ondankbaarheid van een' man, aan wien hij vele diensten bewezen had, en wien hij voor zijn' Vriend hield, floeg zijne, buiten dien gebogen, ziel geheel ter neder, zo dat hij in de bitterste klagten uitbrak (*). Na nog enige dagen niet ver van *Brundusium* bij een' getrouwen Vriend vertoefd te hebben, stak hij over naar *Dijrrachium*, doch aldaar, noch in enig oord van *Griekenland* durvende vertoeven, dewijl de gevluchte medestanders van CATILINA hunne wijkplaats aldaar gekozen hadden, en reeds samenspanden, om hem lagen te leggen, vertrok hij naar *Thessalonica*, de Hoofdplaats van het Wingewest *Macedonië*, alwaar CAJUS PLANCIUS, die 'er *Quæstor* was, hem gulhartig ontving, en in zijn Paleis herbergde, terwijl de *Prætor* van dat Gewest, met name LUCIUS APPULEJUS, wel niet uitdruklijk dit gedrag van zijn' *Quæstor* goedkeurde, maar het evenwel stilzwijgend dulde (†). Alle de Brieven, die hij van hier, en in den gehelen tijd zijner ballingschap, zo aan zijn' Vriend ATTICUS, als aan zijn' Broeder, en zijne Vrouw schreef, dragen de duidelijkste blijken, dat PLUTARCHUS en DIO CASSIUS hem geen onrecht doen, wanneer zij zeggen, dat hij zich meer aan de diepste treurigheid overgaf, dan men van een' man verwacht zou hebben, die zo ervaren was in de Wetenschappen, en die op den naam van

(*) PLUT. l. l. p. 877. — DIO CASSIUS l. l. p. 70. — *Orat. pro* CN. PLANC. c. 40.

(†) *ibid.* c. 41. — *post red. in Sen* c. 14. — *ad Div.* Lib. XIV. ep. 1, 2 & 4. — *ad* ATT. Lib. III. ep. 7 & 21.

van Wijsgeer aanspraak maakte (*). In het laatst van *Maart* was hij van *Rome* vertrokken, en twee maanden daar na te *Thessalonica* aangekomen, alwaar hij bleef tot in *November* van het zelfde jaar. Toen van daar verdreven, door de vrees voor de komst van den afgaanden *Consul* PISO, die als *Prætor* het Wingewest *Macedonië* zou besturen, keerde hij naar *Dijrrachium* te rug, en bleef aldaar tot zijne terugroeping naar *Rome*, welke in *Augustus* des volgenden jaars, dat is ruim zestien maanden, na zijne verbanning, plaats had (†). Dezelve koste aan zijne Vrienden vele moeite, welke ten laatsten vruchteloos zou geweest zijn, zo niet CLODIUS door zijne toenemende dolheid POMPEJUS zelven aangevallen was, en hem van een' vijand, of ten minsten benijder, in een' Vriend, of begunstiger van CICERO had doen veränderen. Noch de pogingen van den *Gemeensman* NINNIUS, om de Wet van CLODIUS aan een naauwkeurig onderzoek te onderwerpen, noch de ondersteuning, die dezelven bij den Raad vonden, noch de nadere aandrang van den verkozen *Consul*, LENTULUS SPINTHER, om het Voorstel van NINNIUS te doen doorgaan, niets was in staat, om iets wezenlijks voor CICERO uit te werken, zo lang CLODIUS *Gemeensman*, PISO en GABINIUS *Consuls* waren (§). En zelfs in het volgende jaar, toen de *Consul* LENTULUS, die een ijverig Vriend van CICERO was, al zijn gezag, tot deszelfs herstel, gebruikte; POM-

(*) PLUT. & D. CASS. *locis laudd.* — De gedachte Brieven zijn te vinden *ad* ATT. Lib. III.; *ad* QUINT *frat.* Lib. I. ep 3 & 4; en *ad Div* Lib. XIV, ep. 1 — 5.

(†) Vergelijk de aangehaalde Brieven, en PLUT. l. l. p. 878.

(§) *Orat. pro* SEXT. c. 31. — *post red. in Sen.* c. 2 & 4. — *pro domo ad Pont.* c. 25. — *ad* ATT. Lib III. ep. 8. — *ad Div.* Lib. XIV. ep 3.

POMPEJUS, om zich door den invloed van CICERO tegen het aangroeiend overwigt van CLODIUS te verzekeren, deszelfs belangen met ernst ter harte nam; CAESAR om de eigen redenen, als POMPEJUS, uit *Gallië* zich niet ongunstig ten aanzien van CICERO liet horen; het vernieuwd geweld van CLODIUS door ANNIUS MILO met gelijk geweld tegen gegaan werd; en alle de Leden van den Raad, het beste gedeelte des *Romeinschen* Volks, ja genoegsaam alle de inwoners der bevoorrechte Steden in *Italië* samenstemden, om den Behouder der Vaderlands aan het Vaderland weder te geven; toen zelfs werd zijne terugroeping niet eer op ene voldoende wijze besloten, dan den vierden dag van *Augustus.* Zo moeilijk is in een' bedorven Staat de triumph der deugd over de ondeugd! (*) Doch nu was dezelve volkomen. Het eervol besluit, waarbij CICERO terug geroepen werd, reeds door den Raad genomen, werd door het Volk bekragtigd in ene Vergadering, wier talrijkheid zonder voorbeeld was; van *Brundusium* tot aan *Rome* was de weg als gezoomd met menschen, die hem onder luid gejuich zagen voorbij gaan; nader bij de Stad gekomen, kwam de gehele Raad, gevolgd van alle weldenkende Burgers hem verwelkomen, zo dat *Rome* zich als 't ware van zijne grondvesten scheen afgerukt te hebben, om zijn' redder te ontvangen; in de Stad zelve waren de Tempels en alle de huizen vol menschen, die hem begroeteden, en aldus werd hij als in triumph naar het *Capitolium*, en vervolgens naar de woning van zijn' Broeder begeleid (†). Den volgenden dag, zijnde den vijfden van *Sep-*

(*) *Post red. ad Quir.* c. 5. — *post red. in Sen.* c. 9 & 11. — *pro domo ad Pont.* c. 12. — *pro* SEXT. c. 32, 35—38, 54, 56, 60 & 61. — DIO CASS. Lib. XXXIX p 95. *seq.* — PLUT l. l. p. 877. — VELL. PAT. Lib II c 45.

(†) *pro* SEXT. c. 52, 54, 56, 60, 61 & 63. — *post red.*

September, verscheen hij weder in den Raad, en hield aldaar ene Redevoering, in welke hij zijne erkentenis in het algemeen aan alle de leden, en in het bijzonder aan LENTULUS, den *Consul*, en aan POMPEJUS betuigde. Insgelijks hield hij, daags daar aan, ene Redevoering voor het Volk, waar in hij de dankbare gevoelens van zijn hart over zijn herstel, en de lof zijner Vrienden uitdrukte (*).

Zijne eer was dus gered, doch hij had zijne bezittingen nog niet weder. Dan ook dit gelukte hem, hoewel niet zonder het geweld zijner Welsprekendheid tegen den eerlozen CLODIUS in vollen nadruk te hebben in 't werk gesteld (†).

red. in Sen. c. 10, 11 & 15. — *post red. ad Quir.* c. 7. — *in* PIS c 15 & 22. — *ad* ATT. Lib. IV. ep. 1. — PLUT. I. 1 p 878. — VELL. PAT. I. I.

(*) Deze twee Redevoeringen bestaan nog, onder den titel, *post reditum in Senatu*, en *post reditum ad Quirites*.

(†) DIO CASS I. I. p. 97. — VELL. PAT. I. I. — De Redevoering, welke in den tekst bedoeld wordt, is die *pro domo ad pontifices*, waar van CICERO zelve getuigt (*ad* ATT. Lib. IV. ep. 2.) „ dat, zo hij ooit welsprekendheid getoond had, *toen* de grootheid zijner smert hem ene bijzondere kragt en nadruk in het spreken gegeven had."

E I N D E.

VERBETERINGEN.

Bladz. 32. reg. 17. van boven, ſtaat *het goud met zilver betaald*; lees *het zilver met koper betaald.*

— 38. — 6. ——— ſtaat *aan beide zijden*, lees *aan éne van beide zijden.*

— 63. — 3. van onderen, ſtaat *'er is in de gevangenis ene plaats*; lees *'er is ene plaats in de gevangenis.*

— 64. — 2. ——— ſtaat *ene voorheen gunſtige*; lees *ene voor hem gunſtige.*

— 82. — 14. van boven ſtaat *medelijden, welke*; lees *medelijden, het welk.*

— 122. — 1. van onderen, ſtaat CAJUS GLAUCIAS; lees CAJUS GLAUCIA.

— 123. — 15. ——— ſtaat CAJUS CASSIUS; lees LUCIUS CASSIUS.

— 126. — 4. ——— ſtaat JUPITER, DEN HOOGSTEN, DEN BESTEN; lees JUPITER, DEN BESTEN, DEN HOOGSTEN.

— 129. — 5. van boven, ſtaat *de dood van dezen laatſten*; lees *de dood van den eerſten.*

— 136. — 9. van onderen, ſtaat voor *mij, aan iemand*; lees voor *mij, aan niemand.*

— 165. — 14. ——— ſtaat TORRENTINUS; lees TORRENTIUS.

— 194. — 16. ——— ſtaat *het twede jaar van het* Conſulaat *van* CICERO; *lees het twede jaar voor het* Conſulaat *van* CICERO.

— 327. — 11. van boven, ſtaat *der Vaderlands*; lees *des Vaderlands.*

De overige misſlagen gelieve de Lezer gunſtig te verſchonen.

Sallustius.

C. Crispi Sallustii Opera. Mit Anmerk. von E. W. Fabri. Nürnb. 1831. T. I 179 pag. T. II 360. 8 maj. (2 Rthl.)

Editio inter optimas referenda, cum propter eximium latinitatis studium, tum ob ingenium probabile editoris. Laudatur A. L. Z. 1833. Jan. n° 12.

C. Sallustii Crispi Opera. Erklärt von Anton Jaumann. München 1831. 338 pag. 8 maj. (22 Ggr.)

Editio non omnino laudanda, cum non satis diligenter omnia sint perspecta ab editore, cumque is omnes fere notas, bonas et malas, ex aliis conceperit commentariis. Vituperatur in A. L. Z. 1833 Jan. n° 11 et 12.

C. Sallustii Crispi Opera. Rec etc. Car. H. Weise. Lips. 1831. 276 pag. 8 min. (10 Ggr.)

Editio omnium facile miserrima, de ~~[illegible]~~ qua hoc Orellii judicium summo jure latum est: „est, inquit, ultra quam credibile est, mendosa ac paene deperdita" etc. Vid. A. L. Z. 1833. Jan. n° 12 et 13.

C. Sallustii Crispi Catilina, Jugurtha et historiarum fragmenta. Rec. etc. F. D. Gerlach. Basil. 1832. 66 et 258 p. 8 (1 Rthl.)

Idem editor antea optimam praebuit editionem tribus voluminibus 4°. Haec autem parva minime laudatur in A. L. Z. 1833. Jan. n° 13 et 14.

C. Crispi Sallustii Orationes et Epistolae. Rec. etc. J. C. Orellius. Tur. 1831. 55 pag. 8 maj. (8 g Gr.)

Editio maximè lectoribus commendanda. Laudatur in A. L. Z. 1833. Jan. n° 15.

—

Historia Critica Eclogarum Sallustii. Scripsit J. C. Orellius. Libellus ingeniose conscriptus contra Gerlachium. Vid. A. L. Z. 1833. Jan. n° 15.

—

Lectionum Sallustianarum decades tres, auctore C. F. G. C. Selling. Aug. Vindel. 36 pag. 4 maj. (9 g Gr.)

Notae criticae in Sallustium, interioris notae. Vid. A. L. Z. 1833. Jan n° 15.

—

